

MAVİ VATAN

MAVİ VATAN'DAN AÇIK DENİZLERE

MAVİ VATAN

MAVİ VATAN'DAN AÇIK DENİZLERE

Milli Savunma Üniversitesi

Deniz Harp Enstitüsü

Mavi Vatan'dan Açık Denizlere Dergisi

Yıl: 2 Sayı: 7

4 Aylık Süreli Yayın

İmtiyaz Sahibi

MSÜ Deniz Harp Enstitüsü Adına

Tuğamiral Rafet OKTAR

Genel Yayın Yönetmeni

Dz.Kur.Alb.Erdinç ALTINER

Editör

Dr.Dz.Alb. Murat Kağan KOZANHAN

Yayın ve İnceleme Kurulu

Dz.Kur.Alb. Halil ÖZSARAÇ

Dz.Kur.Alb. Selçuk AKARI

Dz.Alb. Cem HASANOĞLU

Dz.Alb. Alpaslan TATLISULUOĞLU

Dz.Bnb. Deniz KARADUMAN

Dz.Yzb. Halil Can AKİNCE

Dz.Atğm. Aşır SERTÇELİK

Sayfa Tasarım / Grafik Uygulama

De.Me.Aslı YILMAZ

İletişim

Tel: 0212 398 01 00 (3452)

E-Posta: mkozanhan@msu.edu.tr

Basıldığı Yer ve Tarih

Milli Savunma Üniversitesi

Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

Merkez Basım ve Yayınevi

Yenilevent / İSTANBUL

Sertifika No: 36431

Mart 2021

Kapak Resmi

Deniz Kuvvetleri

İÇİNDEKİLER

4

BAŞLARKEN

6

DEĞİŞEN SAVAŞ OLGUSUNUN YENİ VARYASYONU: VEKÂLET SAVAŞLARI

14

GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE ÖN GÖRÜLEN ZORLAMA YÖNTEMLERİNDEN "SİLAHLI MÜDAHALENİN" BAŞARISI VE BU ÇERÇEVDE AZERBAJCAN-ERMENİSTAN ARASINDA YAŞANAN ÇATIŞMANIN ANALİZİ

36

RUSYA FEDERASYONU'NUN GELECEKLE İLGİLİ PLANLARI VE STRATEJİLERİ

60

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN İSTİHBARAT VE ERKEN İHBAR SİSTEMİ

86

VATANIN MAVİSİNE VE KALAN CÜZLERİNE DAİR KÖPRÜÜSTÜNDEN; FÜTÜRİST BİR BAKIŞ (2)
ÇANAKKALE DENİZ ZAFERİ'NİN 150'NCİ YILINA 18 MART 2065

Deniz Harp Enstitüsü yayını olan Mavi Vatan'dan Açık Denizlere Dergisi yılda 3 kez yayınlanan ulusal bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler hazırlayanın sorumluluğunda olup şahsi fikirlerdir. Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp Enstitüsü Müdürlüğü'nün resmi görüşü değildir.

Kapak Resmi : TCG Kınalıada'nın Atmaca Gündümlü Mermisi Atışı (4 Şubat 2021)

Mavi Vatan Tatbikâtı-2021

94 ENERJİ BAĞIMLILIĞI VE ÇEVREYE ZARAR VERMEDEN BU BAĞIMLILIĞI AZALTBİLMEK İÇİN BİR YOL HARİTASI

110 DENİZDE SİBER GÜVENLİK VE ULUSLARARASI DENİZCİLİK ÖRGÜTÜ (IMO)'NÜN SİBER RİSK YÖNETİMİ DÜZENLEMESİ

124 MAKALE İNCELEMESİ: "THE COPENHAGEN COMPLEX"

132 ÇANAKKALE SAVAŞLARI'NIN 106. YILI ÜZERİNE

ÖZEL EK: 18 MART 1915 ÇANAKKALE DENİZ ZAFERİ, BAHRİYE'NİN EPİK CERİDESİ

MAVİ VATAN

MAVİ VATAN'DAN AÇIK DENİZLERE

Değerli Okurlarımız,

"Mavi Vatan'dan Açık Denizlere Dergisi"nin yedinci sayısı ile yine sizlerle birlikteyiz.

2019 yılının Mart ayında ülkemizde ilk vakanın görüldüğü Covid-19 salgını üzerinden tam bir yıl geçmesine, koruyucu aşılamanın aşamalı olarak başlamasına rağmen salgın halen etkisini sürdürmektedir. Bu salgın süreci içerisinde; Milli Savunma Üniversitesi Deniz Harp Enstitüsü olarak, ileriki yıllarda Deniz Kuvvetlerimizin komuta kademesine gelecek personelinin en iyi şekilde yetiştirilmesi amacıyla, pandemi tedbirleri alınarak eğitim faaliyetlerine aksatılmadan tüm hızıyla devam edilmiştir. Bu çerçevede; Şubat ayı içerisinde üçüncü dönem "Komuta Kurmay" eğitiminin ikinci akademik safhasına geçilmiş, yedinci dönem "Karargâh Subaylığı" eğitimini tamamlayan silah arkadaşlarımız başarı ile mezun olarak birliklerine uğurlanmış ve Deniz Kuvvetleri K.lığı personeli ile dost/kardeş ülke "Misafir Askeri Personel" le birlikte sekizinci dönem "Karargâh Subaylığı" eğitimine 01 Mart 2021 tarihinde başlanmıştır.

Bu eğitim dönemi içerisinde ne yazık ki hepimizi üzen acı olaylarda yaşanmıştır. Deniz Harp Enstitüsü birinci dönem "Komuta Kurmay" eğitiminden mezun olan, Dz. Kur. Yarbay Şükri CÖMERT'in, Libya'da görevli iken geçirdiği rahatsızlık sonucu aramızdan ayrılması, ardından Bitlis Tatvan'da helikopter kazası sonucu; Korgeneral Osman ERBAŞ ve beraberindeki 11 Silah Arkadaşımızın şehit olmaları bizleri derinden yaralamıştır. Bu vesile ile şehitlerimizi burada bir kez daha minnetle anarak, Allhtan rahmet, kederli ailelerine başsağlığı ve sabırlar dileriz.

Senede üç defa yayınlanan dergimizin bu sayısının; tarihimizin şan ve şeref dolu sayfalarında önemli bir yer tutan, arkası vatan diyerek ataları gibi savaşan, "Çanakkale Geçilmez" diyerek sarsılmadan toprakla ve denizle bir olmak için ölüme koşan, Türk Milletinin kahraman evlatlarının elde ettiği "Çanakkale Deniz Zaferinin" 106'ncı yıldönümüne denk gelmesi dergimize özel bir önem yüklemektedir. Başta Cumhuriyetimizin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK ve silah arkadaşları

olmak üzere, bu güne kadar vatan uğruna canlarını feda eden tüm şehitlerimizi rahmet, kahraman gazilerimizi şükranla anıyoruz. Ayrıca bu günün anısına, Selçuk AKARI tarafından hazırlanan "18 Mart 1915 Çanakkale Deniz Zaferi, Bahriye'nin Epik Ceridesi" isimli çalışmasını da dergimizin eki olarak sizlerin beğenisine sunuyoruz.

Mavi Vatan dergisinin bu sayısında; yedi makale, bir makale incelemesi ve bir deneme yazısına yer verdik.

Bu çerçevede; Sayının ilk çalışması, tarafımdan kaleme alınan "Değişen Savaş Olgusunun Yeni Varyasyonu: Vekâlet Savaşları" konulu makaledir. Bu çalışmada, Savaş olgusunun tarihi süreç içerisinde dönüşümünün incelenmesi yapıldıktan sonra, Suriye'de yaşanan çatışmalarda ağırlıklı olarak ABD tarafından en üst seviyede uygulandığı veya uygulanmaya çalışılan, 4'üncü Nesil Savaşlar (Yeni Savaşlar) içerisinde yer alan "Vekâlet Savaşları" irdelenmektedir.

Nadir KILINÇ, Bingyan ZHOU, Fuat ÇELİK, Cem ÇAĞLAYAN ve Mehti NAZAROV, "Güvenlik Stratejilerinde Ön Görülen Zorlama Yöntemlerinden, Silahlı Müdahalenin Başarısı ve Bu Çerçevede Azerbaycan-Ermenistan Arasında Yaşanan Çatışmanın Analizi" başlıklı çalışmalarında; Dağlık Karabağ'ın Ermeni işgaline uğraması ve Ermenilerce sözde bağımsızlık ilanına rağmen, bölgenin uluslararası alanda Azerbaycan'ın bir parçası olarak tanındığından yola çıkarak, Azerbaycan'ın meşru müdafaa kapsamında bölgeye müdahalesi ve sonucunda Dağlık Karabağ çevresinde son otuz yıldır geçerli olan statükonun değişimini ele almışlardır.

Sayının üçüncü makalesi olan "Rusya Federasyonu'nun (RF) Gelecekle İlgili Planları ve Stratejileri" başlıklı çalışma, Zafer BAŞER tarafından kaleme alınmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ardından aynı coğrafyaya hükmetme şansını elde eden RF uyguladığı, yeni stratejileri ve küresel güç olma yolundaki dış politika stratejilerini ele almakta ve RF'nin emperyalist hedeflere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Yazar,

BAŞLARKEN...

gelecek stratejileri açısından, uluslararası rekabet içerisinde jeopolitik kazanımları en açık ve hızlı uygulayan devletin yine RF olduğunu belirtmektedir.

Sadun ŞİFA tarafından hazırlanan sayının dördüncü makalesi "Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nin İstihbarat ve Erken İhbar Sistemi" konulu çalışmadır. Çalışmada yazar, ABD ulusal güvenliğine küresel seviyede en üst düzey teknoloji ve bütçeler ile hizmet eden istihbarat teşkilatını ele alarak, yapının gelişme sürecini etkileyen faktörleri ve sorumluluk paylaşımlarını, örneklemeler ve dünyaya yansımaları ile birlikte tartışmaktadır.

Bu sayının beşinci çalışması, Selçuk AKARI tarafından hazırlanan "Vatanın Mavisine ve Kalan Cüzlerine Dair Köprüüstünden; Fütürist Bir Bakış (2)" konulu denemidir. Yazar dergimizin 6'ncı sayısında aynı adla yayınladığı çalışmasının devamı olarak kaleme aldığı bu yazısında; 2021 tarihli Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Ulusal Savunma Yetkilendirme Kanununa, ABD'li Cumhuriyetçi Senatör Dan Crenshaw'nın vermiş olduğu; ABD Uzay Kuvvetlerinde kullanılacak olan sistem ve rütbelere yönelik değişiklik teklifi çerçevesinde değerlendirmeler ve yorumlarda bulunmuş ve Türk Uzay programına fütüristik bir yaklaşımla değinmiştir.

Sayının altıncı çalışması, Alpaslan TATLISULUOĞLU tarafından hazırlanan, "Enerji Bağımlılığı ve Çevreye Zarar Vermeden Bu Bağımlılığı Azaltabilmek İçin Bir Yol Haritası" konulu makaledir. Yazar makalede, enerji politikasının temel gayesi olan, ihtiyaç duyulan enerjinin; yeterli miktarda, uygun kalitede, sürekli, en az maliyetle, çevreye en az zarar veren yöntemlerle ve güvenilir bir şekilde temin edilmesine yönelik çözüm önerilerini sunmaktadır.

"Denizde Siber Güvenlik ve Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO)'nün Siber Risk Yönetimi Düzenlemesi" konulu sayının yedinci makalesi, Erdiñ ALTINER ve Cem ÇAĞLAYAN tarafından hazırlanmıştır. Çalışmada yazarlar, teknoloji ve dijitalleşmenin gelişimi ile dizayn edilen modern gemi ve limanların, bilgi

teknolojisi ağlarına daha fazla entegre olduklarını, bu nedenle siber risk ve tehditlere yönelik siber güvenlik önlemlerine dikkat çekmişler, ayrıca IMO tarafından, denizcilik siber risk yönetimi için yürürlüğe konulan düzenlemeleri ele alarak deniz endüstrisi için siber risk yönetim düzenlemelerine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

1966 tarihinde, "Journal of Contemporary History", dergisinin Vol.1, No:3 ve 23-46 sayfalar arasında yayımlanan Jonathan Steinberg'in "The Copenhagen Complex" isimli makalesinin incelenmesi, yine aynı şekilde "Kopenhag Kompleksi" adıyla sayının sekizinci çalışması olarak yer almıştır. Makale incelemesi; Cem HASANOĞLU, Alpaslan TATLISULUOĞLU ve İ. Mehmet DOĞUTEPE tarafından hazırlanmıştır.

Bu sayımızın son çalışması ise Selçuk AKARI ve Sadun ŞİFA tarafından hazırlanan "Çanakkale Savaşları'nın 106'ncı Yılı Üzerine" konulu deneme yazısıdır. Yazarlar bu çalışmada Çanakkale'deki büyük mücadelenin denizci gözü ile görünen ve görünmeyen yüzünü, gösterme gayreti içerisinde değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Murat Kağan KOZANHAN
Dz.Alb.
Dr. Öğretim Üyesi

■ Murat Kağan KOZANHAN*

DEĞİŞEN SAVAŞ OLGUSUNUN YENİ VARYASYONU: VEKÂLET SAVAŞLARI

* Deniz Albay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Doktor Öğretim Üyesi.

Öz

21'inci yüzyıldan itibaren savaş olgusu sadece devletleri kapsayacak kadar dar anlamlı ve basit olan şeklinin dışına çıkmış, teknolojik gelişmeler paralelinde; savaşın tarafları, savaşlarda güdülen hedefler, savaş stratejileri ve en önemlisi savaşın icrası farklı faktörlerin etkisiyle önemli değişimlere uğramıştır. Söz konusu farklı faktörler içerisinde yer alan devlet dışı aktörlerin savaşa müdahil olmasıyla, devletlerin tekelden çıkan savaş olgusu "Vekâlet Savaşlarına" evrilmiştir. Soğuk Savaş döneminden itibaren ilk örnekleri görülen vekâlet savaşlarının, günümüzde Orta Doğu ve özellikle Suriye'deki çatışmalarda ABD tarafından en üst seviyede uygulandığı veya uygulanmaya çalışıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu çalışmada, savaş olgusunun tarihi süreç içerisinde dönüşümünün incelenmesi yapıldıktan sonra, Suriye'de yaşanan çatışmalar ağırlıklı olmak üzere 4. Nesil Savaşlar (Yeni Savaşlar) içerisinde yer alan "Vekâlet Savaşları" incelenecektir.

Anahtar Kelime: Savaş, Vekalet Savaşı, Orta Doğu, 4. Nesil Savaşlar, Yeni Savaşlar.

Giriş

Her canlı, yaşam alanını korumak ve hayatını sürdürebilmek amacıyla, hem kendi türleri, hem diğer varlıklar hem de doğa ile rekabet içerisindedir. Bu rekabet hayvanlar arasında büyük toplulukları kapsamazken, insanlar arasındaki rekabet insan topluluğunun en küçük birimi olan aileden başlayarak; kabileler ile kavimlere kadar genişleyip dinamik ve kapsamlı büyük bir yıkıma dönüşebilir. İnsan bireysel ve toplum olarak var olduğu andan itibaren; hayatta kalabilmek, yaşam alanlarını korumak, kendisine daha iyi yaşam koşulları sağlamak amacıyla, doğa ile yaptığı mücadelede kazandığı tecrübeleri birbirleri üzerlerinde uygulamaya başladığı andan itibaren modern savaşların temellerini atmıştır.¹

Uluslararası ilişkiler çerçevesinde, iki veya daha fazla siyasi güç ve otoriteye sahip aktörler arasında birbirlerini

yok etmeye kadar varacak şekilde yaşanan çatışmalar olarak kabul edilen savaş, insanlık tarihinden başlayarak; devletler, imparatorluklar ve 1648 tarihli Westphalia Andlaşması sonrasında ortaya çıkan ulus devletlere mahsus sayılmıştır. Uluslararası hukukta yürürlükte olan çok taraflı bir sözleşmenin veya andlaşmanın herhangi bir bölümünde savaşın kesin bir tanımı yapılmamıştır.² Çünkü savaş hukuk altında evrensel olarak bir tanıma kavuşturmak mümkün olmamıştır.³ Savaşların;

- Sınırları ve yıkıcılığı,
- Savaşlarda kullanılan; araçların, silahların, taktikler ile stratejilerin sürekli olarak evrim geçirmesi,
- Savaşların yönünün tayin edilmesi devletlerin ve düzenli orduların elinde oluşu,
- Belli normlar ve hukuk kuralları bünyesinde gerçekleşen yapısı, uzun süre değişmemiştir.

1648 Westphalia Andlaşmasına kadar geçen süre içerisinde insan toplulukları; yayılmacı politikaları ve aralarındaki anlaşmazlıklar için bir dış politika aracı olarak savaşa sıklıkla yönelmişlerdir. "Savaş Üzerine" adlı eserinde Savaş ve strateji konusunda ayrıntılı tanımlamalara yer veren Carl Von Clausewitz, savaş devlet politikasının başka araçlarla devamından başka bir şey olmadığını belirtmektedir.⁴ Clausewitz, halk, ordu ve hükümeti savaşın değişmez nitelikleri olarak saymıştır. Bu nedenle de, savaş devletler arasında yaşanan bir şiddet ve çatışma durumu olarak genel kabul görmüş ve uzun yıllar savaş, strateji ve güvenlik çalışmaları bu çerçevede sürdürülmüştür. Dünyanın paylaşım savaşları olan Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, savaşların insanlar ve çevre üzerinde ne kadar tahrip edici olduğunu göstermiştir. Özellikle, İkinci Dünya Savaşında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından Japonya'ya karşı kullanılan atom bombasının yarattığı can kaybı ve çevreye verdiği zarar çok büyük olmuştur.

Atom bombasının yarattığı bu büyük etki ve bu silaha sahip

1 Yusuf Sayın ve Said Oktay, "Bir savaş yöntemi olarak Hibrit Savaş ve Dönüşen Ordular: Dünya Ortadoğu ve Türkiye, *Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları*, Tolga Sakman (ed.) TASAM Yayınları, 2017, s.291

2 Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence*, Cambridge University Press, 2001, s.4

3 Mehmet Cengiz Uzun, Hibrit Savaşın Hukuki Boyutları, *Shifting Paradigm of War: Hybrid Warfare*, Yücel Özel, Ertan İnaltekin (ed.), Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2017, s.35.

4 Carl Von Clausewitz, *Savaş Üzerine*, (Çev. Şiar Yalçın), May Yayınları, İstanbul, Nisan 1975, s.24.

olanın üstünlüğünü kanıtlaması durumu, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde başka bir değişle “Soğuk Savaş” süresince de devam etmiştir. Bu nedenle, Soğuk Savaş dönemi içerisinde var olan iki süper güç ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) caydırıcılık konusunda büyük bir yarış içerisine girerek silahlanmaya büyük önem vermişler ve en büyük güç ve caydırıcılık göstergesi olarak da nükleer silahlara yönelmişlerdir. Göreceli bir barış süreci içerisinde bulunan her iki blok, ellerinde bulunan ve “dehşet dengesi” olarak da tanımlanan nükleer silahların bu süreç içerisinde kullanımından kaçınmış ve savaşın bir dış politika olarak kullanılması bir nebze olsun engellenmiştir.⁵

Soğuk Savaş dönemi içerisinde büyük bir savaş yaşanmamış olsa da, ABD önderliğindeki Atlantik Bloğu ve SSCB liderliğindeki Varşova Paketi, 1950-1953 Kore Savaşında, 1955-1975 Vietnam Savaşında, 1979-1989 SSCB-Afganistan Savaşında dolaylı yollardan karşı karşıya gelmişlerdir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile dünya ABD'nin tek kutuplu düzeni içerisine girmiştir. ABD'de 11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan terör olayları sonrası savaş; terör ve teröristlerle yapılan savaş olarak yeni bir biçime dönüştürülmüştür. Terörle yapılan savaş, Avrupa, Asya, Afrika ve Ortadoğu'yu kapsayan geniş bir coğrafyanın, tüm coğrafi alanlarında hem askeri güç hem de ekonomik güç ile devletler üzerinde ekonomik yaptırımlar yoluyla yapılmaya başlanmıştır. 2010 yılında başlayan Arap Baharı ile birlikte savaş olgusu, dini ve mezhebe dayalı bir sistem üzerinden “Vekalet Savaşlarına (Proxy War)” evrilmiştir.⁶ Bu çalışmada; ilk olarak savaş olgusunun dönüşümü ele alınarak incelenecek, sonrasında 4'üncü Nesil Savaşlar (Yeni Savaşlar) kavramı içerisinde yer alan “Vekâlet Savaşları” hakkında Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar üzerinden değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2. Savaşın Dönüşüm Süreci ve Analizi

İlkel kabile yaşamından itibaren insanlar arasında yaşanan çatışma ve savaşlar, büyük uygarlıklara kadar uzanan bir süreçte devam etmiştir. Savaşlar, ilk çağlardan başlayarak, barutun keşfi ve ateşli silahların kullanılmaya başlandığı Orta

Çağın sonlarına kadar sınırlı, yerel düzeyde ve paralı askerlerin kullanılmaları ile gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra krallık ve imparatorlukların ortaya çıkması ile birlikte paralı askerlerin yerini düzenli ordular almış ve devletler arası klasik savaşlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde aydınlanma düşüncesiyle rasyonalist değerlerin yayılması, geçmişte yaşanan din savaşlarının kötü hatırası ve sosyo-ekonomik faktörler dönemin krallık ve imparatorluklarını “sınırlı savaş” anlayışına itmiş ve dolayısıyla temel askeri doktrin, belli küçük hedeflerin ele geçirilmesi ve kontrol altında tutulması üzerine kurulmuştur.⁷ Bu devirde krallıklara veya imparatorluklara bağlı olarak profesyonel ordular kurulmuş, bu orduların yetiştirilmesi ve istihdamı için kaynaklar ayrılmıştır. Ancak ordular için ayrılan kaynakların sınırlılığına bağlı olarak, savaş cephesinde uygulanan taktikler ve kullanılan araç ve gereçler de sınırlı sayıda olmuştur. Bu sınırlılığın aşılması ise modern savaşlar dönemini başlatan Fransız İhtilali'nin kitleleri harekete geçiren milliyetçilik ideolojisiyle mümkün olmuştur.⁸ Modern çağ ile birlikte savaşların amaçları, yıkıcılığı ve şiddeti artarak farklı şekillere bürünmüştür. Savaş olgusunun değişiminin Avrupa'da yaşanan tarihsel siyasi, politik ve askeri değişimlere bağlı olduğu söylenebilir. 1648 Westphalia Andlaşmasıyla birlikte ulus devletlerin ortaya çıkışı, geleneksel savaş anlayışını da değiştirmiş ve bu çerçevede savaş; yerel topluluklar, devletler, imparatorluklar, ulus-devletler gibi aktörler arasındaki çatışmalar olarak tanımlanmış ve savaşların bahse konu aktörlere özgü olduğu varsayılmıştır.

1789 Fransız ihtilali sonrasında kurulan halk orduları ile birlikte sınırlı savaş anlayışı bir kenara bırakılarak kitlesele bir nitelik kazanmış, daha geniş coğrafyada büyük toprak kazançlarına ve topyekün bir savaş sisteminde düşmanın tamamen yok edilmesi esasına evrilmiştir. Bu değişim, milliyetçilik kavramının güçlenmesi ile birlikte halk arasında ayırım yapmadan herkesin askere kabul edildiği ulusal orduların oluşumunu sağlamıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte, her alanda olduğu gibi silah endüstrisi de gelişerek daha etkili ve çeşitli silahlar üretilerek savaş alanlarında kullanılmaya başlanmıştır. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında demiryollarının

⁵ Bilal Karabulut, Uluslararası İlişkilerde Savaş Olgusunun Yaşadığı Dönüşüm: Hibrit Savaş ve Rusya Örneği, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55, Güz 2017, ss.: 115-130, s.116.

⁶ Mehmet Seyfettin Erol ve Kadir Ertaç Çelik, Abd'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Aralık 2018, Cilt 2 Sayı: 2, ss.:14-45, s.21.

⁷ Sami Eker, Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2015, ss.31-66,s.:35.

⁸ Sami Eker, *a.g.e.* s.36.

gelişmesi; birliklerin ve lojistik malzemenin istenilen yere daha hızlı ve çok miktarda gönderilmesi ile birlikte orduların manevra ve kuvvet kaydırma imkânlarını artırmış, telgrafın icadı ise savaş alanlarındaki sevk ve idareyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca askeri karar verme sürecinin karmaşıklaşması üzerine teknik bilgi ve karargâh desteğini sağlayacak kurmay sınıfı da bu süreç içerisinde oluşturulmuştur.⁹

Fransız Devrimi ile şekillenmeye başlayan modern savaşlar, 1914 yılında yapılan 1'inci Dünya Savaşında topyekûn savaş stratejisi kavramı ile üst safhaya erişmiştir. Yaşanan teknolojik gelişim, 2'nci Dünya Savaşında harp silah, araç/gereçlerinin etkinliği ile tahrip düzeyini önemli ölçüde etkilemiş ve savaşın yıkıcılığıyla birlikte topyekûn savaş kavramı da zirve noktasına çıkmıştır. 2'nci Dünya Savaşının özelliği hız ve baskındır. Yüksek hareket kabiliyetine sahip birliklerle beklenmeyen yer ve zamanda düşman mevzilerinin geriden kuşatılıp; emir, komuta ve muhabere düzeninin bozulması, düşmanın savaşma azminin yok edilmesi esas amaç olmuştur. 2'nci Dünya Savaşında uygulanan taktikler, 1'inci Dünya Savaşında uygulanan doğrusal hatlarda yapılan savaşları ortadan kaldırmıştır. Ordular cephelerde göğüs göğüse savaşmak yerine, mekanize ve zırhlı birliklerin, deniz, hava unsurları ile müşterek kullanımı vasıtasıyla üç boyutlu, hızlı ve süreklilik arz edecek şekilde, geniş çaplı operatif ve stratejik açıdan avantajlar elde ederek savaşmaya başlamışlardır. 2'nci Dünya Savaşında, Almanların 1940'da Meuse'da ve 1941'de Bug'da; İsrail zırhlı birliklerinin 1956 ve 1967 yıllarında Sina'da (Mısır ordusuna karşı) yaptığı hareket, ABD'nin 1991 ve 2003'de Irak harekâtı bu tür savaşlara verilebilecek örneklerdir.

Savaşların farklılıklarını kapsamlı ve anlaşılır bir şekilde verebilen bir çalışma Lind, Nightengale, Schmitt, Sutton ve Wilson tarafından yazılan makaledir. Bu çalışmada, ulus-devlet öncesi savaşlar ana bir bölüm olarak belirlenmiş ve günümüze kadar dört aşamaya ayrılmıştır. Bu bağlamda; 1648 Westphalia'dan 1830 tarihine kadar uzanan dönemdeki klasik I. nesil savaşlar, I. Dünya Savaşını da kapsayacak şekilde topyekûn endüstri savaşları II. nesil savaşlar, II. Dünya Savaşı ile gelişen manevra savaşları III. nesil savaşlar ve IV. nesil savaşlar olarak da gayri-nizami harp ve türevleri olarak

belirlenmiştir.¹⁰ Bu kapsamda; öncelikle IV. Nesil Savaşlar (Yeni Savaşlar) ele alınarak incelenecek, bu savaşlar içerisinde yer alan ve son on yıllık bir dönemde olan çatışmalarda gittikçe kullanımı artan vekalet savaşlarının ne olduğu sorusuna yanıt aranacak ve son olarak vekalet savaşlarının, Ortadoğu ve özellikle Suriye'deki çatışmalarda kullanımı ve sonuçlarına değinilecektir.

3. IV. Nesil Savaşlar (Yeni Savaşlar) İçerisinde Vekâlet Savaşları

IV. nesil savaşlar veya yeni savaşlar; hibrit savaş, özel savaşlar, üçüncü türle savaşlar, insanlar arası savaşlar ve postmodern savaşlar, şeklinde tanımlanmıştır.¹¹ Yakın dönemde Dünya üzerinde yaşanan savaşlar incelendiğinde söz konusu savaşların geleneksel savaş sınırları dışına çıktığı görülmektedir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye yapılan saldırıların, devlet dışı bir aktör tarafından kendi kıtasında yapılması; küreselleşme ve teknolojik gelişmelerle birlikte devlet dışı aktörlerin de uluslararası güvenlik ortamında görünürlüğü arttırmış, savaşın geleneksel varsayımlarını zayıflatmıştır. Böylece ulus devletlerin elindeki politik bir araç olan savaş kavramı değişmiş, devlet dışı aktörlerinde içine girdiği yeni bir döneminin başlangıcı olmuştur. Bu çerçevede yeni dönemde yapılan savaşların özellikleri şu şekilde sıralanabilir.¹²

* Yeni savaşlar devletler arası olmaktan ziyade iç savaş niteliğindedir,

* Yeni savaşların genellikle başarısız/istikrarsız devletlerde ortaya çıktığı görülmektedir,

* Özellikle küreselleşme sürecinde hızla genişleyen küresel rekabet kimi savaş lordlarını, illegal organize suç yapılarını ya da çok uluslu şirketleri başarısız/istikrarsız devletlerdeki çatışmaların fitilini tutuşturmaya yönlendirmektedir,

* Yeni savaşlar siyasi ideolojilerden ziyade etnik ya da dini temele dayalı olarak ortaya çıkmaktadır,

* Sivil kayıplarda ve yerinden edilmiş insanlar nedeniyle, düzensiz göçmen sayısında artış yaşanır,

⁹ Metin Gürcan, Bir Önceki Savaşa Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi, *Bilge Strateji*, Cilt 3, S.3, 2011, ss.127-178, s.150.

¹⁰ William S. Lind, Keith Nightengale, Captain John F. Schmitt, Colonel Joseph W. Sutton, and Gary I. Wilson, The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*. October 1989, s. 22-26, <http://lesc.net/system/files/4GW+Original+Article+1989.pdf> (Erişim Tarihi: 16.01.2021)

¹¹ Mary Kaldor, In Defence of New Wars, *Stability*, 2013, 2(1): 4, pp. 1-16, s.: 1., <http://dx.doi.org/10.5334/sta.at>

¹² Bilal Karabulut, *a.g.m.*, s.: 121.

* Yeni savaşlarda hedef olarak kasten siviller seçilmekte ve siviller oldukça zarar görmektedir,

* Kamu otoritesinin çökmesi ve bunun sonucunda siviller askere dönüşerek çatışmanın taraflarından biri haline gelmektedir,

* Eski savaşlarda kontrollü şiddet söz konusu iken yeni savaşlarda şiddetin sınırı yoktur,

* Yeni savaşlar “şiddet kullanma tekelinin” devletlerin elinde olmadığı yeni bir dönem anlamına gelmiştir,

* Yeni savaşlarda savaşan kişilerle, sivil ayırımını yapabilmek oldukça zor bir durumdur,

* Yeni savaşlarda savaşan kişiler, “savaşçı” olarak tanımlanmakta ve bu savaşçılar içinde çocuk, genç, yetişkin ayırımı yapılmadan her yaşta kişi yer almaktadır,

* Yeni savaşlarda irrasyonelite ve barbarlık hâkimdir,

* Yeni savaşların neredeyse tamamı “asimetrik savaş” niteliği taşımakta, terörizm ve gerilla savaşının bileşkesi niteliğindeki savaşlar ön plana çıkmaktadır,

Savaşın devletlerin, çıkarlarını korumak ve amaçlarını elde etmek için kullandıkları bir hak olarak tanımlanması uzunca müddet devam etmiştir. Bu dönem içerisinde önemli olan husus, savaşın yapılıp yapılmadığı değil, savaşın haklı olması durumudur. Bu çerçevede son olarak Michael Walzer, *Haklı ve Haksız Savaş (Just and Unjust Wars)* isimli kitabının önsözünde; savaşlarda “haklı savaş” olgusunun da dönüşmeye başladığını belirtmiştir.¹³ Birleşmiş Milletler tarafından alınan UN-Doc.S/RES/1973 sayılı kararla İnsani müdahale ya da koruma sorumluluğu gibi kavramların meşrulaştırılarak¹⁴, uluslararası topluma silahlı müdahalede bulunma yetkisi tanınarak yapılan Mart 2011 tarihli Libya müdahalesi buna örnek gösterilebilir.

Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojinin gelişimi sadece sivil endüstri alanına uyarlanmamış, savaş sanayisi de bu gelişimden hat safhada yararlanmıştır. Teknolojinin savaşlarda kullanılan araç ve gereçlere uygulanması ve 2'nci Dünya Savaşında yaşanan büyük can kaybı ve yıkım, geleneksel savaşa karşı

büyük tepkilere neden olmuştur. Bu şekilde büyük bir savaşın bir daha yaşanmaması, devletler arasındaki ilişkileri barışçıl yoldan çözümlenmesi için Birleşmiş Milletler (BM) gibi organizasyonlar dahi kurulmuştur. Artık günümüzde savaşlar devletlerin elinde bulunan bir dış politika aracı olmaktan çıkarak evrensel bir suç haline dönüşmüş, ancak zamanla farklı bir yöne doğru evrilerek, savaşan taraflardan biri veya birkaçı devlet düzenli orduları dışındaki aktörler haline gelmiştir. Soğuk Savaş dönemi içerisinde ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) arasında yaşanan 1962'deki Küba füze krizinde, her iki gücün elinde bulundukları nükleer silahlar, iki devlet arasında yaşanabilecek doğrudan bir savaşı engellemiş, konvansiyonel silahlarla yapılan sınırlı vekâlet savaşlarını ilk kez gündeme getirmiştir.

Yine, söz konusu aynı dönem içerisinde, Portekiz sömürgeci olan Afrika ülkesi Angola'da 1975 yılında Portekiz sömürge yönetimine tepki olarak doğan hareketler ve sonrasında yaşanan iç savaş, iki süper gücün, ABD ve SSCB'nin yaptığı vekalet savaşına örnek olarak gösterilebilir. Movimento Popular de Libertação de Angola (MPLA) örgütü ve União Nacional para a Independência Total de Angola (UNITA) örgütü, hem Angola'nın bağımsızlık mücadelesinde hem de Angola iç savaşının iki ana yerel aktörüdür. Angola'nın bağımsızlığını kazandıktan sonra söz konusu iki örgüt MPLA ve UNITA, Angola'nın her alanda gelişmesi ve kalkınması amacıyla birlikte mücadele vermek yerine, kendi aralarında üstünlük mücadelesine girmişlerdir. Bu mücadele, Soğuk Savaş'ın lider ülkeleri olan ABD ve SSCB'nin karşıt cephelerde yer alması sonucu bir iç savaşa dönüşmüştür. Doğu Bloku yanlısı Marksist MPLA örgütü, Sovyetler Birliği ve Küba tarafından desteklenirken, Batı yanlısı UNITA örgütü ise; Amerika Birleşik Devletleri ve Güney Afrika Cumhuriyeti tarafından desteklenmekteydi.¹⁵ Angola'da yaşanan ve 27 yıl süren iç savaş, kapitalizm ile komünizm blokları arasında yaşanan bir vekâlet savaşına örnek olarak tanımlanmaktadır.

Geleneksel savaşların, devletler üzerindeki; ekonomik, sosyal, çevresel, psikolojik olumsuz etkileri nedeniyle devletler, dolaylı yollardan hasımlarını yıpratmak için farklı stratejiler uygulamaya başlamışlardır. Bu stratejiler incelendiğinde;

13 George JR. R LUCAS, “New Rules for New Wars” *International Law and Just War Doctrine for Irregular War*, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 43 (3), 2011, ss. 677-705. s.:682.

14 Zehra Aksu ve Ayça Eminoğlu, BM İnsani Müdahale Kararı ve NATO'nun Libya'ya Müdahalesi, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Özel Sayısı*, Sayı 14, 2019,ss.322-330, s.326.

15 Iracema Dulley ve Luísa Tui Sampaio, Accusation and Legitimacy in the Civil War in Angola, Vibrant, *Virtual Braz. Anthr.* Vol. 17 Brasília 2020 Epub Aug 07, 2020, <https://doi.org/10.1590/1809-43412020v17a355>.

devletler, hedef ülkede muhalif örgütler teşkil etmekte ve bu örgütler vasıtasıyla hedef ülkenin yönetimlerini zafiyete uğratmaya çalışmakta ya da kendi kurup yönettiği örgütlere karşı terörle mücadele adı altında hedef ülkeleri baskı altına almakta ve işgal etmektedir. Bu bağlamda, vekalet savaşlarını diğer savaş türlerinden ayıran en temel özellik planlamacı ve organize edici üst akıl aktör ile sahada savaşan aktörün farklı olmasıdır. Dolayısıyla vekâlet savaşları, devletlerin doğrudan sahadaki savaşan aktör olarak yer almadığı bir savaştır. Devletler bu noktada hedef ülkedeki; muhalif güçleri, terör örgütlerini veya farklı etnik kimlikleri kullanarak hedef ülke ile dolaylı olarak savaşmakta veya çatışmanın içerisinde yer almaktadır.

Son dönemde de örgütler üzerinden gerçekleştirilen vekâlet savaşlarının yeni bir çeşidinin uygulamaya geçirildiği görülmektedir. 2013'ten itibaren Libya, Katar ve Venezuela'da uygulanan bu yöntemde, hedef ülkenin komşusu olan devletlerin yönlendirici devlet tarafından desteklenmesi ile hedef ülke baskı ve kuşatma altına alınmakta veya yönlendirici devlet tarafından, hedef ülkedeki muhaliflerden alternatif hükümet kurularak tanınmakta, daha sonra muhalif kesime, yönlendiren devlet tarafından siyasî, politik ve silah desteği verilerek hedef ülke iç savaşa sürüklenip devrilmeye çalışılmaktadır.

Karşıt güçlerin doğrudan saldırmak yerine, terörizm ve yumuşak güç unsurları ile gayrinizami harp yöntemlerini kullanan üçüncü taraflar üzerinden mücadele biçimini ifade eden vekâlet savaşları, yeni küresel güvenlik ortamında devletlerin birbirleri ile mücadelede çok maliyetli olan konvansiyonel savaşlar yerine, dolaylı yoldan karşı tarafı yıpratmak amacıyla uyguladığı yöntemlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelişen bilişim teknolojisinin bütün olanaklarını kullanarak yapılan; siber savaş, etki odaklı savaş, hibrit savaş ve dördüncü nesil savaş gibi yöntemler vekalet savaşlarının bir parçası haline dönüşmüştür. Temel özelliği asimetrik yöntemlerin kullanılmasına dayanan bu savaşların araçları olarak terör örgütleri, radikal oluşumlar, hükümet dışı organizasyonlar, basın yayın organları, sosyal medya, siber saldırganlar, beşinci kol faaliyetleri, lejyonerler, paramiliter

gruplar kullanılmaktadır. Ayrıca, Afganistan, Irak, Somali ve Libya'da örnekleri görülen, genellikle emekli askerlerden kurulu; Blackwater, Wagner gibi özel askeri şirketlerde buldukları ülkelerde güvenlik kisvesi altında; şirketin bağlı olduğu devletin desteklediği yerel güçlere eğitim faaliyetleri vermekte, bağlı olduğu devletin politikaları paralelinde hedef ülkeye karşı yerel muhalif güçlerle birlikte bilfiil çatışmalara girmekte ve bir çeşit vekâlet savaşları yürütmektedirler.

"Vekâlet savaşlarının anlaşılmasında en iyi örnek olarak genellikle ABD-İran ilişkileri verilmektedir. Bu bağlamda konuyu İran ve ABD ilişkileri açısından değerlendirecek olursak; İran, ABD'nin savaş kaynaklarının ve savaşma iradesi kırmak amacıyla stratejiler belirlemektedir. Örneğin; 2006 yılında Lübnan Savaşı esnasında Hizbullah'ın İsrail'e karşı kazandığı savaşın arkasında İran'ın olduğu söylenmektedir.¹⁶ Yine İran'ın özellikle 2005-2008 yılları arasında Irak'taki direnişi, İslam Devrimi Muhafızları Ordusu'na bağlı fakat dış operasyonlardan sorumlu olan Kudüs Ordusu'nun Iraklı direnişçilerin finansmanı, eğitimi ve silahlanmasına doğrudan katkıda bulunduğunu, Kudüs Ordusu subaylarının diplomat, işadamı veya turist kisvesiyle Irak'ta faaliyet gösterdiği Amerikalı yetkililer tarafından ileri sürülmüştür.¹⁷ ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü operasyonlarda da, ABD'nin işini zorlaştırmaya ve bu ülkedeki güç gruplarını etkisi altına almaya yönelik İran'ın yoğun çaba sarf ettiği de sıklıkla belirtilmektedir.¹⁸ İran, Ortadoğu'da Şii eksenini yaratmak için Irak ve Suriye'de Şii milisleri örgütleyip bölgede İran'ın etkisini artırmaya çalışmaktadır.¹⁹ Bununla birlikte, son zamanlarda Afganistan hükümeti, ABD ve Taliban arasında yürütülen üçlü müzakerelerdeki olumlu gidişatın, İran-ABD arasındaki gerilim nedeniyle de sekteye uğrayabileceği ve bu bağlamda, hâlihazırda Suriye'de etkin ve İran'a bağlı Fatimiyyun Tugaylarının bir kısmının ABD güçleri ile çatışmak için Afganistan'a nakledilmesi de ABD için önemli bir risk ve ABD'nin işinin zorlaştırılması olarak gösterilmektedir.²⁰

İran'daki iç istikrarı yıpratmak amacıyla ABD tarafından, İran rejimine muhalif olan ve silahlı direniş sergileyen Kürdistan Özgür Hayat Partisi (PJAK), Cundullah ve Mujahedin-e Khalq (MEK)

16 Lamia Estatie, 2006 İsrail-Lübnan Savaşından Bugüne: Beş Başlıkta Hizbullah'ın Dönüşümü, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36772501>. (Erişim Tarihi: 03.02.2021)

17 Bayram Sinkaya, Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri, *SETA Rapor*, No: 9, Mayıs 2013, s.:9.

18 Metin Gürcan, *a.g.m.*, s.157.

19 Haber Global internet sayfası. <https://haberglobal.com.tr/dunya/ortadoğu-yu-degistiren-suikast-iste-kasim-suleymani-suikastinin-perde-arkasi-86100> (Erişim Tarihi:03.02.2021).

20 Ahmad Zubair Nabizada, ABD-İran Geriliminin Ortasında Afganistan, <https://iramcenter.org/abd-iran-geriliminin-ortasinda-afganistan>. (Erişim Tarihi:03.02.2021).

terör örgütlerinin de İran'da kendi başlarına hareket ettikleri de söylenemez.²¹ ABD tarafından, örtülü ödenekten, İran Rejimine muhalif bu üç örgüte 400 milyon Dolar'a yakın yardım yapıldığı belirtilmiştir.²² Kısaca ABD bölgede İran'a karşı etkin bir vekalet savaşı yürütmektedir.

Vekalet savaşlarına bir başka örnek, 2013 tarihinde Ukrayna'da başlayan olaylar ve devamında yaşanan iç çatışmalar gösterilebilir. Ukrayna'da başlayan krizin hibrit savaş olarak tanımlanabilecek Kırım'ın ilhakıyla neticelenen boyutu hariç tutulmak suretiyle,²³ Ukrayna'nın doğusunda yer alan Rusya ve Batılı devletler tarafından desteklenen farklı gruplar arasında gerçekleşen çatışmalar bir çeşit vekâlet savaşı olarak sürdürülmüştür.

Tunus'ta başlayarak Orta Doğu ülkelerine doğru yayılan, Arap Baharı olarak adlandırılan halk hareketlerinin Suriye'ye sıçraması, sonrasında çıkan istikrarsızlık sonucu; Suriye Rejimi, rejim karşıtı gruplar ile devlet dışı aktörler arasında yaşanan ve halen devam eden çatışmalarda, vekâlet savaşları kapsamında değerlendirilmektedir. Suriye'de yaşanan ve bir insanlık dramına dönüşen olaylarda yer alan aktörler arasında; başta ABD ve Rusya Federasyonu olmak üzere İran ve Sudi Arabistan gibi bölgesel ve küresel çapta etkili ülkelerin, bölgede yer alan devlet dışı aktörleri kendi politikalarına uygun olarak yönlendirdikleri ve destekledikleri görülmektedir.

Bu çerçevede, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği tarafından vekil aktör olarak kullanılan terör örgütleri, son on yılda ABD'li karar alıcılar için de oldukça kullanıma elverişli araçlar olarak görülmüştür. Barack Obama ve sonrasında göreve gelen Donald Trump döneminde ABD; ağırlıklı bir şekilde Kürdistan İşçi Partisi (PKK) ve onun Suriye kolu olan Demokratik Birlik Partisi (PYD) ile PYD'nin silahlı kanadı olan YPG gibi terör örgütleriyle ittifak oluşturmuş, böl-parçala-yönet politikasını daha etkin bir şekilde uygulayarak, söz konusu terör örgütlerini Irak ve Suriye'ye yönelik politikasında etkili bir biçimde kullanmaya başlamıştır. 2017 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde; Suriye ve Irak'ta baş gösteren istikrarsızlık sonucunda ortaya çıkan radikal terör örgütleri, dini referanslı terörist yapılar ile İran'ın ilişkisi olduğu ve bölgedeki küresel enerji piyasası başta olmak üzere uluslararası sistemi olumsuz etkilediği, ayrıca İran'ın nükleer silah üretmeye yönelik faaliyetleri nedeniyle, bölgedeki

ABD politikalarına tehdit olarak görüldüğü, bu nedenle ABD tarafından destek verilen terör örgütleri ile müttefik devletlerin vekil aktör olarak kullanılarak bu tehditlerle mücadele edileceği belirtilmiştir.²⁴

Ayrıca ABD Ortadoğu'da, Rusya, Türkiye ve İran gibi bölgede söz sahibi ülkelerin etkisini azaltmak, İsrail'in güvenliğini sağlamak ve ABD'nin bölgedeki politikasının, nüfusunun ve çıkarlarının sürdürülebilmesi amacıyla, Suriye'de PYD-YPG terör örgütü, Irak'ta ise Barzani gibi aktörleri vekil aktör olarak kullanmak için desteklemekte²⁵ ve bölgede ABD çıkarlarına uygun uydu bir devlet kurmak amacındadır. Böylelikle ABD, bölgede yaşanan çatışmalar içerisinde doğrudan yer almamakta, desteklediği aktörler üzerinden mezhep ve etnik temelli çatışmalar çıkartarak bölgeyi istikrarsızlaştırmaya sürüklemektedir. ABD'nin bölgede yer alan terör örgütleri ve diğer unsurlarla özellikle YPG'yle yaptığı işbirliği stratejik, politik, bölgesel durum ve şartların bir sonucudur. ABD'nin üst düzey yetkililerinin bazı açıklamalarında ise bu konu vurgulanarak " ABD'nin YPG ile ilişkilerini geçici, taktiksel" olarak değerlendirmişlerdir.²⁶

Sonuç

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren insan; hayatta kalabilmek, yaşam alanlarını korumak, kendisine daha iyi yaşam koşulları sağlamak amacıyla doğa ile yaptığı mücadelede kazandığı tecrübeleri birbirleri üzerlerinde uygulamaya başladığı andan itibaren savaşların temellerini atmıştır. Savaş, sadece devletler arasındaki doğrudan silahlı çatışmaları ifade etse de, savaşın değişen karakteriyle birlikte ortaya çıkan, 4'üncü Nesil Savaşlar içerisinde devlet dışı aktörlerin dâhil olduğu doğrudan ve dolaylı çatışmaları içeren vekâlet savaşları ortaya çıkmıştır.

Vekâlet savaşlarının ilk uygulamaları, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan Soğuk Savaş döneminde görülmeye başlanmıştır. İki kutuplu Dünya düzeninden günümüze kadar vekâlet savaşlarının en sık uygulandığı bölgelerden birisi Ortadoğu'dur. 1989 yılında SSCB'nin dağılma süreci ile başlayan Soğuk Savaş'ın sona ermesi neticesinde tek kutuplu Dünya düzenine geçilmiş ve ABD tek kutuplu uluslararası yapının lideri olmuştur. Geleneksel savaşların, devletler üzerindeki; ekonomik, sosyal, çevresel, psikolojik olumsuz etkileri nedeniyle, Orta Doğu'da ABD'nin politik,

21 Metin Gürcan, *a.g.m.*, s.157.

22 Metin Gürcan, *a.g.m.*, s.158.

23 Mehmet Seyfettin EROL ve Kadir Ertaç ÇELİK, *a.g.m.*, s.:15.

24 US National Strategy, December 2017, s.48, <https://ve.usembassy.gov/national-security-strategy-fact-sheet-december-18-2017/> (Erişim Tarihi:27.02.2021).

25 Mehmet Seyfettin EROL ve Kadir Ertaç ÇELİK, *a.g.m.* s.:31.

26 NTV Habe Kanalı, [https://www.ntv.com.tr/dunya/son-dakikabr-aabd-ypg-ile-iliskimiz-gecici-taktiksel](https://www.ntv.com.tr/dunya/son-dakikabr-aabd-ypg-ile-iliskimiz-gecici-taktiksel,Ym3wxay1KUyHbRjvrlOrw),Ym3wxay1KUyHbRjvrlOrw

askeri ve ekonomik çıkarlarının sürdürülebilmesi ve muhafazası amacıyla, ABD Orta Doğu'da doğrudan bir savaş sürecine dâhil olmaktan ziyade vekâlet savaşlarını uygulamayı seçmiştir.

2011 yılında başlayan Arap Baharının etkisiyle Suriye'de yaşanan gelişmeler incelendiğinde, ABD'nin bölgedeki terörist gruplara ekonomik, lojistik ve askeri eğitim hususlarında destek verdiği ve vekâlet savaşlarını bu terörist gruplar üzerinden yürüttüğü bilinen bir gerçektir.²⁷ ABD'nin Orta Doğu'da vekâlet savaşlarını yürütmesindeki nedenler irdelendiğinde; vekâlet savaşlarının, doğrudan savaşların maliyetine göre daha düşük olması, doğrudan savaşta ABD'li asker kaybının olması durumunda ulusal tepkinin ABD yönetimini olumsuz etkileyeceği, vekil aktör olarak kullanılan unsurların meşru/gayri meşru her türlü olayda kullanılabilir olması ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, Orta Doğu'da devamlı bir istikrarsızlığın sürdürülebilmesi amacıyla, ABD bölgedeki terör örgütleri ile diğer yapıları kullanarak, bölgede mezhep ve etnik temelli çatışmaları desteklemektedir. Böylece hem bölgedeki diğer aktörlerin kendisine olan bağlılıklarını güçlendirmeye hem de bölgede var olmaya çalışsan, Rusya ve İran gibi devletlere alan açılmasını engelleme gayreti içerisinde.

Vekâlet savaşlarında vekil olarak kullanılan başta terör örgütleri olmak üzere diğer unsurlarla yapılan anlaşmalar ve geliştirilen ilişkiler, süreklilik arz eden bir yapıda değildir. Devletler, vekil savaşın ile yaptıkları; ekonomik, stratejik, politik işbirliklerini, bölgesel durum ve şartların değişmesi durumunda vazgeçilebilecek unsurlar olarak görmektedirler. ABD'li yetkililerin YPG'yle ilgili olarak işbirliğinin geçici ve taktiksel olduğu yönündeki açıklamaları da bu savı doğrular niteliktedir.

Kaynakça

Kitaplar

CLAUSEWITZ Carl Von, *Savaş Üzerine*, (Çev. Şiar Yalçın), May Yayınları, İstanbul, Nisan 1975.

DİNSTEIN Yoram, *War, Aggression and Self-Defence*, Cambridge University Press, 2001.

SAYIN Yusuf ve OKTAY Said, "*Bir savaş yöntemi olarak Hibrit Savaş ve Dönüşen Ordular: Dünya Ortadoğu ve Türkiye, Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları*", Tolga Sakman (ed.), TASAM Yayınları, 2017.

UZUN Mehmet Cengiz, *Hibrit Savaşın Hukuki Boyutları*, Shifting Paradigm of War: Hybrid Warfare, Yücel Özel, Ertan İnaltekin (ed.), Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, 2017.

Makaleler ve Raporlar

AKSU, Zehra ve EMİNOĞLU, Ayça, BM İnsani Müdahale Kararı ve NATO'nun Libya'ya Müdahalesi, *ASSAM Uluslararası Hakemi Dergi*, 13. Uluslararası Kamu

Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Özel Sayısı, Sayı 14, 2019.ss.322-330.

DULLEY, Iracema ve SAMPAIO Luisa Tui, Accusation and Legitimacy in the Civil War in Angola, *Vibrant*, Virtual Braz. Anthr. Vol. 17 Brasília 2020 Epub Aug 07, 2020, <https://doi.org/10.1590/1809-43412020v17a355>. (Erişim Tarihi: 24.01.2021)

EKER Sami, Savaş Olgusunun Dönüşümü: Yeni Savaşlar ve Suriye Krizi Örneği, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 2015, ss.31-66.

EROL Mehmet Seyfettin ve ÇELİK Kadir Ertaç, ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, Aralık 2018, Cilt 2 Sayı: 2, ss.:14-45.

KARABULUT Bilal, Uluslararası İlişkilerde Savaş Olgusunun Yaşadığı Dönüşüm: Hibrit Savaş ve Rusya Örneği, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/55, Güz 2017, ss.: 115-130.

Metin Gürcan, Bir Önceki Savaşa Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi, *Bilge Strateji*, Cilt 3, S.3, 2011, ss.127-178.

LIND William S., NIGHTENGALE Keith, SCHMİTT John F., SUTTON Joseph W., and WILSON Gary I., The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*. October 1989, s. 22-26, <http://lesc.net/system/files/4GW+Original+Article+1989.pdf> (Erişim Tarihi: 16.01.2021)

KALDOR Mary, In Defence of New Wars, *Stability*, 2013, 2 (1): 4, pp. 1-16, s.: 1.,<http://dx.doi.org/10.5334/sta.at>. (Erişim Tarihi: 26.01.2021)

LUCAS George JR. R., "New Rules for New Wars" International Law and Just War Doctrine for Irregular War", *Case Western Reserve Journal of International Law*, 43 (3), 2011, ss. 677-705.

SINKAYA Bayram, Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri, *SETA Rapor*, No: 9, Mayıs 2013.

İnternet Kaynakları

ESTATİE Lamia, 2006 İsrail-Lübnan Savaşından Bugüne: Beş Başlıkta Hizbullah'ın Dönüşümü, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-36772501>. (Erişim Tarihi: 30.01.2021)

Haber Global internet sayfası. <https://haberglobal.com.tr/dunya/ortadogu-yu-degistiren-suikast-iste-kasim-suleymani-suikastinin-perde-arkasi-86100> (Erişim Tarihi:01.02.2021).

NABİZADA Ahmad Zubair, ABD-İran Geriliminin Ortasında Afganistan, <https://iramcenter.org/abd-iran-geriliminin-ortasinda-afganistan>. (Erişim Tarihi:01.02.2021).

NTV Haber Kanalı internet sitesi, YPG ile İlişkimiz Geçici ve Taktiksel Odaklı, <https://www.ntv.com.tr/dunya/son-dakikabr-aabd-ypg-ile-iliskimiz-gecici-taktikselYm3wxay1KUYH bRjvrlrOrw>

Sabah Gazetesi Haber Kanalı, <https://www.sabah.com.tr/dunya/2021/01/31/son-dakika-biden-yonetimi-pkky-240-tir-dolusu-muhimmat-gonderdi>
US National Strategy, December 2017, s.48, <https://ve.usembassy.gov/national-security-strategy-fact-sheet-december-18-2017/> (Erişim Tarihi:27.02.2021).

<https://opinion.cw.com.tw/blog/profile/347/article/5576>

²⁷ <https://www.sabah.com.tr/dunya/2021/01/31/son-dakika-biden-yonetimi-pkky-240-tir-dolusu-muhimmat-gonderdi>

■ Nadir KILINÇ*

■ Cem ÇAĞLAYAN****

■ Bingyuan ZHOU**

■ Mehti NAZAROV*****

■ Fuat ÇELİK***

GÜVENLİK STRATEJİLERİNDE ÖN GÖRÜLEN ZORLAMA YÖNTEMLERİNDEN “SİLAHLI MÜDAHALENİN” BAŞARISI VE

BU ÇERÇEVEDE AZERBAJCAN-ERMENİSTAN ARASINDA YAŞANAN ÇATIŞMANIN ANALİZİ

* Deniz Yarbay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrencisi Subay.

** Deniz Binbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Misafir Askeri Personel.

*** Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrenci Subay.

**** Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrenci Subay.

***** Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Misafir Askeri Personel.

Öz

Dağlık Karabağ'ın Ermeni işgaline uğraması ve Ermenilerce sözde bağımsızlık ilanına rağmen, bölge uluslararası alanda Azerbaycan'ın bir parçası olarak tanınmaktadır. Ermenistan'ın 1990 yılında başlayan saldırılarına karşılık olarak meşru müdafaa kapsamında Azerbaycan bölgeye müdahale ederek işgal altındaki topraklarının büyük kısmını geri almıştır. Sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, askerî ve malî olarak destekleyen Ermenistan bile tanımamaktadır. Dağlık Karabağ çevresinde son otuz yıldır geçerli olan statükonun unsurları değişime uğramıştır. Hem etnik hem de bölgesel bir çatışma bölgesi olan Dağlık Karabağ, aynı zamanda uzun süreli bir uluslararası sorun karakterine bürünmüş bir çatışma olup bu da çözümünü son derece zorlaştırmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) dâhilinde en uzun süredir devam eden ihtilaf olan 30 yıllık Ermenistan-Azerbaycan çatışması, bölge ülkelerinin güvenliği için de büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, Dağlık Karabağ, Ermenistan, Silahlı Müdahale, İşgal.

Giriş

Ermenistan ve İran arasında Azerbaycan'ın toprağı olan Dağlık Karabağ, jeopolitik ve jeostratejik öneme sahip olup Azerbaycan ve Ermenistan arasında bölgesel bir sorun olarak uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Rusya'nın Kafkasya'da izlediği yayılcı politikanın önemli bir parçası olarak XIV. yüzyıl başlarından itibaren, Azerbaycan'ın meşru sınırları içerisinde yer alan Dağlık Karabağ'da İran ve Anadolu'dan getirilen Ermeniler iskân edilmiştir. Uygulanan yerleştirme politikası ile bölgede Ermeni nüfusu artmış, nüfus dengesinin Ermeniler lehine değişmesiyle Dağlık Karabağ toprakları üzerinde Ermeniler hak iddia etmeye başlamıştır.¹ Bölgede nüfus yoğunluğu gittikçe artan Ermeniler, bölgenin denetimini sağlamak için Türk yerleşim yerlerine yönelik halkı sindirme saldırılarında bulunmuştur. Ermenistan'ın sözde "Büyük Ermenistan" ideallerinin önemli bir parçası olan Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'a katma arzuları günbegün artmıştır.

Bölgede Rusya Federasyonu'nun politikalarına araç olmaları nedeniyle, Ruslar'ın desteğini arkasına alan Ermeniler hareket etme serbestisi imkânı bularak aşamalı olarak bölgeye yerleşmiştir.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (S.S.C.B.) dağılma sürecine girmesiyle Ermenistan'ın bölgedeki hak iddiası yeni bir ivme kazanmıştır. Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan egemenlik mücadelesi uzun süredir devam eden ihtilafa dönüşmüştür. Karabağ Sorunu, S.S.C.B.'nin bir toprak parçası iken 1988 yılında başlamıştır. Rusya'nın aktif desteği ve katılımıyla Azerbaycan topraklarının beşte biri Ermenistan tarafından işgal edilmiştir. Rusya'nın desteğini alan Ermeniler Karabağ'da yaşayan Türk halkını soykırıma tabi tutmuştur. Bölgede yaşanan en acımasız uluslararası suçlardan biri Hocalı kentinde gerçekleştirilen katliamdır. Ermeniler soykırım amacıyla masum ve silahsız insanları acımasız şekilde katletmiştir. 1994 yılında ateşkesin imzalanmasına kadar süren savaş neticesinde, çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve Azerbaycanlı Türkler yaşadıkları yerlerden göçe zorlanmıştır. Azerbaycan topraklarının beşte biri uluslararası hukuka aykırı olarak Ermenistan'ın işgali altında kalmıştır.

Dağlık Karabağ sorununa ilişkin BM'nin aldığı dört karar (822, 853, 874, 884), Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) tarafından alınan kararlar, arabuluculuk girişim ve çabaları sorunun barışçıl yollardan çözümünde yetersiz kalmıştır.² Barışçıl yollardan bir çözüm sağlanamayan Dağlık Karabağ sorununun, siyasal ve meşru şekilde çözülmesi bölgede istikrarı sağlayacaktır. Karabağ Savaşıyla birlikte Güney Kafkasya bölgesinde hassaslaşan dengeler açısından farklı bir jeopolitik durum meydana gelmiştir.

Bu çalışmada, Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan anlaşmazlığın, çıkış nedenleri, barışçıl yollardan çözümüne ilişkin girişimler incelenerek, çatışmanın analizi yapılacak ve değerlendirmeler de bulunulacaktır.

1 Bilal Dedeyev, "Dağlık Karabağ Sorununun Tarihi Arka Planına Bakış", Karabağ Savaşı: Siyasal-Hukuki-Ekonomik Analiz, (Editör: Osman Nuri Aras), *Qafqaz Üniversitesi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları*, Bakü, 2008, ss. 15-34.

2 Ayla Akdoğan, "Dağlık Karabağ Çatışmasındaki Yaptırım Mantiği ve Etkileri Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *Research Journal of Politics, Economics and Management*, 2018, Cilt: 6, Sayı: 2, 87-99, s. 94.

1. Silahlı Müdahalenin Kavramsal Açından İncelenmesi

Soğuk Savaş sonrası dünya üzerinde mevcut iki kutuplu sistem, 1990'lı yıllar sonrası artan küresel ticaretin de etkisi ile sona ermiştir. Böylece Soğuk Savaş döneminde uygulanan merkezî kontrol de ortadan kalkarak çok uluslu devletlerin çözülmesi sonucu, milliyetçi akımların etkisiyle iç savaşlar ve ülkeler arası sınır sorunları görünür hâle gelmiştir. Böylece barış veya güvenlik kaynaklı müdahaleler günden güne artarak dünya gündemini meşgul etmiştir.

Uluslararası kamuoyunda dünya barış ve güvenliğini tehdit eden veya topraklarında insanlık dışı uygulamalarla toplumuna acı çektiren ülke yönetimlerine o bölgede barışın ve güvenliğin tekrar tesis edilmesi maksadıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları çerçevesinde askerî müdahaleler masada her zaman bir seçenek olarak bulunmaktadır. Değişen güvenlik ortamı ve askerî teknolojiler neticesinde yapılan bu müdahaleler her zaman tartışma konusu haline gelmiş ve uluslararası kamuoyu, kimi zaman bu müdahaleler neticesinde bölgedeki güvenlik kaygılarının arttığı yönünde eleştirilerini yapmıştır. Sorunların çoğu zaman tarihsel temelli anlaşmazlıklardan kaynaklandığı ve uzun süredir çözülmediği durumlarda ise kamuoyu BM krize neden müdahale etmediği konusunda tartışmalarını sürdürmektedir. Her iki durumda da bu müdahalelerin, çatışmaları hangi oranda önlediği ve sorunların çözümüne ne kadar katkı yaptığı, sonuca yönelik değerlendirmelerden incelenmesi gereken ayrı bir konuyu oluşturmaktadır.

Müdahale kavramı, uluslararası ilişkiler ve güvenlik stratejileri konusunda birçok yöntemi içerisinde barındırmasından dolayı en genel anlamıyla, bir grubun veya ülkenin elindeki gücün diğer ülkenin yönetimine diplomatik, ekonomik, siyasi katmanlarında etki edecek şekilde yapılan uygulamaları içermektedir. Silahlı müdahaleler ise, bir ülkenin sınırları dâhiline karşıt ülkenin rızası içerisinde veya dışında devlet ya da görev grubu dâhilinde yapılan; amacı ve sınırları belli askerî operasyonlar olarak tanımlanabilir.

Tarihsel açıdan incelendiğinde müdahale kavramı Antik Yunan

döneminden beri antlaşma, siyasi müdahale ve savaş kadar eski ve köklü bir dış politika aracı olarak kullanılmaktadır. Ülkeler hem kendi yönetimi hem de müttefikleri için diğer ülkelerin iç işlerine değişik metotlarla müdahale yöntemlerine başvurmuştur. Müdahale olunan devletler veya devlet toplulukları ise yapılan bu müdahalelere karşı çıkmış ve yapılan bu uygulamalara tepki göstermişlerdir. Ulus devletlerin ortaya çıkışı ile müdahalelerin meşruluğu tartışılmaya başlanmış, 1793 Fransız Anayasası ilk olarak bu konuda diğer ülkelerin ülke içi meselelerine karışılmaması konusunu yasalaştırmıştır.³ Morgenthau, bu konuda bir buçuk asrı geçen süredir devlet adamları, hukukçular, siyasi düşünür ve yazarların meşru olan ve olmayan müdahaleleri ayırmak konusunda çalışmalarını sürdürdüğünü belirtmektedir.⁴ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra konu hakkında belirli çalışmalar yürütülmüş ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meşruiyet kavramı öne çıkmış olsa da tartışmalar devam etmektedir. Günümüze savaşlar nadiren ilan edilmesine karşın uzun süreli ve ölümcül çatışmalar günden güne artmakta ve dünya gündemini meşgul etmektedir.

1.1. Silahlı Müdahaleye İlişkin Yaklaşımlar

Çalışmanın bu bölümünde uluslararası ilişkiler disiplininde yer alan temel teoriler ışığında kavram-ekol incelemesi yapılacaktır. Müdahalenin siyasi tarih boyunca müzakere, diplomasisinin yürütülmesi veya dış politika enstrümanı olduğu görülmüştür. Özellikle 1793 Fransız Devrimi'nden sonra müdahalenin meşru ve meşru olmayan kriterleri formüle etmek için çaba harcayan hukukçular ve siyasi düşünürler müdahale konusunda bir konsensüs oluşturamamıştır.⁵

1.1.1. Realist Teoriye Göre Silahlı Müdahale

Uluslararası ilişkilerin kurucu teorilerinden olan realist teori, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul etmekte ve devletlerin uluslararası alanda güvenliğini sağlayacak bir otorite olmadığından dolayı, uluslararası sistemin "anarşik" bir yapıda olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu sebeple realist teori açısından en önemli sorun, devletlerin güvenliğinin

3 Hakan Kurunç, Birleşmiş Milletler Müdahaleleri: Barışı Koruma ve Barışı Zorlama Operasyonlarının İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2012, s. 13.

4 Hans Morgenthau, "Intervene Or Not To Intervene", *Foreign Affairs*, 1967, Cilt: 45, Sayı: 3, 425-436, s. 425.

5 Hans Morgenthau, *a.g.m.*, s. 425.

sağlamasıdır ve realist teori bu konuya ayrı bir önem verdiğinden konu güvenlik öncelikli yaklaşım kapsamında ele alınmıştır.⁶ Uluslararası ilişkilerde belirleyici olan unsurun çıkar olduğunu savunan klasik realist teori, devletlerin savaşmasının çıkarlarının korunması açısından doğal bir durum olduğunu ve devletlerin kendisini koruma amacıyla savaşabileceğini savunmaktadır. Ayrıca klasik realistler insanların doğası gereği bencil olduğunu, savaşların bu doğal durumdan kaynaklandığını savunmaktadır.⁷ Bu açıklamalar ışığında müdahale, devletlerin çıkar amaçlı gerçekleştirdiği bir faaliyet olarak tanımlanabilir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ortaya çıkan belirsiz ortamda devletlerin kendisine çıkar sağlaması için gerçekleştirdiği eylemler/müdahaleler bu kapsamda ele alınmaktadır. Ancak devletlerin bu eylemleri gerçekleştirirken eylemi meşrulaştırmak adına icra aşamasında silahlı müdahalelerin amacı, kapsamı, süresi ya da gerekçelerinin açık bir şekilde dünya kamuoyuna açıklanmamış olması; realist teorinin düşünce yapısına göre, çıkar amaçlı hareket eden devletlerin, karşıt usura güç kullanmasını ve bu eylemini insani amaçlara dayandırmasına olanak sağlamaktadır.⁸

1.1.2. Idealist ve Liberal Teoriye Göre Silahlı Müdahale

İnsanın doğası gereği kötü ve bencil olduğunun aksine insanların barışçıl olduğunu savunan liberal /idealist teoriye göre savaşlar, devletlerin çıkar amaçlı gerçekleştirdiği veya savunma amaçlı bir olgu olmasından ziyade önlenebilir ve gerekli adımlar atıldığı takdirde önüne geçilebilir faaliyetlerdir.⁹ Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan ağır kayıplar ve acı tecrübeler sonucu Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Wilson'un uluslararası sistemin kurulmasına yönelik atılması gereken adımları belirleyen 14 ilkeyi benimseyen idealist teoriye

göre küresel işbirliği sayesinde çatışma ortamı giderilebilir.¹⁰ Müdahale konusunda "demokrasi" olgusunun önemine işaret eden liberaller, yönetim şekillerinin küresel sistemin uluslararası güvenliği ile doğrudan ilişkili olduğunu savunurlar ve totaliter rejimlerin çatışmaya, demokratik ülkelerin ise barışa ve iş birliğine yatkın olduğunu savunmaktadır.¹¹ Küresel iş birliğini ve totaliter rejimlere müdahalenin meşruluğunu savunan liberal teoriye göre, "müdahale", rejim kaynaklı iç çatışmalardan veya diğer sebeplerden dolayı çatışan gruplara yardım amacıyla yapılan bir faaliyettir.¹² Küresel iş birliğine önem veren ve ağırlıklı olarak insani ihtiyaçlara cevap için müdahalenin gerekliliğini savunan liberal teori, İkinci Dünya Savaşı gibi bir savaşın tekrarlanmaması için ülkelerin sorunlarını barışçıl yolda çözmesi için BM, Avrupa Birliği (AB) ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi kurumların önemine vurgu yapmaktadır.

Yukarıdaki tanımlamalardan hareketle liberal/idealist teoriye göre müdahalenin insan odaklı, insani ihtiyaçlara cevap verebilecek nitelikte ve uluslararası kuruluşların onayı sonucunda yapılması gereken bir faaliyet olduğunu anlamaktayız. Soğuk Savaş sürecinde ortaya çıkan iki kutuplu dünya yaklaşımı çerçevesinde kolektif güvenlik anlayışının tam anlamıyla işleyememesi, tarafların kendi güvenlik anlayışlarını birbirlerine kabul ettirmek istemesi neticesinde BM kuruluş amacına göre çalışmamıştır.¹³ Soğuk Savaş sonrası yeni dönemde "demokratik barış teorisi" gibi uygulamalar çerçevesinde liberal teoriye yeni uygulama alanları bulunarak devletlerin iç politikalarının istikrarı ve küresel sisteme uyumu üzerine kurulu müdahale uygulamaları geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu uygulamada istikrarın kalitesi ise demokrasi olgusu üzerine inşa edilmeye çalışılmış ve demokrasiye

6 Kadir Sancak, "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası İlişkilerin Rolü", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Sayı: 6, 123-134, s. 125.

7 Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, İçeriği", *Uluslararası İlişkiler*, 2004, Cilt: 1, Sayı: 1, 33-60, s. 38.

8 Hakan Kurunç, *a.g.y.*, s. 11.

9 Kadir Sancak, *a.g.y.*, s. 127.

10 Bilal Karabulut, "Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi", *Gazi Akademik Bakış*, 2014, Cilt: 8, Sayı: 15, 57-72, s. 65

11 Kadir Sancak, *a.g.y.*, s. 128.

12 Hakan Kurunç, *a.g.y.*, s. 12.

13 Hakan Kurunç, *a.g.y.*, s. 13.

yapılan tehditler uluslararası barışa yapılan tehdit olarak kabul edilmiştir.¹⁴ Bu yeni söylem ile uluslararası müdahaleler küresel güvenlik rejiminin gereği ve tehditlere verilmesi gereken bir cevap olarak görülmüştür. Böylece Birinci Dünya Savaşı sonrası müdahalelere karşı çıkmayı benimseyen idealist ve küresel iş birliği ile çatışmaların önlenebileceğini savunan liberal teori, Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni küresel sistem neticesinde en az realist sistem kadar müdahalelere dâhil olmayı benimsemiştir.¹⁵

1.2. Uluslararası Hukuk ve Birleşmiş Milletler Sistemi'ne Göre Silahlı Müdahale

Müdahale kavramı uluslararası hukuk açısından, "haklı savaş teorisi" çerçevesinde ulus devletlerin ortaya çıkışına kadar bir zorunluluk olarak görülmüştür.¹⁶ Haklı savaş teorisi, Hristiyanlığın kabul edilmesi ile ortaya çıkan yeni dinî görüşler ve felsefi bakış açıları ile savaşın hangi uygulamalarla meşru olacağına yönelik oluşturulan kuramdır. Haklı savaş kuramı askerî müdahalenin gerekçeleri ile değil hangi şekillerde uygulanacağına yönelik uygulamaları içermektedir.¹⁷ Orta çağın sonunda imparatorlukların sona ermesi ile ulus devletler ortaya çıkmış, devletlerin egemen eşitliği ilkesini esas alan uluslararası hukuk çerçevesinde kuvvet kullanımına belirli ölçütler getirilmiştir. Tarihsel süreç geliştikçe haklı savaş düşüncesi, uluslararası hukukun gelişimi ile savaşın tanımının gelişmesiyle göz ardı edilmeye başlanmıştır.

XIX. yüzyıl boyunca ulus devletlerin ortaya çıkması sonucu yaşanan çatışmalar beraberinde yeni yaptırım mekanizmalarını devreye sokmuş, 1899-1907 La Haye sözleşmelerinde silahlı müdahale hakkının kullanım koşulları belirlenmiş olsa da sınırlama yoluna gidilememiştir.¹⁸

Silahlı müdahalenin hangi koşullar altında yapılması gerektiği ve barışçıl amaçlı kullanımını belirten hususlar konusundaki en büyük gelişmeler uluslararası kuruluşların uluslararası camiada kabul görmesi neticesinde gerçekleşmiştir.¹⁹ Birinci Dünya Savaşı sonunda yaşanan sayısız can kaybı neticesinde barışı korumaya yönelik atılan ilk adım 1920 yılında Milletler Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Milletler Cemiyeti Antlaşması 12. maddesi sözleşmeye taraf olan devletlere uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözümlenmeye ve bu yollar tüketilinceye kadar savaşa başvurmama konusunda yükümlülükler getirmiştir.²⁰ Ayrıca yine sözleşmenin 10. maddesine göre bir üye devlet diğer bir üye devletin ülke bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına saygı göstermek ve hukuken bu hususu garanti etmek zorundadır.²¹ Böylece fetih yolu ile ülke kazanımının hukuken kabul edilmesine son verilmiştir. Milletler Cemiyeti sadece meşru ve meşru olmayan kuvvet kullanma şekillerini tanımlamıştır. Antlaşma, kuvvete başvurmak isteyen devlet ya da devletlere 3 aylık bir süre bekleme koşulu getirmekte, bu sürenin sonunda anlaşmazlıklarını çözemezse tarafların kuvvete başvurma hakkını kabul etmektedir.²² Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın eksiklerini kapatmak üzere 1924 Cenevre Protokolü, 1925 Lokarno Antlaşması, Ren Misakı ve savaşı kesinlikle yasaklayan Briand-Kellog Paktı gibi uygulamalar yürürlüğe girmiş olsa bile bu antlaşmalar tüm ülkeler tarafından onaylanmadığı ve sadece Avrupa'nın güvenliğini hedeflediklerinden bu düzenlemeler günümüzde de benzer örneklerini gördüğümüz Japonya'nın Mançurya'yı işgali, Rusya-Polonya Savaşı, Litvanya'nın Vilnius meselesi gibi olayları engellemede yetersiz kalmıştır.²³ İkinci Dünya Savaşı'nı da engelleyemeyen bu uygulamalar kuvvet kullanımı konusunda örf adet hukukun oluşmasına ilişkin uygulamalar ortaya koymuş ve sonucunda ortak güvenlik anlayışının son uygulaması olan BM

14 Binnur Özkeçeci Taner, "Demokratik Barış", *Güvenlik Yazıları Serisi*, https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/DemokratikBaris_BinnurOzkececiTaner_v.1.pdf, (Erişim Tarihi:23.11.2020).

15 Hakan Kurunç, *a.g.y.*, s. 15.

16 Levent Ersin Orallı, "Uluslararası Hukukta Ve BM Sisteminde Askerî Müdahale Olgusu", *TESAM Akademi Dergisi*, 2014, Cilt: 1, Sayı: 1, 102-127, s. 102.

17 Haklı Savaş kavramı ve tarihsel seyri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.; Fulya A. Ereker, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2004, ss. 1-36.

18 Levent Ersin Orallı, *a.g.m.*, s. 105.

19 Mehmet Aydoğan Özman, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1964, Cilt: 21, Sayı: 1, 53-121, s. 76.

20 Milletler Cemiyeti Misakı, 1924, Md. 12.

21 Milletler Cemiyeti Misakı, 1924, Md. 10.

22 Funda Keskin Aydın, "Uluslararası Hukukta Savaş ve Barış", *Mülkiye Dergisi*, 2014, Cilt: 38, Sayı: 3, 83-99, s. 91.

23 Fatih Tosun, "Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2009, Cilt:5, Sayı:39, 83-99, s. 91.

Antlaşması ile bütün üye devletlerin kuvvet kullanmadan kaçınacakları bir sistem öngörüsü yaratılmaya çalışılmıştır. Bahse konu antlaşma gereği antlaşmaya taraf tüm devletler istisnai haller dışında kuvvet kullanımından kaçınmayı taahhüt etmişlerdir.²⁴ Kuvvet kullanımını yasaklayan 2. maddenin 4. fıkrasında aşağıdaki ifade yer almaktadır:

“Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM'nin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”

Burada belirtildiği şekilde kuvvet kullanımı açıkça yasaklanmasının yanı sıra tek taraflı kuvvet kullanımı da engellenmiştir. Milletler Cemiyeti Antlaşması'nda öngörülen “ideal” düzenin, İkinci Dünya Savaşı'nı öngörememesi nedeniyle, BM Antlaşması belirli hallerde kuvvet kullanımına izin vermiş ve bu izini 4 istisna alanı olarak gruplamıştır.

- Meşru Müdafaa (madde 51).
- Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanımı.
- Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden önce 5 daimi üyenin kuvvet kullanımı (madde 106).
- İkinci Dünya Savaşı neticesinde “düşman” sayılan devletlere karşı kuvvet kullanımı (madde 107).

Dolayısıyla, meşru müdafaa ve Güvenlik Konseyi kararıyla uygulanan zorlama önlemleri olmak üzere günümüzde uygulama sahası bulan, geçerliliğini sürdüren iki istisna bulunmaktadır. Bunlardan birincisi devletler tarafından tek taraflı olarak kuvvet kullanılması, ikincisi ise uluslararası toplum adına yetkili bir merci tarafından kuvvet kullanılması niteliğindedir.

Uluslararası hukuka göre meşru müdafaa, devletin karşıt ülke tarafından hukuksuz bir şekilde saldırıya maruz kalması halinde kuvvet kullanma sureti ile kendi ülkesini koruma durumu olarak tanımlanmaktadır. Dünyada gelişen teknoloji, silah sistemlerinde yaşanan gelişmeler ve uluslararası

hukukun merkezleşmesi devletlerin meşru müdafaaı çeşitli koşulların gerçekleşmesi durumunda istisnai bir hak olarak görmesine neden olmuştur.²⁵ Meşru müdafaa hakkı BM Antlaşması 51. maddede düzenlenmiştir:

“Bu antlaşmanın hiçbir hükmü BM üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması hâlinde Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal ya da ortak savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve konseyin iş bu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir şekilde etkilemez.”²⁶

Bu madde gereği silahlı saldırı ile karşı karşıya kalan bir üye saldırgan devlete karşı kendisini koruma hakkını antlaşmadan gelen doğal bir hak olarak saklı tutmaktadır. BM Antlaşması 51. madde kuvvet kullanımı ve meşru müdafaa hakkını tanımlamasına rağmen meşru müdafaa hakkının oluşabilmesi için gereken “silahlı saldırı” eylemine yönelik herhangi bir düzenleme oluşturmamıştır. Bu konuda herhangi bir görüş olmaması askerî kapasite açısından zayıf devletlerin hoşnutsuzluğunu barındırmakta olup bu konu hakkında iki görüş bulunmaktadır.

Silahlı müdahale hakkının geçerliliğini yitirdiği görüşüne göre, BM Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrasında aşağıdaki ifade yer almaktadır:

“Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM'nin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.”

Burada belirtilen hüküm gereği devletlerin uluslararası hukuka olan saygısının devamı için silahlı müdahale yetkisi kalmamıştır. Silahlı müdahalenin geçerliliğini koruduğu yönündeki görüşe göre ise, devletlerin ülkesi içindeki ya da

24 Levent Ersin Orallı, *a.g.m.*, s. 111.

25 Ulaş Karadağ, “Birleşmiş Milletler Antlaşması'na Göre Meşru Müdafaa Hakkı”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt: 7, Sayı: 2, 171-186, s. 175.

26 Birleşmiş Milletler Antlaşması, 1945, Md. 51.

uyruklarında bulunan kişileri koruma hakkı olup sözleşmede böyle bir madde bulunmasa bile ülkesel egemenlik prensibi gereği devletlerin silahlı müdahale hakkı bulunmaktadır.²⁷ Ayrıca silahlı müdahalenin uluslararası hukuka göre geçerli olması açısından sınırları, zamanı belirli resmî bir savaş niteliğinde olmayan faaliyet şeklinde olması gerekmektedir.²⁸

Devletlerin uygulama olarak insancıl nedenlerle veya vatandaşlarını korumak maksadıyla silahlı müdahale hakkını kullandıklarını görmekteyiz. Bu konuya 1974 yılında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ndeki Makarios ve Sampson'un giriştikleri darbe üzerine adadaki Türk toplumunun korunması maksadıyla gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı örnek verilebilir.

1.3. Silahlı Müdahalenin Başarısını Belirleyen Faktörler

Silahlı müdahalenin başarısına yönelik genel anlamıyla bir tanım yapılmadığı gibi, başarıyı meydana getiren faktörlerde farklılık göstermektedir. İki kutuplu dünyadan çok kutuplu dünyaya geçişte meydana gelen yeni durum ile savaş ilan edilmeden yapılan müdahaleler ve başarılı olup olmadığı yönündeki tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. XXI. yüzyılda yapılan silahlı müdahalelerin çoğunun sınır anlaşmazlıkları, politik ayrışmalar, tarihsel çatışmalar veya demokratikleşmemiş ülkelerin siyasi istikrarsızlığı neticesinde olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında silahlı müdahale yapılan bölgeyi sadece askerî bir faaliyet yapılan alan olarak görmenin yanında müdahaleden sonra istikrarın sağlanması gereken bölge olarak tanımlamak silahlı müdahalenin askerî bir faaliyet olmasının ötesine geçen uygulamalar barındırdığının göstergesidir.²⁹ Ayrıca bölgesel çıkarları ve siyasi ajandaları farklı olan devletlerin oluşturduğu uluslararası kuruluşlarda yapılan silahlı müdahalenin meşruiyetinin sağlanması konusu ayrı bir sorun alanını oluşturmaktadır.

Uluslararası veya iki ülkenin yaşadığı krizlerde devletler karşıt devletin niyetini sınırlı güç kullanma yoluyla değiştirmeye çalışırken başarılı sonuçlara ulaşılması mümkün olmayabilir. Ancak metodolojik olarak silahlı müdahalede başarılı bir sonuç elde etmek için gereken aşağıda belirtilen hususlar öne çıkmaktadır.

• Çatışma yaşanan devlete yöneltilen tehdit: Kendisinden istenilen hususun yerine getirilmediği takdirde bedelini çok ağır şekilde ödeyeceğine inandıracak kadar güçlü olmalıdır (Askerî kapasite).

• Zorlayıcı devlet, silahlı müdahaleyi gerçekleştireceği devlete isteğini yerine getirmediği takdirde gereğini yapacak kadar kararlı olduğunu göstermelidir (Kararlılık).

• Hedef devlete kendisinden istenileni yerine getirecek kadar süre verilmelidir (Süre).

• Zorlayıcı devlet hedef devlete kendisinden istenilen husustan gelecekte daha fazla isteğe yol açmayacağı konusunda inandırmalıdır (Sınırlılık).

• Topyekûn bir savaştan kaçınılacağı mesajı uluslararası kamuoyuna verilmelidir. Her iki taraf da güç kullanarak istediğini elde etmekten daha fazlasını pazarlık yoluyla elde edebileceğine inanmalıdır (İlişkilerin devamı-pazarlık).³⁰

Zorlama yöntemlerinden güç kullanma konusunda üç aşama öngörülmekte olup bu aşamaları güç kullanma tehditleri, sınırlı güç kullanma (silahlı müdahale) ve tam güç kullanmadır (savaş). Eğer güç kullanım seçeneği masada ise karşıt unsura daha fazla güç kullanılabileceği izleniminin verilmesi önemli olup bu sınırlı güç kullanımı pazarlık unsuru olarak kullanılabilir. Buradaki amaç, karşıt devlete talebinin yerine getirilmemesi durumunda maliyetinin artacağı izlenimi verilmesi ve karşıt ülkeyi vazgeçme konusunda ikna etmektir. Bu noktada zorlama yöntemlerinde olduğu gibi planlanması gereken husus karşı tarafa geri adım atması için yeterli bir süre verilmesidir. Silahlı müdahalenin başarısı hakkında Alexander L. George zorlama yöntemlerinin başarısını etkileyen ve Tablo-1'de sunulan 9 adet değişkenden söz etmiştir.

27 Durmuş Tezcan, "Saldırgan Savaş ve Devletlerarası Ceza Hukuku", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1994, Cilt: 49, Sayı: 1, 349-363, ss. 352-353.

28 Durmuş Tezcan, *a.g.e.*, s. 354.

29 Joseph Siegle, "Changing the Definition of Success in Military Interventions", *Intervention: Then What, Bildiriler*, 3-5 Ekim 2003, Council On Foreign Relations, Ottawa, 2003, s. 2.

30 Bülent Şener, "Savaş İle Barış Arasında Bir Kriz Yönetim Stratejisi Olarak Zorlayıcı Diplomasi Ve Türk Dış Politikasındaki Örnekleri", Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) New Security Ecosystem And Multilateral Cost, [https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK3_kit_\(11\)_1\)_pdf_77fa6849-12ac-42fe-8ea1-be5c4cdcb012.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK3_kit_(11)_1)_pdf_77fa6849-12ac-42fe-8ea1-be5c4cdcb012.pdf), (Erişim Tarihi: 18.11.2009).

DURUMSAL DEĞİŞKEN	AÇIKLAMA
Açıklık	Müdahaleyi gerçekleştirecek devlet, hedef ülkeye isteklerini açıkça, algı karışıklığına mahal vermeden iletmelidir. Bu husus aynı zamanda karşı tarafın tepkisini de ölçülmesi açısından önemlidir. Böylece silahlı müdahaleyi gerçekleştirirken, uygulayacağı stratejiyi belirlerken hedef devlette kendi tezlerinin karşı tarafta yarattığı etkiyi görebilmekte ve göstereceği tepkinin ölçüsünü sınırlama olanağına kavuşur.
İletilen Mesajın Güçlülüğü	"İstemin yerine getirilmemesinin yaratacağı zarar, istemin karşılanmasından daha fazla olacaktır" duygusunu yaratmak zorlayıcı devletin hedefi olmalıdır.
Motivasyonun asimetrisi	Hedef devlet, eğer silahlı müdahaleye yol açan krizdeki tutumunda kararlı ve tırmandırmaya hazır ise, bu durumda krizin tırmanması kaçınılmazdır.
Aciliyet/Zorunluluk duygusu	İstemin yerine getirilmemesi durumunda uygulanacak tehditlerin inandırıcı olması için hedef ülke üzerinde isteme uyma zorunluluğu yaratılmalıdır.
Güçlü liderlik	Karar alıcıya ilişkin özellikler, silahlı müdahalenin başarısını etkileyen bir faktördür. Zira, silahlı müdahalenin oluşum ve uygulanma sürecinde karar alıcı olarak sorumluluk üstlenen kişinin/kişilerin liderlik vasıfları çerçevesinde bir süreç işletilecektir.
Ulusal destek	Zorlayıcı devlet ile hedef devlet arasında ihtilaf yaratan konunun ulusal kamu oylarına yansımaları ve kamu oylarının soruna ilişkin tepkileri karar alma sürecini rahatlatıcı ya da zorlaştıran bir etki yaratabilmektedir.
Uluslararası destek	Pek çok krizde, krizin tarafı olan devletler arasında bir simetri var ise veya taraflardan biri diğerine göre daha zayıf durumda ise, taraflar güç dengesini kendi lehine çevirebilecek müttefik arayışına girerler. Bu durumda zorlayıcı diplomasiyi uygulayan tarafın başarısını arttıran öğelerden biri bu türden bir desteğin kendi yanında bulunmasını sağlamaktır.
Rakibin kabul edilemez tırmandırma korkusu	Kriz durumunda uygulanacak zorlayıcı yöntemler eğer rakip üzerinde tırmandırma korkusu yaratıyor ise, istemin karşılanması daha rasyonel bir seçenek olarak tercih edilebilir. Dolayısıyla, söylem ve eylem uyumluluğu içerisinde zorlayıcı devlet, oluşturduğu tehdit ile hedef devlet üzerinde tırmanma korkusu yaratmayı hedeflemelidir.
Krizin çözümünün kesin koşullarına ilişkin açıklık	Krizin sona erdirilmesi için hedef devletin ne yapması gerektiğini açıklıkla ifade ettiğinde kimi durumlarda bu açıklık yeterli olmayabilmektedir. Bu durumda zorlayıcı devlet, hedef devletin yerine getirmesini istediği davranışın nasıl bir süreç izlemesi gerektiğini de belirterek çözümü kolaylaştırabilir.

Tablo-1: Zorlama Yöntemlerinin Başarısını Etkileyen Değişkenler (A. L. George'un Sınıflandırması)*

*Alexander L. George ve William Simmons, *The Limits Of Coercive Diplomacy*, Avalon Publishing, Michigan, 1994, ss. 271-274'ten aktaran Bülent Şener, "Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği", *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2011, ss. 79-81.

2. Dağlık Karabağ Sorunu'nun Tarihsel Gelişimi ve Çatışmaya Dönüşmesi

2.1. Karabağ'ın Konumu ve Tarihi

Kafkas Dağlarının güneydoğusunda yer alan Azerbaycan'ın coğrafi olarak batısında bulunan Dağlık Karabağ'ın yüz ölçümü 4392 km²'dir. Bölge tarih boyunca, stratejik açıdan coğrafi konumu nedeniyle egemen güçlere avantaj sağlamış olup Kafkaslar'ı kontrol edebilecek jeopolitik öneme haiz bir coğrafyada yer almaktadır. Bahse konu bölgedeki mücadelelerin esas nedeni ekonomik nedenlerden daha çok politik hususlar olarak değerlendirilebilir.³¹

Orta Asya'dan batıya doğru göç eden Oğuz boylarının geçiş noktalarından biri olan Dağlık Karabağ, topraklarının verimli olması nedeniyle XI. yüzyıldan itibaren Türk nüfusun yoğun yaşadığı bir bölgeye dönüşmüştür. Yoğunlaşan Türk akınları nedeniyle egemenliği Bizans İmparatorluğu'ndan Selçuklu Devleti'ne geçmesinin ardından XIII. yüzyılda bölge, Moğol istilasına uğramıştır. İlhanlı Devleti için stratejik açıdan önemli bir yer olan Dağlık Karabağ, XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar sırasıyla Timur Devleti, Akkoyunlu, Safeviler ve Osmanlı Devleti egemenliği altında kalmıştır. Nadir Şah döneminde İran hâkimiyetine giren Dağlık Karabağ, Şahın ölümü sonrası, İran'ın toprak bütünlüğünün bozulması ve yaşanan iç karışıklıklar neticesinde bölgede sayısı yirmiye varan hanlık kurulmuştur.³² 1805 yılında, Dağlık Karabağ'ı egemenliği altına alan Rusya, İran'ı mağlup ederek 1828 yılında Türkmençay Antlaşması'nı yapmıştır. Akabinde, Osmanlı İmparatorluğu'nu mağlup ederek 1829 yılında Edirne Barışını imzalamıştır. Böylece, günümüz Azerbaycan topraklarına Rusya İmparatorluğu sahip olmuştur.³³ Dağlık Karabağ'a İran ve Anadolu'dan getirilen Ermeniler bölgede iskân edilmeye başlamıştır. Dağlık Karabağ'da sayıları az olan Ermenilerin bu bölgedeki varlığı, 1829 yılından sonra izlenen Rus politikasıyla hızla artmıştır. 1829 yılında bölgedeki nüfusa göre %35 olan Ermeni nüfusu, 1989 yılına gelindiğinde %77'ye ulaşmıştır.³⁴

1829 yılı itibarıyla Ruslar izlediği iskân politikası ile bölgedeki etnik yapıyı değiştirerek uzun süre boyunca egemen kalmayı amaçlamıştır.. Edirne Antlaşması'na Hristiyan halkın Rus topraklarına yerleşmelerine kolaylık sağlayan ilgili madde konulmuştur. Bu maksatla, bölge dışından getirilen gayrimüslim halk bölgeye yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu politikanın başarılı olduğu 1877-1878 yıllarında yaşanan Osmanlı-Rus harbinde görülmüştür. Ruslar tarafından Ermeni halkı kışkırtılmış ve Türk-Ermeni ilişkileri bozulmaya başlamıştır. Dağlık Karabağ'da Ermeni ve Azeri Türkleri arasında yaşanan ilk çatışma, Rus-Japon Savaşı neticesinde yaşanan 1905 Rus İhtilali sonrasında görülmüştür. 1905 yılında, Bakü'de Ermenilerin başlattığı olaylar genişleyerek Dağlık Karabağ'a da sıçramıştır. Bu dönemde, bölgede etkili olan Ermeniler öte yandan da siyasallaşarak Rusların desteğini almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ermeniler Türk nüfusunu azaltmaya yönelik etnik kıyımaya başlamıştır. Bu zulüm, Osmanlı ve Azerilerden meydana getirilen Kafkas İslam Ordusu, 1918 yılında Bakü'yü ve Dağlık Karabağ'ı Ermeni işgalinden kurtarmasına kadar olan süreçte devam etmiştir.³⁵

1917 Bolşevik İhtilali neticesinde kısa bir süreliğine bölgede egemen olan Azerbaycan Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. 1920 yılında Sovyetler Birliği bölgeyi tekrar himayesine almış ve Azerbaycan da bu devletin içinde bir cumhuriyet olarak yer almıştır. ³⁶ Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri de aynı dönemde kurulmuştur.

Siyasi bağlantılarını iyi kullanan Ermeni diasporası Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a bağlanmasını Sovyetler Birliği'nden istemiştir. Bu konu değerlendirilerek bölgeye özerklik statüsü tanınması sağlanmıştır. Bu şekilde, 1923 yılında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti himayesinde Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi kurulmuştur. Tarihte ilk kez Dağlık Karabağ, dağlık ve ova şeklinde coğrafi olarak bölünmüş ve sorun başka bir boyuta evrilmiştir. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nde nüfus olarak çoğalmaya devam eden Ermeniler, bölgedeki yer adlarını Ermenice adlarla değiştirerek asimilasyon faaliyetleri

31 Emine Vildan Özyılmaz, "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013, Cilt: 15, Sayı: 2, 191-208, s. 194.

32 TDV İslâm Ansiklopedisi Resmî İnternet Sitesi, "Karabağ", <https://islamansiklopedisi.org.tr/karabag>, [Erişim Tarihi 25.11.2020].

33 Şükrü S. Gürel, "Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1992, Cilt: 47, Sayı: 1, 181-185, s. 182.

34 Çağlar Söker, "Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 2017, Cilt: 8, Sayı: 16, 555-574, s. 558.

35 Osman Nuri Aras, Bilal Dedeyev vd, *Karabağ Savaşı, Kafkasya Araştırma Enstitüsü Yayınları*, Bakü, 2008, s. 28.

36 Şükrü S. Gürel, *a.g.m.*, s. 183.

yürütmeye başlamıştır.³⁷ Sovyet döneminde hızla gelişen Ermeni-Rus ilişkileri Dağlık Karabağ sorununa katalizör etkisi yaratmıştır. Tarihsel süreçte bölgede uygulanan politikalar nedeniyle siyasi ve ekonomik dengeler bozulmuş, sorun düğüm haline gelmiştir.

2.2. Silahlı Çatışmanın Sebepleri ve Azerbaycan Topraklarının İşgali

Kafkasya'da bulunan Azerbaycan'ın konumu çok önemli bir coğrafi bölgede yer almaktadır. Kafkasya'yı sadece Karadeniz ile Hazar arasında bir koridor olarak görmemek gereklidir. Kafkasya aynı zamanda üç deniz arasında bir bağ görevi görmektedir. Kafkasya Karadeniz'e Hazar, Don ve Volga nehirleriyle bağlanmaktadır. Karadeniz'e boğazlarla erişim sağlanan Ege ve Akdeniz'i de bu çerçeveye dâhil etmek gerekir.

Azerbaycan'ın doğal kaynaklara sahip olması da jeopolitik konum açısından önemli bir durumdur. Petrol, doğal gaz, kurşun, çinko, bakır, demir cevheri vb. gibi kaynakların rezervlerinin önemli miktarlarda bulunması, bu coğrafyayı ekonomik açıdan cazip kılmaktadır. Azerbaycan da bu imkânlardan en yüksek seviyede fayda sağlamaya çalışmaktadır. Azerbaycan'ın Enerji kaynakları rezervi açısından başlıca kaynakları doğal gaz ve petroldür.³⁸ Hazar petrollerinin ilk kez çıkarıldığı yer olan Azerbaycan'da ihracat maksatlı petrol üretimi XIX. yüzyılın son dönemlerinde başlamıştır. Nitekim 1900'lerde Azerbaycan dünyanın en fazla petrol çıkarılan coğrafyalarından biri olmuştur.³⁹ Son 20 yıl içerisinde ise petrol ve doğal gaz üretiminden elde edilecek gelirin 200 milyar dolar civarında olacağı değerlendirilmektedir.⁴⁰

Azerbaycan bulunduğu coğrafyanın en önemli ekonomik merkezlerinden birisi haline gelme potansiyelini taşımaktadır. Azerbaycan özellikle, Türkiye ile iş birliği içerisinde ticaret ve ekonomik faaliyet girişimlerinde, altyapı ve üstyapı çalışmalarında bulunmaktadır. Ancak, günümüzde komşu devletleri Rusya ve İran'dan kaynaklanan olası baskılara karşı çok hassas dengeler söz konusudur. Hazar Denizi'nde sahip olduğu uzun kıyı hattı, kıyıdaş ülkelerin politikaları ve faaliyetleri, Azerbaycan için önemli derecede güvenlik gereksinimi ihtiyacını meydana getirmektedir. Bu nedenle,

Azerbaycan'ın bölgedeki etkinliğini arttırabilmesi için siyasi ve askeri desteğe ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu ekonomik ve jeopolitik nedenlerin tesiriyle meydana gelen Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki anlaşmazlığın özünde, sözde Büyük Ermenistan hayalinin bir parçası olan Dağlık Karabağ'ın ve Azerbaycan'ın egemen olduğu toprakları elde etme gayesidir. Bu kapsamda, Ermeniler ilk olarak 1979 yılında Paris'te, diğerleri 1983 yılında Lozan ve 1985 yılında Sevr kentlerinde Dünya Ermenileri Kongreleri icra etmiştir. Dağlık Karabağ'ın kendi topraklarıyla bütünleştirilmesi için kamuoyu ve uluslararası faaliyetlerin gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. ABD'de Ermeni Karabağ Dayanışma Komitesi teşkil edilmiş ve komite amacını, Ermeni nüfusun bölgeye göç etmesi ve Azeri Türk nüfusunu azaltmak olarak belirlemiştir.⁴¹ 1988-1993 yılları arasında yaşanan olaylar bu amacı teyit etmektedir.

1980'li yılların ortalarından itibaren Ermeniler ve Azeri Türkleri arasında gerginlikler meydana gelmeye başlamış, Azeri nüfus göç etmeye başlamıştır. 1988 yılında, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi meclis üyelerinin 3/4'ünün Ermeni olmasından hareketle Azerbaycan'dan ayrılma kararı alması, Azerbaycan Yüksek Sovyet Başkanlık Divanı tarafından uygun görülmemiş ve bölge yönetiminin Azerbaycan'a ait olduğu kararlaştırılmıştır. 1989 yılında Ermenilerin Azerilere yaptığı zulüm ve baskı nedeniyle bağımsızlık söylemleriyle Azerbaycan Halk Cephesi kurulmuştur. Bu kapsamda, Bakü'nün Moskova'dan ayrılacağı düşüncesiyle Ermeni girişimleri Rustar tarafından açıkça desteklenmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak, 1989 yılında Ermenistan Dağlık Karabağ'ı kendi topraklarına katma kararı almıştır. 1990 yılında Ermenistan bağımsızlığını ilan ettiğinde Dağlık Karabağ'ı egemenliği altında göstermiştir. Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak bölgede baskıya maruz kalan Azeriler göç ettirilmiş, anavatanını terk etmek istemeyenlere zulüm ve katliam uygulanmıştır. 1988-1994 tarihleri arasında, Dağlık Karabağ bölgesinden 576.234 Azeri nüfus, Ermenistan'dan ise 230.000 Azeri nüfus göçe zorlanmış ve topraklarını terk etmiştir.⁴²

37 Osman Nuri Aras, *a.g.e.*, s. 28.

38 Emine Vildan Özyılmaz, *a.g.m.*, s. 203.

39 Salih Aynural ve Abdülkayyum Kesici, "Türk Dünyasının Petrol ve Doğal Gaz Zenginliği", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2005, Sayı: 49, 613-649, s. 643.

40 SOCAR Resmî İnternet Sitesi, "Azerbaycan Petrol Ve Gaz Tarihiçesi" <http://www.socar.com.tr/hakimizda/tarihce#2001>, (Erişim Tarihi:28.11.2020).

41 TDV İslâm Ansiklopedisi, "Karabağ", <https://islamansiklopedisi.org.tr/karabag>, (Erişim Tarihi 25.11.2020).

42 İlhan Aras, "Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü", *Avrasya Etütleri*, 2017, Cilt: 51, Sayı: 1, 95-122, s. 98

1990 yılı itibarıyla Rusların desteğini alan Ermeniler silahlı saldırılara başlamış ve Azerbaycan Halk Cephesi'nin faaliyetlerini etkisizleştirme maksadıyla S.S.C.B. Bakü'de sıkıyönetim ilan etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle Dağlık Karabağ sorunu başka boyuta taşınmış, bölgede Ermeni faaliyetlerinin şiddeti artmış ve olaylar kontrolden çıkmaya başlamıştır. Günümüzde ve geçmişte olduğu gibi Rusya bölgede nüfuzunu kaybetmemek için Ermenilere destek vermiştir. Ermenistan'ın lehine taraflı tutum ve yaklaşım, uluslararası kamuoyunun etkisizliği bölgede silahlı çatışmaların şiddetinin artmasına neden olmuştur. Ermenistan'ın giriştiği hukuk dışı silahlı eylemlere herhangi bir tepki verilmemesi, yaptırım uygulanmaması ve müdahale edilmemesi istikrarsız bir çatışma ortamına neden olmuştur. 1992 yılının Şubat ayında, Ermeni silahlı gücü soykırım yaparak Hocalı Katliamı'nı gerçekleştirmiştir. Bu soykırımla yakın tarihte bir insanlık suçu işlenmiş ve derin acılar yaşanmıştır. Ardından, Dağlık Karabağ sözde bağımsızlık ilan etmiş, ancak uluslararası platformda bu bağımsızlık kabul görmemiştir.⁴³

Ermenistan her şeye rağmen hız kesmeden bölgede etnik kıyıma devam etmiştir. Laçın ve Dağlık Karabağ'ın en önemli noktalarından biri olan Şuşa kenti Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. 1993 yılında ise, Ermenistan'ın bölgedeki işgal faaliyetleri devam etmiştir. Bu çerçevede; Kelbecer, Ağdam, Fuzuli ve Cebrayıl kentleri işgal altında kalmıştır. Karabağ'ın kaybı ve uluslararası örgütlerin yaşanan acı dolu gelişmelere kayıtsız kalması Azerbaycan'ı çaresiz bırakmıştır.⁴⁴

Nahcivan'ın da Ermeni silahlı güçleri tarafından işgal edilmesi üzerine Nahcivan Özerk Bölgesi Meclis Başkanı Haydar Aliyev, Türkiye'den bölgeye garantörlük kapsamında asker gönderilmesi talebini iletmıştır. Ardından, Türkiye uluslararası platformda hukuk dışı işgal girişimlerine tedbir alınması ve yaptırım uygulanması maksadıyla diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin sonuç vermesi üzerine Nahcivan'ın statüsünde herhangi bir değişiklik olmamıştır.

1993 yılının başlarında Dağlık Karabağ topraklarının tümü

Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Uluslararası örgütlerin bölgedeki iki taraflı çatışmaların durdurulması, Azerbaycan topraklarının Ermeniler tarafından işgalinin sonlandırılması, işgal edilen bölgelerdeki askerî güçlerin ayrılmasına ilişkin almış olduğu kararlar, kınama yayımlarını umursamayan Ermenistan'a yaptırım uygulanması gerektiğini Türkiye kararlı şekilde ifade etmiştir. ABD, Rusya ve Fransa gibi devletlerin tarafsızlıklarını korumadıkları, aksine Ermenistan lehine tutumlar sergiledikleri görülmüştür.⁴⁵

2.3. Ateşkes ve Sorunun Çözümüne Yönelik Girişimler

XX. yüzyılın en önemli siyasi olaylarından biri, Soğuk Savaşın sona ermesine neden olan S.S.C.B.'nin dağılmasıdır. S.S.C.B.'nin bir iç meselesi iken, dağılma sürecinin yaşanmasıyla küresel güçlerin de müdahil olması neticesinde Dağlık Karabağ meselesi, Ermenistan ve Azerbaycan arasında yaşanan sorundan daha fazlasını ifade etmeye başlamıştır. Türkiye, Dağlık Karabağ meselesini Avrupa Güvenlik İş Birliği Konferansı'na (AGİK) ve NATO siyasal gündemine taşımıştır.⁴⁶ 30 Ocak 1992 tarihinde, Ermenistan ve Azerbaycan'ın AGİK'e üye olarak katılmasıyla her iki devlet arasındaki sorun uluslararası bir boyuta taşınmıştır. AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi meselenin çözümü için Minsk şehrinde konferans icra edilmesi planlanmış ve konferans grubuna Minsk Grubu⁴⁷ denilmiştir. Bu süreçte, taraflar arasındaki çatışmalar giderek şiddetlenmiştir.⁴⁸ Helsinki'de düzenlenen AGİK Toplantısı'nda 51 ülke tarafından, Azerbaycan toprak bütünlüğünün korunması, bölgedeki bütün yabancı güçlerin çekilmesi yönünde karar alınmıştır.⁴⁹ Karabağ bölgesinin Azerbaycan kontrolünden Ermenistan'a fiilen geçtiği süreçte, BM tarafından yayımlanan 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları Ermenistan tarafından uygulanmamış, Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu'nun çabaları sonuçsuz kalmış ve Azerbaycan kendine bağlı toprağı kaybetmiştir. Görüşmeler neticesinde, 1994 yılında Bişkek Protokolü ve her iki taraf arasında mutabık kalınan askerî içerikli ateşkes yürürlüğe girmiştir. Akabinde Fransa, Rusya ve ABD'nin parçası olduğu Minsk Grubu bünyesinde sorunun çözümüne yönelik çok sayıda toplantı

43 İlhan Aras, *a.g.m.*, s. 99.

44 Adalet İbadov, Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, ss. 108-115.

45 Adalet İbadov, *a.g.e.*, s. 118.

46 Adalet İbadov, *a.g.e.*, s. 120.

47 Minsk Grubu içinde Eş Başkanlar (ABD, Rusya Federasyonu, Fransa), Beyaz Rusya, Almanya, İtalya, İsveç, Finlandiya, Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan ve rotasyona göre değişen AGİT Troykası yer almaktadır.

48 İlhan Aras, *a.g.m.*, s. 99.

49 Adalet İbadov, *a.g.e.*, s. 116.

yapılmış, çözüm girişimlerinde bulunulmuştur. Ancak sorunun çözümü mümkün olmamıştır.⁵⁰ Azerbaycan topraklarının %20'si Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Bişkek Protokolü öncesi ve sonrasını gösteren Harita-1⁵¹'de sunulmuştur. AĞİT Minsk Grubu, günümüze kadar meselenin neticelenmesi için üç öneride bulunmuştur⁵²:

- 17 Temmuz 1997 tarihinde "Paket Çözüm";
- 2 Aralık 1997'de "Aşamalı Çözüm";
- Kasım 1998'de ise "Ortak Devlet"

Ermenistan, Dağlık Karabağ bölgesi nüfusunun çoğunu Ermenilerin oluşturduğunu ve uluslararası hukuk gereği kendi kaderini tayin etme hakkı ve bağımsızlığını elde etme hakkı bulunduğunu savunmaktadır. Azerbaycan ise Ermenistan'ın eylemlerinin ve taleplerinin hukuka aykırı olduğunu, Dağlık Karabağ'ın hukuki ve tarihsel nedenlerden ötürü Azerbaycan'ın toprağı olduğunu her defasında vurgulamaktadır. Dağlık Karabağ meselesi, Azerbaycan'ın ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yapısına zarar vermektedir. Bu çerçevede, ilk iki öneri Ermenistan ve son öneri ise Azerbaycan tarafından kabul edilmemiştir.

BM tarafından yayımlanan 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararları gereği işgalci unsurların bölgelerden ayrılmasını ifade etse de kimin işgalci güç olduğunu özellikle belirtmemiştir. İşgalci taraf da bu kararları uygulamadığı halde kendisine herhangi bir yaptırım uygulanmamıştır. BMGK'nin Dağlık Karabağ çatışması konusunda aldığı 822, 853, 874, 884 sayılı kararların maalesef bugüne kadar uygulanmamasının temel nedeni de büyük devletlerin bu konuda sergiledikleri çifte standarttan kaynaklanmaktadır.⁵³ 14 Mart 2008 tarihinde, BM Genel Kurulu'nun 62'nci oturumunda icra edilen toplantıda "Ermeni güçlerinin kayıtsız, şartsız işgal edilmiş Azerbaycan topraklarını derhal terk etmeleri" ifadeleri oylamaya sunulmuştur. Ancak, AĞİT'in Minsk Grubu eş başkan görevini üstlenen ABD, Fransa ve Rusya'nın ret oyu kullanmaları Minsk Grubu'nun tarafsızlığını ihlal ettiğini açık olarak görülmektedir.⁵⁴

50 İlhan Aras, *a.g.e.*, ss. 99-100.

51 Anadolu Ajansı Resmî Haber Sitesi, "Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları Karabağ", <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycanin-igsal-altindaki-topraklari-karabag/> Erişim Tarihi: 29.11.2020.

52 Emin Şihaliyev ve Reha Yılmaz, "Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar Ve Gelecek Senaryoları", *Bilge Strateji*, 2015, Cilt: 7, Sayı: 13, 31-54, s. 33.

53 Ali Asker, "Ermenistan – Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu: Tarihi, Siyasi ve Hukuki Değerlendirme Başlıklı Kitabın Tahlihi" *Ermeni Araştırmaları*, 2020, Sayı: 66, 129-131, s. 131.

54 Emin Şihaliyev ve Reha Yılmaz, *a.g.e.*, s. 34.

Azerbaycan'ın işgal altındaki toprakları Karabağ

Ermenistan, uluslararası hukuku hiçe sayarak, Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini oluşturan Karabağ'ın işgalini sürdürüyor

İŞGALİN BAŞLAMASI

1923

SSCB içerisinde Dağlık Karabağ, Azerbaycan'a bağlı olarak özerk bir vilayet haline getirildi

1991

Ermenistan, Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı olmasına karşı çıkarak işgal hareketini başlattı. Ermenistan, Dağlık Karabağ ile Karabağ bölgesinde bulunan 7 yerleşim birimini işgal etti

HANKENDİ'NİN İŞGALI

(28 ARALIK 1991)

Azerbaycan'ın 1991'de bağımsızlığını ilan etmesinin hemen ardından Ermeniler sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyetini ilan etti

HOCALI'NİN İŞGALI

(25 SUBAT 1992)

Hocalı katliamında 613 Azerbaycan Türkü Ermeni güçleri tarafından şehit edildi

ŞUŞA'NIN İŞGALI

(8 MAYIS 1992)

İşgal esnasında 200 kişi şehit edildi

LAÇIN'IN İŞGALI

(18 MAYIS 1992)

264 kişi şehit oldu

HOCAVEND'İN İŞGALI

(2 EKİM 1992)

Ermeni güçleri, 145 Azerbaycan Türkünü şehit etti

KELBECER'İN İŞGALI

(2 NİSAN 1993)

511 Azerbaycan Türkü şehit edildi

AĞDERE'NİN İŞGALI

(7 TEMMUZ 1993)

Dağlık Karabağ'ın en önemli tarım merkezlerinden biriydi.

AĞDAM'IN İŞGALI

(23 TEMMUZ 1993)

Ağdam'da şehri savunan 5 bin 897 Azerbaycan Türkü şehit oldu

CEBRAL'IN İŞGALI

(23 AĞUSTOS 1993)

362 Azerbaycan Türkü şehit edildi

FUZULI'NİN İŞGALI

(23 AĞUSTOS 1993)

Fuzuli'de 1100'den fazla Azerbaycan Türkü şehit edildi

GUBADLI'NİN İŞGALI

(31 AĞUSTOS 1993)

Şehrin savunması esnasında 283 kişi şehit oldu

ZENGİLAN'IN İŞGALI

(29 EKİM 1993)

Ermeni güçler tarafından işgal edilen son bölge oldu

29/09/2020

Harita-1: Bişkek Protokolü Öncesi ve Sonrasını Gösteren Infografik⁵¹

2016 yılında yaşanan ve 4 gün süren çatışma sonucu Azerbaycan 6 adet tepe elde etmiştir. Bahse konu bu çatışma, sorunun donmuş halde çözüm için beklediği ve meselenin sıcaklığını koruduğunu ve çözülmesi gerekliliğinin zorunlu olduğu açıkça göstermiştir.⁵⁵

Azerbaycan'ın, bölgede süregelen statükoyu kendi lehine çevirme imkânı daha fazladır. Bu açıdan en önemli etken, Azerbaycan'ın sahip olduğu doğal kaynaklar ve ekonomik istikrarın güvenliğinde üstlendiği misyondur. Doğal kaynaklar ile Azerbaycan'ın jeopolitik önemi birleştiğinde lehine durum doğrudan oluşmaktadır. Rusya ve ABD'nin menfaat elde etme mücadelesi ortamında, kendi hareket serbestliğini artıran Azerbaycan, küresel güçlerin arasında dengeli ve bağımsız dış politika uygulamaktadır.⁵⁶

2.4. Sorunun Çözümünde Rusya Faktörü

Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan çatışmada Rusya'nın güvenlik politikası, bölge açısından jeopolitik hassasiyeti ve menfaatleri kapsamında farklı bir öneme sahiptir. Bölgede yaşanan gelişmeleri ve çatışmaları Rusya olmadan düşünmek, ele almak ve değerlendirmek akılcı değildir. Kafkasya'yı evinin arka kapası olarak görmesi sebebiyle Rusya bölgede kendi nüfuzunu etkili kılmak istemektedir. Bu maksatla Rusya, Dağlık Karabağ meselesini politikası güdümünde kullanmakta ve çatışmayı kontrol altında tutmaktadır. Rusya'nın izlediği Ermeni politikası, Gürcistan ve Azerbaycan'a yönelik özellikle enerji projelerinde Ermenistan'ı baskı unsuru olarak kullanmayı amaçlamakta olup bölgede Rusya'nın alternatifi olabilecek enerji projeleri arzu edilmemektedir. Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı Projesi ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı kapsamında Azerbaycan petroleri Türkiye ve Akdeniz üzerinden Avrupa pazarlarına ihraç edilmektedir.

Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki rekabetin başından beri Rusya, Dağlık Karabağ sorununda kilit bir rol oynamaktadır. Ermenistan da Ukrayna konusunda Rusya'yı destekler şekilde

politika izlemiştir. Gümrü'de konuşlanan Rus askerî üssünün 2044 yılına kadar Rusya tarafından kullanılmasına müsaade eden antlaşma 2010 yılında imzalanmıştır. Askerî iş birliği kapsamında Ermenistan'a silah ve mühimmat yardımı Rusya tarafından yapılmaktadır.⁵⁷ Eş zamanlı olarak, Rusya'nın, Azerbaycan'a S-300 füze savunma sistemi ve silah satışı yaparak Erivan ile Bakü arasındaki konumunu yeniden dengelemeye çalıştığı görülmüştür: Dağlık Karabağ bir açıdan donmuş çatışma özelliği nedeniyle Moldova Cumhuriyeti'ndeki Transdinyester Bölgesi'ne çok benzemektedir. Çözünsüz ve dondurulmuş çatışma olan Dağlık Karabağ meselesi de pek çok safhadan geçmesine ve AGİT Minsk grubunun koordinesinde yıllarca süren görüşmelere rağmen kesin çözüme ulaşamamıştır.⁵⁸ Rusya'nın bölgedeki temel amaçları istediği şekilde gerçekleştirilmektedir. Çatışmanın donmuş durumu, Rusya'nın stratejik hedeflerine çok etkili bir şekilde hizmet etmektedir.⁵⁹

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki çatışmada Avrupa'nın duyarsızlığı ve işgal altında olan Azerbaycan topraklarından Ermenistan'ın geri çekilmesi ile ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin kararlarına tepkileri, Avrupa'nın anlaşılmayan politikasını ortaya koymaktadır. Rusya, Gürcistan'la yaşanan Kafkasya'daki savaştan sonra Dağlık Karabağ meselesinde, Minsk Grubu ile iş birliği yapmak istemektedir. Sorunun çözümünde merkezi ülke olma isteği bulunmakta olup çözüm sürecini kendi başına kontrol etmeye çalışmaktadır.⁶⁰

3. Dağlık Karabağ Bölgesi'nde Yaşanan Çatışma ve Gelişmeler

AGİT Minsk Grubu işgal altındaki Azerbaycan toprakları sorununa yaklaşık 30 yıldır bir çözüm sunamamıştır. Son yıllarda Ermenistan ve Azerbaycan arasında birkaç kez yakın çatışmalar yaşanmış ve otuz yıl süren anlaşmazlık kapsamında uluslararası kamuoyu bölgedeki kısa vadeli çatışmaları görmeye alışmış ve son olarak 2020 yılı Temmuz ayında yaşanan sınırlı ve küçük çaplı çatışmalar sırasında ve Ermenistan'ın kışkırtmalarına karşı Azerbaycan'ın eskisi kadar sakin kalmayacağını sinyalleri

55 İlhan Aras, *a.g.e.*, s. 108.

56 Zaur Şiriyev, *a.g.m.*, s. 144.

57 Emin Şihaliyev ve Reha Yılmaz, *a.g.m.*, ss. 35-38.

58 Cansu Güleç, "Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2015, Yıl:11, Sayı: 22, 1-30, s. 27.

59 Dan Dungaciu, "The Tail Wagging The Dog. Frozen Conflicts- The Precursors Of Trouble To Come - Working Paper", *Norwegian Institute Of International Affairs*, 2020, s. 7. <https://www.newstrategycenter.ro/wp-content/uploads/2019/11/FLANKS-Working-Paper-The-tail-wagging-the-dog.-Frozen-conflicts-%E2%80%93-the-precursors-of-trouble-to-come.pdf>, [Erişim Tarihi:29.11.2020].

60 Ahmet Sapmaz ve Gökhan Sarı, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2012, Yıl: 8, Sayı: 15, 1-33, s. 20.

alınmıştır. Ermenistan'ın bölgenin işgaline devam etmek maksadıyla yeni saldırılar başlatması ve çatışma bölgesinden uzaktaki sivil yerleşimleri hedef alması gerginliği daha açık bir şekilde tırmandırmıştır.

27 Eylül 2020 tarihinde Ermenistan ile Azerbaycan arasında yeniden başlayan çatışmalar, dünyanın ana meselelerinden biri olmuş. Ermenistan'ın Azerbaycan sınırındaki askerî noktalara saldırmasının ardından Azerbaycan meşru müdafaa kapsamında Ermenistan saldırılarına karşılık vermiştir. Azerbaycan, işgal altındaki topraklarını geri almak için Dağlık Karabağ'a doğru askerî güç kaydırarak harekâta başlamıştır. Ermenistan'ın insani ve hukuku değerleri hiçe sayarak çocuk, kadın, yaşlı ayrımı gözetmeden parça tesirli misket bombası gibi hukuken yasaklanmış mühimmat da kullanmak suretiyle sivil halkı hedef alan saldırıları tarifsiz acılara ve yıkıma neden olmuştur.⁶¹ Azerbaycan ise uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa hakkını kullanmış, hukuka uygun hareket etmiş ve Rusya'nın soruna müdahil olmaması amacıyla Ermenistan'ın topraklarına direkt müdahalede bulunmamış neticede Ermenistan'ın tahriklerine karşılık vermemiştir. Azerbaycan toprak bütünlüğünü tesis etmek için başlattığı karşı harekâtını uluslararası hukuka uygun olarak Azerbaycan'a ait olduğu BMGK kararlarıyla tescil edilen kendi öz topraklarında icra etmiştir. Azerbaycan'ın soruna ilgili uluslararası kuruluşlar tarafından alınan kararların uygulanması konusundaki ısrarı ve kendi topraklarını Ermeni işgalinden kurtarma kararları beraberinde silahlı müdahaleyi gerekli kılmıştır.

28 yıl önce fiilen başlayan Dağlık Karabağ'ın işgali neticesinde, tarafların imzaladığı ateşksten sonra Azerbaycan güçleri ilk defa sahada kazanmıştır. Azerbaycan Ermeni işgali altında olan Dağlık Karabağ topraklarının bir kısmını işgalden kurtararak geri almıştır. Silahlı çatışmanın başlamasıyla 290'dan fazla yerleşim noktası kurtarılmıştır. Azerbaycan ordusu üstün şekilde işgalci Ermeni unsurlarını etkisiz hale getirmiştir. Özellikle, (silahlı) insansız hava aracı (SİHA/İHA), elektronik harp sistemleri imkân ve kabiliyeti ile ezici hava üstünlüğünü sağlamıştır. Süreç içerisinde birçok kez ateşkes ilan edilse de: Ermeniler çok kısa sürede gerekçesiz ve mesnetsiz olarak şartları bozmuştur. Azeri güçleri tarafından Şuşa'nın geri alınması ve işgalden kurtarılması neticesinde

Ermeniler yenilgiyi kabul etmiştir. Dağlık Karabağ'ın en önemli stratejik noktası olan Şuşa Bölgesi, Ermenistan ile Karabağ Bölgesi arasında lojistik ulaşım yollarının bulunduğu önemli bir konumdur. Azerbaycan ordusu tarafından bu lojistik ağın kesilmesi ile umutsuzluğa kapılan Ermenistan'a can suyunu endişeye kapılan Batı Avrupa ülkeleri ve Rusya vermiştir. Rusya, Azerbaycan'ın askerî müdahalesine siyasi olarak karşı çıkmıştır. Rusya her iki tarafın da taviz vereceği ve bölgede askerî nüfuzunun da artacağı sürdürülebilir yeni bir denklem arayışına girmiştir. Azerbaycan'ın başarılı şekilde Dağlık Karabağ'ın tamamını ele geçirmesine ramak kala Rusya, kendi menfaatleri aleyhinde bölgede bölgede statükonun bozulmasını istemediği için aktif politika izlemiş ve 10 Kasım 2020 tarihinde, Rusya'nın ara buluculuğunda her iki taraf ateşkesi imzalamıştır.⁶² Rusya ve Türkiye'nin bölgede barış gücü bulunduracağı ve bir tampon bölge oluşturulacağı maddeleri içeren ateşkes şu şekildedir:

- 10 Kasım 2020 tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde Dağlık Karabağ Bölgesinde yaşanan çatışmalara son verilmesi ve tarafların mevcut konumlarında kalması,
- Azerbaycan Cumhuriyeti'ne Kelbecer bölgesinin 15 Kasım 2020'ye, Ağdam Bölgesinin 20 Kasım 2020'ye, Laçın bölgesinin 1 Aralık 2020'ye kadar teslim edilmesi,
- Dağlık Karabağ'daki cephe hattı ve Laçın koridoru boyunca, hafif silahlı 1.960 asker, 90 zırhlı personel taşıyıcı, 380 otomobil ve özel araçtan oluşan Rusya Federasyonu barış gücünün konuşlandırılması, barış gücünün görev süresi 5 yıl olup bu hükmün yürürlüğünün sona ermesinden 6 ay önce taraflar beyanda bulunmazsa sonraki 5 yıllık dönemler için de devam etmesi,
- Ateşkesi denetlemek üzere ateşkes kontrol merkezi kurulması,
- Dağlık Karabağ ile Ermenistan'ın bağlantısını sağlayan 5 km genişliğindeki Laçın koridoru Rusya Federasyonu barış gücünün kontrolünde olması,
- Yerinden edilmiş kişiler ve sığınmacılar, Dağlık Karabağ topraklarına BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altında dönmesi kararlaştırılmıştır.

⁶¹TBMMResmîİnternetSayfası, "GenelKurulTutanağı", https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=23506&P5=H&page1=56&page2=56, (Erişim Tarihi: 29.11.2020).

⁶² Mehmet Çağatay Güler, "Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem", *SETA*, 2020, Sayı: 301, 1-33, s. 1. <https://setav.org/assets/uploads/2020/11/P301.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.11.2020).

bulundurma imkânı yakalamış, Kafkasya'daki politik ve askerî varlığını sağlamlaştırmıştır.

Mevcut çatışma sonrası denklemde Türkiye'nin sahada aktif olarak yer alması ise Türkiye açısından bir dış politika başarısı olarak değerlendirilmektedir. Azerbaycan'ın Nahcivan'la, dolaylı olarak Türkiye ile de arasında kopan kara bağlantısının tekrar sağlanacak olması, bölgede bulunan eski demiryolu hatlarının tekrar açılması tarihî ve ekonomik olarak büyük anlamlar ifade etmektedir.⁶⁵ Türkiye'nin Güney Kafkasya'da yaşanan süreçlerde söz sahibi olmasının yanı sıra bir NATO ülkesi olarak nihai sonuçları belirleyen ülkelerden biri olması, artan gücünden ve başarılı bir denge politikası uygulamasından kaynaklanmaktadır.

Bölgede önemli bir güç olan İran'a bakıldığında, çatışmaların başlamasıyla başlangıçta Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne olağan pasif vurgusunu yapmış ve temkinli davranmıştır. Öte yandan Dağlık Karabağ'da bir Azeri zaferinin İran Türkleri üzerinde psikolojik etkileri olabileceği ve ayrılıkçı hareketlerle sonuçlanabileceği, Tahran için endişe verici ve göz ardı edilmemesi gereken olası bir durum olarak değerlendirmektedir. Nitekim statükonun korunmasının avantajı, Azerbaycan'ın İran'a bağımlılığının devam etmesi anlamına gelmekte ve Azerbaycan'ın Nahcivan'a ulaşmak için İran topraklarından bir şekilde geçmesini gerekli kılmaktadır. Askerî müdahale öncesi, Türk yatırımcıların İran toprakları üzerinden Asya pazarına ulaşması gerekmektedir. İran bu önemli kozun elinden çıkmasını doğal olarak istememiştir. Çatışma Azerbaycan lehine ilerledikçe İran'ın Azerbaycan'ın toprak bütünlüğüne yaptığı vurgu güçlense de İran'ın ilk aşamalarda benimsediği bekle ve gör politikası hem Türk hem de Azeri kamuoyunda İran'ın taraf olduğu kanaatini güçlendirmiştir. İran'ın yeni kurulan jeopolitik dengede Ermenistan ile dezavantajlı duruma düştüğü değerlendirilmektedir.

Genel olarak süreç ve anlaşma, Azerbaycan, Türkiye ve Rusya'nın lehine sonuçlanırken, Ermenistan, Fransa ve ABD'nin konumlarını zayıflatmıştır. Bundan sonraki aşamada Azerbaycan için önemli olan bu sonuçların barış anlaşmasına yansımaları sağlamak ve bölgedeki barış gücüne gerek

kalmadan sorunu en geç beş yıl içinde barışçıl yollarla çözülmesidir.

5. Azerbaycan-Ermenistan Arasındaki Çatışmanın Silahlı Müdahalenin Başarısı Açısından Analizi

Azerbaycan'ın, S.S.C.B.' den ayrılmasından sonra karşılaştığı en büyük sorun topraklarının yüzde yirmisine yakın bir bölümünün Ermenistan tarafından işgale uğramasıdır. Bu husus Azerbaycan'da kurulan hükümetlerin hem iç politika hem de dış politikasına yönelik en önemli sorunu teşkil etmiştir. Ayrıca uzun yıllardır devam eden sorun ülkede ekonomik, askerî, sosyal sorunlara da neden olmuştur. Sadece sosyal açıdan ele alındığında şu anda ülkede çatışmanın bir sonucu olarak 1.138.450 mülteci ve yerinden edilmiş kişi bulunmakta olup, bunların 350.000 kadarını Ermenistan'dan sınır dışı edilen Azerbaycanlı mülteciler oluşturmaktadır. 1988-1993 yıllarında Ermenistan silahlı kuvvetlerinin askerî saldırısı sonucu Dağlık Karabağ'dan zorla sınır dışı edilen yerinden edilmiş kişilerin sayısı ve komşu 7 bölgedeki yerlerinden edilen kişi sayısı 788.950'dir.⁶⁶

Taraflar arasında çözüme ilişkin yoğun çabayı Azerbaycan sarf etmesine rağmen yaklaşık 30 yıldır çözülemeyen sorun gün geçtikçe sıcak bir çatışma ihtimalini artırmıştır. Hem iç hem de dış politika ajandasının büyük bir bölümünü Karabağ'ın işgalden kurtarılmasına ayıran Azerbaycan büyüyen ekonomik gücü ve doğal kaynaklarını kullanmanın da etkisi ile askerî kapasitesini gün geçtikçe geliştirmiş ve durağan bir görünüm izleyen Ermenistan'ı güç dengesi açısından geçmeyi başarmıştır.⁶⁷

Azerbaycan birçok platformda diplomatik görüşme sürecinin yürütülemeyen bir seviyeye taşındığını ve görüşmelerde tıkanmalar olduğunu ifade etmiştir. Devlet Başkanı İlham Aliyev görüşmelerin artık tıkanmış olduğunu Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması için kuvvet kullanmak da dâhil her türlü tedbirin alınacağını sık sık dile getirmiştir. Buna karşılık Ermenistan işgali altındaki Karabağ'ın Azerbaycan'a bırakılmayacağı yönündeki açıklamalarını sürdürmüştür.

Azerbaycan'ın Karabağ sorununun çözümüne yönelik askerî

⁶⁵ Tutku Dilaver, "Dağlık Karabağ Sorununda Yeni Normal", *AVİM*, Analiz No: 2020/42, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/DAGLIK-KARABAG-SORUNUNDA-YENI-NORMAL>, (Erişim Tarihi:29.11.2020).

⁶⁶ Azerbaycan Devlet İşleri Komitesi Resmî Sitesi, "Azerbaycan ve Ermenistan Dağlık Karabağ Çatışmalarında Mecburi Göç Edenler", <https://azerbaijan.az/related-information/115>, (Erişim Tarihi:27.11.2020).

⁶⁷ Durmuş Tezcan, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2012, Cilt: 8, Sayı: 15, 1-31, s. 9.

doktrinler geliştirdiğini de görmekteyiz. 2010 yılında hazırlanan doktrine göre, uluslararası bir sorun haline alan Karabağ sorununun uluslararası hukuka aykırı olarak çözümsüzlüğe sürüldüğünün belirtildiği belgede, uluslararası hukukun Azerbaycan'a tanıdığı haklar çerçevesinde askerî güce başvuru olarak, Karabağ ve çevresindeki yedi rayonun Ermeni işgalinden kurtarılması belirtilmiştir.⁶⁸

Stratejisini Karabağ'ın işgalden kurtarılması yönünde planlayan Azerbaycan ve Karabağ'a yönelik işgalci tutumunu devam ettirmek isteyen Ermenistan, askerî harcamalarını yıllara sâri olarak artırmışlardır. Karabağ Sorunu'nun başladığı yıllarda askerî harcamasının gayri safi milli hasılaya olan oranı %2,7 olan Azerbaycan, 2015 yılında ise %5,4'lük bir pay ile bölgedeki birçok ülkenin üzerine çıkmayı başarmış, 2019 yılında bu oranı %3,7 seviyesinde tutmuştur. Ermenistan ise 1995 yılında %4 olan oranını 2019 yılında %4,9 seviyesine çıkarmıştır.⁶⁹ Ancak yapılan askerî harcamaların parasal değerini incelediğimizde sonucun Azerbaycan lehine değiştiğini görmekteyiz. Tablo-2'den de görüleceği üzere 2006 yılından itibaren Azerbaycan'ın askerî harcamalarında 2000 yılına nazaran %94'lük bir artış gözlemlenmiş ve giderek artmıştır. Bu artışın sebebinin Azerbaycan'ın soruna barışçı olarak çözüm arayışını bulamaması ve Ermenistan'ın işgali sürdürme eğilimi ve bu yönde silahlanması çözümü giderek silahlı müdahale seçeneğinde aramaya başlaması şeklinde yorumlamak mümkündür.

Askerî açıdan, bir silahlı müdahalenin başarılı olabilmesi için düşman kuvvete nazaran asgari 3 kat büyüklükte bir kuvvete sahip olunması gerektiği belirtilir.⁷¹ Azerbaycan'ın askerî kapasitenin geliştirilmesine ayırdığı kaynak Ermenistan'a nazaran yaptığı silah alımlarının fazlalığı ve yerli silah ile savunmayı geliştirme girişimleri, Azerbaycan'ı silahlı müdahalenin başarısı açısından Ermenistan karşısında başarılı hale getirmektedir.

Devlet	1995	1996	2000	2006	2008	2012	2016	2019
Azerbaycan	66.1	71,0	68,0	717,1	1600	3200	1300	1800
Ermenistan	55.2	52,4	119,0	188,1	395,9	380	431	673

Tablo-2: Azerbaycan ve Ermenistan'ın Yıllara Göre Askerî Harcamaları (Milyon Dolar)⁷⁰

68 Zaur Şiriyev, "Azerbaycan'ın Askerî Doktrini Ve Dış Politika Yansımaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt: 8, Sayı: 9, 132-147, s. 138.

69 The World Bank Resmî İnternet Sitesi, "Military Expenditure, (Percentage Of GDP)- Azerbaijan And Armenia", <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=AZ-AM&start=1995>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

70 The World Bank Resmî İnternet Sitesi, "Military Expenditure, (Current USD)- Azerbaijan And Armenia", <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=AZ-AM>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

71 Durmuş Tezcan, *a.g.e.*, s. 12.

72 Deutsche Welle Haber Sitesi, "Aliyev: Siyasi ve askerî araçlarla çözeceğiz", <https://www.dw.com/tr/aliyev-siyasi-ve-askeri-ara%C3%A7larla-%C3%A7%C3%B6zecem%C4%9Fiz/a-55396619>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

Silahlı müdahale öncesi Azerbaycan devletinin en üst kademelerinde işgal altındaki bölgelerin kurtarılmasına yönelik kuvvet kullanımı sürekli olarak dile getirilmiştir. Azerbaycan için kuvvet kullanımının uluslararası hukuk açısından tek geçerli şekli meşru müdafaa olmaktadır. BM Genel Kurulu'nun 822, 853 ve 874 sayılı Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan işgali altında olduğu yönündeki kararlar işgali ortadan kaldırmaya yetmemiş ve BM Antlaşması 51'inci maddenin kullanılarak silahlı müdahalenin uluslararası hukuka uygun olarak icra edilmesini sağlamıştır.

Yukarıda belirtilen bilgiler ve Tablo-1'de belirtilen faktörlerin, Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği silahlı müdahale açısından analizi yapıldığında,

- Açıklık konusunda Azerbaycan'ın Ermenistan'a işgal altındaki Karabağ bölgesinin boşaltılması yönündeki isteklerini hem ikili görüşmelerinde hem de uluslararası kamuoyuna verilen mesajlarda açıkça dile getirdiğini görmekteyiz.
- İletilen mesajın güçlülüğü açısından Azerbaycan Hükümeti'nin 2010 yılında yayınladığı askerî doktrin ve İlham Aliyev'in 26 Ekim 2020'de yaptığı açıklamada Dağlık Karabağ'daki çatışmaları "siyasi ve askerî araçları kullanarak çözeceğiz" yönündeki açıklamaları⁷² mesajın güçlü bir şekilde verildiğinin ve Ermenistan'ın isteğinin yerine getirilmemesi yönünde kayıplarının daha fazla olacağı yönünde ikna edilmesine yönelik faaliyetlerdendir.
- Motivasyonun sağladığı üstünlük konusunda Azerbaycan sorunun başlangıcından itibaren kararlı duruşunu sergilemiş ve 2006 yılından itibaren sorunun diplomatik yollarla çözülemeyeceğinin anlaşılması ardından silahlı gücünü artırmaya yönelik faaliyetlerine öncelik vermiştir. Krizi tırmandıran bu durum ve silahlı müdahalenin gerçekleşmesi neticesinde Ermenistan çatışmayı sürdürmeyeceğini açıklamış ve ateşkes çağrılarını

2 Ekim 2020 tarihinden itibaren çatışmanın 5. gününde yapmaya başlamıştır. Böylece Azerbaycan'ın motivasyonu güçlenmiş ve Ermenistan geri adım atmak zorunda kalmıştır.

• Azerbaycan, 27 Eylül 2020 tarihinde Karabağ'ın işgalden kurtarılmasına yönelik başlattığı harekâta, Ermenistan'ın aynı günün sabahında Barda şehri yakınlarında sivillerin yaşadığı bir köyü msket bombasıyla vurması neticesinde başlamıştır. Azerbaycan'ın Karabağ'ın işgalden arındırılmasına yönelik talebi Azerbaycan'ın ulusal çıkar ve güvenliği açısından yüksek derecede bir "güvenleştirme" içerdiğinden ve Ermenistan'ın motivasyonunu güçlendirecek unsurlar bulunduğundan isteğin karşılanması için aciliyet duygusu yaratacak bir zamanlama öngörülerek Ermenistan'ın yaptığı faaliyete aciliyet prensibi esas alınarak meşru müdafaa çerçevesinde cevap verilmiştir.

• Azerbaycan-Ermenistan arasındaki çatışmada her iki ülkenin hükümet başkanlarının liderlik vasıfları da silahlı müdahalenin başarısı açısından önemli bir rol oynamaktadır. Güçlü bir liderlik, alınan kararın inandırıcılık düzeyini artırıcı bir etki yapabilmektedir. Özellikle, benimsenen stratejinin ulusal/uluslararası düzlemde meşrulaştırılması aşamasında çoğu kez lider siyasal sorumlu olarak sahnedir. Bu kapsamda İlham Aliyev'in silahlı müdahalenin başladığı günden itibaren sergilediği liderlik özellikleri Ermenistan Başbakanı Paşinyan'ın önüne geçmektedir.

• Uluslararası destek konusunda Azerbaycan'ın yeterli desteği göremediğini söyleyebiliriz. Ermenistan'a karşı girişilen silahlı müdahalede sonucun belirlenmesinde en büyük etkiyi yaratan Rusya'nın refleksi, sonucun ortaya çıkması açısından belirleyici bir faktör olmuştur. Bu kapsamda Rusya Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği harekâta başta müdahil olmamış, ateşkesin sağlanmasında arabuluculuk rolü üstlenerek bölgede yeni bir statükonun oluşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Türkiye'nin Azerbaycan'a koşulsuz desteğini sağlaması ve ateşkes çerçevesinde Türkiye'nin de tampon bölgede görev alacak olması Azerbaycan açısından pozitif gelişmelerdir. Ancak Rusya ve Türkiye yanında AB ülkeleri ve ABD'den aynı desteğin gelmemesi uluslararası destek konusunda sorunları barındırmaktadır. ABD'nin Karabağ Sorunu ve Kafkasya Bölgesi'ne yönelik yaklaşımı aşağıda belirtilen hususlar çerçevesinde şekillenmektedir:

- Tehdit olarak görülen Rusya ve İran'ı çevrelemek,

- Bölgedeki doğal kaynaklar üzerinde pay sahibi olabilmek,
- Hazar Denizi'nde çıkarılan doğal kaynakların güvenilir bir şekilde ve Rusya'nın bulunmadığı senaryolarla Avrupa'ya taşımak, böylece Rusya'ya alternatif oluşturmak,
- Güvenlik ve diğer politikalar kapsamında bölgede üs elde edilmesini sağlamak.

Yukarıda belirtilen gerekçeler çerçevesinde ABD'nin Azerbaycan yanlısı bir tutum sergilemesi gerektiği yönünde değerlendirmeler yapılabilir. Ancak ABD'de bulunan Ermeni lobisinin etkinliği ve ABD'nin senato gibi karar alma mekanizmalarında Ermeni lobisinin yoğun faaliyetleri sorunun çözümüne etki etmiştir. ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun 16 Ekim 2020 tarihinde "Umarım Ermenistan kendini savunabilir"⁷³ şeklindeki basın açıklaması ABD'nin, Rusya'nın etkinliğinin artması sonucu ve Ermenistan'ı destekleyen bir açıklaması olmuştur. Öte yandan Fransa tarafından Ermenistan'a yönelik silahlı müdahale öncesi ve sonrası yaptığı destek açıklamaları ve Fransa Senatosu'nun sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanıması yönünde aldığı karar iki Minsk Grubu üyenin soruna yönelik taraflı yaklaşığının göstergesi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Azerbaycan'ın icra ettiği silahlı müdahalede Azerbaycan haklı olmasına rağmen sınırlı bir uluslararası desteğin sağlandığını görmekteyiz.

• Azerbaycan sorunun çözümüne yönelik kesin koşullarını harekâtın başladığı ilk günden ateşkesin imzalandığı son güne kadar açıkça belirtmiştir. Ayrıca Azerbaycan harekâtın sadece Dağlık Karabağ bölgesi ve bu bölgedeki 7 rayon ile sınırlı kalacağı yönünde açıklamalarda bulunmuş, Ermenistan ile müzakere yolunun açık tutulması ve sorunun silahlı müdahale gerçekleşmesine rağmen barış içinde çözülebileceğine yönelik tutumlar sergilemiştir. Bu kapsamda;

- Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği silahlı müdahale Ermenistan'ı taleplere uymaya sevk etmiş,
- Silahlı müdahale sonunda Rusya ve Türkiye'nin üstlendiği sorumluluk neticesinde Azerbaycan kalıcı ve başarılı ateşkes sürecinin başlamasına katkıda bulunmuştur.

Yukarıda belirtilen analizler çerçevesinde Azerbaycan'ın 27 Eylül 2020 tarihinde başlayan ve 9 Kasım 2020 tarihinde ateşkes ile sonuçlanan silahlı müdahale sürecinin Azerbaycan tarafından başarılı bir şekilde icra edildiği görülmüştür.

⁷³ Euronews Haber Sitesi, "Umarız Ermenistan Kendini Savunabilir", <https://tr.euronews.com/2020/10/16/pompeo-umar-m-ermenistan-azerbaycan-kars-s-nda-kendisini-savunabilir>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

Sonuç

Dağlık Karabağ konusunda; Ermenistan'ın uzlaşmaz tutumu ve gerek Rusya gerekse Batı'nın politikaları neticesinde sorunun diplomatik yollarla çözülemeyeceğine kanaat getiren ancak barış yanlısı tutumunu devam ettiren Azerbaycan, Ermenistan'ın 27 Eylül 2020 tarihindeki saldırısı karşısında güvenlik stratejilerinde ön görülen zorlama yöntemlerinden silahlı müdahaleye baş vurmak zorunda kalmıştır. 27 Eylül 2020 öncesi durum ile mukayese edildiğinde, Azerbaycan'ın işgal altındaki topraklarının yaklaşık %80'ini kurtardığı bu çatışma süreciyle ilgili yukarıda yapılan incelemeler neticesinde güvenlik stratejilerinde öngörülen silahlı müdahalenin başarısının 13 adet kritere bağlı olduğu tespit edilmiştir. Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan çatışmanın bu kriterlere göre analizinin yapıldığı aşağıdaki tabloda kriterlerin her iki ülke tarafından karşılanma durumları ortaya konmuştur. Bu kapsamda kriterlerin birbirlerine nazaran önem derecesi dikkate alınmamış, kriterlerin karşılanıp karşılanmadığının gösterilmesi açısından bir ve sıfır kullanılmıştır.

Tablo-3 incelendiğinde, Azerbaycan'ın yukarıda belirtilen 13 kriterden 12'sini yerine getirdiği, geriye kalan uluslararası destek kriterinin ise kendi inisiyatifinde olmadığı görülmektedir. Ancak Rusya'nın, yaşanan çatışmanın Ermenistan topraklarında olmadığını ileri sürerek askerî müdahalede bulunmaması Azerbaycan'a örtülü desteği olarak (ya da Ermenistan'ı cezalandırma politikası) değerlendirildiğinde bu sayı 13'te 13'e çıkmaktadır.

Sonuçta, Azerbaycan'ın gerek diplomatik yollardan sorunun çözülemeyeceğine dair ön görüşü neticesinde askeri kapasitesini artırması gerekse bu süreçte sergilediği kararlı tavır ve diğer kriterleri yerine getirmede göstermiş olduğu başarı açıkça görülmektedir. Bu husus Azerbaycan'ın uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını müdafaa etmek maksadıyla haklı bir şekilde verdiği mücadele kapsamında giriştiği silahlı müdahalede kesin başarıyı elde etmesinin anahtarını oluşturmuştur.

Öte yandan Karadeniz bölgesinin dondurulmuş sorunlarına bakıldığında Osetya, Transdinyester, Abhazy ve Donbas Bölgesi'nde Rusya'nın kendine ait bir barış gücü bulundurduğu görülmektedir. 10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan, Azerbaycan ve Rusya arasında imzalanan barış antlaşması ile şimdilik dondurulmuş sorunlar arasından çıktığı değerlendirilen Dağlık Karabağ sorunu Rusya'nın diğer dondurulmuş sorun bölgelerinde olduğu gibi bu bölgede de bir barış gücü bulundurma imkânı kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu

Başarı Kriteri	Azerbaycan'ın Başarı Kriterini Karşılama Durumu	Ermenistan'ın Başarı Kriterini Karşılama Durumu
Askerî kapasite	1	0
Kararlılık	1	0
Süre	1	1
Sınırlılık	1	0
Açıklık	1	0
İletilen Mesajın Güçlülüğü	1	0
Motivasyonun asimetrisi	1	0
Aciliyet/Zorunluluk duygusu	1	1
Güçlü liderlik	1	0
Ulusal destek	1	0
Uluslararası destek	0	1
Rakibin kabul edilemez tırmandırma korkusu	1	0
Krizin çözümünün kesin koşullarına ilişkin açıklık	1	0
Karşılanan Toplam Kriter	12	2

Tablo-3: Silahlı Müdahalenin Başarısına Etki Eden Kriterler.

durum Rusya'nın, ABD, NATO hatta AB'nin genişleme politikalarına karşı bölgede daha aktif bir rol alma isteğinin göstergesi olarak da yorumlanabilmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

ARAS Osman Nuri, DEDEYEV Bilal vd., *Karabağ Savaşı*, Kafkasya Araştırma Enstitüsü Yayınları, Bakü, 2008.

Makaleler

AKDOĞAN Ayla, "Dağlık Karabağ Çatışmasındaki Yaptırım Mantiği ve Etkileri Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *Research Journal of Politics, Economics and Management*, 2018, Cilt: 6, Sayı: 2, 87-99.

ARAS İlhan, "Avrupa Birliği'nin Dağlık Karabağ Sorunundaki Rolü", *Avrasya Etütleri*, 2017, Cilt: 51, Sayı: 1, 95-122.

ASKER Ali, "Ermenistan – Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu: Tarihi, Siyasi ve Hukuki Değerlendirme Başlıklı Kitabın Tahlihi." *Ermeni Araştırmaları*, 2020, Sayı: 66, 129-131.

AYDIN Funda Keskin, "Uluslararası Hukukta Savaş ve Barış", *Mülkiye Dergisi*, 2014, Cilt: 38, Sayı: 3, 83-99.

AYDIN Mustafa, "Uluslararası İlişkilerin Gerçekçi Teorisi: Kökeni, Kapsamı, İçeriği", *Uluslararası İlişkiler*, 2004, Cilt: 1, Sayı: 1, 33-60.

AYNURAL Salih ve KESİCİ Abdülkayyum, "Türk Dünyasının Petrol ve Doğal Gaz Zenginliği", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2005, Sayı: 49, 613-649.

EREKER Fulya, "İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, 2004, 1-36.

GÜLEÇ Cansu, "Nagorno-Karabakh Dispute: Why Intractable Conflict for Armenia?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2015, Yıl: 11, Sayı: 22, 1-30.

GÜLER Mehmet Çağatay, "Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem", *SETA*, 2020, Sayı: 301, 1-33, s. 1. <https://setav.org/assets/uploads/2020/11/P301.pdf>, [Erişim Tarihi: 29.11.2020]

GÜREL Şükrü, "Karabağ Sorunu Üzerine Bir Not", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1992, Cilt: 47, Sayı: 1, 181-185.

KARADAĞ Ulaş, "Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Meşru Müdafaa Hakkı", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2016, Cilt: 7, Sayı: 2, 171-186.

MORGENTHAU Hans, "Intervene Or Not To Intervene", *Foreign Affairs*, 1967, Cilt: 45, Sayı: 3, 425-436.

ORALLI Levent Ersin, "Uluslararası Hukukta Ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", *TESAM Akademik Dergisi*, 2014, Cilt: 1, Sayı: 1, 102-127.

ÖZMAN Mehmet Aydoğan, "Devletlerin Egemenliği ve Milletlerarası Teşekküller", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1964, Cilt: 21, Sayı: 1, 53-121.

ÖZYILMAZ Emine Vildan, "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2013, Cilt: 15, Sayı: 2, 191-208.

SANCAK Kadir, "Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası İlişkilerin Rolü", *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, Sayı: 6, 123-134.

SAPMAZ Ahmet ve SARI Gökhan, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2012, Yıl: 8, Sayı: 15, 1-33.

SÖKER Çağlar, "Dağlık Karabağ Sorununun Çatışmayı Çözme Perspektifinden İncelenmesi", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 2017, Cilt: 8, Sayı: 16, 555-574.

ŞİHALİYEV Emin ve YILMAZ Reha, "Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm

Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları", *Bilge Strateji*, 2015, Cilt: 7, Sayı: 13, 31-54.

ŞİRİYEV Zaur, "Azerbaycan'ın Askerî Doktrini Ve Dış Politika Yansımaları", *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt: 8, Sayı: 9, 132-147.

TEZCAN Durmuş, "Dağlık Karabağ Sorununda Azerbaycan Tarafından Kuvvet Kullanım Olasılığının Analizi", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2012, Cilt: 8, Sayı: 15, 1-31.

TEZCAN Durmuş, "Saldırgan Savaş ve Devletlerarası Ceza Hukuku", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 1994, Cilt: 49, Sayı: 1, 349-363.

TOSUN Fatih, "Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2009, Cilt: 5, Sayı: 39, 83-99.

Tez ve Bildiri Kaynakları

GEORGE Alexander ve SIMMONS William, *The Limits Of Coercive Diplomacy*, Avalon Publishing, Michigan, 1994, ss. 271-274'ten aktaran Bülent Şener, Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 2011.

İBADOV Adalet, "Azerbaycan Dış Politikasında Dağlık Karabağ Sorunu ve Ermeni Sorunu: Çözümler, Öneriler", Doktora Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir, 2007.

KURUNÇ Hakan, Birleşmiş Milletler Müdahaleleri: Barışı Koruma ve Barışı Zorlama Operasyonlarının İncelenmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, İstanbul, 2012.

SIEGLE Joseph, "Changing the Definition of Success in Military Interventions", *Intervention: Then What*, Bildiriler, 3-5 Ekim 2003, Council On Foreign Relations, Ottawa, 2003.

İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı Resmi Haber Sitesi, "Ermenistan'ın 27 Yıl İlgal Altında Tuttuğu Kelbecer Esaretten Kurtuldu", <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/21025>, [Erişim Tarihi: 29.11.20].

Azerbaycan Devlet İşleri Komitesi Resmî Sitesi, "Azerbaycan ve Ermenistan Dağlık Karabağ Çatışmalarında Mecburi Göç Edenler", <https://azerbaijan.az/related-information/115>, [Erişim Tarihi: 27.11.2020].

Deutsche Welle Haber Sitesi, "Aliyev: Siyasi ve askerî araçlarla çözeceğiz", <https://www.dw.com/tr/aliev-siyasi-ve-askeri-ara%C3%A7larla-c3%A7%C3%B6zece%C4%9Fiz/a-55396619>, [Erişim Tarihi: 26.11.2020].

DİLAVER Tutku, "Dağlık Karabağ Sorununda Yeni Normal", AVİM, Analiz No: 2020/42, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/DAGLIK-KARABAG-SORUNUNDA-YENI-NORMAL>, [Erişim Tarihi: 29.11.2020].

DUNGACIU Dan, "The Tail Wagging The Dog. Frozen Conflicts- The Precursors Of Trouble To Come Working Paper", Norwegian Institute Of International Affairs, 2020, s. 7. <https://www.newstrategycenter.ro/wp-content/uploads/2019/11/>

FLANKS-Working-Paper-The-tail-wagging-the-dog.-Frozen-conflicts-%E2%80%93-the-precursors-of-trouble-to-come.pdf, (Erişim Tarihi:29.11.2020).

Euronews Haber Sitesi, "Umarız Ermenistan Kendini Savunabilir", <https://tr.euronews.com/2020/10/16/pompeo-umar-m-ermenistan-azerbaycan-kars-s-nda-kendisini-savunabilir>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

Institute Of Armenian Studies İnternet Sitesi, "Poll: Majority Wants Karabakh to Be Part Of Republic of Armenia", <https://armenian.usc.edu/poll-majority-wants-karabakh-to-be-part-of-republic-of-armenia/>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

ÖZKEÇECİ TANER Binnur, "Demokratik Barış", Güvenlik Yazıları Serisi, https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/10/DemokratikBaris_BinnurOzkececiTaner_v.pdf, (Erişim Tarihi:23.11.2020).

SOCAR Resmî İnternet Sitesi, <http://www.socar.com.tr/hakkimizda/tarihce#2001>, (Erişim Tarihi:28.11.2020).

ŞENER Bülent, "Savaş İle Barış Arasında Bir Kriz Yönetim Stratejisi Olarak Zorlayıcı Diplomasi Ve Türk Dış Politikasındaki Örnekleri", Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM) New Security Ecosystem And Multilateral Cost, [https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK3_kit_\(11\)_1\)_pdf_77fa6849-12ac-42fe-8ea1-be5c4cdcb012.pdf](https://tasam.org/Files/Icerik/File/%C4%B0GK3_kit_(11)_1)_pdf_77fa6849-12ac-42fe-8ea1-be5c4cdcb012.pdf), (Erişim Tarihi: 18.11.2009).

TBMM Resmî İnternet Sayfası, "Genel Kurul Tutanağı", https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/Tutanak_B_SD.birlesim_baslangic?P4=23506&P5=H&page1=56&page2=56. (Erişim Tarihi: 29.11.2020).

TDV İslâm Ansiklopedisi, "Karabağ", <https://islamansiklopedisi.org.tr/karabag>, (Erişim Tarihi 25.11.2020).

The World Bank Resmî İnternet Sitesi, "Military Expenditure, (Current USD)- Azerbaijan And Armenia", <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.CD?locations=AZ-AM>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

The World Bank Resmî İnternet Sitesi, "Military Expenditure, (Percentage Of GDP)- Azerbaijan And Armenia", <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS?end=2019&locations=AZ-AM&start=1995>, (Erişim Tarihi:26.11.2020).

<https://www.trendyol.com/bayraksan/azerbaycan-bayragi-150x225cm-imalatcidan-p-51744833>

Uluslararası Örgütler ve Mahkeme Kararları

Birleşmiş Milletler Antlaşması, 1945.

Milletler Cemiyeti Antlaşması, 1935.

■ Zafer BAŞER*

RUSYA FEDERASYONU'NUN GELECEKLE İLGİLİ PLANLARI VE STRATEJİLERİ

* Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta Kurmay Öğrenci Subay.

Öz

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (S.S.C.B.) ardından aynı coğrafyaya hükmetme şansını elde eden Rusya Federasyonu (RF), bölgesel ve küresel politikalarını 21'inci yüzyıl başlarında yeniden gözden geçirmiştir. Tek kutuplu düzene karşı daha gerçekçi ve somut politikalar üretmeye başlayan RF, küresel güç olma yolundaki macerasını yeni stratejileri sayesinde sürdürmektedir. RF'nin dış politika stratejileri ele alındığında emperyalist hedeflere sahip olduğu açıktır. Gelecek stratejileri açısından bakıldığında, uluslararası rekabet içerisinde jeopolitik kazanımları en açık ve hızlı uygulayan devletin yine RF olduğu görülmektedir. Bu çalışmada Soğuk Savaş dönemi sonrası RF analiz edilerek gelecekle ilgili stratejik hedefleri ortaya konulmuştur. Çalışma içerisinde RF stratejilerinin Türkiye üzerindeki etkisi de irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Rusya Federasyonu'nun Gelecek Planları, Rusya Federasyonu Stratejileri, Jeopolitik Analiz, Türkiye.

Giriş

Yakın tarihimize baktığımızda uluslararası sistem; siyaset, ekonomi, teknoloji ve askerî çarpanların aktif biçimde etkileşim hâlinde olduğu karmaşık bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. S.S.C.B.'nin dağılması neticesinde dönemin iki büyük gücü Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Rusya arasında süregelen Soğuk Savaş dönemi sona ermiş başka bir deyişle iki kutuplu küresel sistem içerisindeki güç mücadelesi değişmiştir. S.S.C.B.'nin yıkılmasına kadar baskın bir güç olarak varlığını sürdüren RF, S.S.C.B.'nin mirasçısı olarak aynı topraklar üzerinde yerini almıştır. Yaşanan bu değişim sonrası uluslararası rekabeti kendi lehine çeviren ABD, tek kutuplu güç konumuna evrilmiştir.¹

S.S.C.B.'nin çöküşü ile Varşova Paktı'nın dağılması, devamında Yugoslavya'nın bölünmesi; Balkanlar, Doğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da tüm siyasi coğrafyayı etkilemiş ve dengeleri değiştirecek hassas bir jeopolitik durum

yaratmıştır. Yeni devletlerin kurulması, eski Sovyet geleneği olarak RF'nin bölgede ağırlığını koymasına yol açmıştır. Dolayısıyla bir taraftan eski S.S.C.B. devletleri üzerindeki nüfuzunu kaybetmemek için çaba gösterirken diğer taraftan küreselleşmenin ve liberalizmin getirdiği riskler ve fırsatlar, RF'yi uluslararası aktörlerle yeni ilişkiler kurmaya yöneltmiştir.

Tarih boyunca zayıf kaldığı dönemlerde durgunlaşan Rusya, güçlü olduğu dönemlerde ise yayılcı ve baskıcı dış politika izlemiştir. RF yönetimi bugün sadece Avrasya coğrafyasında değil, kuzeyde Arktik havzasında, batıda Baltık Denizi, güneyde Akdeniz ve Hint Okyanusu ile doğuda Pasifik Okyanusu üzerinde çeşitli stratejik hedefler belirlemektedir. Zira uluslararası sistemin ağırlık merkezi 2000'li yıllara gelindiğinde hem jeopolitik hem de jeostratejik açıdan Atlantik Bölgesi havzasından Hint Okyanusu ve Pasifik Bölgesi hinterlandına doğru geçiş göstermektedir.² Dolayısıyla iki kutuplu düzendeki ABD ile yarışa yeniden ortak olma gayreti içindeki RF, 21'inci yüzyıla pek çok yeni vizyon ve stratejiler ile girmektedir.

S.S.C.B.'nin dağılmasıyla Orta Asya'da yaşanan siyasi gelişmeler daha çok RF, ABD ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) bölge üzerindeki otorite mücadelesiyle şekillenmiştir. Bu üç aktörün politik ekseninde meydana gelen rekabette Türkiye, İran, İsrail, Pakistan, Avrupa Birliği (AB) ve Japonya gibi bölgesel güçler de etkili olmuştur.³ RF'den başka ÇHC'nin de ABD'ye karşı rekabet ve meydan okuma mücadelesi içerisinde yer alması, günümüzde tek bir kutuptan farklı olarak birçok kutub heterojen bir sistemi meydana getirdiği görülmektedir.

Esas itibarıyla kalitatif nitelikte olan bu çalışmanın giriş kısmında öncelikle strateji kavramlarına değinilmiş ve jeopolitik teoriler üzerinde durulmuştur. Devamında RF coğrafyası ve siyasi yapısı incelenerek RF'nin stratejik hedefleri tanımlanmış ve bölge üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Son olarak da RF'nin Türkiye üzerindeki stratejisi incelenerek analiz tamamlanmıştır. Çalışma genelinde; kitap, akademik yayın, bilimsel makale gibi birincil kaynaklar ile temel veri ve göstergeler için ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

1 Furkan Polat, "Ortadoğu'daki Yapısal Değişimin Devletlerin İttifak Politikalarına Etkisi: Suriye Örneği", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2017, Cilt: 4, Sayı: 1, 74-102, s. 76.

2 Yunus Furuncu ve Zafer Akbaş, "Neoliberal Teori Ekseninde Küreselleşmenin Türkiye'nin Enerji Politikaları Üzerindeki Etkileri: Enerji Ticareti Boyutu", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, Cilt: 18, Sayı: 72, 1724-1741, s. 1726.

3 Aysel Erdoğan, "Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2020, Cilt: 9, Sayı: 2, 989-1015, s. 996.

1. Kavramlar

1.1. Stratejiden Jeostratejiye Kavramlar

Ülkelerin mevcut ve gelecekte inşa edecekleri politikaları, buldukları coğrafya ile doğrudan ilişkilidir. Nitekim devletler uluslararası ilişkilerini bu politika ve stratejiler paralelinde düzenlemektedirler. Devletlerin belirleyeceği hedefler ve güvenlik stratejilerini hayata geçirmede birtakım güçlere ihtiyaç duyulmaktadır.⁴ Millî güç unsurları olarak bilinen bu kavramların millî siyaset paralelinde dengeli, uluslararası hukuka uygun ve tamamlayıcı olarak kullanılması gerekmektedir.

Hayatın her alanında kullanımına şahit olduğumuz strateji kelimesinin diplomasi alanında kullanımı daha çok stratejik kültürle ilişkilidir. Soğuk Savaş zamanında literatüre giren stratejik kültür, milleti ayakta tutan kültürel normların devletlerin davranışlarına olan etkilerini incelemektedir.⁵ Dolayısıyla stratejik kültür, devletlerin tarihsel geçmişinden günümüze değin devam eden deneyimleri, stratejik faaliyetlerinde kullanma yeteneğidir. Bu nedenle tarihî dokusu farklı olan milletlerin stratejik kültürü de farklı olacaktır.⁶ Kimi devletler bu kültürü hegemonya aracı olarak kullanmayı tercih ederken kimi devletler sadece güvenlik algılarına konu yapmaktadır. Bu konuda gelecekteki stratejik hedeflerin incelendiği RF için bir örnekleme yapılacak olursa; "Sovyetlerin mirasçısı olarak küresel güç hâline gelmek ve Rus kültürünü yaymak."⁷ sonucuna ulaşılabilir.

Stratejinin ilintili olduğu kavramlardan jeopolitik ise 20'nci yüzyılın hemen başlarında coğrafyanın ülkelerin politik stratejilerine yön verme hususu ile açıklanmaya başlamıştır. Eski dünya düzeninde jeopolitik durum nasıl önemli bir etken olmuşsa bugün de yeni dünya düzenine yön vermektedir.⁸ Jeopolitik bir bilim dalıdır ve tabiat ile politika arasında sebep sonuç ilişkisi

kurarak saptadığı kurallar ve değer yargıları ile politik çalışmalara yön verir.⁹ Jeopolitik, devletin ve milletin ideolojisini, kültürünü, medeniyetini, ekonomik gelişmesini ve dış ilişkilerini inceler; dünya siyasetinin gidiş yolunu takip eder.¹⁰

Jeopolitik; jeopolitiğin değişmeyen unsurları (yer), jeopolitiğin değişken unsurları (mekân) ve zaman olarak sınıflandırılmaktadır.¹¹ Teknolojik gelişmelere paralel olarak iletişim ve ulaşımın dünyamızı küçültmesi neticesinde sömürge arayışındaki devletlerin yayılmacı siyasetlerini meşrulaştırma çabaları, jeopolitiğin siyasi coğrafyadan ayrılarak yeni bir kavrama evrilmesine yol açmıştır.¹²

Rus/Slav medeniyetinin geçmişten günümüze aktarılan kültüründe Rusya coğrafyası, jeopolitik kavramın tanımlanmasında önemli yer tutmaktadır. RF jeopolitiğindeki mekân tasavvurunun Rus kültürü ile olan irtibatı, Avrasyacılık fikriyle kimliğe bürünmüştür. Bu kapsamda Avrasya coğrafyası RF'nin gelecekteki stratejilerinin oluşturulmasında bütünlük, iktisadi ve tarihî bir çevre/mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³

1.2. Jeopolitik Teoriler ve Rus Akımları

Küresel düzeyde jeopolitik fikirlere yön veren birtakım stratejik akımlar mevcuttur. Bunlar farklı dönemlerde çeşitli hâkimiyet teorileri ile devletlerin stratejilerini belirlemede önemli rol oynamıştır.

Dünyada egemenlik kurulabilmesi için salt deniz gücünün yetersiz olduğunu ve bu nedenle mutlaka güçlü bir kara kuvvetlerine sahip olunması gerektiğine inanan İngiliz jeopolitikçi Sir Halfrod Mckinder, Kara Hâkimiyet Teorisi ile dünya çapında bir ekol oluşturmuştur. Bu teori kapsamında kuzeyde Buz Denizi, doğuda Sibiryaya, güneyde Himalaya Dağları ve batıda Volga Nehri arasında kalan bölge, dünyanın kalbi anlamında Kalpgâh (Heartland) olarak tanımlanmaktadır. Mckinder'e göre Asya,

4 Celalettin Yavuz, *Strateji ve Güç Kullanma Üzerine*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 117.

5 Celalettin Yavuz, *Türklerde Savaş, Strateji ve Askerî Kültür*, Der Yayınları, İstanbul, 2019, ss. 27-30.

6 Özgür Körpe, "Stratejik Kültür ve Güncel Kuramsal Tartışmalar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2016, Cilt: 12, Sayı: 24, 147-182, ss. 164-165.

7 Celalettin Yavuz, 2019, *a.g.e.*, s. 29.

8 Servet Cömert, *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000, ss. 30-36.

9 Mert Bayat, *Millî Güç ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s. 438.

10 Ersoy Taşdemirci, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1989, Sayı: 323, s. 27.

11 Suat İlhan, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, ss. 14-15.

12 Bülent Ulaş, *Jeopolitik: Türkiye'nin Millî Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011, s. 27.

13 Tarık Demir, "Jeopolitikte Mekân Kavramı", *Avrasya Terim Dergisi*, 2020, Sayı: 8, 1-7, s. 4.

Avrupa ve Afrika'nın oluşturduğu "Dünya Adası", kara parçaları arasında önemli yer tutmaktadır ve bu adanın şu anki RF sınırlarını kaplayan alanına "Merkez Bölge" denilmektedir. Bu teoride ileri sürülen en önemli tez, Kalpgâh'a egemen olanın Dünya Adası'na egemen olacağı, Dünya Adası'na egemen olanın ise dünyaya egemen olacağıdır.¹⁴

ABD'li Nicholas Spykman, Mackinder'in merkez bölgesine dayanan teorisinden farklı olarak dünya adasına hâkimiyetin, merkez bölgeyi çevreleyen, kaynak ve imkânları daha geniş olan "Kenar Kuşağa Hâkimiyet" ile mümkün olacağını ileri sürmüştür.¹⁵ Bu teoride Kalpgâh'ı batıdan doğuya kadar çevreleyen kenar kuşak ülkelerine hâkim olanın Avrupa ve Asya'ya hâkim olabileceği belirtilmektedir. Bu nedenle değerini yitiren Kalpgâh yerine burayı çevreleyen kuşağa (Rimland) sahip olmanın önemi vurgulanmıştır. Öte yandan Fredrich Ratzel'in fikirlerinden etkilenen Karl Haushof ise coğrafi ve politik yapıları canlı bir organizmaya benzeterek Hayat Alanı (Lebensraum) Teorisinin fikir babası olmuştur. Devletin güç kazandıkça büyümesi anlamına gelen bu teoride, Mckinder'in Heartland'ına egemen olmaktan bahsedilmektedir.¹⁶

Kara Hâkimiyet Teorisinin aksine Amiral Alfred Thayer Mahan tarafından tarihî ipek yolunun keşiflerle değerini kaybetmesi ile denizlerin öneminin iyice arttığı ve dünya hâkimiyetinin denizden geçtiği ifade edilmiştir. Deniz Hâkimiyet Teorisinin sahibi Mahan'a göre dünyanın kontrolü denizlerde gizlidir. Dünya hâkimiyetinin esas kaynağının denizlerde sağlanacak üstünlük olduğu olgusu, Mahan'ın stratejisini iyi analiz edip takip eden ABD ve İngiltere tarafından ispat edilmiştir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere jeopolitik eksen, tarihsel süreçten itibaren deniz ve kara hâkimiyeti teorilerine göre belirlenmiştir. Klasik jeopolitik teorilerin yarattığı hedefler

incelendiğinde S.S.C.B.'nin merkezde yer aldığı görülmüştür. Jeopolitik gerçeklikler karşısında, ABD'nin başı çektiği Batı ittifakı sürekli güçlenirken, S.S.C.B. giderek pasif bir duruma düşmüştür. Dünyanın herhangi bir bölgesinde ABD, deniz gücünü askerî harekât yeteneği ile güçlendirirken S.S.C.B. bu konuda yeterli stratejik adımlar atamamıştır. Dolayısıyla S.S.C.B.'nin uğradığı yıkım da Batı'nın büyük bir maharetle hayata geçirdiği jeopolitik hamleler sayesinde olmuştur.¹⁷

Diğer taraftan tarihsel açıdan Rusya'nın takip ettiği jeostratejik yaklaşımların devlet politikalarında ciddi manada ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki olan Batıcılık (Zapadniki) düşüncesinde Avrupalı devletlerle samimi ve yakın ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu düşünce akımına göre bir tek lider bile Rusya'yı Avrupalı yapabilir. Ancak bu tek taraflı olmaz ve Batı'nın bu yakınlığı desteklemesi gerekecektir. Somut bir adım olarak da Rusya ile stratejik iş birliği kurlmaları gerekecektir.¹⁸

Büyük Rusyacılar (Vielikorossy) görüşü, 19'uncu yüzyılın ideolojik Rus milliyetçiliğine dayanmaktadır. Özünde Rus bağlılığı ve Pan-Slavcılık fikirleri bu görüşün temel argümanlarını oluşturmaktadır. Bu yaklaşıma göre ana amaç şüphesiz ideadaki Rusya'nın yeniden yükselişidir. Temel olarak ulusalcı kimlik anlayışı, eski Bizans gelenekleri, Ortodoks Kilisesi ve imparatorluk özlemi ile yoğurulmaktadır. Bu akımı benimseyen Büyük Rusyalılara göre RF, Belarus ve Ukrayna arasındaki bağlar Doğu Slav Devleti'ni meydana getirecektir.¹⁹

Avrasyacılar (Yevraziytsy) olarak bilinen fikir başlangıçta sadece bir coğrafi alan terimi olarak geliştirilse de zamanla felsefi ve ideolojik bir anlam kazanmıştır.²⁰ Avrasyacılık akımında Avrupa merkezilik vurgusu net bir şekilde reddedilmektedir. Görüşe göre, Rusya kendi coğrafyasında ayrı bir öznedir ve Kalpgâh, Avrasya'nın tanımlanmasında başat

14 Mert Bayat, *a.g.e.*, s. 441.

15 Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Jeopolitik, Jeopolitik Gelişmeler ve Millî Güç Unsurları Arasındaki İlişkiler*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1990, s. 87.

16 Mert Bayat, *a.g.e.*, ss. 444-445.

17 Soner Polat, "Türkiye İçin Jeopolitik Rota", Erdem Ergen (ed.), *Avrasya'nın Kilidi Türkiye*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017, 145-160, s. 147.

18 Marcin Piotrowski, "Russia's Security Policy", Janusz Bugajski (ed.), *Toward an Understanding Russia: New European Perspectives*, O'Reilly Media Inc., New York, 2002, 59-78. p. 60.

19 Marcin Piotrowski, *a.g.m.*, p. 61.

20 Fatih Akgül, *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009, s. 16.

unsurdur. Avrasyacıların gözünden Amerikan hegemonyasına ve küreselleşmeye karşı güçlü bir blok tesis edilmesi gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca Avrasyacılar Slav, Çin, İslam, Japon ve Katolik medeniyetlerinin Rusya'yı birleştirici ve sentezlendiği bir ülke olarak görmektedirler. Dolayısıyla, Rusya'nın bu medeniyetlerden herhangi birine sırtını dönmesi hâlinde Slav kültürünün yok olacağına inanılmaktadır.²¹ Ancak 20'nci yüzyılda başlayıp zamanla etkisini kaybeden Avrasyacılık, bir müddet sonra Ruslar için yeniden millî bir ideoloji hâline dönüşmüştür.

Bu çerçevede, 1920'lerde klasik Avrasyacılık olarak bilinen akım 1980'lerde bu kez Yeni Avrasyacılık olarak kendini göstermeye başlamıştır.²² Bu akım Ruslar tarafından Avrasya kıtası ekseninde farklı kültür ve medeniyetleri barındıran güçlü bir birlikteliğe, konfederasyon tabanlı büyük bir imparatorluğun kurulması temeline dayanmaktadır. Söz konusu yapı; batıda Almanya merkezli Avrupa İmparatorluğu, doğuda Japonya merkezli Pasifik İmparatorluğu, güneyde İran merkezli Orta Asya İmparatorluğu ile merkezde Rusya merkezli Rus İmparatorluğu'ndan oluşmaktadır. Bu akımın kurucusu Dugin'e göre, küresel ölçekte kurulacak imparatorluğun esas rakibi ABD olacaktır.²³

Yukarıda ifade edilen görüşler, RF'nin hem dış politika hem de güvenlik stratejilerinin belirlenmesinde makul ve rasyonel sonuca götürecek argümanları benimseyerek stratejik kararlar almasında önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla RF'nin gelecek stratejilerini belirlemede çıkarları uğruna farklı karakteristik özellikler sergilemesi olasıdır. Zira bu görüşler, RF stratejilerinin ve hedeflerinin özünü oluşturan temel etmenlerdir.²⁴

2.RF Coğrafyasına ve Siyasi Yapısına Kısa Bir Bakış

RF; coğrafyası, insan gücü, etnik homojenliği, ekonomik gücü ve uluslararası toplum içerisindeki yeri itibarıyla diğer bölge ülkelerinin açık ara önünde yer alan önemli bir jeopolitik güç ve küresel bir aktördür. RF, 16.377.742 km²'lik kara alanı ve 720.500 km²'lik su alanı ile toplam 17.098.242 km² yüz ölçüme sahip, dünyanın en geniş ülkesidir. Ayrıca toplam 22.408 km ile on beş ülkeye sınırının bulunması, RF'yi yine bu konuda dünya birinciliğine götürmektedir.²⁵

RF geniş yüz ölçümüyle 21 cumhuriyet, 9 mega bölge, 46 vilayet, 2 federal statüye sahip şehir (Moskova ve St.Petersburg), 1 özerk bölge ve 4 özerk yöre olmak üzere 83 idari birimli bir federasyondur.²⁶ Bu idari birimler, 2000 yılında oluşturulan yedi büyük federal bölge altında toplanmıştır (Merkez, Kuzeybatı, Volga, Güney, Ural, Sibirya, Uzak Doğu Federal Bölgeleri).²⁷

RF, 12 Aralık 1993 tarihinde kabul edilen yeni anayasasına²⁸ göre başkanlık sistemiyle idare edilen demokratik federatif bir cumhuriyettir.²⁹ RF Devlet Başkanı Vladimir Vladimiroviç Putin, 2000 ve 2004 yıllarında iki dönem üst üste başkan seçilmiştir. Aynı kişinin üçüncü kez başkanlık yapamaması üzerine 2008-2012 yılları arasında bu göreve Dmitriy Medvedev gelmiştir. Bu dönemde Putin, Başbakan olarak görev yapmıştır. 2008'de yapılan anayasa değişikliğiyle devlet başkanlığı süresi dört yıldan altı yıla çıkartılmış ve Putin 2012-2018 yıllarında yeniden RF Devlet Başkanı olmuştur. Son olarak 2018'deki seçimleri de kazanan Putin, 2024 yılına kadar bu koltukta oturmaya devam

21 Selim Kurt, "Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 28, 91-125, s. 97.

22 Fatih Akgül, *a.g.e.*, s. 19.

23 Aleksandr Dugin, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2014, ss. 81-82.

24 Hurşit Dingil, Putin Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Suriye Müdahalesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2019, ss. 54-56.

25 The Official Website of Central Intelligence Agency, "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html/> [Erişim Tarihi: 06.11.2020].

26 Kırım ve Sivastopol'un RF tarafından ilhakı Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmadığından söz konusu cumhuriyetlerin sayısı 21, federal statüye sahip şehirlerin sayısı da 2 olarak belirtilmiştir. Detaylı bilgi için bakınız: T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> [Erişim Tarihi: 05.11.2020].

27 İlyas Kemaloğlu, "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2016, Cilt: 3, Sayı: 2, 1-14, s. 2.

28 Son anayasasına göre RF; Başkan ve hükümetten oluşan Yürütme Organı, Devlet Duma'sı ve Federasyon Konseyi'nden oluşan Yasama Organı ve Yargı Organı'ndan müteşekkil başkanlıkla idare edilen bir cumhuriyettir.

29 Mesut Hakkı Çaşın, "Rusya Federasyonu'nun Anayasal Rejimi", İrfan Kaya Ülger, (ed.), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşiğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015, s. 70.

edecektir. Öte yandan Temmuz 2020 ayı içerisinde Rusya Anayasası'nda birtakım değişiklikleri içeren referandum, halk oylamasına sunulmuş ve değişiklikler onaylanmıştır.³⁰ Özellikle Putin'in görev süresinin 2036 yılına kadar uzamasına kapı aralayan eski anayasanın 81'inci maddesindeki değişikliğin gerçekleşme olasılığı, siyaset arenasını epey meşgul etmiştir. Putin'in bu adımı sadece başkan olarak kalmak için değil, olası görevden ayrılmayı tercih etmesi durumunda total ördek³¹ olarak anılmamak adına attığı da varsayılmaktadır.³²

Uzun süren devlet başkanlığı göreviyle Putin genel hatlarıyla ılımlı bir siyaset yanlısı olmuş ve Batı'ya karşı Rusya'nın menfaatlerini ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu şekilde ulusalcı kimliğiyle komünist rejiminden bağımsız, Post-Sovyet ve Rus siyasetine yükselen bir ivme kazandırmayı amaçlamıştır. Mevcut rejim karşıtlarından ciddi eleştiriler olsa da iktidarı süresince ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik kalkınma sayesinde genç nüfus dâhil çoğu halkın desteğini almayı başarmıştır.

3. RF'nin Gelecekteki Stratejik Hedefleri

3.1. Askerî Doktrin ve Ulusal Güvenlik Stratejisi

Devletlerin askerî doktrin ve ulusal güvenlik stratejileri, dünyaya duyurmak istedikleri stratejik mesajlar ile tehdit algılarını ortaya koymaktadır. Bu kapsamda RF'nin resmî güvenlik doktrinleri en son "2014 Askerî Doktrini" ve "2015 Ulusal Güvenlik Stratejisi"nde detaylandırılmıştır. Sözü edilen tüm bu belgeler RF'nin hem iç hem de dış tehdit tehlikesini ortaya koyarken Rus Ordusu ve güvenlik politikacılarının nasıl bir gelecek tasavvur ettiklerine dair fikirler sunmaktadır.

Devlet Başkanı Putin tarafından 31 Aralık 2015'te imzalanan son "Ulusal Güvenlik Stratejisi"nin altı ana bölümü vardır. Bu başlıklar sırasıyla; Genel Hükümler, Modern Dünyada Rusya, Ulusal Çıkarlar ve Stratejik Ulusal Öncelikler, Ulusal Güvenliğin Sağlanması, Stratejinin Uygulanmasına Yönelik Organizasyon, Yasal Mevzuat ve Kurum Bilgileri, Ulusal Güvenlik Stratejisinin Temel Göstergeleri şeklinde sıralanmaktadır.

RF, 2009 yılında yayımladığı bir önceki ulusal güvenlik

stratejisinde ABD ve NATO'ya³³ tehdit algısı yaparken, 2015 yılında yayımlanan belgede bu iki unsuru ulusal güvenliğini doğrudan tehdit etmekle suçlamıştır. Belgenin 15'inci maddesinde NATO'nun askerî potansiyeline uluslararası hukuka aykırı işlevler kazandırılması, blok ülkelerinin askerî faaliyetlerinin harekete geçirilmesi, ittifakın daha da genişleyerek askerî altyapısının Rusya sınırlarına yakın konuşlandırılması, RF ulusal güvenliğine tehdit oluşturduğu ifade edilmiştir.³⁴

Strateji Belgesi'nin 107'nci maddesinde, Avrupa-Atlantik bölgesinde genel güvenliğin güçlendirilmesi amacıyla NATO ile eşitliğe dayalı ilişkilerin geliştirilmesine de yer verilmiştir. Ancak bu tür ilişkilerin derinliği ve içeriği, uluslararası hukuk hükümlerince RF çıkarlarının dikkate alındığı müddetçe sağlanacağı vurgulanmıştır. RF'nin bağımsız ve stratejik bir dış politika uygulaması, dünya meselelerindeki hâkimiyetlerini sürdürmek isteyen ABD ve müttefiklerini rahatsız etmektedir. Belgenin 12'nci maddesinde; gelecek RF stratejik hamlelerini engelleme çabasında olan bu devletlerin Rusya'yı kontrol altına alma istediği, bu durumun RF üzerinde siyasi, ekonomik ve askerî baskı oluşturduğu açıkça ifade edilmiştir. Diğer taraftan, belgenin 89'uncu maddesinde Avrasyacılık politikası paralelinde; Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Abhazya Cumhuriyeti ve Güney Osetya Cumhuriyeti üyeleriyle ikili ve çok taraflı iş birliği ilişkilerinin geliştirilmesi, RF için önemli bir dış politika alanı

30 Turgut Kerem Tuncel, Avrasya İnceleme Merkezi Resmî İnternet Sayfası, "Rusya Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler", <https://avim.org.tr/tr/Analiz/RUSYA-ANAYASASI-NDA-YAPILAN-DEGISIKLIKLER/> (Erişim Tarihi: 08.11.2020).

31 Bir siyaset kavramı olarak total ördek (lame duck), yerine gelecek politikacının/memurun önceden seçilmiş veya pek yakında seçilecek olan kişiyi ifade etmektedir.

32 Henry E. Hale, "Putin's End Game?", *PONARS Eurasia*, George Washington University, <https://www.ponarseurasia.org/memo/putins-end-game/> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

33 NATO, "Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü" olarak bilinen, İngilizce "North Atlantic Treaty Organization" ifadesinin kısaltmasıdır.

34 The Official Website of Spanish Institute for Strategic Studies (IEEE), "Russian National Security Strategy, December 2015", <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf> (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

olduğu ifade edilmektedir. Rusya, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ), Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üzerinden BDT ülkeleriyle bölgesel ve alt bölgesel entegrasyon ve koordinasyon potansiyelini geliştirmekte olduğu bilgisine yer verilmektedir.

Rusya'nın dünyanın neresinde durduğunu, kiminle sorun yaşayabileceğini ve ortaklıklarını nerede arayacağını açıklayan paragraflar artık "Rusya ve Dünya" başlığı altında değil, "Stratejik İstikrar ve Eşit Stratejik Ortaklık" alt bölümünde yer almaktadır.³⁵ Bu başlık altında 88'inci maddede "RF; BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika), RIC (Rusya, Hindistan, Çin), Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu, G-20 ve diğer uluslararası kurumlar içerisindeki partnerleri ile iş birliğini artırmaktadır." ifadesi, bölgesel bütünleşme çabalarına işaret etmektedir.³⁶ Bu husus, Moskova'nın dünya siyaseti üzerine kurduğu "istikrarlı güvenlik sistemi" stratejik vizyonun bir sonucudur. RF'nin stratejik çıkarlarının coğrafi kapsamı esas olarak eski Sovyet toprakları ve diğer yakın komşularıyla sınırlı iken, "lider güç" statüsüne duyulan özlem, uzak coğrafyalarda da bir güç gösterisini gerekli kılmaktadır. Ancak RF'nin küresel zorluklarla başa çıkma alacağı stratejik inisiyatifler konusunda hâlen yetersiz olduğu değerlendirilmektedir. Bu eksikliğin yakın geçmişte ÇHC'nin yaptığı gibi zaman kazanma stratejisi ile alakalı olabileceği tahmin edilmektedir.

RF, 2014 Askerî Doktrini'nde düşmana "kabul edilemez hasar" (unacceptable damage) verme politikasına ve "her an harekete hazır olma" (mobilization readiness) kabiliyetine sahip olmayı hedeflediğini açıklamıştır.³⁷ Dolayısıyla harekete hazır olma, nükleer olmayan caydırıcılık ve kabul edilemez hasara ilişkin kavramlar Rus yönetim kademesinin gelecek vizyonunu tanımlamada önemli konseptleri meydana getirmektedir. Nitekim RF, kendisine yönelik potansiyel tehditlerin doğasını iki kategoriye ayırmaktadır: askerî riskler ve askerî tehditler. Askerî riskler, belirli koşullar altında askerî bir tehdiye yol açabilecek durumlar olarak tanımlanmakta olup görece daha az önemi

haizdir. Askerî tehdit ise askerî bir çatışmanın ortaya çıkma olasılığının gerçekleşme karakteristiği olarak tanımlanmaktadır. Küresel veya bölgesel herhangi bir devletle çatışma patlak verdiğinde, Rus askerî teorisi ve doktrini, çatışmanın kapsamı ve türü ile ilgili olarak giderek yoğunluğu artan bir çatışma ortamına hazırlanmaktadır. Söz konusu ortamın; silahlı çatışma, yerel savaş, bölgesel savaş, büyük ölçekli savaş ve küresel nükleer savaş olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bu çatışma seviyeleri, Rus Ordusu'nun gelecekte savaşın doğasını, aktörlerini ve seviyesini ne şekilde değiştirebileceğini göstermede önemli bir kriter olarak değerlendirilmektedir.

2010 Askerî Doktrini'ndeki tehdit tanımına göre, RF için en büyük askerî tehdit kavramı, dış uzayın silahlanması olarak görülmüştür. 2014 Askerî Doktrini'nde buna ilave olarak Batılı ülkelerin askerî faaliyetlerini uzaydan desteklenebilen uzun menzilli füzelerle gerçekleştirebiliyor olması hususu tehdit kapsamına alınmıştır.³⁸

Rusya Güvenlik Konseyi Sekreteri Nikolay Patrushev tarafından RF'nin ulusal güvenlik stratejisi belgesinin 2020'de güncelleneceği belirtilmesine rağmen henüz yeni bir sürüm yayımlanmamıştır. Ancak 2025 yılına kadarki dönemi kapsayacak güncel strateji belgesinin yakın zamanda yayımlanması beklenmektedir. Nitekim Eylül 2020 ayı içerisinde gerçekleştirilen bir seminer sonrasında Kremlin tarafından yapılan basın açıklamasında;³⁹ Ülkenin çok ırklı nüfusunun birliğinin sağlamaştırılmasının yanı sıra kültürel çeşitliliğin ve etnik uyumun korunmasının devletin iç politikasının öncelikleri arasında olduğu, Devlet Ulusal Politika Stratejisi'ni uygulama çabalarının çok yönlü incelenmesine devam edileceği, Söz konusu strateji belgesini oluşturma çalışmalarına daha fazla kamu personelinin dâhil edilmesine ihtiyaç bulunduğu belirtilmiştir.

3.2. Dış Politika Stratejisi

Tarihin en çok sevilen tarafı, devletlerin gelecek stratejilerini

35 Katri Pynnöniemi, "The National Security Strategy of Russia", Lynn Nikkanen (ed.), *The Security Strategies of The US, China, Russia and The EU*, Finnish Institute of International Affairs Report, Helsinki, 2018, 41-49, p. 49.

36 Selim Kurt, *a.g.m.*, s. 110.

37 The Official Website of Defence Intelligence Agency, "Russia Military Power-2017", <https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Russia%20Military%20Power%20Report%202017.pdf?ver=2017-06-28-144235-937/> (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

38 Aşkın İnci Sökmen, "Yeni Savaş Alanı: Uzay", Ahmet Yıldız (ed.), *Celeğin Güvenliği*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2019, 87-117, s. 102.

39 The Official Website of Presidency of Russia, "Seminar Meeting On Implementing The State National Policy Strategy Until 2025", <http://en.kremlin.ru/events/administration/64017/> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

analiz etmede temel kaynak teşkil ediyor olmasıdır. RF tarihine kısa bir bakışta; Balkanlarda yaşanan Bosna-Hersek ve Kosova krizlerinde Batı'nın aksine Sırpıları desteklemesi, Azerbaycan ile Ermenistan arasında süregelen Dağlık-Karabağ meselesinde Ermenistan'ın yanında yer alması, 2014 yılında uluslararası hukuka aykırı olarak Kırım'ı ilhak etmesi gibi olaylar RF'nin gelecek hedeflerinin de masum olmayacağını göstergesidir.

S.S.C.B.'nin yıkılmasıyla siyasi anlamda ayrışan ülkelerin askerî faaliyetleri de son bulmuştur. Bu maksatla dağılan Varşova Pakti ülkeleri eksen arayışlarını devam ettirmiştir. Batı yanlısı ülkelere; Polonya, Letonya, Litvanya, Estonya, Çekya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Slovakya ve Arnavutluk S.S.C.B.'nin dağılmasından sonra NATO ile AB'ye üye olmuştur. Bu ülkeler genel itibarıyla Sovyet yönetiminde en fazla baskıya maruz kalmış ülkelerdir. Bu gruba Gürcistan, Ukrayna ve Moldova ilave edilmemiştir. Zira bu ülkeler Rusya'ya yakınlıkları ve ülkelerindeki Rus askerî varlığı sayesinde NATO ve AB üyeliği konusunda kısıtlanmışlardır.⁴⁰ Tarafsız gruptaki ülkeler arasında Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan sayılabilir. Bu ülkeler kendi enerji kaynakları sayesinde RF veya başka bir ülkeye ihtiyaç duymayan kendi kendine yetebilen ülkelerdir.⁴¹ RF yanlısı ülkeler ise Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya ve Ermenistan olarak sıralanabilir. Bu ülkelerin ekonomileri daha çok RF'ye bağımlıdır. Nitekim RF, Tacikistan dışında kalan dört ülkeyle birlikte 2014'te AEB'yi oluşturmuştur. Aynı zamanda anılan beş ülke RF önderliğinde kurulan KGAÖ üyesidir. Bu ülkelerden Kırgızistan, Ermenistan ve Tacikistan'da Rus askerî üsleri bulunmaktadır.

Yukarıda sayılan ülkelere ilk gruptaki Batı entegrasyonlu ülkeler RF'nin NATO'ya karşı kullanacağı tampon devletler arasındadır. RF tarafından bu ülkelerdeki NATO faaliyetleri

yakinen takip edilmektedir. ABD'nin, RF'nin güneybatı kanadındaki Bulgaristan ve Romanya askerî üslerini kullanması; Polonya'ya balistik füze savunma sistemi konuşlandırılması, RF'nin NATO'ya bakışını olumsuz manada değiştirmiştir. NATO'nun doğruya doğru genişlemesi savunma strateji belgelerine de yansıtılmış, ABD ile NATO, RF'nin tehdit öncelikleri arasına girmiştir.

Bir başka örnekte Gürcistan'ın ABD'den aldığı desteğe bağlı olarak NATO'ya yaklaşması hâliyle RF'yi rahatsız etmiştir. Güney Osetya'da yaşanan olayları bahane eden RF, 7 Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan'a savaş ilan etmiş ve beş gün gibi kısa sürede bu ülkeyi ağır bir yenilgiye uğratmıştır.⁴² Bu harekât RF'nin Batı'ya yakın çevresindeki faaliyetlerini onaylamadığını gösteren önemli bir tepki olarak algılanmıştır. Bir başka deyişle RF, kendisi için yaşamsal çıkar alanı olarak gördüğü Kafkasya bölgesinde Batı'nın daha fazla ilerlemesine müsaade etmeyeceğini açık bir şekilde bildirmiştir. Bu arada Türkiye, Gürcistan'ın NATO'ya üyelik talebini desteklemekte olup Gürcistan topraklarına yönelik Rus işgalini tanımamaktadır.⁴³

2014 yılında RF'nin Ukrayna'ya müdahalesi ve devamında Kırım'ın ilhakından sonra dünyanın RF'ye bakış açısı değişmiştir. Ukrayna'nın AB'nin izlediği komşuluk politikasına dâhil olması, RF'nin hassasiyetleri üzerinde ciddi endişeler yaratmıştır.⁴⁴ Uluslararası kamuoyunun gösterdiği tepkiye rağmen RF geri adım atmamış ve Kırım Yarımadası'nda bulunan Sivastopol Üssü'nü, Karadeniz üssü olarak kullanmaya devam etmiştir.⁴⁵ Yaşanan gayri hukuksal duruma karşı AB ve ABD, RF'ye yönelik yaptırımlar uygulamış, Kırım ve Sivastopol'dan ihracatı yasaklamıştır.⁴⁶

RF, Kırım'ı ilhak ettikten sonra buraya konuşlandığı askerî unsurları ve modernleşirmesi devam eden Karadeniz

40 Tim Marshall, *Prisoners of The Geography*, Elliott and Thompson Ltd., London, 2016, p. 14.

41 Tim Marshall, *a.g.e.*, p. 18.

42 Esasen RF daha önce tek taraflı bağımsızlıklarını ilan etmelerine karşı -Gürcistan'ı kendisinden tamamen uzaklaştırmamak için- dondurulmuş bölge statüsünde bulunan Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlıklarını bu savaş sonrası tanımıştır.

43 T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Gürcistan'ın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/gurcistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

44 Erol Kalkan ve Elifnur Kılıç, "Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği", *İmgelem Dergisi*, 2019, Cilt: 3, Sayı: 5, 193-206, s. 196.

45 Arzu Al ve Burcu Özgül, "Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomisi: Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Yeniden Analizi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2017, Cilt: 5, Sayı: 2, 151-168, s. 157.

46 Furkan Şenay ve Muhammet Koçak, "Avrasya'nın Jeopolitik Anahtarı Ukrayna Üzerinde Güç Mücadelesi", *Analiz Dergisi*, 2014, Sayı: 104, 1-34, s. 12.

Donanması ile saha kullanımının kısıtlanması-AZAD (Anti Access-Area Denial)⁴⁷ ağı oluşturmuş bulunmaktadır. Kırım'ın ilhaki neticesinde RF'nin geliştirdiği söz konusu imkân ve kabiliyetler yalnızca Atlantik oluşumuna karşı değil, Türkiye dâhil bölge ülkelerine de tehdit teşkil ettiği görülmektedir. Bu bağlamda Kırım'ın RF için ne denli stratejik bir gayeye hizmet ettiği kolayca anlaşılmaktadır.

RF'nin Ukrayna toprakları üzerinde kullandığı diğer inisiyatifler; Kerç Boğazı'nda seyir yapan Ukrayna savaş gemilerine el konulması, Azak Denizi'nin geçiş köprüsü ile kapatılması ve Donbas bölgesi ile Donetsk ve Luhansk şehirlerinde meydana gelen RF destekli ayrılıkçı hareketlerdir. Doğu Ukrayna'nın fiilî denetimi ile sonuçlanan çatışmalara bağlı olarak RF yakın çevresine Batı akınına önemli ölçüde durdurmuştur. Bu arada Ukrayna'nın RF için özel bir önemi bulunmakta olup bu ülke her zaman Rusların gerek kimliksel gerekse tarihsel gerekçelerle "asıl Rus toprakları" içerisinde gördükleri bir ülke olmuştur. Ayrıca Kırım'da bulunan yüksek orandaki Rus etnik nüfusu RF'nin Ukrayna müdahalesinde etkin rol oynamıştır. Ukrayna nüfusunun yaklaşık %18'inin, Kırım nüfusunun da %60'tan fazlasının Rus olması, RF'nin bu halkı korumak için her şeyi yapabileceğini göstermiştir.⁴⁸

RF; 2008 yılındaki Gürcistan Savaşı ve 2014 yılındaki Kırım ilhakından sonra bu sefer ağırlığını Orta Doğu politikasına kaydırmış ve 2015 yılından itibaren Esed yönetimi ile iş birliği yapmak suretiyle Suriye krizine askerî olarak müdahil olmuştur. Bağımsızlığını kazanmasından bu yana Esed rejimi, ülkesinin bütünlüğünün korunması için RF'ye büyük imtiyazlar vermiştir. RF de aynı şekilde hem kendi çıkarları hem de Orta Doğu ve Akdeniz'de varlığını göstermek için Suriye'nin yanında yer almıştır. 1971 yılında Tartus'ta kurulan deniz üssü ve Arap Baharı'nın başlamasıyla Lazkiye'de elde ettiği hava üssü ile bölgede kalıcı olduğunu göstermiştir. Ayrıca RF, Tartus Üssü'ndeki haklarının ilave 49 yıl daha uzatılmasına dair 2017 yılının hemen başında Suriye ile bir sözleşme imzalamıştır.

2011'de başlayıp hâlen devam eden Suriye iç savaşında

çatışma eğilimli grupların, bölgede söz sahibi aktörler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda desteklenmeleri, ülkedeki olayların vekâlet savaşına dönüşmesine neden olmuştur. Esed'i destekleyen en büyük küresel aktör RF iken, sahadaki muhalif grupları destekleyerek Esed'in dolayısıyla RF'nin karşısında yer alan ülke ise ABD olmuştur. Suriye toprakları bir anlamda karşıt iki grubu destekleyen RF ve ABD'nin güç mücadelesine sahne olmuştur.⁴⁹ Suriye, 11 Eylül olayları ardından ABD ile ilişkilerinin gerilmesi nedeniyle Batı karşısında dengeleyici güç konumundaki RF'nin yükselişini desteklemiştir. Bununla beraber Cenevre Konferansları'nda alınan kararlara RF'nin soğuk yaklaşmasının temel nedeni, Esed gittikten sonra kendisinin Suriye'deki kazanımlarının ve varlığının sona ereceği endişesidir. Bu maksatla RF, Esed'in siyasi otoritesini BM dâhil olmak üzere uluslararası pek çok platformlarda desteklemektedir.

Diğer taraftan RF, Suriye'de İran ile ilişkilerini devam ettirirken, Körfez ülkeleri ile de petrol fiyatlarının makul seviyede tutulmasına yönelik girişimlerini sürdürmektedir. RF, Orta Doğu politikasını hem İran hem de İsrail gibi zıt kutuplar arasında oldukça dengeli dış ilişkiler sayesinde yürütmektedir.

Öte yandan Kafkasya bölgesindeki Dağlık Karabağ sorunu 2020'de yeniden gündeme gelmiştir. Azerbaycan ve Ermenistan arasında 27 Eylül 2020'de başlayan çatışmalar 09 Kasım 2020'ye kadar sürmüş, Ermenistan'ın ciddi askerî kaybı ve geri çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Çatışmalar sonucunda Azerbaycan, Ermeni işgalindeki topraklarına yeniden kavuşmuş, Dağlık Karabağ'da kontrolü sağlamış ayrıca Ermenistan'a yedi bölgeden çekilme talebini kabul ettirmiştir. RF'nin de müdahil olduğu ateşkes antlaşması 10 Kasım 2020 itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Antlaşmaya göre; Rus Ordusu barış gücü kapsamında beş yıl süre ile bölgede konuşlanacak, Azerbaycan ile Nahçıvan arasında geçiş koridoru oluşturulacaktır. Ayrıca antlaşma metninin 5'inci maddesine istinaden kurulacak barış gücü merkezinde -Azerbaycan'ın talebi üzerine- Türkiye'nin RF ile birlikte yer alması beklenmektedir. Çatışmanın sonuçları değerlendirilecek olursa;

47 Belirli bir bölgenin muhasım unsurlarca kullanılmasının engellenebilmesi yeteneğidir. Detaylı bilgi için bakınız: Milan Vego, "On Littoral Warfare", *Naval War College Review*, 2015, Volume: 68, Issue: 2, 30-59, pp. 31-32.

48 Mustafa Keskin, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2016, Cilt: 3, Sayı: 2, 45-62, s. 59.

49 Hamza Akengin ve Ayşe Yaşar, "Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, Cilt: 3, Sayı: 32, 25-57, s. 26.

- Rus Ordusu en az beş yıl süreyle Dağlık Karabağ'da görev yapacaktır. Diğer bir ifadeyle RF, Ermenistan ve Azerbaycan sınırları arasında stratejik önemi yüksek koridorlarda kontrolü sağlamıştır.

- Ermenistan kaybeden ülke olarak hem iç siyasetinde hem de uluslararası platformda çalkalanmaya devam edecek, ekonomik kaybı sürece ve küresel güçlerin ülke üzerindeki siyasi kontrolü devam edecektir.

- Kazanan ülke olarak Azerbaycan, haklı kararlılığını dünya kamuoyuna göstermiştir. Ayrıca Ermenistan'ın tam olarak çekilmesiyle öz topraklarına kavuşacak Azerbaycan ile Türkiye arasında Nahçıvan üzerinden oluşturulacak kara yolu ile doğrudan bir bağlantı kurulacaktır.

RF, Orta Doğu'da kendi etki ve ilgi alanını güçlendirirken, Libya'da yaşanan siyasi istikrarsızlığa da müdahil olmuştur. General Hafter'e bağlı Libya Geçiş Konseyi'ni destekleyen RF, Libya meselesinde proaktif bir yaklaşım sergileyerek, Körfez ülkeleri ve Mısır ile daha ciddi bir siyasi ve ekonomik etkileşim kurmaya çabalamaktadır. RF'nin Libya'da bulunmasının bir diğer nedeni ise Suriye krizinin Astana Mutabakatı ile çözüme kavuşmasıyla RF'nin Orta Doğu devletleri üzerindeki etkisini yitirecek olmasıdır. Libya politikasıyla RF, Akdeniz'deki görünürlüğünü ve etkinliğini artırarak Batı ile yaşanan diğer anlaşmazlıkların müzakeresinde elini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.⁵⁰ Bu açıdan RF'nin gelecek politikaları arasında Orta Doğu ve Akdeniz coğrafyasında yaşanacak bölgesel krizlerde ABD'nin bıraktığı güç boşluğunu doldurma stratejisinin devam edeceği öngörülmektedir. Sıcak denizlerde bulunmak arzusuyla Libya'da ve Sudan'da askerî üs kurma girişimleri bu stratejiyi destekler niteliktedir.⁵¹

Öte yandan RF'nin ÇHC ile tek kutuplu düzene karşı geliştirdiği "kapsamlı stratejik ortaklık" temelini sürdürmeye

devam edeceği değerlendirilmektedir. Ancak güvenlikten enerjiye, ekonomiden politikaya kadar pek çok alanda kurulan ilişkilerin bir ittifaka dönüşüp dönüşmeyeceği hususu muammasını korumaktadır. Bu arada ABD Savunma Departmanı kurumsal internet sayfasındaki "Sekreterliğin En Önemli 10 Başlığı" içerisinde yer alan "Tüm Çin ve Rusya Planlarını Gözden Geçirin, Güncelleyin ve Onaylayın" konu başlığının ilk sırada bulunması şaşırtıcı değildir.⁵²

RF tarafından önemsenen ve oldukça hassas yaklaşılan bir diğer konu uluslararası iş birlikleridir. Yumuşak gücün dış politika tezahürü olarak; BM, ŞİÖ, BRICS ve KGAÖ gibi uluslararası kuruluşların; güvenlik ve ekonomik tabanlı faaliyetleri, insani iş birliği ve yurt dışında ikamet eden diasporaya yönelik çalışmalar dış politikanın tamamlayıcı unsurlarını oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Putin, S.S.C.B.'nin eski siyasi azametine ulaşmada farklı stratejiler uygulayarak küresel ölçekte Rusya hegemonyasını oluşturma çabası içerisinde. Bu bağlamda RF dış politikasının ana hatları;

- ABD ve Batı Avrupa devletleri ile AB ve NATO gibi kurumların eski S.S.C.B. ülkeleri ile yakın iş birliğine muhalif olmak,

- NATO'nun sürekli genişleyen askerî iş birliği ve organizasyonu sonrası batı ve güney sınırlarının NATO tarafından çevrelenmesini engellemek,

- Avrupa'nın jeo-ekonomik ve jeo-enerji açıdan kendisine olan bağımlılığını her geçen gün artırmak,⁵³

- Asya Pasifik Bölgesi'nin başlıca ülkeleri ÇHC, Japonya, Hindistan ile askerî ve güvenlik iş birliğini canlı tutmak, buradaki entegrasyonlarla Rusya Uzak Doğusu'nun kalkınmasını sağlamak,

- Orta Asya Cumhuriyetleri üzerindeki diğer ülkelerin nüfuz

50 Engin Koç, "Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, Cilt: 9, Sayı: 3, 1956-1969, s. 1965.

51 Rus Çarı I.Petro'nun vasiyeti doğrultusunda sıcak denizlerde hâkimiyet kurma stratejisinin bugün Akdeniz'de uygulandığı görülmektedir. Vasiyette yer alan Baltık, Karadeniz, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu için vurgulanan diğer maddelere ulaşmak için bakınız: <https://www.turkishnews.com/tr/content/2015/12/03/rus-cari-buyuk-deli-petronun-vasiyetnamesi/> [Erişim Tarihi: 18.11.2020].

52 The Official Website of US Department of Defense, "National Defense Strategy", <https://www.defense.gov/Explore/Spotlight/National-Defense-Strategy/> [Erişim Tarihi: 04.11.2020].

53 Süreyya Yiğit ve Gökhan Gülbite, "Rusya'nın Yakın Çevre Dış Politikası ve Azerbaycan", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2017, Cilt: 5, Sayı: 1, 54-70, s. 65.

artırma çabasını engellemek, İran, Türkiye ve ÇHC gibi bölgesel; ABD gibi küresel güçlerin yayımlacı politikalarını dengelemek,⁵⁴

- Afrika ülkeleri ile silah satışları başta olmak üzere savunma sanayi üzerinden ilişkileri sürdürmek,

- Nihai olarak ise hem askerî alanda hem de ekonomik alanda bölgesel etkinliğini küresel düzeye çıkarmaktır.

3.3. Askerî Gücünü Geliştirme Stratejisi

RF'nin askerî stratejisi, kinetik güç kullanımını daha geniş siyasi hedeflerle destekleyen bir bileşen olarak tanımlanmaktadır. Buradan RF'nin, bir savaşı yönetmeye çalışmak yerine, esnekliğe ve bir çatışmada değişen koşullara uyum sağlama yeteneğine öncelik verdiği anlaşılmaktadır.⁵⁵ Bu durum muharebe alanında düzenli birliklerin kullanılmasına, düzensiz ve devlet dışı aktörlerin devreye sokulmasına veya koşullara bağlı olarak her iki unsurun birden kullanımına yol açabilecektir. Örneğin RF, Doğu Ukrayna'yı işgali sırasında, Ukrayna askerî güçlerini yenmek için Rus birliklerinin sınırlı desteğindeki düzensiz ve devlet dışı aktörleri sahaya sürmüştür. Böylelikle kendi askerî zayıflığını azaltmanın yanı sıra uluslararası kamuoyunda işgalci sıfatıyla askerî görünürlüğüne de azaltmayı hedeflemiştir.

S.S.C.B.'den kalan askerî malzemelerin bakımsız ve teknolojik ömrünü tamamlamış olması 1990'lı yılların devamında RF için ciddi olumsuzluklar yaratmıştır. Öte yandan RF'nin önceliği, bağımsızlığını elde eden devletlerde kalan nükleer silahlarını emniyete almak olmuştur. Konvansiyonel silahlar için de durum pek farklı değildir. RF'nin yaşadığı ekonomik sorunlara yetmişmiş askerî personel zafiyeti de eklenince Rus-Çeçen Savaşı, Rus Ordusu için bir ukdeyle sonuçlanmıştır. Üzerinden on yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen 2008'de Gürcistan'la yaşanan savaşta bile bazı askerî hedeflerin ele geçirilmesinde güçlükler yaşanmıştır.

Bu kapsamda 2012 yılında yeniden devlet başkanlığı koltuğuna oturan Putin, ABD hegemonyası altındaki dünya düzenine ortak olma gayretlerine, askerî stratejilerini hayata geçirerek başlamıştır. RF'nin ulusal güvenlik anlayışının yeniden tespiti ve askerî güvenlik alanındaki önceliklerinin belirlenmesi için

ilk adım olarak profesyonel orduya geçiş süreci başlamıştır.⁵⁶ RF'nin görevdeki Savunma Bakanı Sergey Shoygu tarafından 21'inci yüzyılın hemen başlarından itibaren uygulanan Yeni Görünüş (New Look) programı başarılı olmuş, sonuçları Kırım'da, Doğu Ukrayna'da ve Suriye'deki askerî harekâtlarda kendisini göstermiştir. RF, Gürcistan ve Ukrayna'daki inisiyatiflerinde kendine güvenen bir politika izlemiş, hatta silahlı müdahaleye girişmekten çekinmemiştir.

RF Savunma İstihbarat Ajansı tarafından hazırlanan "2017 Tarihli Askerî Güç: Rusya" adlı raporda, askerî gücünün nüvesini oluşturan yetenekler A2AD çerçevesinde tanımlanmıştır.

RF için gelecekte NATO'nun genişlemesi ve füze kalkını entegrasyonu gibi güvenliğini tehdit edecek davranışların artması durumunda, RF'nin sınırlı çatışma ortamı yaratması ihtimal dâhilindedir. Diğer taraftan RF'nin batıda kendileri gibi güçlü kara devleti olarak değerlendirdiği Almanya, doğuda genişlemeyi sağlayacak olan Japonya ve güneyde Basra Körfezi ile okyanuslara açabilecekleri ve kenar kuşak ülkelerini etki altına alabilecekleri İran ile askerî ilişkilerini de güçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Zira Avrasyacılık teorisi gereği RF, Atlantikçi anlayışı bu şekilde yenebileceğini değerlendirmektedir.⁵⁷

3.4. Denizcilik Stratejisi

Avrasyacılık politikasının denizlerdeki ilk göstergesi, "Donanma Günü" olarak kutlanan 09 Temmuz 2001'de -2020 yılına kadarki dönemi kapsayan-Denizcilik Doktrini'nin açıklanması olmuştur. Söz konusu doktrinde yer alan hususlar 2015 yılındaki Denizcilik Doktrini'yle detaylandırılmıştır. Yeni doktrin, özellikle ABD'nin görünürlüğüne cevap olarak Atlantik, Arktik Bölgesi, Hazar Denizi, Pasifik ve Hint Okyanusu ve Antarktika'ya yönelik RF stratejilerini belirlemektedir. Ağustos 2019'un sonuna gelindiğinde ise bu sefer RF Başbakanı Dmitry Medvedev, "Rusya Federasyonu'nun 2030 Yılına Kadar Denizcilik Faaliyetlerinin Geliştirilmesi Stratejisi" belgesini onaylamıştır.⁵⁸ Bu kapsamda 2015 Denizcilik Doktrini'nde belirtilen amaç ve hedeflere ait rotanın 2019 Strateji Belgesi'yle çizildiği söylenebilir.

54 Elnur İsmayilov, "Rusya Güvenlik Stratejisi-2020 Belgesi", *BİLGESAM Analiz*, 2015, No:1231, s. 3.

55 Andrew S. Bowen, "Russian Armed Forces: Military Doctrine and Strategy", Congressional Research Service, 20 Agu 2020, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11625/> (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

56 Murat Yorulmaz, ABD-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Güvenlik İkilemi, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2014, ss. 195-199.

57 Okan Ancak, "Yeni Avrasyacılık Bağlamında Güney Kafkasya'da Türkiye ve Rusya", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2020, Cilt: 75, No: 3, 1113-1144, s. 1115.

58 The Official Website of The Russian Government, "Order of the Government of The Russian Federation of August 30, 2019 No. 1930", <http://government.ru/docs/all/123507/> (Erişim Tarihi: 13.11.2020).

2019 Strateji Belgesi ile RF'nin denizcilik politikasında karşılaştığı engellere yönelik samimi bir değerlendirme sunulmaktadır. Bu engeller yedi geniş kategori altında listelenmiştir: Deniz Taşımacılığı ve Nükleer Filo, Balıkçılık ve Su Ürünleri Yetiştiriciliği, Deniz Mineral ve Enerji Kaynaklarının Kullanılması, Deniz Bilimsel Araştırması, Denizcilik Faaliyetleri, Gemi Yapımı ve Deniz Güvenliği.

Söz konusu Strateji Belgesi iki temel işlevi yerine getirmektedir. Bunlardan birincisi, Rus Hükümeti'nin 2015 Denizcilik Doktrini'nde belirtilen stratejik hedeflere ulaşmanın önündeki temel zayıflıkların ortaya konması, ikincisi ise stratejinin uygulanmasındaki ilerlemeyi ölçmek için Rus Hükümeti tarafından oluşturulan takip listesidir. Bu nedenle uygulama açısından her iki strateji belgesi de NATO'nun dikkatini çekmiştir. NATO ve üye devletlerinin RF'nin Azak Denizi'nden Kuzey Atlantik ve ötesine artan deniz faaliyetlerinin ne anlama gelebileceğinin farkına varmasıyla, RF'nin genel denizcilik stratejilerinin tanımı daha kolay yapılabilir hâle gelmiştir. RF için donanmanın stratejik caydırıcılığı ve konvansiyonel caydırıcılığa katkısı son strateji belgesinde açıkça vurgulanmıştır.

Deniz ulaştırma rotalarını kısaltması ve zengin dip kaynaklarına erişim noktasında Arktik Okyanusu RF için çok önemli bir bölge konumundadır. RF gelecekte Atlantik hinterlandında söz sahibi olabilmek için Arktik bölgesinde güçlü olmayı gerekli görmektedir. RF'nin buradaki askerî ve ekonomik çıkarlarını, Kola Körfezi'ndeki Severomorsk Deniz Üssü'nde konuşlu Arktik Filosu korumaktadır. Ayrıca RF, Lomonosov ve Alfa-Mendeleyev'in Sibiryâ kıta sahanlığının bir uzantısı olduğunu; bundan dolayı Barents Denizi ile doğu kıyısındaki Bering Denizi ve Ohotsk Denizi çevresinin kendi deniz yetki alanı içerisinde olduğunu iddia etmektedir.⁵⁹

Baltık Denizi'nde RF'nin başlıca iki önemli politikası mevcuttur. Bunlardan ilki, Atlantik Okyanusu'na çıkış anahtarı konumundaki Danimarka Boğazları ve Kiel Kanalı'nı kesintisiz ve kısıtlamasız olarak kullanabilmektir. İkincisi ise Baltık Denizi'nde kontrolü sağlayarak NATO'nun faaliyetlerini engellemektir. Bu maksatla Kaliningrad'da konuşlu Baltiysk

ve St. Petersburg'da konuşlu Kronshtadt Deniz Üssü RF tarafından etkin olarak kullanılmaktadır. Ayrıca RF'nin en batı toprağı Kaliningrad vilayetinin sosyoekonomik durumunun iyileştirilmesi ve bu bölgenin RF terkinde tutulması gayretleri RF'nin bir diğer gelecek hedefini teşkil etmektedir.⁶⁰

RF'nin Pasifik Okyanusu'ndaki caydırıcı deniz gücünün bir amacı da enerji üzerine kuruludur. Artan ticaret rotalarının RF'nin jeopolitik konumunu artıracığı, dolayısıyla 2045'ten sonra yaşanması beklenen hegemonya değişimi ile RF ve ÇHC'nin ABD'ye rakip olacağı öngörülmektedir. Bu maksatla Doğu Sibiryâ'dan çıkarılacak petrolün, Pasifik sahiline aktarımı ve buradan transferinin sağlanması hedeflenmektedir. Petrol ve doğal gaz nakil hatlarının denizden korunması sorumluluğı da Vladivostok'ta konuşlu Pasifik Filosu'na verilecektir.

Ayrıca son dönemde, NATO'nun ortak diyalog inisiyatiflerinden birisi olan Barış İçin Ortaklık Programı'na Gürcistan ve Ukrayna'nın dâhil olması ve bu devletlerin NATO ile iş birliğini geliştirme kararı Karadeniz'i NATO ile RF arasında yeni bir mücadele sahasına dönüştürmüştür.

Bu kapsamda, RF'nin gelecek deniz stratejilerinin; Akdeniz politikasında oldukça önemli bir yeri olan Suriye'deki Tartus Limanı'nı ve burada tesis ettiği haklarını korumak, Doğu Akdeniz'de görünürlüğünü ve etkinliğini artırarak Batı ile yaşanan diğer anlaşmazlıkların müzakeresinde elini güçlendirmek, Libya'da kalıcı olmak için Sirte kenti yakınlarında bulunan Al Gardabia Hava Üssü'ne ve kıyı başında bir deniz üssüne sahip olmak,⁶¹ Kızıldeniz'de lojistik merkezinin kurulmasına ilişkin Sudan ile varılan antlaşmanın hayata geçirilmesini sağlamak,⁶²

- Doğal kaynaklar yönünden zengin Antarktika'da deniz meteorolojisi alanında bilimsel çalışmalar yürüterek kalıcı ve aktif olarak varlığını sürdürmek,

- Avrupa ile Asya Pasifik ülkeleri arasındaki en kısa su yolu olan Kuzey Deniz Yolu'nun geliştirilmesini sağlamak,

- Siyasi önemi yanı sıra iktisadi olarak stratejik değere sahip Kuzey Okyanusu'ndaki Spitsbergen Takımadaları'nda Rus varlığını artırmak,

59 Oktay Ateş, "Rusya Federasyonu'nun Arktika Politikası", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2017, Cilt: 6, Sayı: 1, 57-95, s. 77.

60 Hacı Necefoğlu, "Rusya'nın Yeni Jeostratejisi ve Uluslararası Güvenlik", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2017, Cilt: 4, Sayı: 12, 1-14, s. 3.

61 "Doğu Akdeniz ve Libya Jeopolitiğinde Kartlar Yeniden Karılıyor", *Marine Deal Dergisi*, 2020, Sayı: 150, ss. 40-41.

62 "Putin, Sudan'da Rus Donanma Üssü Kurulmasına Yönelik Kararı Onayladı." başlıklı haber için bakınız: https://tr.euronews.com/amp/2020/11/17/putin-sudan-da-rus-donanma-ussu-kurulmas-na-yonelik-karar-onaylad#aoh=16057966466094&csi=1&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%251%24s%20alan%C4%B1ndan/ (Erişim Tarihi: 17.11.2020).

- Hint Okyanusu'nda varlık göstererek Hindistan'la ilişkileri güçlendirmek ve buradaki deniz ticaretine yön vermek üzerine geliştirileceği tahmin edilmektedir.

3.5. Uzay Stratejisi

Devletler arasındaki uzay mücadelesi; 21'inci yüzyıla girerken evrenimizde yaşanan kara, deniz ve hava savaşlarını doğrudan etkileyebilecek bir niteliğe doğru evrilmektedir. Çeşitli alanda üstünlük mücadelesine şahit olduğumuz ABD, RF ve ÇHC'nin uzay coğrafyasında kontrolü sağlayacak bir güç yarışı içerisinde olduğuna tanıklık etmekteyiz.

Geçmişte uzaya insanlı seyahat gerçekleştiren ilk ülkenin S.S.C.B. (1961 Sputnik- Yuri Gagarin), müteakiben ABD (1962 Friendship 7- John Glenn), son olarak da ÇHC (2003 Shenzhou 5- Yang Liwei) olduğu bilinmektedir.⁶³ Dünyadaki çok kutuplu düzende ABD, RF ve ÇHC arasında uzayın gelecekte yeni bir muharebe sahası olarak anılması günümüz teknoloji ve gayretleri açısından hiç de ütopyik değildir.

Hayatımızın her alanında uzayın ve uyduların pek çok kullanım uygulamalarıyla karşılaşmaktadır. Uydular⁶⁴; keşif gözetleme, seyrüsefer, haberleşme ve meteoroloji faaliyetleri açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla bir devlete ait bu imkânların başkaları tarafından manipüle edilmesi, ülkelerin kör ve sağır bırakılması anlamına gelmektedir.

Uzayda caydırıcı ve stratejik bir hâkimiyetin sağlanması, dünyadaki savaşların kaderini belirleyecektir. Ancak yine de uzaydaki silahlanmanın kısa vadede herhangi bir çatışmaya dönüşmeyeceği tahmin edilmektedir. Bu konuda Rusya Federal Uzay Ajansı Roscosmos'un Başkan Yardımcısı Sergey Savelye tarafından yapılan açıklamada uzaydaki silahlanma yarışının engellenmesine ilişkin karardan yana oldukları, ifade edilmiştir.⁶⁵ Buna rağmen RF'nin gelecek uzay stratejileri ele alındığında; Uluslararası Uzay İstasyonu Programı çerçevesinde, Ay ve Mars'taki görevler için

ABD ile ortak uzaya astronot taşınmasında Rus sahasının (Korolev) aktif olarak kullanılmasına devam edileceği,

- Uzay roketlerinde kullanılan Rus yapımı RD-180 motorlarının ve ekipmanlarının üretimine devam edileceği,

- On yıl içinde Mars'a erişimi kolaylaştırmak adına Ay'ın bir durak noktası olması fikrinden hareketle ABD ile ortak "Ay Yörünge Üssü" projesinin geliştirileceği,⁶⁶ Roscosmos tarafından Rus gezegeni olarak tanımlanan Venüs'ün araştırılmasına yönelik projelere devam edileceği,⁶⁷

- Ukrayna krizi sonrasında, gelecek savaşlarının enformasyon odaklı olacağı bu yüzden Rus Ordusu içinde yaratılan Atmosfer Uzay Gücü'ne ağırlık verileceği,⁶⁸

- Ulusal ve uluslararası tüm uydu sistemlerinin devre dışı kalma ihtimaline karşı -savaş kabiliyetini artırmaya yönelik- askerî tatbikatların gerçekleştirilmesine devam edileceği,

- Balistik kıtalar arası füzelere karşı erken tanıma sistemlerinin artırılacağı, uydu kontrol ağ yapısının tesis edileceği ve uzayın kesintisiz şekilde izleneceği tahmin edilmektedir.

3.6. Enerji ve Ekonomi Stratejisi

RF'nin ilk enerji politikası oluşturma girişimleri 1993-1994 yılları arasında başlamıştır. Özellikle 2000 yılında onaylanan "Ulusal Güvenlik Doktrini" ve "Dış Politika Doktrini" ile birlikte ekonomi ve enerji konusu RF'nin dış politikasında önem kazanmıştır. Böylece enerji, devletin temel dış politikası hâline gelmiştir.⁶⁹

Ekonomide çıtanın yükseltip -dünyanın önde gelen ülkeleri arasına girilerek- millî gelirin artırılması, RF'nin gelecek ekonomik stratejilerinden birisidir. Bu çerçevede uzun vadede ekonomik hedeflere erişilmesi, RF ulusal enerji güvenliğinin tesisini zorunlu kılmıştır.

63 Aşkın İnci Sökmen, *a.g.m.*, s. 88.

64 RF'ye ait "Glonass Navigasyon Sistemi", "ABD Navstar/GPS Sistemi" ile benzer hizmeti sunmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: <http://russianforces.org/space/navigation/glonass.shtml/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

65 Detaylı bilgi için bakınız: <https://tr.sputniknews.com/rusya/202006191042282257-rosocosmos-uzayda-silahlanma-yarisina-karsi/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

66 Aşkın İnci Sökmen, *a.g.m.*, s. 101.

67 Detaylı bilgi için bakınız: <https://tr.sputniknews.com/rusya/202009151042852991-rosocosmos-baskani-rogozin-venusu-rus-gezegeni-olarak-taniladi/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

68 Havaçılık ve Uzay Kuvvetleri bünyesindeki bu kuvvetler, uzay fırlatma sistemi ve balistik füze erken uyarı sistemini, uydu kontrol ağını ve uzay nesne gözetleme ve tanımlama ağını sürdürme görevine sahiptir. Detaylı bilgi için bakınız: The Official Website of Defence Intelligence Agency, "Russia Military Power-2017", <https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Russia%20Military%20Power%20Report%202017.pdf?ver=2017-06-28-144235-937/> (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

69 Aleksei Valentinovich Bogoviz, ve diğerleri, "Russia's Energy Security Doctrine: Addressing Emerging Challenges and Opportunities", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2018, Volume: 8, Issue: 5, 1-6, p. 2.

Ülkeler	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
RF	46.000	48.676	48.810	49.335	49.896	50.205	50.617	50.508	50.508	50.279
İran	33.090	33.620	33.780	34.020	34.020	33.500	33.721	33.810	33.899	33.988
Katar	25.201	25.110	25.069	24.681	24.531	24.299	24.073	23.861	23.846	23.831

Tablo-1: Ülkelere Göre Dünyanın Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri (milyar m³)

Kanıtlanmış petrol rezervleri açısından RF, dünyada sekizinci sırada yer alırken; doğal gaz rezervleri açısından birinci sırada bulunmaktadır. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) 2019 verilerine göre dünyanın kanıtlanmış ilk üç doğal gaz rezervi yukarıda Tablo-1’de sunulmuştur. RF, 2019 petrol üretiminde ise dünya talebinin yaklaşık %12’sini karşılayacak şekilde ABD ve Suudi Arabistan’ın ardından üçüncü sırada yer almaktadır. 1990’lı yıllarda özelleştirilen enerji şirketleri, Putin’in devlet başkanı olmasıyla başta Gazprom olmak üzere YUKOS, Rosneft gibi enerji şirketleri yeniden devletleştirilmiştir.⁷⁰

T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) verilerine göre Türkiye, doğal gaz ithalatının %49,85’ini, petrol ithalatının ise %17,20’sini RF’den temin etmektedir.⁷¹ Avrupa ülkeleri doğal gaz ihtiyacının yaklaşık %30’unu RF’den temin etmektedir.⁷² Enerjideki arz talebinin yüksekliği, ülkeleri her zaman alternatif kaynaklara yönlendirmektedir. Nitekim Ukrayna ile yaşanan kriz akabinde RF’nin, Avrupa’ya sevk ettiği doğal gaz vanasını kesmesi, enerjinin politik bir silah olarak kullanılabileceğini göstermiştir. Bir başka enerji stratejisinde kendi doğal gaz pazarını engelleyecek başta Hazar Denizi üzerindeki projelerin uygulanmasını ve Doğu Akdeniz’in altındaki doğal gaz rezervlerinin kısa sürede çıkarılmasını istemeyecektir.

RF, Orta Asya ve Hazar Bölgesi’nden çıkan petrol ve doğal gazı garanti ücretlerle ucuza alıp Avrupa’ya satan transit ülke potansiyelini çok iyi kullanmaktadır. Putin, petropolitik stratejilerini; Orta Asya ve Asya Pasifik’teki, Avrupa’daki ve Doğu Akdeniz’deki menfaatlerini korumak üzere belirlemektedir. Bu nedenle bölgelerdeki çıkarlarına göre politika oluşturmakta

ve siyasal üstünlüğünü koruyacak şekilde hareket etmektedir.⁷³ Ayrıca, Uzak Doğu ülkelerinden ÇHC, Japonya, Güney Kore ve Tayvan’a sıvı doğal gaz (LNG) ihraç etmektedir.

“RF Enerji Stratejisi 2030” kapsamında RF’nin gelecek için belirttiği hedefler;⁷⁴

- Sadece Avrupa enerjisi pazarına altyapı yatırımları yaparak doğal kaynaklarını ihraç etmek yerine, ÇHC ve Japonya gibi Asya Pasifik ülkeleri ile enerji iş birliğine giderek ihraç ettiği enerji kaynaklarının ulaştığı piyasaları ve ülkeleri çeşitlendirmek,

- Petrol ve doğal gaz üretiminin sürekliliğini sağlamak için Arktik kıta sahanlığında ve ülkenin kuzey bölgelerinde keşif çalışmaları yapmak,

⁷⁰ Tuğçe Varol, “Enerji Boru Hatları ve Güvenlik Boyutunda Rusya’nın Doğu Akdeniz Stratejisi”, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir (ed.), *Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar*, Beta Yayınları, İstanbul, 2016, 285-306, ss. 288-289.

⁷¹ EPDK Resmî İnternet Sayfası, “Petrol Piyasası Sektör Raporu Eylül 2020” ve “Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Eylül 2020”, <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-104/aylik-sektor-raporu/> (Erişim Tarihi: 27.11.2020).

⁷² Sabir Askeroğlu, “Türkiye-Rusya Doğal Gaz İlişkisinin Diplomasi Boyutu”, *Avrasya Dünyası*, 2019, Cilt: 3, Sayı: 5, 20-22, s. 20.

⁷³ Tuğçe Varol, *a.g.m.*, ss. 289-290.

⁷⁴ Tatiana Mitrova, “The Geopolitics of Russian Natural Gas”, *Head of the Oil and Gas Department, Energy Research Institute Russian Academy of Sciences*, James A. Baker III Institute For Public Policy Rice University, 2014, s. 13.

- Orta Asya ve Hazar Bölgesi'nden çıkan petrol ve doğal gaz üzerindeki tekeli sürdürerek Avrupa'ya transferini sağlayan nakil hatlarını elinde bulundurmak,
- Doğal gaz pazarına gelecekte alternatif olacak Doğu Akdeniz'de yaşanan deniz yetki alanları ihtilafında çözümsüzlükten yana bir tutum sergilemek,
- Doğu Asya ülkeleri ile ticaret hacmini genişleterek ekonomisini küresel düzeyde yukarıya taşımak,
- Petropolitik uygulamaların yanı sıra yenilenebilir enerjiyi de öne çıkarmak ve enerji tasarrufu sağlamaktır.

3.7. Nükleer Stratejisi

02 Haziran 2020'de RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, "Nükleer Caydırıcılık Alanında Rusya Federasyonu Devlet Politikasının Temelleri" adlı bir kararname imzalamıştır. Genel olarak Rus nükleer politikası, 2000'li yılların başından bu yana dikkate değer bir tutarlılık göstermiştir. Dolayısıyla önceleri sadece rekabet yarışından ibaret olan nükleer caydırıcılık politikası RF için değişmiş ve bu değişim güvenlik stratejilerine de yansımıştır.

Bu kapsamda 2020 yılı içerisinde imzalanan Nükleer Caydırıcılık Stratejisi, dünya kamuoyuna net mesajlar verme açısından memnuniyetle karşılanmıştır.⁷⁵ RF gözünden bakılacak olursa, toplam altı sayfadan oluşan Nükleer Caydırıcılık Strateji Belgesi'nin nükleer caydırıcılığı bir savunma politikası olarak açıkça tanımlayarak bugüne kadar Batı'nın Rus nükleer politikasına karşı yanlış yorumlamalarına bir son verme amacı taşıdığı anlaşılmaktadır.

Nükleer Strateji Belgesi, yalnızca büyük ölçekli bir nükleer saldırıya (2014 ve önceki doktrinlerde ifade edilen küresel çatışma senaryosu) karşı değil, aynı zamanda RF konvansiyonel silahlarının yetersiz kaldığı bir durumda da nükleer tepkiye (bölgesel çatışma senaryosu) müsaade etmektedir. Ayrıca RF'nin nükleer caydırıcılık politikasının doğası bu belgede açık bir şekilde tanımlanmaktadır. Zira RF, muhasımın amacına ulaşamayacağına dair bir vaatte bulunmasa da düşman unsurlarının hiç beklemediği kadar karşı tepki görebileceğini ifade etmektedir. Bu anlamda belgenin 13'üncü maddesinde nükleer caydırıcılığın, nükleer

silaha sahip devletler ve onların müttefikleri için geçerli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan nükleer silahın kullanma yetkisinin RF Başkanı'na ait olduğu bildirilmiş, nükleer silahların kullanılabilmesi için aşağıdaki birtakım koşullar belgenin 19'uncu maddesinde sıralanmıştır:

- RF topraklarına ve/veya müttefiklerine balistik füzelerle saldırılmasına ilişkin güvenilir verilerin gelmesi,
- Muhasım tarafından RF ve/veya müttefiklerine karşı nükleer silah veya diğer kitle imha silahlarının kullanılması,
- Muhasım tarafından RF'nin nükleer kuvvetlerini baltalayacak hükümet veya askerî bölgelerine karşı saldırı eylemlerinin yapılması,
- Devletin varlığı tehlikede iken konvansiyonel silahlarla ülkeye saldırılması.

Bugünkü Rus nükleer stratejisi, NATO'nun geçmişte Soğuk Savaş sırasında ortaya koyduğu nükleer stratejisiyle benzerlik taşımaktadır. Teknolojiyi elinde bulunduran her devletin binlerce tank yerine hassas güdümlü silahlara güvenme güdüsü hep var olacaktır. Dolayısıyla silahlar farklı olsa da caydırıcılığın temelleri aynıdır. Nitekim ABD'nin kitle imha silahı bulundurduğu gerekçesiyle kolayca Irak işgaline girişimindeki kararlılığı, Kuzey Kore için görülemez. Çünkü Saddam yönetiminin elinde ne nükleer ne de kitle imha silahı bulunmaktaydı. Oysa Kuzey Kore yıllardan beri ABD'yi tehdit edecek boyutta caydırıcı füze teknolojisi geliştirmiştir.

Sonuç itibarıyla özellikle nükleer caydırıcılık, muhasımın karşı hareketini her daim frenleyen bir faktördür. Nükleer strateji politikalarında silahlanma, muhasıma karşı ciddi bir gözdağıdır. RF, gelecek nükleer stratejisini öncelikle caydırıcılığa daha sonra muhasım saldırılarına karşı dayandırmaktadır. Ayrıca RF'nin Tablo-2⁷⁶'de görüldüğü üzere nükleer savaş başlık sayısında dünya lideri olması dünyada büyük bir askerî güç olduğunun kanıtıdır.

3.8. Siber Güvenlik Stratejisi

RF yönetimi, 20'nci yüzyılın son yıllarında gösterdiği toparlanma süreciyle S.S.C.B.'den süregelen geleneksel güvenlik boyutuna

⁷⁵ The Official Website of Vienna Center for Disarmament and Non-Proliferation, "Russia Clarifies Its Nuclear Deterrence Policy", <https://vcdnp.org/russia-clarifies-its-nuclear-deterrence-policy/> (Erişim Tarihi: 09.11.2020).

⁷⁶ SIPRI Yearbook 2020: Armaments, Disarmament and International Security, "World Nuclear Forces" <https://www.sipri.org/yearbook/2020/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

S/No	Ülkeler	Konuşlandırılmış Savaş Başlıkları	Diğer Savaş Başlıkları	Toplam	Toplam Oran
1.	RF	1570	4805	6375	%47,57
2.	ABD	1750	4050	5800	%43,28
3.	ÇHC	-	320	320	%2,38
4.	Fransa	280	10	290	%2,16
5.	İngiltere	120	95	215	%1,6
6.	Pakistan	-	160	160	%1,19
7.	Hindistan	-	150	150	%1,12
8.	İsrail	-	90	90	%0,67
9.	Kuzey Kore ⁷⁸	-	(30-40)	(30-40)	-
Toplam		3720	9680	13400	%100

Tablo-2: Ülkelerin Sahip Olduğu Nükleer Savaş Başlık Sayısı.⁷⁶

yenilerini eklemiştir. Bu alanda siber gücün eriştiği kapasiteyi hem iç hem de dış politikalarında aktif olarak kullanma stratejisi izlemiştir. Bu faaliyetlerin somut örnekleri özellikle 2007'de Estonya'ya, 2008'de Gürcistan'a, 2015'te Ukrayna ve Türkiye'ye, 2016'da ise Litvanya'ya kasten düzenlendiği iddia edilen siber saldırılarla kendini göstermiştir.⁷⁷

Söz konusu siber saldırıların yanında birtakım dezenformasyon uygulamaları da siber faaliyetlerin artarak devlet stratejisine dönüştüğünü göstermektedir. Dünya genelinde varlığını sürdüren medya kuruluşları ve sosyal medya uzmanları ile RF, geliştirdiği enformasyon saldırı stratejileri sayesinde ciddi, etkin ve agresif bir siber güç potansiyeline ulaşmıştır.

Rus milliyetçisi bilgisayar korsanlarının Estonya, Litvanya ve Gürcistan'a karşı düzenledikleri siber saldırılar, Rus ulusal medya organlarında Türkiye'yi DEAŞ terör örgütü ile irtibatlı gösteren haberlere yer verilmesi ve sınır ihlali yapan Rus uçağının düşürülmesi olayında doğrudan Türkiye'yi suçlayan kaynakların servis edilmesi Rus siber saldırı stratejisini gözler önüne sermektedir.⁷⁹ RF tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen siber müdahalelerin,

- Bölgedeki devletlerin siyasi kararlarına nüfuz etmek,
- Kriz anlarında durum üstünlüğü sağlamak,
- Lehte olan baskın stratejik kararları kabul ettirmede belirleyici olmak amacıyla icra edildiği düşünülmektedir.

Öte yandan ulusal siber güvenliği test etmek ve ülke siber ağında herhangi bir açık olup olmadığını anlamak amacıyla ülke genelinde dönem dönem "millî internet tatbikatı" ile

⁷⁷ Ali Burak Darıcı, "Demokrat Parti Hack Skandalı Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Analizi", *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Dergisi (ULISA)*, 2017, Cilt: 1, Sayı: 1, 1-24, ss. 5-8.

⁷⁸ Kuzey Kore'nin kıtalar arası balistik füzeyle fırlatılmak üzere operasyonel nükleer savaş başlığı ürettiğine dair kamuoyunda bilinen açık bir kanıt bulunmamaktadır. Bu kapsamda sayılar parantez içerisinde gösterilmiştir.

⁷⁹ Salih Yılmaz, *Rusya Neden Suriye'de?*, Yazar Yayınları, Ankara, 2016, ss. 257-258.

internet kesintilerine gidilmektedir. Son olarak 2019 yılı sonunda yapılan düzenlemeyle, kurumsal kullanıcı bilgilerinin detaylı şekilde kayıt altına alınacağı ifade edilmiştir.

RF yönetimi, bir taraftan devletin ulusal siber güvenliğini tesis ederken, siber uzayın sunduğu imkânlardan da faydalanmayı ihmal etmemiştir. Hatta siber uzayı kullanma noktasında kendi istihbarat ihtiyaçlarını tanımlarken birbirleriyle koordineli ancak değişik alanlarda faaliyet gösteren dört farklı istihbarat servisini⁸⁰ hayata geçirmiştir.⁸¹ Rus İstihbarat Servisleri iletişim ve telekomünikasyon alanında üretken becerileri, manipülasyon ve dezenformasyona imkân tanıyan devlet destekli yapısı sayesinde siber alanda faaliyet gösteren önemli aktörlerden olmayı başarmıştır.⁸²

RF'nin söz konusu bu politikaların uygulamaları kendisini somut bir şekilde göstermektedir. Örneğin yakın zamanda ABD Hazine Yabancı Varlıkları Kontrol Dairesi (OFAC) tarafından, RF hükümetince finanse edilen bir Araştırma Enstitüsü'nün kritik altyapının kontrol sistemlerini hedeflemek için oluşturduğu tehlikeli bir yazılım nedeniyle RF'ye güçlü yaptırımlar uygulanmıştır.⁸³

Sonuç itibarıyla RF, nüfuz alanını bilgi işlem vadisinde de genişleterek uzaktan erişimle çeşitli manipülasyon ve dezenformasyon faaliyetlerinde proaktif bir strateji izlemektedir. RF'nin siber platformlardaki bu faaliyetleri siber suç örgütleri ile iş birliği içerisinde yapıldığına dair pek çok iddia bulunmaktadır.⁸⁴ Bu anlamda RF'nin küresel ölçekte istihbarat toplama faaliyetleri yanı sıra gelecek stratejileri arasında siber savunma ve saldırı imkân ve kabiliyetlerini artıracığı öngörülmektedir.

3.9. Dinî ve Kültür Stratejisi

Bir devlet politikası olarak Moskova Rus Ortodoks Kilisesi, İstanbul'da bulunan Fener Rum Ortodoks Patrikliği ile Ortodoks mezhebinin merkezi olma konusunda rekabet içerisindedir. Öyle ki, RF kendisi gibi Ortodoks nüfusun yoğun olduğu Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerindeki dinî otoritesini siyasi menfaatleri için de kullanmaktadır.

Bir başka hedef alanı olarak Ortodoks Birliği ve Panslavizm siyaseti üzerinden 19'uncu yüzyılın başından bu yana Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da nüfuzunu genişletme çabasındadır.⁸⁵ Dolayısıyla "Büyük Rusya" akımı çerçevesinde Ortodoks ülkelerinin (Ermenistan, Gürcistan, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan) RF'nin stratejik hedefleri arasında önemli bir yeri vardır.

Rusların yönlendirici fikir ustalarından Dugin; "Ruslar, ilk olarak Ortodoks, ikinci olarak Rus, üçüncü olarak insan olduklarını idrak etmelidirler." diyerek RF'nin dinî ve kültürel stratejisini özetlemektedir.⁸⁶ Bu minvalde RF'nin Slav ve Ortodoks halka egemen olma politikasını devlet stratejisine dönüştürme amacıyla olabileceği değerlendirilmektedir.

80 Rus Federal Güvenlik Servisi (Federalnaya Sluzha Bezopasnosti/FSB), Rus İstihbarat Servisi (Sluzhba Vneshney Razvedki/SVR) ve Rus Askerî İstihbarat Direktörlüğü (Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye/GRU) ve son olarak da Federal Koruma Servisi'dir (Federalnaya Sluzhba Okhrany/FSO).

81 Ali Burak Darıcı ve Barış Özdal, "Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Kapasitesini Oluşturan Enstrümanların Analizi", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, Sayı: 83, 121-146, s. 139.

82 Timothy Thomas, "Russia's Information Warfare Strategy: Can The Nation Cope in Future Conflicts?", *The Journal of Slavic Military Studies*, 2014, 27:1, 101-130, p. 130.

83 Sözü edilen kötü amaçlı yazılım "Triton", endüstriyel ortamlarda kullanılan güvenlik sistemlerini tanımlamak ve kontrol altına almak için özel olarak tasarlanmıştır. Genel amacı, kazaya sebebiyet vermek amacıyla bu güvenlik önlemlerini devre dışı bırakmaktır. Detaylı bilgi için bakınız: Scot Ikeda, "US Sanctions Placed on Russian Research Institute; Triton Malware Considered the Most Dangerous Current Threat To Critical Infrastructure", <https://www.cpomagazine.com/cyber-security/us-sanctions-placed-on-russian-research-institute-triton-malware-considered-the-most-dangerous-current-threat-to-critical-infrastructure/> (Erişim Tarihi: 18.11.2020).

84 Osman Girgin, "Siber Uzay'da Üstünlük Mücadelesi; Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu", *Academic Review of Humanities and Social Sciences-ARHUS*, 2020, Cilt: 3, Sayı: 1, 36-58, s. 54.

85 Hasan Demiroğlu, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (1856-1878)*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2009, ss. 195-197.

86 Arzu Çetinkaya, *Rusya'nın Ortadoğu'ya Yönelik Dini Politikalarında Misyoner Kurumları (1840-1917)*, Hiper Yayınları, İstanbul, 2018, s. 4.

4. RF Gelecek Stratejilerinin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi

RF ve Türkiye açısından ilişkiler, tarihsel süreçte ele alındığında Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusyası'nın dört yüzyıla dayanan bölgesel üstünlük kurma mücadelesine dayandığı görülmektedir. Her iki devlet arasında -farklı kaynaklara göre değişmekle birlikte- on altı adet savaş yaşanmıştır. Büyük çoğunluğunu Ruslar kazanmış olsa da bardağın dolu tarafından bakıldığında her iki devlet arasında bir o kadar da barış antlaşmasının yapıldığı söylenebilmektedir.

İmparatorluk kurmanın ve büyük devlet olmanın getirdiği tarihsel bir güç ve refleks ile hâlen RF ve Türkiye, buldukları bölgede askerî güç anlamında başat devletler olarak öne çıkmaktadır. İki ülkenin jeopolitik konumları ve jeostratejinin doğurduğu etmenler itibarıyla bölgesel rakip oldukları söylenebilir. Bunun nedenleri arasında 18'inci yüzyıldan itibaren Çarlık Rejimi'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik politikaları ve Rusya'nın Türk Boğazları üzerinde tarihsel iddiaları olarak sıralanabilir.

1991 yılında S.S.C.B.'nin yıkılmasıyla, RF ile mesafeli bir ilişki kuran NATO üyesi Türkiye, özgürlüğüne kavuşan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne daha yakın görünmüştür.

21'inci yüzyılın başlarında etkisini artıran Yeni Avrasyacılık anlayışına göre RF, Türkiye'yi Atlantikçi yakınlığı nedeniyle bir tehdit olarak görmüştür. Bu nedenle Türkiye'yi terör faaliyetleri ve istikrarsızlıklarla meşgul etmek istemiştir. Ayrıca, Suriye'nin kuzeyinde boşalan siyasi boşluğu değerlendirmek isteyen RF, PKK/YPG/PYD terör örgütü ile çıkarlarına uygun olarak iş birliğinde bulunmaktan çekinmemiştir. Nitekim RF, uluslararası terör örgütleri listesinde bulunan PKK'ya Moskova'da büro açarak bu stratejisini Türkiye aleyhinde kullanmaktadır.

RF, Suriye'de başlayan iç karışıklıkları değerlendirerek bölgede Esed rejimine desteğini sürdürse de RF ile Türkiye'nin buradaki politikası uyusmamaktadır. Doğu Akdeniz'de Tartus Deniz Üssü ile Lazkiye'deki Hava Üssü'nün kullanım hakkı, RF'yi bölgede etkili bir askerî güç konumuna yükseltmiştir. RF'nin Suriye politikası, Türkiye ile askerî anlamda komşu olmasına sebebiyet vermiştir. Esasen RF'nin Orta Doğu

politikasında ABD'nin olmayışı birincil faktördür. Akdeniz'e açılan kapı konumundaki Suriye'de ise sınır ülkesi Türkiye'nin hem masada hem sahada yer alması, RF'nin de tercih ettiği bir durum olmuştur. Böylelikle RF, Türkiye'yi gücendirmeden bölgedeki hamiliğini devam ettirebilecek, İran'la yakın ilişkilerini sürdürebilecek ve yer altı zenginliklerini ekonomisine kazandırabilecektir. Bu kapsamda, Türkiye'nin kendi güvenliği bağlamında yürüttüğü sınır ötesi harekâtlarında ortak devriye atılmasında RF ile Türkiye'nin stratejik iş birliği konularında uzlaşma sağladıkları görülmüştür.

Türkiye ile RF arasında 2010 yılında "Yüksek Düzeyli İş Birliği Konseyi" kurulmuştur. İki ülkenin mevcut ticaret hacminin artırılması, Türk Akımı projesinin hayata geçirilmesi, karşılıklı vize muafiyetinin sağlanması ve turizmin canlandırılması konuları ikili ilişkileri sağlamlaştırmıştır.

2015 yılında sınır ihlali sebebiyle yaşanan uçak düşürme krizi sonrası RF ile Türkiye arasında kısa süreli gerginlik yaşanmış, RF'nin yaptırımları sonrasında iki ülke arasındaki ticaret hacmi düşmüştür. Bu arada uçak krizi, Putin tarafından fırsata çevrilmiş ve Rus toplumundaki tarihî Türk düşmanlığı körüklenmek istenmiştir.⁸⁷ Ancak bu gerginlik uzun sürmemiş ve ertesi yıldan itibaren ekonomide kriz öncesi duruma yaklaşmıştır.

Enerji kaynakları açısından dışa bağımlı konumda olan Türkiye, doğal gaz ithalatının yaklaşık olarak yarısını RF üzerinden yapmaktadır. Türkiye'nin petrol ithalatında ise RF, ikinci sırada yer almaktadır. Bu anlamda Türkiye ile RF arasında Mavi Akım projesi ile kurulan enerji iş birliği Türk Akımı projesi ile devam etmiştir. Öte yandan Türkiye'nin enerji bağımlılığını azaltmak istemesi nedeniyle Azerbaycan doğal gazını ve petrolünü kullanabilmek için Bakü-Tiflis-Ceyhan projesini hayata geçirmesi ve 2018 Haziran ayı itibarıyla Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'nın (TANAP) devreye girmesi Türkiye'nin elini RF'ye karşı güçlendirmiştir. Uçak krizi hitamında RF tarafından uygulanan yaptırımlar, Türkiye'ye turizm ve tarım sektöründe ciddi kayıplar yaşatmış olsa da enerji sektöründe hiçbir kesinti olmamıştır. Bunun en büyük nedeni, RF'nin, Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacını karşılayan en büyük tedarikçileri arasında yer almasıdır.

⁸⁷ Salih Yılmaz, *a.g.e.*, ss. 261-267.

Suriye krizinde NATO şemsiyesi altında Türkiye'nin güney sınırlarına yakın konuşlandırılan Patriot füzelerinin geri çekilmesi, Türkiye'nin hava savunma füzesi ihtiyacını yeniden gündeme getirmiştir. Bu konuda Türkiye -ekonomik yaptırımlara rağmen- tedarik seçenekleri açısından tercihini RF üretimi S-400'lerden yana kullanmıştır. RF tarafından enerji sektöründen sonra en fazla gelir sağladığı sektör olan savunma sanayi açısından bir NATO üyesi ülkeye silah satışı yapması ayrı bir parantezi hak etmektedir. Türkiye açısından ise bölgede jeopolitik üstünlüğünü artırmak için S-400 gibi uzun menzilli hava savunma füzelerine sahip olunması askerî gücüne önemli bir katkı sağlamıştır. Bu stratejik kararın Türkiye açısından diğer bir önemli yanı, önemli ekonomik yaptırımlara maruz kalması hatta F-35 tedarik projesinin askıya alınmasına kadar giden uygulamalara rağmen kararlılığından vazgeçmemesidir.⁸⁸

Türkiye ile RF arasında başta Suriye, Kıbrıs Adası, Mısır ve Libya olmak üzere farklı alanlarda farklı politik ayrışmalar görülmektedir. Yine de iki ülke bu ayrışmaları ortak çıkarlar çerçevesinde çözüme kavuşturma gayreti içerisinde.⁸⁹ Libya politikasında da farklı görüşlere sahip iki ülke Suriye'deki duruma benzer bir ilişki yürütmektedir. Ancak Libya meselesindeki aktörler bu sefer Türkiye ve RF ile sınırlı kalmamış, Güney Avrupa ülkeleri de Libya sorununa dâhil olmuştur.

Gelecek stratejik iş birliği faaliyetlerinden biri olan nükleer anlaşma iki ülkeyi başka bir enerji paydasında birleştirmiştir. 2010 yılında varılan anlaşmaya göre yapımına başlanan ve 2023'te devreye girecek "Mersin Akkuyu Nükleer Enerji Santrali", tam kapasite olarak elektrik üretmeye başladığında Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu enerjinin yıllık yaklaşık %10'unu karşılaması beklenmektedir.⁹⁰ Akkuyu Nükleer Santrali'nin 60 yıl süreyle hizmet verileceği düşünüldüğünde enerji konusunun her iki ülkenin gelecek stratejileri arasında önemli bir noktada olduğu değerlendirilmektedir.

Coğrafi olarak dünyanın en büyük ülkesine sahip olmasına karşı RF, stratejik derinliğini ve küresel çıkarlarını sağlaması için güvenli sınırlara ve çıkış koridorlarına sahip değildir. RF'nin

denize çıkış yolu olarak doğuda Vladivostok, batıda Baltık Denizi (Kaliningrad), güneyde ise Karadeniz ile sınırlı olması elini oldukça kısıtlamaktadır. Bu yüzden ki Akdeniz ve Süveyş Kanalı'na ulaşan yolda Karadeniz ve dolayısıyla Türkiye, RF açısından hayati öneme sahiptir.

RF ile Türkiye arasındaki jeopolitik çıkar uyumsuzluğu, konu enerji alışverişine geldiğinde farklı bir boyut kazanmaktadır. Özellikle doğal gaz sektöründe Türkiye'nin tüketici, RF'nin ise üretici konumda olması bu iş birliğinin gelecekte de devam edeceğini göstermektedir. Bunların yanı sıra;

- Türkiye'nin Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile Karadeniz ve kıyılarının güvenliğini sağlıyor olması,

- Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasında uzanan stratejik kara ve demir ulaşım yollarına sahip olması ve jeopolitik konumunu etkili kullanması,

- Türkiye'nin Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip ülke olarak Doğu Akdeniz'de çıkarılacak enerji kaynaklarının transferinde enerji nakil güzergâhlarına sahip olması,

RF ile Türkiye arasındaki ilişkilerin gelecek stratejik hedefler açısından çok boyutlu olmasına neden olmaktadır.

Sonuç

RF hem siyasi gücü hem de millî güç unsurları açısından hızla büyüyen ve bölge ülkelerinin açık ara önünde yer alan önemli bir jeopolitik güç ve küresel bir aktördür. Görünen o ki 21'inci yüzyılın ilk yarısı boyunca RF, S.S.C.B.'nin dağılmasından arta kalan sorunlarla birlikte geçmişteki imparatorluğun arattığı kadim birliğe ulaşmaya ve onu muhafazaya etmeye çalışacaktır. Ayrıca NATO'nun gölgesine almaya çalıştığı devletlere karşı direnç uygulayarak batı ve güney sınırlarındaki sınır güvenliğini kontrol altına alma gayretini sürdürecektir. Bunları uygularken başta NATO, AB ve Avrupa'nın geri kalanı ile ikili ilişkilerini siyasi ve ekonomik açıdan düzeltmeyi ihmal etmeyecektir.

Putin, RF'nin kendi coğrafyasında söz dinleyen değil söz dinleten bir ülke olması için Avrasyacılık politikasına ağırlık

⁸⁸ Aralarında NATO üyesi Bulgaristan, Slovakya ve Yunanistan'ın da bulunduğu birçok ülke RF üretimi hava savunma sistemi kullanmasına rağmen Türkiye'nin tercihinin sorgulanması, Türkiye'nin RF ile olan savunma ilişkilerinin engellenmek istenmesi şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca Türkiye, verdiği kararın tercihten öte bir zorunluluk olduğunu pek çok resmî açıklamada ifade etmiştir. Detaylı bilgi için T.C. Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın, Bakanlığın 2021 bütçe teklifinin görüşüldüğü TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'ndaki konuşmasına bakınız: <https://www.msb.gov.tr/StaytHaber/12112020-18780/> [Erişim Tarihi: 12.11.2020].

⁸⁹ Çağatay Özdemir, Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi, *SETA Analiz*, 2018, Sayı: 230, 1-20, s. 14.

⁹⁰ Cem İskender Aydın, "Nuclear Energy Debate In Turkey: Stakeholders, Policy Alternatives, and Governance Issues", *Energy Policy*, 2020, Volume: 136, 1-17, pp. 1-2.

vermiştir. Avrasyacılık politikası ile birlikte AB ve NATO üyesi devletler, RF tarafından Atlantikçi kanat olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla RF, merkezini oluşturduğu Avrasya ülkeleri ile Atlantikçilerin karşısına bir blok olarak çıkmaya çalışmaktadır.

NATO'nun sürekli genişleyen askerî iş birliği ve organizasyonu sonrası RF, batı ve güney sınırlarının NATO tarafından çevrelenmesini yakın bir tehdit olarak kabul etmektedir. Bu amaçla düşman saldırılarını önceden önlemek amacıyla uzaktan müdahalede kullanacağı konvansiyonel hassas güdümlü silahları geliştirmeye başlamıştır. Buradan RF'nin kendisini tehdit olarak görebilecek bölgesel ve/veya denizasıri hedeflerine karşı nükleer silah kullanımını gerçekleştirebilecek ülkeler arasında ilk sırada yer alabileceği olasıdır.

RF-NATO arasında kurulan ilişkiler; Bosna Savaşı, Kosova krizi, NATO'nun genişlemesi, Gürcistan ve Ukrayna Krizi ile bozulmuş her iki taraf da birbirini tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu durumun Soğuk Savaş sonrası askerî harcamalarını kısarı Avrupa ülkelerini zora sokacağı ve yeni bir silahlanma yarışının dünya güvenliğini tehdit edebileceği değerlendirilmektedir.

RF, S.S.C.B. sonrası kurulan ülkeleri nüfuzu altına alabilmek için "Yakın Çevre Doktrini" üzerine stratejiler geliştirmiştir. Bu doktrin, kendi coğrafyasında caydırıcı ve etkin bir güç olmanın yanı sıra Batı ile ilişkilerde denge politikasını amaçlamaktadır. Yakın çevre politikası içerisinde Ukrayna ve Gürcistan, RF'ye en çok sorun çıkarabilecek ülkelerdendir. Bu maksatla RF; Doğu Avrupa, Kafkaslar, Orta Asya'daki eski S.S.C.B. ülkelerinden oluşan BDT ülkeleriyle ilişkilerini güçlendirmeye çalışmaktadır. AB ve NATO bünyesinde yürüttüğü ilişkiler ile RF'nin boyunduruğundan kurtulmaya çalışan Ukrayna, ülke sınırları içerisinde yaşayan yaklaşık %18 Rus azınlığın varlığına bağlı olarak RF'nin gelecekte Kırım, Donbas, Donetsk veya Luhansk gibi tek taraflı inisiyatiflerine maruz kalma riskini taşımaktadır.

Bugün Rusya coğrafyasında yaşanan çekişmelerin arkasında ideoloji değil, hegemonya gayretleri vardır. ABD RF'nin tekrar Avrupa ve Orta Doğu'yu kontrol etmede bölgesel güç olarak yükselmesini önlemeye çalışırken, Ruslar tarihteki düşmanları Fransa ve Almanya'ya karşı inşa ettikleri tampon

bölgelerindeki kontrol üstünlüğünü muhafaza etmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan Orta Asya'daki baskın gücüne yeniden ulaşan RF, ABD'nin Kırgızistan ve Özbekistan'daki üslerini kapatmasını başarmıştır.

Sonuç olarak, RF'nin dış politika stratejileri incelendiğinde hem kendi coğrafyasında hem de Güney Kafkasya ve Orta Asya bölgelerinde emperyalist hedeflere sahip olduğu görülmektedir. Bu yüzden günümüzde jeopolitik kazanımları en açık ve hızlı sağlayan devletin RF olduğu söylenebilir. RF yönetiminin sahip olduğu bu pragmatik ve somut politikaların gelecek yansımalarına devamı, müteakip maddelerde özetlenmiştir.

- S.S.C.B.'nin yıkılmasından sonra RF'nin devam eden yüzyılda kaybettiği nüfuz ve etki alanını yeniden inşa etmek, kısa vadede Orta Doğu coğrafyasında etkili bir kimliğe sahip olmayı, orta ve uzun vadede ise küresel güç olmayı hedeflediği görülmektedir.

- Ülkenin ulusal çıkarları arasında; demokrasinin güçlendirilmesi, sivil toplumun aydınlanması, kültürel çeşitliliğin ve etnik uyumun korunması, istikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonominin sağlanması hedefi bulunmaktadır.

- Rus askerî güçlerinin, Güney Osetya ve Abhazyaya ile yaşadığı çatışmalarda, çatışma taraflarından birinin yanında bulunarak diğer devlete karşı baskı yapması ve devamında taraflar arasında ara buluculuk görevine soyunarak çatışmayı kendi lehine çevirecek hamlelere ulaşma çabası içinde olduğu görülmüştür. RF'nin 27 Eylül 2020'de Dağlık Karabağ'da yeniden başlayıp ateşkesle tamamlanan Azerbaycan-Ermenistan çatışmalarında da benzer politika sürdürdüğü gözlemlenmiştir. Bu açıdan RF'nin Kafkasya'daki dondurulmuş sorunlar ile Dağlık Karabağ, Libya ve Suriye başta olmak üzere istikrarsızlığın baş gösterdiği ülkelerde asker bulundurarak bölgede belirleyici kimliğini artıracacağı değerlendirilmektedir.

- RF, tarihî emelleri paralelinde Akdeniz havzasındaki stratejik pozisyon ve konumlanmasını doğuda Suriye ve İran, batıda ise Mısır ve Libya üzerinden genişletmek istemektedir. Özellikle bu amacını bugüne kadar Doğu Akdeniz hinterlandındaki Suriye'de varlık göstererek sürdürmüştür. Ancak gelecek hedefleri açısından Libya'da ve Sudan'da yeni deniz üsleri elde etmeyi, Mısır, Lübnan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminde ise ikili iş birlikleri üzerinden ülke limanlarını aktif olarak kullanmayı amaçlamaktadır.

- Güvenlik strateji belgelerinde de ifade edildiği üzere RF'nin; başta ABD, AB ve NATO tarafından gerçekleştirilecek olası sınırlandırma ve ekonomik yaptırım hamlelerine karşı Atlantik temelli iş birliklerine alternatif ittifaklar ve mekanizmalar geliştirmeyi hedeflediği görülmektedir. RF'nin bu iş birliklerinden ŞİÖ, BRICS ve KGAÖ'ye önem verdiği ve katılımcı devletleri her açıdan yönlendirebildiği görülmektedir. RF'nin gelecek yıllarda bu örgütlerle daha sıkı bir iş birliği içerisinde olacağı değerlendirilmektedir.

- RF'nin Ukrayna'da uyguladığı hibrit savaş teknikleri NATO üyesi ülkeleri ve dolayısıyla Türkiye'yi tedirgin etmiştir. RF'nin az maliyetli ancak etkili olan bu tekniği gelecek dönemde kriz çıkarmak ve hatta toprak ilhak üzere kullanabileceği, bunun da başta Baltık ülkeleri olmak üzere Doğu Avrupa ve Kafkas ülkelerini etkileyebileceği değerlendirilmektedir.

- RF'nin; Suriye, Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da çıkarlarına uygun olarak hareket edeceği, bu nedenle Suriye yönetimine desteğini kesintisiz sürdüreceği, Türkiye ile çıkarları doğrultusunda bölgede ortak çalışmaya devam edeceği ancak ABD'nin bölgedeki varlığının yok edilmesi ya da azaltılmasına yönelik kesin tavrını sürdüreceği öngörülmektedir.

- RF, güneyindeki önemli müttefiklerinden İran ile siyasi ve askerî iş birliğini devam ettirerek İran'a yönelik yaptırımlara karşı İranî desteklemeye devam edeceği, doğuda ise ÇHC ile askerî alanda ve enerji iş birliği konularında ortak hareket edebileceği değerlendirilmektedir. Ancak öbür taraftan Orta Asya ülkeleri ile ÇHC'ye karşı dengeleme politikasını da sürdüreceği varsayılmaktadır. Bir başka politikasında da Çin siyasetinde mevcut Amerikan karşıtı kuvvetleri destekleyerek çok kutuplu rekabette Çin-ABD ilişkilerini bozma gayretinde olacağı tahmin edilmektedir.

- RF'nin Yeni Avrasyacılık politikası kapsamında Avrupa ülkelerinden başta Almanya ve Fransa ile iş birliğini geliştirmeye çalışacağı, doğuda Japonya'yı Atlantikçi kanattan kendi kanadına çekmeye çalışacağı hatta Kuril Adaları'ndan bile bu anlamda vazgeçebileceği, ABD'ye karşı çok kutuplu dünya düzenini kuracak her türlü tedbiri almak üzere stratejik ortaklıklar kurarak karşı ittifakları bozacak şekilde hareket edeceği öngörülmektedir.

- RF'nin gelecek nükleer stratejisinin öncelikle caydırıcılığa,

sonra muhasıma karşı nükleer taarruza dayandıracağı öngörülmektedir.

- RF'nin bugüne kadar hiç olmadığı kadar deniz hâkimiyet teorisi üzerinde yoğunlaşarak ülkesinin denizlere açılan limanlarında etkin ve caydırıcı donanmalar bulunduracağı, bu anlamda sadece Deniz Kuvvetleri'ni değil, sivil firmaların da katılımıyla tüm askerî sanayisini artıracığı beklenmektedir.

- Uzak çalışmalarını bir ekonomik rekabete sürükmeden, ABD ve ÇHC gibi önde gelen ülkelerle birlikte iş birliği içinde sürdüreceği ancak uzay coğrafyasında var olabilmek adına teknolojisini ve görünürlüğünü de artırmaya devam edeceği beklenmektedir.

- 2030 Enerji Stratejisi kapsamında, enerji politikasının alternatif pazar arayışları çerçevesinde çok yönlü ve sürdürülebilir olacağı tahmin edilmektedir.

- RF'nin siber güvenlik alanında millî menfaatlerini sürdürmek, millî politikalarını dünya siber vadisini kullanarak uygulamak ve siber saldırılara karşı önleyici stratejiler geliştirerek enformasyon çağında güçlü olmayı amaçladığı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Kitaplar

AKGÜL Fatih, *Rusya ve Türkiye'de Avrasyacılık*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2009.

BAYAT Mert, *Millî Güç ve Devlet*, Belge Yayınları, İstanbul, 1986.

CÖMERT Servet, *Jeopolitik, Jeostrateji ve Strateji*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 2000.

ÇETİNKAYA Arzu, *Rusya'nın Ortadoğu'ya Yönelik Dini Politikalarında Misyoner Kurumları (1840-1917)*, Hiper Yayınları, İstanbul, 2018.

DUGİN Aleksandr, *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*, çev. Vügar İmanov, Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

İLHAN Suat, *Jeopolitik Duyarlılık*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.

MARSHALL Tim, *Prisoners of The Geography*, Elliott and Thompson Ltd., London, 2016.

Türkiye Stratejik Araştırmalar Merkezi, *Jeopolitik, Jeopolitik Gelişmeler ve Millî Güç Unsurları Arasındaki İlişkiler*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1990.

ULAŞ Bülent, *Jeopolitik: Türkiye'nin Millî Güvenliği ve Avrupa Birliği Üyelik Süreci*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul, 2011.

YAVUZ Celalettin, *Strateji ve Güç Kullanma Üzerine*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.

YAVUZ Celalettin, *Türklerde Savaş, Strateji ve Askerî Kültür*, Der Yayınları,

İstanbul, 2019.

YILMAZ Salih, *Rusya Neden Suriye'de?*, Yazar Yayınları, Ankara, 2016.

Makaleler

AKENGİN Hamza ve YAŞAR Ayşe, "Suriye'nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2018, Cilt: 3, Sayı: 32, 25-57.

AL Arzu ve ÖZDİL Burcu, "Karadeniz'in Uluslararası Politik Ekonomisi: Rusya ve Ukrayna İlişkilerinin Yeniden Analizi", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2017, Cilt: 5, Sayı: 2, 151-168.

ANCAK Okan, "Yeni Avrasyacılık Bağlamında Güney Kafkasya'da Türkiye ve Rusya", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2020, Cilt: 75, No: 3, 1113-1144.

ASKEROĞLU Sabir, "Türkiye-Rusya Doğal Gaz İlişkisinin Diploması Boyutu", *Avrasya Dünyası*, 2019, Cilt: 3, Sayı: 5, 20-22.

ATEŞ Oktay, "Rusya Federasyonu'nun Arktika Politikası", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2017, Cilt: 6, Sayı: 1, 57-95.

AYDIN Cem İskender, "Nuclear Energy Debate In Turkey: Stakeholders, Policy Alternatives, and Governance Issues", *Energy Policy*, 2020, Volume: 136, 1-17.

BOGOVİZ Aleksei Valentinovich, ve diğerleri, "Russia's Energy Security Doctrine: Addressing Emerging Challenges and Opportunities", *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2018, Volume: 8, Issue: 5, 1-6.

CAŞIN Mesut Hakkı, "Rusya Federasyonu'nun Anayasal Rejimi", İrfan Kaya Ülger, (ed.), *Putin'in Ülkesi: Yeni Yüzyıl Eşliğinde Rusya Federasyonu Analizi*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2015.

DARICILI Ali Burak ve ÖZDAL Barış, "Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Kapasitesini Oluşturan Enstrümanların Analizi", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, Sayı: 83, 121-146.

DARICILI Ali Burak, "Demokrat Parti Hack Skandalı Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Analizi", *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Dergisi (ULİSA)*, 2017, Cilt: 1, Sayı: 1, 1-24.

DEMİR Tanık, "Jeopolitikte Mekân Kavramı", *Avrasya Terim Dergisi*, 2020, Sayı: 8, 1-7.

"Doğu Akdeniz ve Libya Jeopolitiğinde Kartlar Yeniden Karılıyor", *Marine Del Dergisi*, 2020, Sayı: 150, 40-41.

ERDOĞAN Aysel, "Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Orta Asya'da Gerçekleşen Yeni Büyük Oyun", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2020, Cilt: 9, Sayı: 2, 989-1015.

FURUNCU Yunus ve AKBAŞ Zafer, "Neoliberal Teori Ekseninde Küreselleşmenin Türkiye'nin Enerji Politikaları Üzerindeki Etkileri: Enerji Ticareti Boyutu", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2019, Cilt: 18, Sayı: 72, 1724-1741.

GIRGIN Osman, "Siber Uzak'da Üstünlük Mücadelesi: Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu", *Academic Review of Humanities and Social Sciences-ARHUSS*, 2020, Cilt: 3, Sayı: 1, 36-58.

İSMAYILOV Elnur, "Rusya Güvenlik Stratejisi-2020 Belgesi", *BİLGESAM Analiz*, 2015, No:1231.

KALKAN Erol ve KILIÇ Elifnur, "Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği", *İmgelem Dergisi*, 2019, Cilt: 3, Sayı: 5, 193-206.

KEMALOĞLU İlyas, "21. Yüzyılın Başında Rusya Federasyonu", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2016, Cilt: 3, Sayı: 2, 1-14.

KESKİN Mustafa, "Yakın Çevre Doktrini Bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna Müdahalesi", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2016, Cilt: 3, Sayı: 2, 45-62.

KOÇ Engin, "Rusya'nın Ortadoğu'da Taktiksel Hamleleri: Rusya ve Suudi Arabistan İlişkileri", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, Cilt: 9, Sayı: 3, 1956-1969.

KÖRPE Özgür, "Stratejik Kültür ve Güncel Kuramsal Tartışmalar", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2016, Cilt: 12, Sayı: 24, 147-182.

KURT Selim, "Neo-Avrasyacı Perspektiften Rusya Federasyonu'nun Güvenlik Algısı", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 28, 91-125.

MITROVA Tatiana, "The Geopolitics of Russian Natural Gas", *Head of the Oil and Gas Department, Energy Research Institute Russian Academy of Sciences*, James A. Baker III Institute For Public Policy Rice University, 2014.

NECEFOĞLU Hacı, "Rusya'nın Yeni Jeostratejisi ve Uluslararası Güvenlik", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2017, Cilt: 4, Sayı: 12, 1-14.

ÖZDEMİR Çağatay, "Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi", *SETA Analiz*, 2018, Sayı: 230, 1-20.

PIOTROWSKI Marcin, "Russia's Security Policy", Janusz Bugajski (ed.), *Toward an Understanding Russia: New European Perspectives*, O'Reilly Media Inc., New York, 2002, 59-78.

POLAT Furkan, "Ortadoğu'daki Yapısal Değişimin Devletlerin İttifak Politikalarına Etkisi: Suriye Örneği", *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2017, Cilt: 4, Sayı: 1, 74-102.

POLAT Soner, "Türkiye İçin Jeopolitik Rota", Erdem Ergen (ed.), *Avrasya'nın Kilidi Türkiye*, Kaynak Yayınları, Ankara, 2017, 145-160.

PYNNÖNİEMI Katri, "The National Security Strategy Of Russia", Lynn Nikkanen (ed.), *The Security Strategies Of The US, China, Russia and The EU*, Finnish Institute Of International Affairs Report, Helsinki, 2018, 41-49.

SÖKMEN Aşkın İnci, "Yeni Savaş Alanı: Uzak", Ahmet Yıldız (ed.), *Geleceğin Güvenliği*, Tasam Yayınları, İstanbul, 2019, 87-117.

ŞENAY Furkan ve KOÇAK Muhammet, "Avrasya'nın Jeopolitik Anahtarı Ukrayna Üzerinde Güç Mücadelesi", *Analiz Dergisi*, 2014, Sayı: 104, 1-34.

TAŞDEMİR Ersoy, "Jeopolitik ve Türkiye'nin Jeopolitik Durumu", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 1989, Sayı: 323.

THOMAS Timothy, "Russia's Information Warfare Strategy: Can The Nation Cope in Future Conflicts?", *The Journal of Slavic Military Studies*, 2014, 27-1, 101-130.

VAROL Tuğçe, "Enerji Boru Hatları ve Güvenlik Boyutunda Rusya'nın Doğu Akdeniz Stratejisi", Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Sertif Demir (ed.), *Uluslararası Güvenlik Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar*, Beta Yayınları,

İstanbul, 2016, 285-306.

VEGO Milan, "On Littoral Warfare", *Naval War College Review*, 2015, Volume: 68, Issue: 2, 30-59.

YİĞİT Süreyya ve GÜLBİTEN Gökhan, "Rusya'nın Yakın Çevre Dış Politikası ve Azerbaycan", *Bağış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 2017, Cilt: 5, Sayı: 1, 54-70.

Tezler, Raporlar, Konferans ve Paneller

DEMİROĞLU Hasan, Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panславizm (1856-1878), Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2009.

DİNGİL Hürşit, Putin Dönemi Ulusal Güvenlik Stratejileri ve Suriye Müdahalesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul, 2019.

YORULMAZ Murat, ABD-Rusya Federasyonu İlişkilerinde Güvenlik İkilemi, Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne, 2014.

İnternet Kaynakları

BOWEN Andrew S, "Russian Armed Forces: Military Doctrine and Strategy", *Congressional Research Service*, 20 Agu 2020, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF11625/> (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

EPDK Resmî İnternet Sayfası, "Petrol Piyasası Sektör Raporu Eylül 2020" ve "Doğal Gaz Piyasası Sektör Raporu Eylül 2020", <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/3-0-104/aylik-sektor-raporu/> (Erişim Tarihi: 27.11.2020).

"Glonass Navigasyon Sistemi", <http://russianforces.org/space/navigation/glonass.shtml/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

HALE Henry E, "Putin's End Game?", PONARS Eurasia, George Washington University, <https://www.ponarseurasia.org/memo/putins-end-game/> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

IKEDA Scot, "US Sanctions Placed on Russian Research Institute; Triton Malware Considered the Most Dangerous Current Threat To Critical Infrastructure", <https://www.cpomagazine.com/cyber-security/us-sanctions-placed-on-russian-research-institute-triton-malware-considered-the-most-dangerous-current-threat-to-critical-infrastructure/> (Erişim Tarihi: 18.11.2020).

"Putin, Sudani da Rus Donanma Üssü Kurulmasına Yönelik Kararı Onayladı." https://tr.euronews.com/amp/2020/11/17/putin-sudan-da-rus-donanma-ussu-kurulmas-na-yonelik-karar-onaylad#aoh=16057966466094&csi=1&referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com&_tf=%251%24s%20alan%4B1ndan/ (Erişim Tarihi: 17.11.2020).

"Roscosmos Başkanı'nın Açıklamaları", <https://tr.sputniknews.com/rusya/202009151042852991-rosocosmos-baskani-rogozin-venusu-rus-gezegeni-olarak-tanimladi/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

"Roscosmos Uzayda Silahlanma Yarışına Karşı", <https://tr.sputniknews.com/rusya/202006191042282257-rosocosmos-uzayda-silahlanma-yarisina-karsi/> (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

"Rus Çarı I.Petro'nun Vasıyeti", <https://www.turkishnews.com/tr/content/2015/12/03/rus-cari-buyuk-deli-petronun-vasiyetnamesi/> (Erişim Tarihi:

18.11.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Gürcistan'ın Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/gurcistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Rusya Federasyonu'nun Siyasi Görünümü", <http://www.mfa.gov.tr/rusya-siyasi-gorunumu.tr.mfa/> (Erişim Tarihi: 05.11.2020).

"T.C. Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar'ın Açıklamaları", <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/12112020-18780/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

The Official Website of Central Intelligence Agency, "The World Factbook", <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/rs.html/> (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

The Official Website of Defence Intelligence Agency, "Russia Military Power-2017", <https://www.dia.mil/Portals/27/Documents/News/Military%20Power%20Publications/Russia%20Military%20Power%20Report%202017.pdf?ver=2017-06-28-144235-937/> (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

The Official Website of Spanish Institute for Strategic Studies (IEEE), "Russian National Security Strategy, December 2015", <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf/> (Erişim Tarihi: 06.11.2020).

The Official Website of Presidency of Russia, "Seminar Meeting On Implementing The State National Policy Strategy Until 2025", <http://en.kremlin.ru/events/administration/64017/> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

The Official Website of The Russian Government, "Order of the Government of The Russian Federation of August 30, 2019 No. 1930", <http://government.ru/docs/all/123507/> (Erişim Tarihi: 13.11.2020).

The Official Website of US Department of Defense, "National Defense Strategy", <https://www.defense.gov/Explore/Spotlight/National-Defense-Strategy/> (Erişim Tarihi: 04.11.2020).

The Official Website of Vienna Center for Disarmament and Non-Proliferation, "Russia Clarifies Its Nuclear Deterrence Policy", <https://vcdnp.org/russia-clarifies-its-nuclear-deterrence-policy/> (Erişim Tarihi: 09.11.2020).

TUNCEL Turgut Kerem, Avrasya İnceleme Merkezi Resmî İnternet Sayfası, "Rusya Anayasası'nda Yapılan Değişiklikler", <https://avim.org.tr/tr/Analiz/RUSYA-ANAYASASI-NDA-YAPILAN-DEGISIKLIKLER/> (Erişim Tarihi: 08.11.2020).

SIPRI Yearbook 2020: Armaments, Disarmament and International Security, "World Nuclear Forces" <https://www.sipri.org/yearbook/2020/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

https://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Great_Russia.png
<https://teknolog.com/9-milyar-adet-kullanici-bilgisi-desifre-halde/>
<https://in.pinterest.com/pin/740631101202904039/>
<https://ici.radio-canada.ca/nouvelle/726068/shell-kitimat-environnement>
<https://sputniknews.com/science/201906191075966103-russian-cosmonauts-refusing-to-donate-sperm-for-lab-studies-cite-moral-ethical-issues---scientist/>

■ Sadun ŞİFA*

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ'NİN İSTİHBARAT VE ERKEN İHBAR SİSTEMİ

* Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta Kurmay Öğrenci Subay.

Öz

II. Dünya Savaşı ile birlikte dünya siyaseti üzerinde süper güç konumunu elde eden Amerika Birleşik Devletleri (ABD), bu gücün kazanımları kadar yarattığı güvenlik ihtiyaçlarını da karşılamak durumunda kalmıştır. Soğuk Savaş süresince Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne (SSCB), 11 Eylül terör saldırısı sonrasında ise küresel teröre odaklanan ABD istihbarat teşkilatı, küresel seviyede en üst düzey teknoloji ve bütçeler ile ABD ulusal güvenliğine hizmet etmektedir. Bu çalışmada bugün "İstihbarat Topluluğu" olarak anılan yapının gelişme sürecini etkileyen faktörler ve sorumluluk paylaşımları, örneklemeler ve dünyaya yansımaları ile birlikte tartışılmıştır. Ayrıca fiziki güvenliğin en önemli unsuru olarak teknolojinin imkân sağladığı balistik füzelere karşı tesis edilen erken ihbar ve önleme mekanizmaları da çeşitlilik ve çalışma prensipleri açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, İstihbarat, Erken İhbar, Devlet, Güvenlik.

Giriş

Türkçeye Arapça'dan geçerek haber ve bilgi alma, duyma, öğrenme anlamlarına gelen "istihbar"¹ kelimesinin çoğulu olan istihbarat kavramı için İngilizce'de akıl, zekâ, bilgi, anlayış kavramlarını da içeren "intelligence" kelimesi kullanılmaktadır. Bu çerçevede vurgu, haberin toplanmasından ziyade birleştirme ve değerlendirme üzerine yapılmaktadır.²

Sun Tzu, "Karşısındakini ve kendini bilen hiçbir savaşta tehlikeye düşmez; karşısındakini bilmeyen, sadece kendini bilen bir kazanır, bir kaybeder; karşısındakini de kendini de bilmeyen her savaşta mutlaka tehlikeye düşer."³ ilkesi ile hem düşman hem de kendisi açısından bilginin önemine dikkat çekmektedir. İstihbarat, geleceğe dair her zaman kesin öngörülerde bulunamasa da mutlak belirsizliği ölçülmüş

belirsizlik hâline getirerek kolay anlaşılmasına imkân tanımaktadır.⁴

İstihbarat faaliyetlerinin insanoğlunun ulaştığı teknolojik ilerleme seviyesi ile doğrudan ilişkisi vardır. Bu seviye; istihbarat çarkının altı bacağı kabul edilen planlama ve yönlendirme, toplama, işleme ve yayma, analiz ve üretim, yayımlama ile değerlendirme fonksiyonlarının her birine farklı katkılar sağlamaktadır.⁵ Bu nedenle istihbarat örgütleri tarafından teknolojik gelişmeler, yeni yetenekler kazanılması ile yeni ilgi ve etki alanları oluşması açısından yakından takip edilmektedir.⁶

İstihbarat ile devletlerin elde edebilecekleri kazanımlara bakıldığında;

- Stratejik bir baskın ile karşı karşıya kalınmasının engellenmesi,
- Uzun vadeli bir perspektif ve öngörü sağlanması,
- Politika oluşturmaya katkı,
- Devletin bilgi, ihtiyaç ve yöntemlerini gizlemesi,

olarak özet yapılabilmektedir.⁷ Bu kapsamda ABD tarafından istihbarat toplama faaliyetleri için hedef alanlar; "uluslararası", "bölgesel" ve "ulusal" olarak kategorize edilmektedir.⁸

ABD, özellikle II. Dünya Savaşı'nda yaşadığı acı tecrübelerin üzerine giderek bu alanda bilimsel çalışmalara yer vermiş, teknolojik gelişmeler ile paralel bir şekilde yeni teşkilatlanmalara gitmiştir. Öte yandan nükleer çağa geçiş ile birlikte üretilen silahlar dünyanın herhangi bir yerinden çok kısa bir zaman diliminde istenilen yere ulaşabilir özelliğe sahip olmuştur. Bu tehdit, doğal olarak bir savunma refleksi ile ABD'nin günümüzde sahip olduğu küresel erken ihbar sistemini geliştirerek kullanmasına yol açmıştır.

1 Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, "İstihbar", <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

2 Ümit Özdağ, *İstihbarat Teorisi*, Kripto Yayınları, Ankara, 2009, s. 17.

3 Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan ve Giray Fidan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 8-9.

4 Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 21.

5 "U.S. National Intelligence: An Overview 2013", Office of the Director of National Intelligence, 09.04.2013, s. 5-6, https://www.dni.gov/files/documents/USNI%202013%20Overview_web.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

6 Mark M. Lowenthal, *The Future of Intelligence*, Polity Press, Cambridge, 2018, s. 15.

7 Mark M. Lowenthal, *From Secret to Policy*, CQ Press, Washington, 2008, ss. 2-5.

8 Jeffrey T. Richelson, *The U.S. Intelligence Community*, Westview Press, E-Book, 2016, s. 20.

1. ABD İstihbarat Teşkilatı

1.1. Gelişim ve Mevzuat

Bağımsızlığını kazandığı ilk 140 sene içerisinde ciddi bir dış tehditle karşılaşmayan ABD'nin güvenliğine ilişkin ihtiyaçları da sınırlı kalmıştır. I. Dünya Savaşı'nın baş göstermesine rağmen bu ihtiyaç ağırlıklı olarak ordunun askerî gereksinimleri çerçevesinde kalmış, barış zamanını da kapsayan ulusal seviyede bir istihbarat koordinasyonu gerçekleşmemiştir.⁹ ABD'nin yanı sıra dünya genelinde de istihbarat alanında profesyonel bir yaklaşım altına girme ile kurumsal düzenlerin oturması II. Dünya Savaşı öncesi hız kazanmıştır.¹⁰ İstihbarat faaliyetleri, 1932'de Japon yazışmalarına ait şifre çözme faaliyetlerine kadar ağırlıklı olarak askerî ve sivil diplomatik kanallar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında ihtiyaç duyulan alanlarda sınırlı ve bazen gayriresmî olarak şahsi güvenilir temaslar ile Birleşik Krallık istihbaratından da faydalanılmıştır.¹¹ Koordineye yönelik ilk girişim 1939 yılında Roosevelt tarafından Federal Bureau of Investigation (FBI), Military Intelligence Division (MID) ve The Office of Naval Intelligence (ONI) çabalarının Interdepartmental Intelligence Committee'nin koordinesine verilmesiyle yapılmış ancak belirgin bir ilerleme yaşanmamıştır.¹² Asıl etkili eylem ise yine Roosevelt tarafından 1941 yılında Cordinator of Information (COI) makamının teşkil edilmesi ile gerçekleşmiştir. Bahse konu birimin başında yer alan William J. Donovan, yapmış olduğu Avrupa incelemeleri neticesinde ABD'nin bilgi toplama, analiz ve operasyon faaliyetlerini merkezi olarak yürütmek üzere Birleşik Krallık benzeri bir örgütlenmeye ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşmıştır.¹³ Kurum, 1942 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nın altına Office of Strategic Studies (OSS) ismiyle taşınarak stratejik bilgilerin toplanması ve

analizi, örtülü faaliyetlerin planlanması ve yürütülmesi ile görevlendirilmiştir.¹⁴

Savaşın ardından kalıcı çözüm arayışında olan Truman, Pearl Harbor baskınına ilişkin olarak edindiği "askerin, devletin bildiği tüm bilgilere sahip olmadığı"¹⁵ gözlemi neticesinde OSS'ye koordinasyon görevini vermek yerine Genelkurmay Karargâhı tarafından önerilen "bağımsız" merkezi teşkilatın kurulmasını tercih etmiştir.¹⁶ Bu kapsamda raporu kaleme alan Deniz İstihbarat Başkanı Amiral Sidney Souers, ulusal güvenlikle ilgili istihbaratın ilişkilendirilmesini, değerlendirilmesini ve sonuçta ortaya çıkan stratejik ve ulusal politika istihbaratının uygun şekilde yayılmasını sağlamak üzere Truman tarafından Merkezî İstihbarat Direktörlüğü'ne (Director of Central Intelligence-DCI) getirilmiştir.¹⁷ II. Dünya Savaşı'nın yarattığı rüzgârın da yardımı ile Truman'ın yaptığı diğer önemli değişiklik ise OSS altında sınır ötesi gizli faaliyetleri yürüten birimin (Center Intelligence Group-CIG) de DCI sorumluluğuna verilmesi olmuştur. Böylece Amerikan istihbarat hizmetlerinin askerî ya da sivil tekil bir yapıdan ziyade gevşek konfederasyon bağlısı örgütler olarak şekillendirilmesi sağlanmıştır.¹⁸ Tüm bu yön verici direktifler neticesinde 1947 yılında Kongre'de onaylanarak yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Yasası¹⁹ ise II. Dünya Savaşı sonrasında ABD istihbarat sisteminin temel taşı olmuştur. Bu yasa ile ayrıca Savunma Bakanlığı ve Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council-NSC) teşkil edilmiştir. Ayrıca Ulusal Güvenlik Yasası 102. madde uyarınca CIG, günümüzde adı en çok bilinen istihbarat kurumu olan Merkezî İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA) olarak yeniden adlandırılmıştır.

1947 Ulusal Güvenlik Yasası ile öngörülen ancak fiilî olarak uygulamada sıkıntı çekilen askerî otorite, bütçe, araştırma-geliştirme, gayrinizami harp vasıtası vb. alanlarda problemleri

9 Mark M. Lowenthal, *U.S. Intelligence: Evolution and Anatomy*, Praeger, London, 1992, ss. 6-7.

10 Ümit Özdağ, *a.g.e.*, s. 51.

11 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 7.

12 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 8.

13 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 8.

14 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 10.

15 Harry S. Truman, *1946-52: Years of Trial and Hope, Memoirs: Volume 2*, New York City Inc., New York, 2014, s. 134

16 Michael Warner vd., *US Intelligence Community Reform Studies Since 1947*, Strategic Management Issues Office and Center for the Study of Intelligence, April, 2005, s. 3.

17 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. 4.

18 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. 5.

19 "National Security Act of 1947", <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

içeren Eberstadt Raporu 1948 yılı içerisinde Kongre'ye sunulmuştur.²⁰ Ana teması kurumlar arasında yeterli ve etkili ilişkiler tesis etmek olarak kabul edilen raporda özellikle daha nitelikli analizlerin üretimi ile kalite kontrolü hususlarına yer verilmektedir.²¹

Eş zamanlı bir süreçte Dulles Raporu²² olarak anılan ayrı bir çalışmada, Eberstadt Raporu'nda belirtilen işlem maddelerini de kapsayan ve topluluğun tarihinde en yüksek ses getiren eleştirilerden biri, ortaya konmuştur.²³ Raporda belirtilen işlem maddeleri henüz uygulanmadan ortaya çıkan Kore Krizi ise mevcut yapının daha da eleştiri almasına yol açmıştır. Takip eden yıllarda Office of National Estimates (ONE) ve Office of Research and Reports (ORR) ile bunları koordine eden Directorate for Intelligence (DI) çatısı altında benzer konularda farklı sorumluluk paylaşımları ile yeni yapılar denenmiştir.²⁴ Bir diğer bilinen ve hâlen varlığını koruyan National Security Agency (NSA) ise 1952 yılında devamlı olarak istihbarat toplama gayesiyle teşkil edilmiştir.²⁵

Soğuk Savaş yıllarında özellikle Sovyet merkezli çalışan istihbarat yapılanması bugün kamuoyu paylaşımına sunulmuş birçok süreçte aktif role sahip olmuş, başarı ve başarısızlıklar yeni eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, gizli operasyonlar alanında başarısızlıkla sonuçlanan önemli bir hadise Kennedy döneminde yaşanan 1961 Domuzlar Körfezi vakasıdır. Fidel Castro'nun komünist rejimini darbe ile devirmeyi amaçlayan örtülü harekât, yeterli istihbarat alamama ve hatalı planlamalar neticesinde Kennedy için önemli bir prestij kaybı da yaratmıştır.²⁶ Bu başarısızlık sonrasında ABD istihbarat faaliyetleri ve ajansları adına Başkan'a danışmanlık faaliyetlerini yürütmek üzere "Başkan'ın

Dış İstihbarat Danışma Kurulu"²⁷ teşkil edilmiştir.

Nixon'ın ABD Başkanı ve Henry Kissinger'in Ulusal Güvenlik Danışmanı olduğu 1970 yılında, CIA'nın politik bağılıklardan etkilendiğinin düşünülmesi ve Kamboçya'da yaşanan darbenin istihbaratının alınamaması nedeniyle Beyaz Saray Bütçe ve Yönetim Dairesi Yardımcı Başkanı James Schlesinger inceleme maksadıyla görevlendirilmiştir.²⁸ Bilgisayar çağına giriş ile uydu keşfi, elektronik istihbarat gibi yeni vasıtalar stratejik ve taktik seviyenin ayırım çizgisini giderek belirsizleştirmiştir. Bu vasıtaların maliyetli ve çoğu zaman mükerrer kullanımı ise istihbarat topluluğu için temel bir problem alanı yaratmıştır. Çalışma sonucunda ortaya çıkan Schlesinger Raporu (1971), özellikle yeni teknolojik düzene adaptasyon ve kaynakların verimli kullanılması açısından yasal çerçeveye içerdiği girdileri en yüksek oranda aktarabilen bir rapor olarak tarihte yerini almıştır.²⁹

Nixon'ın görevden çekilmesi sonrasında bazı küçük ölçekli çalışmalar yürütülse de özellikle devletin gizli faaliyetlerinin hukuka uygun olarak en iyi nasıl gerçekleştirilebileceği sorusuna 1975-1976 yıllarında kurulan Church ve Pike Komiteleri cevap aramıştır. Bu komiteler, İstihbarat Topluluğu'nun örtülü faaliyetlerine devam etmesi ancak Kongre'ye karşı sorumlulukların yerine getirilmesine ilişkin önemli tespit ve eylemlerde bulunmuştur.³⁰ 1976 yılında Başkan Ford tarafından kurulan "Başkan'ın İstihbarat Gözetim Kurulu (The President's Intelligence Oversight Board)", icra gücünün en üst seviyedeki denetim kurumu olarak teşkil edilmiştir. Kurul, kendi soruşturma birimi olmamasına rağmen uygunsuzlukları tespit ederek Senato'nun inceleme başlatmasını sağlamakta ve mevcut İstihbarat Topluluğu kurumlarının yol haritaları ile

20 Michael Warner vd., *a.g.e.*, ss. 7-8.

21 Robert Daniel Wallace, "Eberstadt, Dulles and NSC: The Impetus for CIA Evaluation through 1953", *Intelligence and National Security*, 26:5, 620-638, s. 627.

22 Resmî adı "Intelligence Group Report, 'The Central Intelligence Organization and National Organization for Intelligence', 01.01.1949" olan rapor ile yapılacak olan tüm araştırmalar için NSC'ye istihbarat kaynak ve metotları hariç olmak üzere tüm bilgi ve tesislere erişim yetkisi tanınmıştır.

23 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. 8.

24 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, ss. 22-23.

25 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, ss. 23-24.

26 James H. Willbanks, "Bay of Pigs Invasion (1961)", Jan Goldman, (ed.), *The Central Intelligence Agency*, ABC-Clío, California, 2016, ss. 37-38.

27 İngilizce adı "President's Foreign Intelligence Advisory Board". Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 30.

28 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. 21.

29 Schlesinger, 1973 yılında Nixon'ın Savunma Bakanı olarak görevlendirilmiştir. Rapora istinaden İstihbarat Topluluğu'nun devam eden reform çalışmaları Watergate skandalı ve Vietnam Savaşı etkisi nedeniyle tamamlanamamıştır. Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. 22.

30 David Robarge, "Directors of Central Intelligence, 1946-2005", *Studies in Intelligence*, Vol.: 49, No.: 3, 1-23, s. 10; Michael Warner vd., *a.g.e.*, ss. 29-30.

usullerine ilişkin yönlendirmelerde bulunmaktadır.³¹ Böylelikle, 1982 yılında Reagan yönetiminde İstihbarat Kimliklerini Koruma Yasası ile istihbarat personeli kimliklerinin deşifre edilmesi önlenmiştir. 1984 yılında ise Merkezî İstihbarat Teşkilatı Bilgi Yasası ve Bilgi Özgürlüğü Yasası uyarınca bilgi edinme hakkına operasyonel hassasiyetler nedeniyle istisnaların getirilmesi onaylanmıştır.³²

SSCB'nin dağılması ile birlikte ABD İstihbarat Topluluğu faaliyetlerindeki odak noktaları da değişmiştir. Bu çerçevede tek kutuplu bir dünya sisteminin inşası için askerî alanlara nazaran sosyal sahalarda daha etkili olunmaya başlanmıştır. Bununla beraber Orta Doğu ve Asya üzerindeki gelişmeler ABD tarafından ilgiyle takip edilmiş, silahlanma yarışı ve Körfez çatışmaları İstihbarat Topluluğu'nun sıklıkla faaliyet gösterdiği alanlar olmuştur.³³ Church ve Pike raporlarının ardından 1990'lı yılların ortalarına kadar istihbarat sistemini baştan aşağı inceleyen bir analiz yapılmış da Aldrich Ames casus skandalı³⁴ ve şişmeye başlayan National Reconnaissance Office (NRO) bütçesi, Kongre üyelerini yeniden sistemi sorgulamaya itmiştir. Konuya ilişkin olarak 1995 yılında Asprin ve Brown Komisyonu inceleme maksadıyla görevlendirilmiştir.³⁵ Raporun öne çıkan sonucu ise "harbin doğasındaki radikal değişikliklere" işaret ederek günümüzün hibrit savaşı adı altındaki başlıkları vurgulaması olmuştur.

11 Eylül terör saldırısı ve Irak Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan bugüne kadar Amerikan istihbarat sisteminin geleceğine ilişkin

en yoğun tartışmaları yaratmıştır.³⁶ Yaşanan trajedi sonrası kolluk kuvvetlerinin yetkisini oldukça genişleten 300 sayfalık Vatandaşlık Yasası³⁷ hızlı bir şekilde onaylanarak yürürlüğe girmiştir.³⁸ Bununla birlikte 1980 Para Aklanmanın Önlenmesi Yasası ve 1970 Bankacılık Gizlilik Yasası kapsamında terörizm ile mücadelede Hazine Bakanlığının sahip olduğu araçlar geliştirilmiştir.³⁹ Ayrıca, 2005 yılında bazı hükümleri mülga olan Vatandaşlık Yasası yerine aynı çerçeveye sahip ABD Vatandaşlık ve Terörizm Yeniden Yetkilendirme Yasası 2006 yılında Bush yönetimince özgürlüklere yapılan eleştiriler göz ardı edilerek onaylanmıştır.⁴⁰

Çalışma kapsamında adı geçen birçok komite raporlarına ilave olarak devlet tarafından sağlanan fon desteği ile 1950'li yıllardan bugüne hükümet, akademi ve endüstri üçlüsünü bir araya getiren programlar işletilmiştir. Çoklu disiplin anlayışı ile kriptografi vb. alt teknik seviyelerden uzun dönem politika dokümanlarına kadar ürün ve süreçler irdelenerek bilimsel araştırmalar yoğun şekilde yürütülmüştür.⁴¹ II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar süreç incelendiğinde istihbarat sistemini inceleyerek değerlendirmeler sunan 14 rapor kaleme alınmış ancak sadece dört rapor⁴² önerdiği değişiklikleri uygulamakta başarılı olmuştur.⁴³ Genel olarak ABD İstihbarat Topluluğu yasal mevzuat ve teşkilatlanma düzenine bakıldığında kimi değişimler Başkanlık Direktifi ya da Kongre'nin sorgulamaları sonucu kimi ise yeni teknolojik gelişmeler ve müttefiklik ilişkileri nedeniyle gerçekleşmiştir.⁴⁴

31 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 142.

32 James H. Willbanks, *a.g.e.*, s. xxvii.

33 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, ss. 24-25.

34 Aldrich Ames, 31 yıllık tecrübeye sahip Rusya, Rus İstihbaratı ve ajan devşirme üzerine ihtisaslı bir CIA çalışanı iken yaşadığı mali sıkıntılar nedeniyle toplamda 2 milyon ABD dolarına yakın para karşılığında 1985'ten 1993'e kadar Rus İstihbaratı'na birçok gizli dokümanı sızdırmıştır. 1993 yılında 10 aylık bir takip sonrasında FBI tarafından yakalanmıştır. Detaylı bilgi için bakınız, FBI Resmî İnternet Sayfası, "History-Aldrich Ames", <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/aldrich-ames> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

35 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. 33.

36 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. iii.

37 2001 yılında "Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism" resmî adı ile onaylanmıştır. Tam metin ve resmî özet için bkz. ABD Adalet Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

38 Adam M. Machahon, "Layering and the foundations of the modern American surveillance state, 1970-2020", *Intelligence and National Security*, 2019, s. 1, <https://doi.org/10.1080/02684527.2020.1757837> (Erişim Tarihi: 11.11.2020).

39 Adam M. Machahon, *a.g.m.*, s. 3.

40 History Channel İnternet Sayfası, "Patriot Act", 21.08.2018, <https://www.history.com/topics/21st-century/patriot-act> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

41 Bu kapsamda 1950'den itibaren bahse konu süreçlerden öne çıkan 5 programı amaç, yöntem, kazanım ve zorluklar açısından inceleyen çalışma için bkz. Kathleen M. Vogel vd., "Interdisciplinary, Cross-sector Collaboration in the US Intelligence Community", *Intelligence and National Security*, 34.6, 2019, 851-880, ss. 856-858.

42 The Dulles Report (1949), The Schlesinger Report (1971), The Church Committee Report (1976) ve The 9/11 Commission Report (2004).

43 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. iii.

44 Michael Warner vd., *a.g.e.*, s. 41.

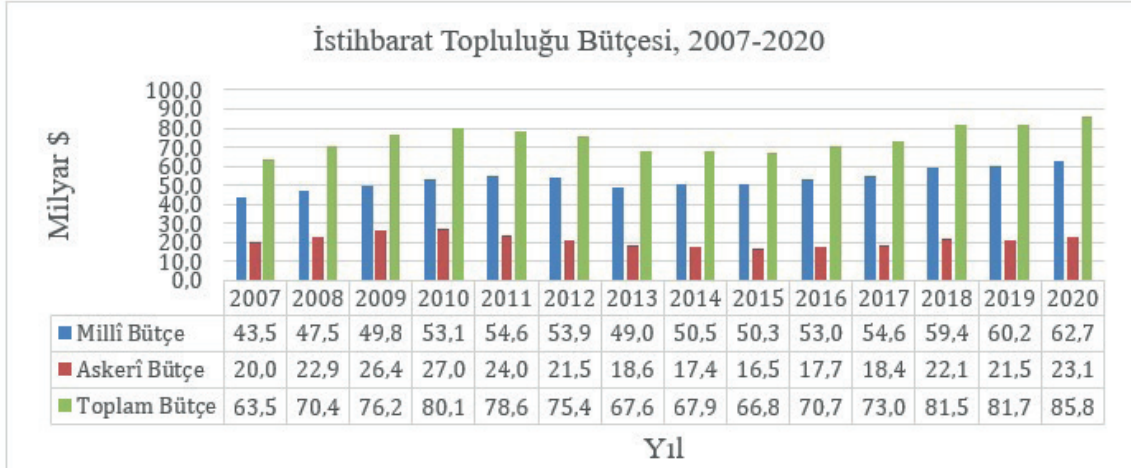
Günümüze gelindiğinde teknolojinin evrimleşme hızı giderek artarken siber alanda kontrol edilmesi zor bir veri yoğunluğu mevcuttur. Ayrıca, bahse konu teknolojik ivme, öncelikle askerî endüstri ile sağlanarak devletin elinde güce kumanda ederken bugün sıradan vatandaşın gücünün de sınırları genişlemiştir. Bu kapsamda, analizcilerin “gerçek ötesi”⁴⁵ bilgi ile mücadelesi yeni bir sahayı oluşturmuştur. Eski bir NSA çalışanı Edward Snowden’in yaptığı sızıntı ise demokratik değerlere vurgu yapan siyasetçileri oldukça zorlamıştır. 2018 yılında yapılan bir anket çalışmasına göre Amerikan halkının %82’sinin “1984” romanındaki Big Brother distopyasının gerçek olduğuna, %75’inin de hükümetin derin devlet tarafından yönetildiğine inandığı açıklanmıştır.⁴⁶

Beyaz Saray tarafından bir ilk olarak 15 Ekim 2020 tarihinde yayımlanan “Kritik ve Gelişen Teknolojiler için Ulusal Strateji” belgesinde Çin ve Rusya tarafından uygulanan teknoloji çalma, fikrî mülkiyetleri devretmeye zorlama, sivil alana yayılan teknolojiler ile gizli ordular yaratma gibi taktiklere

göz yumulmayacağı kaydedilerek uyarıda bulunulmuştur.⁴⁷ Strateji belgesi içeriğinde ayrıca ulusal teknolojinin akademi, ulusal laboratuvarlar ve özel sektörün desteklenmesi suretiyle geliştirilmesi ve teknolojik üstünlüğün korunması için stratejik rakiplerin adil olmayan avantajlar kazanmasının önlenmesi iki temel esas olarak belirtilmiştir.⁴⁸

İstihbarat Topluluğu bütçesi de kurumun çalışmaları kadar sorgulanan önemli bir alan durumundadır. 1970 yılı itibarıyla savunma bütçesinden ayrılan kalem, 2004 yılında İstihbarat Refomu ve Terörizmin Önlenmesi Yasası ile günümüzde kullanılan adını almıştır. Şekil-1⁴⁹’de son 14 yıla ait detayları sunulan bahse konu bütçe iki ana bileşenden oluşmaktadır: Millî İstihbarat Programı ve Askerî İstihbarat Programı.⁵⁰

2018 yılında icra edilen Kongre araştırmasına istinaden savunma bütçesinin ortalama %11’i İstihbarat Topluluğu faaliyetlerine aktarılmaktadır. 1950-2017 mali yıllarına ait genel bir değerlendirmeye sahip olmak açısından savunma harcamalarına ilişkin trend eğrisi Şekil-2’de sunulmuştur.

Şekil-1: Aktarımı Uygun Görülen İstihbarat Topluluğu Bütçesi⁴⁹

45 “Post-truth” kelimesi Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden ayrılış süreci (BREXIT) ve ABD Başkanlık Seçimleri’nde yaşanan dezenformasyon hacmine bağlı olarak, Oxford Dictionaries tarafından 2016’da yılın kelimesi seçilmiştir. Kelime aynı zamanda politika ile de ilişkilendirilerek post-truth politics şeklinde de kullanılmaktadır. OxfordLanguages İnternet Sayfası, “Word of the Year 2016”, <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

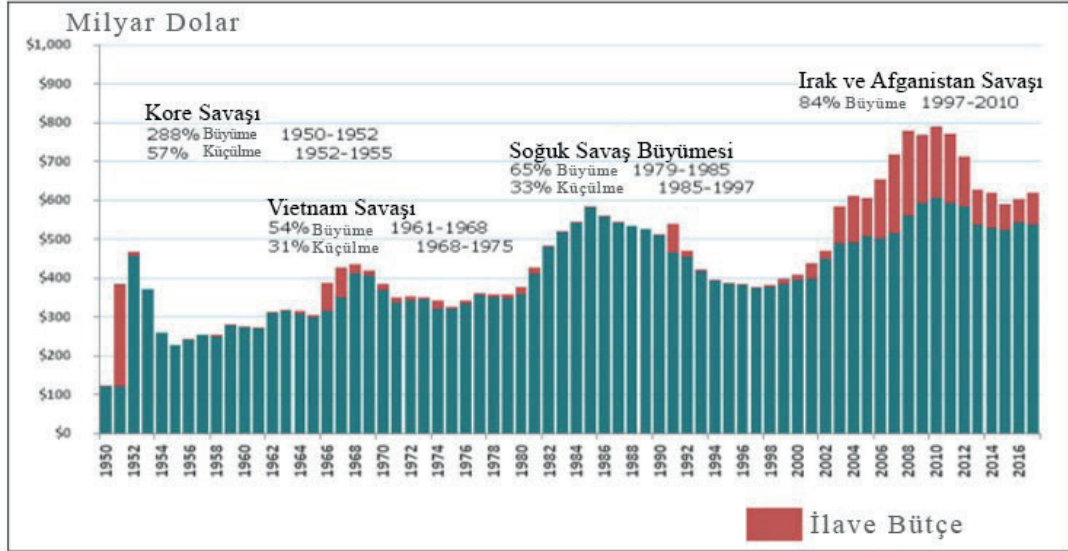
46 Mark Moore, “Most Americans think Big Brother is spying on them”, New York Post, <https://nypost.com/2018/03/19/most-americans-think-big-brother-is-spying-on-them/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

47 Leigh Hartman, “How the U.S. promotes innovation for security and prosperity”, ShareAmerica Resmî İnternet Sayfası, 10.11.2020, <https://share.america.gov/how-the-u-s-promotes-innovation-for-security-prosperity/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

48 “National Strategy for Critical and Emerging Technologies”, October 2020, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/10/National-Strategy-for-CET.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

49 İstihbarat faaliyeti yürütmesine rağmen farklı kaynaklara sahip istisnai durumlar da mevcuttur. Örneğin, İç Güvenlik İstihbarat Programı kapsamında E-3 ve MQ-9 uçusları. “Intelligence Community Budget”, Office of the Director of National Intelligence, <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/ic-budget> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

50 Michael E. DeVine, “Intelligence Community Spending: Trends and Issues”, *Congressional Research Service*, 18.06.2018, s. 1.

Şekil-2: 1950-2017 Mali Yıllarına ait Savunma Harcamaları⁵¹

1.2. Ulusal İstihbarat Strateji Dokümanları

Yeni realist bakış açısına göre uluslararası sistem anarşiktir ve belirsizliklerin en aza indirgenmesi arzu edilmektedir. Bu kapsamda bir strateji dâhilinde hareket edilmesi gerekmektedir. ABD, bu anlamda çeşitli ilgi alanlarında detaylı strateji belgeleri yayımlayan devletler arasında ön sırada bulunmaktadır. Bununla birlikte süper güç konumunda bulunmanın bir gereği olarak farklı disiplinlerde istihbarata ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla istihbarat üretimi için zamana karşı yarış, stratejik yönetim anlayışının geliştirilmesini ve ihtiyaçların optimizasyonunu da gerektirmiştir.

11 Eylül terör saldırısı sonrası 2005 yılında yayımlanmış olan ilk strateji dokümanında, İstihbarat Refomu ve Terörizmin Önlenmesi Yasası kapsamında tanımlanan "ulusal istihbarat" kavramı ile yeni bir döneme girildiğine ve ABD Başkanı Bush'un istihbaratı "savunmanın ilk hattı" olarak gören ifadesine yer verilmiştir.⁵² Belge incelendiğinde özetle; vizyon, misyon ve strateji tanımlamalarına yer verildiği, müteakiben görev ve kurumsal hedeflere ilişkin yol haritası sunulduğu görülmektedir.

2009 yılında sadece kurum vizyonu belirtilerek "entegrasyon", "çeviklik" ile "sivil özgürlük ve insan hakları" başlıklarında sunulan ABD'nin değerlerinin sergilenmesine vurgu yapılmıştır. 2005 yılına ilave olarak İran, Kuzey Kore, Çin ve Rusya adres gösterilerek stratejik ortam değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca iç ve dış hedefler ile görevler daha yalın bir şekilde aktarılmış, siber güvenliğe ilişkin yeni tanımlamalar yapılmıştır.⁵³

2014 dokümanı ilk kez istihbarat etik ilkelerine yer vererek "görev", "gerçeklik", "hukuka uygunluk", "bütünlük", "yönetim", "mükemmeliyet" ve "çeşitlilik" kavramlarını açıklamıştır.⁵⁴ Görevler arasında bulunan "öngörüsül istihbarat" daha öne çıkartılırken yol haritasının daha net aktarılmasına da gayret edilmiştir.

2019 yılında yayımlanan güncel dokümanda üç dönemdir kullanılan 11 Eylül ifadesinin artık kullanılmadığı görülmektedir. Teknoloji ile birlikte yeni gelişen tehditler, uzay sahası, siber tehditler, yüksek hacimli veri işleme yeteneği, göç ve sosyal sorunlara vurgu yapılmıştır. Ayrıca doküman içeriği genişletilerek kurumun faaliyetlerinde şeffaflık ve

51 Michael E. DeVine, *a.g.y.*, s. 14.

52 "Intelligence is the first line of defense" ifadesi Ferdinand Eberstadt tarafından adıyla anılan 1948 yılındaki değerlendirme raporunun sonuç kısmında istihbaratın hayati önemini vurgulamak için kullanılmıştır. "National Intelligence Strategy of the United States of America: Transformation through Integration and Innovation", 2005, s. 1, <https://www.dni.gov/files/documents/CHCO/nis.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

53 "National Intelligence Strategy of the United States of America", 2009, <https://www.dni.gov/files/documents/2009-NIS/NIS.pdf> (Erişim Tarihi: 11.11.2020).

54 "National Intelligence Strategy of the United States of America", 2014, https://www.dni.gov/files/documents/2014_NIS_Publication.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

kamuoyu tarafından denetime ilişkin yükümlülük ve prensipler, organizasyon yapısı ile başarı, risk ve mücadele alanlarına yer verilmiştir.⁵⁵

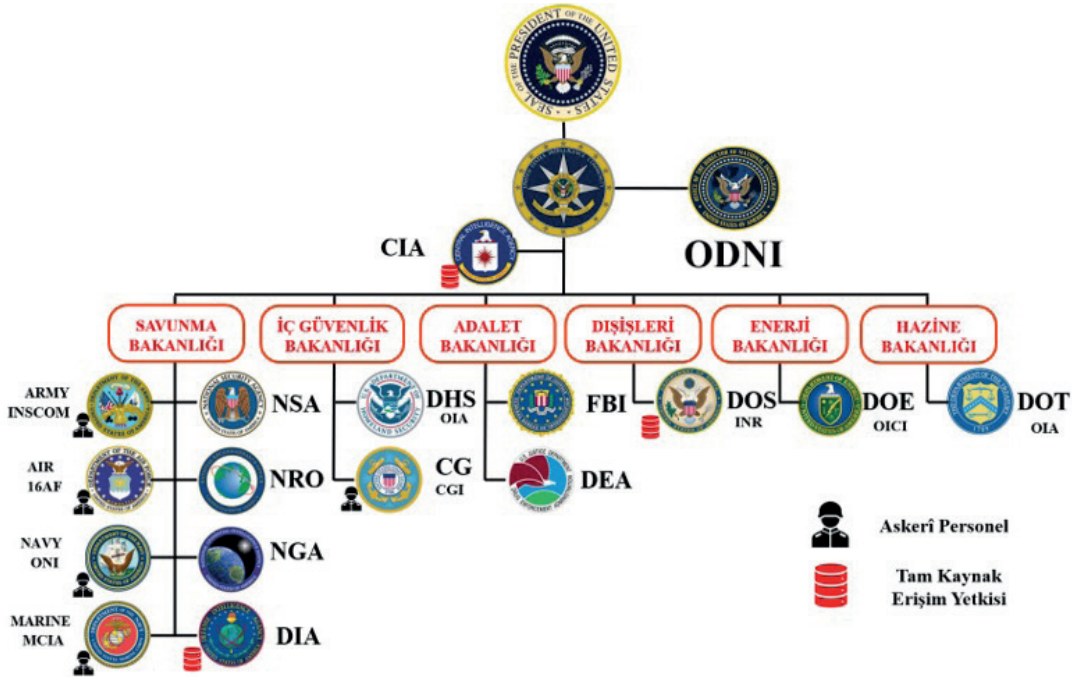
1.3. İstihbarat Topluluğu

ABD bünyesinde yer alan çeşitli ilgi alanlarına sahip kuruluş İstihbarat Topluluğu (The Intelligence Community) olarak anılmaktadır. Topluluğu; genel koordinatör olan Ulusal İstihbarat Direktörlüğü Ofisi'nin yanında Savunma Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İç Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Hazine Bakanlığı ve Enerji Bakanlığı bağlı olmak üzere 15 alt teşkilat ile müstakil olarak faaliyet gösteren Merkezî İstihbarat Teşkilatı oluşturmaktadır. Kurumlara ilişkin hedefler, görevler, sorumluluklar ve birbirleri ile ilişkilerini içeren ilk icra emri 1981 yılında yayımlanmıştır.⁵⁶

İcra makamlarının anayasal denetimi ve bireysel özgürlüklerin korunmasına ilişkin çeşitli gözetim organları⁵⁷ ile ilişkiler tesis edilmiştir. Ayrıca koordine ve iş birliği maksadıyla silahlı kuvvetler, özel sektör kurumları, yabancı istihbarat teşkilatları ile de ortaklıklar yürütülmektedir.

Tüm kaynaklara erişerek hizmet sunan üç kurum bulunmaktadır. Bunlar Dışişleri Bakanlığı için İstihbarat ve Araştırma Bürosu, Savunma Bakanlığı için Savunma İstihbarat Teşkilatı ve Başkanlık makamı için Merkezî İstihbarat Teşkilatı'dır. Bu durumun gerekçesi ise İstihbarat Topluluğu'nun altında birbirini yedekleyebilecek kurumların olması ve farklı bakış açıları ile analizlerin yarıştırlarak kalitenin artırılmasıdır.⁵⁸

Geçmiş 1962 yılına dayanan kurulan Ulusal İstihbarat Üniversitesi (National Intelligence University), kuruluşundan

Şekil-3 İstihbarat Topluluğu Organizasyonu

55 "National Intelligence Strategy of the United States of America", 2019, https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/National_Intelligence_Strategy_2019.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

56 Bahse konu emir 13284 (2003), 13355 (2004) ve 13470 (2008) sayılı emirler ile 3 kez güncellenmiştir. Son hâli için bkz. Merkezî İstihbarat Teşkilatı Resmî İnternet Sayfası, "Executive Order 12333, United States intelligence activities", 04.12.1981, <https://www.cia.gov/about-cia/eo12333.html> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

57 Başkan, Ulusal Güvenlik Konseyi, Başkanlık İstihbarat Danışma Kurulu, İstihbarat Gözetim Kurulu, Yönetim ve Bütçe Ofisi, Gizlilik ve Sivil Özgürlükler Gözetim Kurulu, Senato İstihbarat Üzerine Seçilmiş Komite, Meclis İstihbarat Üzerine Daimî Seçim Komitesi, Diğer Yasama Grupları, Yabancı İstihbarat Gözetim Mahkemesi, Genel Müfettişler. İstihbarat Topluluğu Resmî İnternet Sayfası, <https://www.intelligence.gov/how-the-ic-works> (Erişim Tarihi: 08.05.2020).

58 Mark. M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 116.

itibaren askerî temelli bir yapıdan sivil alana genişlemeyi içeren çeşitli yapısal değişiklikler geçirerek "Bugünün İstihbarat Topluluğu Liderlerini Yarının Meydan Okumalarına Hazırlama" vizyonu ile lisans ve lisansüstü seviyede eğitim vermektedir.⁵⁹ 11 Eylül terör saldırısının istihbarat topluluğunun yeniden ele alınmasında yarattığı etkiden üniversite de uzak kalmamış ve bütçe artırımı ile faaliyetleri genişletilmiştir.⁶⁰ Kurum tarafından hâlihazırda sadece ABD vatandaşı öğrencilere ve bir grup müttefik ülke (Five Eyes)⁶¹ öğrencilerine örgün eğitim verilmektedir.⁶²

1.3.1. Ulusal İstihbarat Direktörlüğü Dairesi (Office of the Director of National Intelligence-ODNI)

11 Eylül terörist saldırısı sonucunda İstihbarat Refomu ve Terörizmin Önlenmesi Yasası ile önceden CIA'nın de yöneticisi konumunda bulunan Department of Central Intelligence (DCI) yerine ulusal istihbaratın tek elden koordinasyonunu amaçlayan Ulusal İstihbarat Dairesi Direktörlüğü yapısına geçilmiştir.⁶³ Bu yasa ile en önemli değişim daha önceden "iç" ve "dış" olarak ayrılan istihbarat anlayışı içerisindeki ayrımın kaldırılarak "ulusal istihbarat" altında birleşim olmuştur.⁶⁴ İstihbarat Topluluğu'nun sevk ve idaresinden sorumlu olan kurum, ABD Başkanı ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nin öncelikli istihbarat danışmanlığını yapmaktadır. Obama döneminde tesis edilen "Başkanlık Politik Direktifleri-Başkanlık Çalışma Direktifleri" usulleri ve ilgili bütçeler ile istihbarat hizmetlerinin yönetimini sağlayan kurum, farklı disiplinleri barındıran diğer istihbarat teşkillerinin yöneticilerin atanmasında da rol sahibidir.⁶⁵ Yıllık olarak hazırlanan "Ulusal İstihbarat Dairesi Dünya Tehdit

Değerlendirmesi" kongre içerisindeki komitelere küresel öngörü ve değerlendirmeler sunmaktadır. DOOMINT olarak da adlandırılan bu değerlendirme, hiyerarşi içinde en yüksek seviyedeki resmî belgedir.⁶⁶

1.3.2. Merkezî İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA)

Sun Tzu; başarı kazanmanın olacakları önceden bilmeye bağlı olduğunu, bunun ise hayalet ya da ruhlar ile değil, düşman durumunu bilen insanlar aracılığı ile olabileceğini belirtmektedir.⁶⁷ Bu kapsamda casusluğu en saklı gerçekleşmesi gereken faaliyet olarak gören ordunun da bu doğrultuda hareket edeceğini ifade etmektedir.⁶⁸

"The Company" adıyla da anılan kurum, 1947 yılında yürürlüğe giren Ulusal Güvenlik Yasası gereğince istihbarat faaliyetleri ile sorumlu olan Stratejik Hizmetler Ofisi'nin (Office of Strategic Services-OSS) yerine geçmiştir.⁶⁹ Truman tarafından ilk kuruluş felsefesinde CIA'nın istihbarat faaliyetlerinin merkezî yöneticisi ve koordinatör olması öngörülmüştür. Ancak bu sorumluluk CIA yöneticisi konumunda olan DCI makamının yetkilerinin Ulusal Güvenlik Konseyi altında muğlaklıklar ile tanımlanması nedeniyle sağlıklı bir şekilde yerine getirilememiştir.⁷⁰

Kurumun herhangi bir kolluk fonksiyonu uygulama yetkisi bulunmamakta, faaliyetlerini insan kaynakları ve uygun diğer vasıtalar ile topladığı istihbaratla yürütmektedir. Herhangi bir bakanlığa bağlılığı bulunmayan CIA, sadece koordinasyondan sorumlu DNI'a rapor vermekte, ulusal güvenliğe tehdit teşkil

59 Ulusal Savunma Üniversitesi Resmi İnternet Sayfası, <https://ni-u.edu/wp/about-niu/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

60 William C. Spracher, "National Intelligence University: a half century educating the next generation of U.S. Intelligence Community Leaders", *Intelligence and National Security*, 2016, s. 3, <http://dx.doi.org/10.1080/02684527.2016.1248316> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

61 Tam adı "Five Eyes Intelligence Oversight and Review Council (FIORC)" olan ve Avustralya, Kanada, Yeni Zelanda, Birleşik Krallık ile ABD'den oluşan istihbarat alanında müttefiklik oluşumu.

62 William C. Spracher, *a.g.m.*, s. 7.

63 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 485

64 Mark M. Lowenthal, 2008, *a.g.e.*, s. 66.

65 İngilizce adları "Presidential Policy Directives (PPD)-Presidential Study Directives (PSD)".

66 Mark M. Lowenthal, 2018, *a.g.e.*, s. 2.

67 Sun Tzu, *a.g.e.*, s. 41.

68 Sun Tzu, *a.g.e.*, ss. 42-43.

69 Serhat Tezsever, *Millî Güvenliğimiz İçinde İstihbarat*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1999, s. 123.

70 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, ss. 105-106.

eden istihbarat hususlarını ise doğrudan Başkanlık makamına aktarmaktadır.⁷¹ Lider analizleri genellikle CIA⁷² tarafından yürütülmekte olup mevcut liderlerin yanında gelecek için potansiyel arz eden bireyler üzerine de bilgi toplama ve işleme faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.⁷³ Başkanlık Günlük Brifingi de dokümanı 1963 yılından itibaren 2007 yılında devredilene kadar CIA tarafından hazırlanarak ABD Başkanı'na sunulmuştur.

CIA Direktörü, Senato'nun tavsiye ve onayı ile ABD Başkanı tarafından atanmaktadır. İç teşkilat yapısı; Harekâtlar, Analiz, Bilim ve Teknoloji, Destek ile Dijital Dönüşüm olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır.⁷⁴

Faaliyet gösterdiği ilk örtülü operasyon görevi, 19 Aralık 1947 tarihinde İtalya genel seçimlerinde "komünist bir zaferin önüne geçilmesi" olarak verilmiştir. Operasyon, Hristiyan Demokrat Parti'nin 1948 yılında kazanması ile başarıyla sonuçlanmıştır.⁷⁵ Bunların yanında zayıf yönetimlerde liderlerin değiştirilmesi ve ölümlerle sonuçlanan ağır sorgulama koşulları gibi problemli sahalarda CIA'nın faaliyetlerinin pek çok kez sorgulanmasına yol açmıştır.⁷⁶

1.3.3. Savunma Bakanlığı Bağlı Kuruluşlar

1.3.3.1. Savunma İstihbarat Teşkilatı (Defense Intelligence Agency-DIA)

DIA, 1961 yılında Savunma Bakanı McNamara'nın çabaları sonucu Savunma Bakanlığı altındaki istihbarat faaliyetinin koordine edilmesi amacıyla teşkil edilmiş olup kurumun başında bir Korgeneral/Koramiral bulunmaktadır.⁷⁷ Senato

Silahlı Kuvvetler Komitesi tarafından oylama ile seçilen Başkan'ın ataması Senato tarafından onaylanmaktadır. Daha önceden bahsedildiği üzere DIA de tüm kaynaklara erişerek istihbarat faaliyetlerini yürüten bir kurumdur. Kurum içerisinde tarih, ekonomi, fizik, kimya, siyaset bilimi, bilgisayar teknolojileri gibi birçok alt alanda ihtisaslı personel çalışmaktadır.⁷⁸

Özellikle askerî operasyonlarda çatışma alanından en hızlı vasıta ile bilgi alınması, işlenmesi ve kritik bilgilerin devlet üst makamlarına aktarılması DIA'nın kurulma gerekçelerinin başında gelmektedir. Ayrıca, askerî ataşelik faaliyetleri de DIA görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır. Teşkilat için yapılan önemli bir eleştiri ise kurumun çalışanlarının çoğunlukla asker olmasına bağlı olarak istihbarat konusunda ihtisaslaşmanın mesleki gelişim planları nedeniyle kesintili olmasıdır.⁷⁹

1.3.3.2. Ulusal Güvenlik Ajansı (National Security Agency-NSA)

Savunma Bakanlığı içerisinde Genelkurmay Başkanlığı komutası altında 1949 yılında kurulan Silahlı Kuvvetler Güvenlik Ajansı (AFSA), bünyesinde yer alan deniz, hava ve kara kuvvetlerinin sinyal istihbaratı faaliyetlerinin koordine edilmesi amacıyla kurulmuştur. Kurum çalışanları, Başkan Truman tarafından 1952 yılında NSA bünyesine aktarılarak sinyal istihbarat faaliyetlerinde çalışmaya devam etmiştir.⁸⁰

Kurum, sinyal istihbaratı yanında bilgi güvenliği ve kripto

71 ABD İstihbarat Topluluğu Resmî İnternet Sayfası, <https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/411-cia> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

72 1986'dan itibaren CIA'ya bağlı bir birim olan Office of Leadership Analysis (LDA) aracılığı ile icra edilmeye başlanmış ve bu müstakil birim Soğuk Savaş sonrası 1995 yılına kadar en çok çıktı üreten alt birim olarak hizmet vermiştir. Bütçe ve mali kısıtlamalar sonrasında organizasyona son verilmiş ve "lider analizi" bölgesel bazda diğer bölümlerin altında bir hizmet hâline dönüştürülmüştür. Stephen Benedict Dyson vd., "Assessing How the U.S. Intelligence Community Analyzes Foreign Leaders", *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 2000, 1-29, s. 6.

73 Stephen Benedict Dyson vd., *a.g.e.*, s. 5.

74 Merkezi İstihbarat Teşkilatı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.cia.gov/about-cia/todays-cia> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

75 James H. Willbanks, *a.g.e.*, s. xxiii.

76 Başarı ve başarısızlıkla sonuçlanan önemli olaylar ile önemli yapısal değişikliklere ilişkin detaylı kronoloji için bkz. Jan Goldman, "Timeline of Central Intelligence Agency and Intelligence Activities, 1939-2015", Jan Goldman, (ed.), *The Central Intelligence Agency*, ABC-Clío, California, 2016, ss. xxi-xxxix.

77 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 123.

78 Savunma İstihbarat Teşkilatı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.dia.mil/About/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

79 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, ss. 123-125.

80 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 43.

hizmetlerine yönelik de görev yapmaktadır.⁸¹ Denizaşırı bölgeler de dâhil olmak üzere 80.000 ile 120.000 arasında personele olan kurumun yayımlanan icra emrine göre iki temel görevi vardır. Bunlardan birincisi yabancı kaynaklı her türlü sinyalin alınması ve çözülmesi, diğeri ise ABD'ye ait kripto anahtar güvenliğinin tesis ve idamesidir.⁸²

Teşkilatın yaptığı faaliyetler 2013 yılında eski çalışanları olan Edward Snowden tarafından yapılan sızıntı neticesinde Amerikan kamuoyunda şiddetle tartışılmıştır. Obama yönetiminde özgürlük ve demokrasinin en çok vurgulanan kavramlar olmasına rağmen özellikle ABD toprağı üzerinde gerçekleşen teknik takip faaliyetleri, icra ve yargı makamlarını karşı karşıya getirmiştir. Tartışma, NSA tarafından kullanılan PRISM isimli programın Microsoft, Yahoo, Google, Facebook, PalTalk, AOL, Skype ve Apple servisleri üzerinden akan verilere erişerek kullanıcıların tüm özel içeriklerinin aslında o kadar da özel olmadığını ortaya çıkarması ile yaşanmıştır.⁸³ Daha ilginç olan ise yaşananlar sonrası devlet yetkilerince yapılan açıklamalardadır. Bu kapsamda, Ulusal İstihbarat Direktörlüğü tarafından 8 Haziran 2013 tarihinde yapılan açıklamada programın Yabancı İstihbarat İzleme Yasası 702 maddesi uyarınca zorunlu olmamasına rağmen servis sağlayıcıların onayı ile yasal olarak işletildiğı belirtilmiştir.⁸⁴ Büyüyen tartışmalar diğere devletlere de sıçramıştır. Bu çerçevede Birleşik Krallık servislerinin NSA ile birlikte Fransa, İtalya ve Almanya dâhil olmak üzere birçok ülkede hem askerî hem de sivil iletişimi izlediğı anlaşılmıştır.⁸⁵ Konu, The Guardian'da yayımlanan 35 devlet başkanının dintelendiğı haberi⁸⁶ ile bir diplomatik kriz seviyesine gelmiş ve en üst düzeyde resmî eleştiriler paylaşmıştır.

1.3.3.3. Donanma İstihbarat Dairesi (Office of Naval Intelligence-ONI)

Askerî unsurlar içinde en uzun geçmişe sahip olan bu istihbarat yapılanması, Amerika İç Savaşı'nın ardından yabancı gemilerin özelliklerinin toplanması maksadıyla kurulmuştur. Özellikle deniz muharebelerinin zirveye ulaştığı II. Dünya Savaşı içerisinde personel ve bütçe hacimleri de genişletilmiştir.⁸⁷ 1990'lar ve sonrasında büyük değişiklikler geçiren kurum 2009 yılında günümüzdeki teşkilat yapısına kavuşmuştur.⁸⁸

ONI; ABD Deniz Kuvvetleri, Savunma Bakanlığı ve diğere ulusal denizcilik alanındaki tüm istihbarat ihtiyaçlarını karşılamak üzere görev yapmaktadır. Bilimsel ve teknik alanda bilgilerin toplanması da dâhil olmak üzere alanında uzman sivil ve askerî personeli kadrolarında bulundurmaktadır. Ayrıca, ONI bünyesinde Nimitz Operasyonel İstihbarat Dairesi, Farragut Teknik Analiz Merkezi, Kennedy Gayrinizami Harp Merkezi ve Hopper Bilgi Hizmetleri Merkezi olmak üzere toplam dört Mükemmeliyet Merkezi bulunmaktadır.⁸⁹

1.3.3.4. Deniz Piyadeleri İstihbaratı (Marine Corps Intelligence-MCI)

ABD Deniz Piyade Komutanlığı içerisindeki istihbarat birimi 2000 yılından itibaren insan istihbaratı, yer küresel istihbarat, karşı istihbarat ve sinyal istihbaratı hizmetlerini vermektedir. Alan uzmanı her üç personelden ikisi sahada aktif deniz piyadeleri ile birlikte çalışmaktadır.⁹⁰

1.3.3.5. Hava Kuvvetleri İstihbaratı-16. Hava Kuvveti (Air Force Intelligence-16th Air Force-AIR 16AF)

Mart 2019 itibarıyla teşkil edilerek bugüne kadar siber ve

81 ABD İstihbarat Topluluğı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/413-nsa> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

82 Mark M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, s. 134.

83 Timothy B. Lee, "The NSA spying debate, explained", 06.12.2015, <https://www.vox.com/2015/6/1/18093692/nsa-and-ed-snowden> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

84 Metnin tamamı için bkz. "Facts on the Collection of Intelligence Pursuant to Section 702 of the Foreign Intelligence Surveillance Act", Director of National Intelligence, 08.06.2015, <https://www.dni.gov/files/documents/Facts%20on%20the%20Collection%20of%20Intelligence%20Pursuant%20to%20Section%20702.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

85 BBC News İnternet Sayfası, "US spy leaks: How intelligence is gathered", 24.06.2015, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-24717495> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

86 The Guardian, "NSA monitored calls of 35 world leaders after US official handed over contacts", 25.08.2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/24/nsa-surveillance-world-leaders-calls> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

87 Deniz İstihbarat Dairesi Resmî İnternet Sayfası, "Proud History", <https://www.oni.navy.mil/About/Heritage/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

88 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 98

89 Deniz İstihbarat Dairesi Resmî İnternet Sayfası, "Fact Sheets", <https://www.oni.navy.mil/About/Fact-Sheets/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

90 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 113; ABD İstihbarat Topluluğı Resmî İnternet Sayfası, "Marine Corps Intelligence", <https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/426-marine-corps-intelligence> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

1.3.4. Adalet Bakanlığı Bağlı Kuruluşlar

1.3.4.1. Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi İstihbarat Programı (Drug Enforcement Administration Intelligence Program-DEA IP)

ABD ve gerektiğinde yurt dışı sorumluluk sahasında görev yapan DEA, 5.000 civarında personel ve 2 milyar ABD doları bütçe ile 67 ülkede 86 ofis vasıtasıyla dünya genelinde 680 analizci çalıştırmaktadır.¹⁰⁰ 1973 yılından itibaren görev yapan kolluk kuvveti niteliğindeki kuruluş; uyuşturucu kaynaklı istihbarat konusunda toplama, analiz ve yayma sorumluluklarını yerine getirmektedir.¹⁰¹

DEA de NSA gibi Wikileaks sızıntıları ile dünya kamuoyunda tartışılan bir konuma gelmiştir. 2010 yılında diplomatik kanallar arasında yapıldığı ifade edilen sızdırılmış değerlendirmeye göre sahip olunan teknolojik imkânlar ve örgüt ağı ile edinilen bilgilerin politik rakiplere karşı kullanılması söz konusu olmuştur.¹⁰²

1.3.4.2. Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation-FBI)

Yeni bir devletin kurulması ile başlayan adalet mekanizmasının işletimi ve bu nedenle kolluk kuvveti ihtiyacı öncelikle yerel düzeydeki çözümler ile sağlanmıştır.¹⁰³ Ancak federal seviyede suçla mücadeleye duyulan ihtiyaç nedeniyle I. Roosevelt tarafından politik baskıların da etkisiyle FBI teşkilatı 1901 yılında kurulmuştur.¹⁰⁴

CIA ve DIA gibi diğer birçok istihbarat biriminin de aynı sorumlulukları bulunmasına rağmen istihbarata karşı koyma

faaliyetlerinin koordinasyonu, 12333 Numaralı İcra Emri¹⁰⁵ gereğince FBI teşkilatının en temel görevi durumundadır. SSCB'nin dağılması ile bu konudaki ihtiyacının azaldığı değerlendirilerek personel kaynaklarında kısıtlamaya gidilse de nükleer silahların sınırlandırılması ve silah kontrol rejimlerinin karşılıklı olarak denetimi, FBI'n görev dağılımını daha geniş ve farklı kaynaklar ile yeni bir düzene taşımıştır.¹⁰⁶

11 Eylül terör saldırısının yarattığı yıkıcı etkinin ardından FBI Başkanı Robert Muller tarafından FBI teşkilatının başlıca 3 görevi; Birleşik Devletler'in terörist saldırılardan, yabancı istihbarat operasyonları ve casuslardan, siber saldırı ve yüksek teknoloji suçlarından korunması olarak vurgulanmıştır.¹⁰⁷ Geçmiş bunca zaman içinde birçok suçla başarı ile mücadele edilmesine karşın teşkilatın ele aldığı suçların çoğu zaman Watergate ve Whitewater skandalları gibi politik sinir uçlarına temas etmesi neticesinde büyük tartışmalar da gündeme gelmiştir.¹⁰⁸

Günümüzde FBI; ABD'de 56 ana merkez, 350 uydu ofis ve deniz aşırı büyükelçiliklerde 60'tan fazla temsilcilik ile birçok farklı çatı altında çalışmalarını yürütmektedir.¹⁰⁹

1.3.5. İç Güvenlik Bakanlığı Bağlı Kuruluşlar

1.3.5.1. İç Güvenlik Bakanlığı İstihbarat ve Analiz Ofisi (Department of Homeland Security Office of Intelligence and Analysis-DHS OIA)

İç Güvenlik Bakanlığı içerisinde 2007 yılında teşkil edilen birim ABD toprağı üzerinde ulaşım güvenliği, göç ve gümrük denetimi, sınır güvenliği, vatandaşlık hizmetleri, ulusal acil durum yönetimi,

Do/ (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

100 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 145.

101 Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi Resmî İnternet Sayfası, "What We Do", <https://www.dea.gov/intelligence> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

102 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 148; BBC News İnternet Sayfası, "Wikileaks: Governments' sought US wiretapping help", 26.12.2010, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-12079794> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

103 Willard M. Oliver, *The Birth of The FBI: Teddy Roosevelt, the Secret Service and the Fight Over America's Premier Law Enforcement Agency*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2019, s. 2.

104 Willard M. Oliver, *a.g.e.*, s. 109.

105 128; İcra Emri 12333 için bkz. Dipnot 57.

106 Mark M.Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, ss. 129-230.

107 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 138.

108 Willard M. Oliver, *a.g.e.*, s. 263.

109 INFRAGard, İnternet Crime Complaint Center (IC3), Overseas Security Advisory Council (OSAC), United States Computer Emergency Readiness Team (US-CERT), National Cyber-Forensics & Training Alliance (NCFTA) ve Domestic Security Partnership (DSP). Çalışma ortakları hakkında detaylı bilgi için bkz. ABD İç Güvenlik Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Intelligence Enterprise", <https://www.dhs.gov/intelligence-enterprise> (Erişim Tarihi: 14.11.2020); FBI Resmî İnternet Sayfası, "Mission & Priorities", <https://www.dhs.gov/intelligence-enterprise> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

siber güvenlik ve kritik altyapı koruma hizmetlerinin yerine getirilmesi için federal ve yerel düzeyde istihbarat faaliyetleri yürütmektedir.¹¹⁰

1.3.5.2. ABD Sahil Güvenlik İstihbaratı (U.S. Coast Guard Intelligence-CGI)

Askerî unsurların hizmet verdiği beşinci kurum olan Sahil Güvenlik, 1966 yılında Ulaştırma Bakanlığı altında kurulmasının ardından 2001 yılında İç Güvenlik Bakanlığı'nın teşkilatına dâhil edilmiştir. Bu geçiş ile birlikte geçmiş 1915 yılına dayanan sahil güvenlik istihbarat faaliyetleri hem bütçe hem de personel açısından genişlemiştir.¹¹¹ Hem askerî hem de kolluk görevleri üstlenen kurumun istihbarat faaliyetlerinin organizasyonu da aynı şekilde ayrılmaktadır. Terörizm, kaçakçılık, yasa dışı göç ve uyuşturucu ile mücadele görevleri kurum bünyesinde yer alan Karşı İstihbarat, Sinyal İstihbaratı ve Koordinasyon Merkezi birimleri aracılığı ile desteklenmektedir.¹¹² Ayrıca Sahil Güvenlik Koordinasyon Merkezi tarafından kontrol edilen COASTWATCH yazılımı aracılığı ile ulusal güvenliği tehdit teşkil eden tüm faaliyetler, yolcu ve vasıta bilgileri ilgili birimler ile paylaşılmaktadır.¹¹³

1.3.6. Enerji Bakanlığı Bağlı Kuruluşlar

1.3.6.1. Enerji Dairesi ve İstihbarat ve Karşı İstihbarat Başkanlığı (Department of Energy Office of Intelligence and Counterintelligence-DOE OICI)

ABD Enerji Bakanlığı bünyesinde yer alan İstihbarat ve İstihbarata Karşı Koyma Ofisi, ulusal güvenlik için pa-

biçilmez değere sahip nükleer teknoloji, stratejik petrol rezervleri vb. konularda bilgi ve teknolojiyi muhafaza etmekle görevlidir.¹¹⁴

Kurumun istihbarat faaliyetleri sorumluluğu 1946'ya dayanmakta olup Atomik Enerji Komisyonu'nun teşkili ile başlamıştır.¹¹⁵ Bu sorumluluk, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizi sonrasında 1977 yılında Carter döneminde teşkil edilen Enerji Bakanlığı'na aktarılmıştır.¹¹⁶ Kurum, Soğuk Savaş ve sonrasında nükleer silahların ele geçirilmesi, etkisiz hâle getirilmesi ile öncelikle Rusya olmak üzere yabancı devletlerin nükleer programlarının takip edilmesinde önemli görevler almıştır.¹¹⁷

1.3.7. Dışişleri Bakanlığı Bağlı Kuruluşlar

1.3.7.1. İstihbarat ve Araştırma Bürosu (Department of State Bureau of Intelligence and Research-DOS INR)

INR'nin amacı tüm kaynaklardan elde edilen istihbaratı ABD dış politikası hizmetine hazırlamaktır.¹¹⁸ 1947 yılında teşkil edilen organizasyon, ABD yönetimindeki en eski sivil istihbarat birimini oluşturmaktadır.¹¹⁹ Kurum, Başkan'ın Günlük Brifingi adıyla bilinen raporun hazırlık faaliyetlerine de iştirak etmektedir. Bünyesindeki analiz ofisleri bölgesel seviyelerde gruplandırılmıştır. Rusya için ise ayrı bir analiz ofisi bulunmaktadır.¹²⁰ Birimin kendisine ait istihbarat toplama unsurları bulunmamakla birlikte en bilinen çıktıkları Bakan'a sunulan Bakan'ın Sabah Özeti dokümanıdır.¹²¹

110 DHS Resmî İnternet Sayfası, "Domestic Security Alliance Council-Partners", <https://www.dsac.gov/partners> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

111 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, ss. 115-116.

112 ABD Sahil Güvenlik Resmî İnternet Sayfası, "Intelligence Enterprise", <https://www.dco.uscg.mil/Our-Organization/Intelligence-CG-2/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

113 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, ss. 116-117.

114 ABD Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.state.gov/bureaus-offices/bureaus-and-offices-reporting-directly-to-the-secretary/bureau-of-intelligence-and-research/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

115 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 127.

116 "Statement of Robert W. Daniel, Jr., Director of Office of Intelligence Department of Energy FY 1992 Appropriations Hearings", Energy and Water Development Appropriations for 1992: Hearings, Part 6, 819-836, US Government Printing Office, 1991, s. 820.

117 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 127.

118 ABD Enerji Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.energy.gov/intelligence/office-intelligence-and-counterintelligence> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

119 ABD İstihbarat Topluluğu Resmî İnternet Sayfası, <https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/424-state-department-bureau-of-intelligence-and-research>, (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

120 ABD Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.state.gov/about-us-bureau-of-intelligence-and-research/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

121 "The Book" adıyla da anılan doküman CIA tarafından üretilen "National Intelligence Daily" ile kıyaslanmaktadır. Mark. M. Lowenthal, 1992, *a.g.e.*, ss. 116-117.

1.3.8. Hazine Bakanlığı Bağlı Kuruluşlar

1.3.8.1. Hazine Bakanlığı İstihbarat ve Analiz Dairesi (Department of Treasury Office of Intelligence and Analyses-DOT OIA)

11 Eylül terör saldırısına kadar daha düşük seviyeli bir istihbarat yapılanmasına sahip olan Hazine Bakanlığı istihbarat birimi, 2004 yılında onaylanan Konsolide Ödenekler Yasası ile kurum içi istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesi ve ulusal finansal sistemin yaşa dışı faaliyetler ile tehdit edilmesine karşı korunması ile görevlendirilmiştir.¹²² Dünya genelinde elektronik olarak finansal transferlerin yurt içi ve yurt dışı yapılmasını sağlayan Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunications (SWIFT) sistemi üzerinde de terörle mücadele amacıyla Hazine Bakanlığı tarafından takip uygulaması çalıştırılmaktadır.¹²³

2. ABD Erken İhbar, Hava ve Füze Savunma Sistemi

Harp sahasında füze kullanımı ilk defa Alman V2 füzelerinin 1944 yılında konuşlandırılması ile ortaya çıkmış, ancak taktik olarak isabet oranı düşük bu tehdide hazırlıksız yakalanılmıştır.¹²⁴ Tehdit karşısında oluşturulan Füze ve Hava Savunma Sistemi ise askerî ve sivil bölgeler ile uçak gemisi gibi hareket etme kabiliyetine sahip unsurlara karşı saldırıda bulunacak araçların tespit edilerek etkisiz hâle getirilmesini sağlamaktadır.¹²⁵

Çin, Rusya, Kuzey Kore ve İran gibi rakiplerin güç kazandığı günümüzde ABD füze savunma sisteminin geleceği için en önemli kelime "entegrasyon" olarak belirtilmektedir.¹²⁶ Mevcut tehdit durumuna örnek amacıyla Barent Denizi, Baltık Denizi, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de birer gemi üzerinden SS-N-27 (Sizzler) Suüstü Seyir Füzesi 300 km tehdit kaplaması ve SS-N-30 (3M 14 Kalibr) Kara Hücumu Seyir Füzesi 2000 km tehdit kaplaması Şekil: 4'te sunulmuştur.¹²⁷

ABD'nin bu alandaki mevcut sistemleri kısmen ulusal kısmen ise müttefiklik ilişkileri içerisinde yer almaktadır. Ground-based Midcourse Defense (GMD) ağı altındaki çok sayıda Ground Based Interceptors (GBI)'ler ABD ve Kanada ana karası üzerinde kıtalararası balistik füze karşısında savunma sağlarken Patriot Advanced Capability (PAC-3), Terminal High Altitude Air Defense (THAAD) ve Aegis SM-3 sistemleri orta ve kısa menzilli balistik füzelere karşı geliştirilmiştir.¹²⁸ Bu sistemlerden GMD en geniş kaplama ile koruma yaparken Aegis, THAAD ve PAC-3'ler bölgesel olarak sınıflandırılmaktadır.

Uzay ortamı da erken ihbar sistemlerinin önemli bir alanı durumundadır. 1970'te ilki fırlatılan ortalama beş sene çalışma süresine sahip toplamda 23 adet Savunma Destek Programı (Defense Support Program-DSP) uyduları, taktik füzelerin atılış ve nükleer patlamaların tespiti amacıyla günümüze kadar hizmet etmiştir. Ayrıca, sabit dünya yörüngesi ve yüksek döngüsel yörüngelerde bulunan bir dizi Uzay Tabanlı İnfrared Sistemi (Space Based Infrared Systems-SBIRS) ile Füze Savunma Ajansı tarafından yönetilen Takip ve Gözetleme Sistemi (The Space Tracking and Surveillance System-STSS) uyduları vasıtasıyla dünya genelinde kaplama sağlanmaktadır.

Bağımsız sistemlerden ise Hava Kuvvetleri'ne ait C-135 tipi uçaklarının dönüştürülmesiyle tasarlanan Cobra Ball RC-135S serisi erken uyarı uçakları balistik hedeflerin tespiti ve hedef doğrulama için kullanılmaktadır. Diğer bir müstakil sistem ise 10.000 fit irtifada seyredebilen keşif ve tespit balonu (The Joint Land Attack Cruise Missile Defense Elevated Netted Sensor System-JLENS) projesidir. Bu sistem Kara Kuvvetleri tarafından hayata geçirilmiş ancak gelişmeler bütçe kısıntıları nedeniyle yavaşlamıştır.

Aegis Balistik Füze Savunma Sistemi (The Aegis Ballistic Missile Defense System-BMD) bugün dünya denizlerinde seyreden

122 Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, ss. 130-131.

123 Mark M. Lowenthal, 2008, *a.g.e.*, s. 489.

124 Warren J. Board vd., *Air and Missile Defense Systems Engineering*, CRC Press, New York, 2006, s. 1.

125 Warren J. Board vd., *a.g.e.*, s. 49.

126 Brian R. Green, "America should integrate a strike capability with its missile defense systems", C4ISRNET İnternet Sayfası, <https://www.c4isrnet.com/opinion/commentary/2020/09/08/america-should-integrate-a-strike-capability-with-its-missile-defense-systems/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

127 Ian Williams, "The Russia-NATO A2AD Environment" Center for Strategic and International Studies (CSIS) İnternet Sayfası, 29.11.2018, <https://missilethreat.csis.org/russia-nato-a2ad-environment/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

128 Ian E. Rinehart vd., "Ballistic Missile Defense in The Asia-pacific Region: Cooperation and Opposition", Ayoub Vermeirsch, (ed.), *Ballistic Missile Defense: Select Issues and Policies*, Nova Publishers, New York, 2013, 1-32, ss. 11-12.

129 Michael E. DeVine, *a.g.y.*, s. 14.

Sekil-4: 4 SS-N-27 (Sizzler) ve SS-N-30 (3M 14 Kalibr) Füze için Menzil Kaplamaları¹²⁹

62 Arleigh Burke (DDG) ve 22 Ticonderoga (CG) sınıfı gemide bulunan Aegis Savaş Yönetim Sistemi vasıtasıyla kontrol edilmektedir. Hâlihazırda 33 gemi (28 DDG ve 5 CG) üzerinde balistik füze önleme sistemi konuşlandırılmıştır. Sistemin Romanya'da aktif bir (SM-3 IB) ve Polonya'da inşası devam eden¹³⁰ bir (SM-3 IIA) olmak üzere iki sabit yer bileşeni ile Havaii'de konuşlu bir sahil test merkezi bulunmaktadır.¹³¹ Ayrıca temin etme sırasıyla Japonya, İspanya, Norveç, Güney Kore ve Yeni Zelanda Donanması da bu sisteme sahip gemiler bulundurmaktadır.

Aegis sisteminin öncelikli radarı gemilerde bulunan AN/SPY-1'dir. S Bandında çalışan radar ilk tasarım itibarıyla aynı anda sadece bir angajman gerçekleştirme yeteneğine sahip iken güncellemeler ile bu yetenek geliştirilmektedir.¹³² Gelecek yıllarda inşa edilecek İspanya, Japonya ve Kanada gemileri de dâhil olmak üzere bu sistemin yerini SPY-7 radarı alacaktır. Sistem ile kullanılabilen ikincil sensör ise

hâlihazırda ABD'de 10 adet olmak üzere Japonya, Türkiye, İsrail ve Basra Körfezi'nde de konuşlandırılan TPY-2 X-Bant kara radarlarıdır. Bahse konu radar THAAD atış kontrol sisteminin desteklenmesinde Terminal-Esaslı Mod (Terminal-Based Mode-TBM) ve savaş operasyon merkezinin füze atış idaresinde İleri-Esaslı Mod (Forward-Based Mode-FBM) olmak üzere 2 tipte kullanılabilir.¹³³

THAAD, üst atmosferde çalışan Aegis ve alt atmosferde çalışan Patriot sistemleri arasında 200 km yüksekliğe kadar atılan füzeleri intikal ve son güdüm safhalarında tespit ve imha edebilen diğer bir sistemdir. Kara ve deniz kuvvetleri tarafından işletilen sistem çoklu atış istasyonu, füzeler, radar ve atış kontrol sisteminden oluşmaktadır. 1989 yılında başlatılan projede ilk kez 2017 yılında orta menzilli balistik füzenin etkisiz hâle getirilmesi başarılıdır.¹³⁴ Sistemin Katar ve Birleşik Arap Emirliği'ne (BAE) yurt dışı satış onayları da gerçekleşmiştir. Sisteme ait üç batarya dönüşümlü olarak kullanılmakta olup

¹³⁰ Polonya'daki alt yüklenicilerden kaynaklanan gecikmeler nedeniyle projenin 2022 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Megan Eckstein, 12.03.2020, "MDA, Army Withholding Pay as Aegis Ashore Poland Construction Still Drags", <https://news.usni.org/2020/03/12/mda-army-withholding-pay-as-aegis-ashore-poland-construction-still-drags> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

¹³¹ CSIS İnternet Sayfası, "Aegis Ballistic Missile Defense", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/system/aegis/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

¹³² CSIS İnternet Sayfası, "AN/SPY-1 Radar", 11.12.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/an-spy-1-radar/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

¹³³ RadarTutorial İnternet Sayfası, "AN/TPY-2", <https://www.radartutorial.eu/19.kartei/02.surv/karte015.tr.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

¹³⁴ CSIS İnternet Sayfası, "Terminal High Altitude Area Defense (THAAD)", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/system/thaad/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

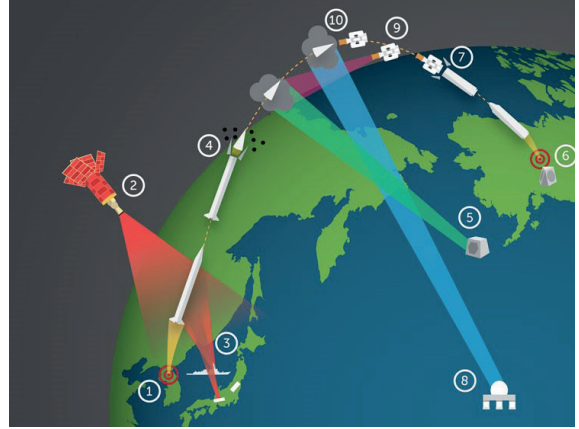
Kuzey Kore'nin saldırgan açıklamalarının ardından artan kaygı ile dördüncü batarya 2013 yılında Guam'a planlanandan iki sene önce yerleştirilmiştir.¹³⁵ Bu tehditten artarak etkilenen bir diğer devlet olan Japonya ise 2018 yılında sayısını artırmayı öngördüğü Aegis platformlarının yerine THAAD ve PAC3 gibi alternatiflere sahip olmayı değerlendirmektedir.¹³⁶ Adı geçen PAC3 ise Türkiye tarafından yakından bilinen Patriot sisteminin geliştirilmiş hâlidir. İlk olarak taktik füzelerle karşı geliştirilen ve müteakiben Körfez-Irak Savaşında kullanılan mobil hava savunma sistemi, bugün hem ABD hem de birçok ülkede¹³⁷ millî kontrolde kullanılmaktadır. Sistem 100 km menzile sahip olup AN/MPQ-53/65 tipi C, G ve H bantlarında çalışan radarlar ile desteklenmektedir.

Bahse konu bölgesel sistemlerin verileri 2004 yılında tesis edilmiş ve bugün 70'ten fazla noktada istasyonu bulunan The Command and Control, Battle Management and Communications (C2BMC) altyapısına aktarılmaya başlanmıştır. Sistem aracılığıyla kara, deniz ve uzay harekât sahasında yer alan sensörler üzerinden kaplamanın oluşturulması ve müşterek planlama yapılmasına imkân tanınmaktadır.

C2BMC birçok ilave sensör tarafından da beslenmektedir. Alaska Eareckson Hava Üssünde konuşlu 95 fit yarıçapına sahip Cobra Dane Radarı ile L Bandında 3.200 km'ye kadar tespit yapılabilmektedir.¹³⁸ Sistemin bir diğer parçası yarı-dalar bir deniz petrol platformu üzerinde yerleştirilmiş Sea Based X-Band Radar (SBX) sistemidir. ABD'nin batı sahillerini koruyan bu sistemin 2.500 km tespit mesafesi bulunmaktadır.¹³⁹ Ayrıca ABD ve Birleşik Krallık topraklarında konuşlu yer tabanlı Upgraded Early Warning Radar (UEWR) sistemleri de C2BMC sistemine katkı sağlamakta olup sistemin Ground-based Midcourse Defense (GMD) ağına bağlanma çalışmalarına devam edilmektedir.

Sistem tarafından önemli bir test atışı ise 17 Kasım 2020 tarihinde icra edilmiştir. Bu atışı ile ilk defa kıtalar arası balistik

füze teması C2BMC tarafından bir donanma unsuruna iletilmiş ve gemiden atılan SM-3IIA güdümlü mermisi ile tehdit etkisiz hâle getirilmiştir.¹⁴⁰

- 1.Tehdit füze atışı
- 2.Uydu ile IR tespiti
- 3.İleri konuşlu radar takibi
- 4.Tehdit füzenin aldatma mekanizması
- 5.Tehdit bulutunun izlenmesi
- 6.Kara tabanlı karşı tedbir atışı
- 7.İmha aracının vuruş safhası
- 8.Tehdit bulutu ve füze hassas ayrımı
- 9.İmha aracının hassas sevkı
- 10.Vuruş

Şekil-5: Orta Menzilli Erken İhbar ve Önleme Sistemi Çalışma Prensipleri¹⁴¹

Sistemlerin genel çalışma mantığı açısından en temel prensip tehdidin en kısa sürede tespit edilmesidir. Tehdidin farklı bantlarda çalışan radarlar ve IR sensörler tarafından algılanması sonrasında seyir konumundaki gemi ya da ileri konuşlu mobil kara vasıtalarında bulunan füze/atmosfer üstü imha araçları (Exoatmospheric Kill Vehicle-EKV) fırlatılmaktadır. Bu süreçte

¹³⁵ Ian E. Rinehart vd., a.g.e., s. 12.

¹³⁶ Ankit Panda, "Japan Suspends Aegis Ashore Missile Defense Plans. What Happens Now?", 23.06.2020, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2020/06/japan-suspends-aegis-ashore-missile-defense-plans-what-happens-now/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

¹³⁷ Millî kontrolde Almanya, Yunanistan, İsrail, Japonya, Kuveyt, Hollanda, Polonya, Katar, Suudi Arabistan, Güney Kore, İspanya, Tayvan, BAE; ABD kontrolünde Bahreyn, Almanya, Japonya, Ürdün, Kuveyt, Katar, Güney Kore ve BAE.

¹³⁸ CSIS İnternet Sayfası, Ian Williams, "Cobra Dane", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/cobra-dane/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

¹³⁹ "Sea Based X-Band Radar (SBX)", Missile Defense Advocacy Agency İnternet Sayfası, <https://missiledefenseadvocacy.org/defense-systems/sea-based-x-band-radar-sbx/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

¹⁴⁰ David B. Larter, "US Navy destroyer shoots down an ICBM in milestone test", 17.11.2020, <https://www.defensenews.com/naval/2020/11/17/us-navy-destroyer-shoots-down-an-icbm-in-milestone-test/> (Erişim Tarihi: 17.11.2020).

¹⁴¹ CSIS İnternet Sayfası, "Ground-based Midcourse Defense (GMD) System", 15.06.2018, https://missile.wpengine.com/wp-content/uploads/2016/04/GMD_Web_med-res.jpg (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

karşı tedbirler de göz önüne alınarak izlemeye devam edilmekte ve fiziksel imha yöntemi ile tehdit etkisiz hâle getirilmektedir.

ABD'nin kendi sahip olduğu sistemlerin yanında müttefik ilişkisi içerisinde dâhil olduğu projeler de bulunmaktadır. Bu kapsamda; ABD, Almanya ve İtalya tarafından ortak olarak üretilen The Medium Extended Air Defense System (MEADS) ile eski Patriot sistemlerinin yenilenmesi hedeflenmiştir. 2013 yılında testleri tamamlanan erken ihbar sistemi bahse konu devletlerde mevcut PAC-3 füzeleri ile Alman üretimi IRIS-T kısa menzil füzelerini kullanabilmektedir.¹⁴² İtalya ve Fransa'nın ortaklığında THALES ve EUROSAM tarafından geliştirilen The Sol-Air Moyenne Portée/Terrestre (SAMP/T) ise taktik balistik füze tehditlerine karşı NATO sistemleri ile entegre çalışabilen ve hızla sevk edilebilen erken ihbar ve savunma sistemidir. 600 km'ye kadar tespitite bulunabilen sistem 30-120 km menzilli Aster füzelerini kullanmaktadır. 2005'te testleri başarı ile tamamlanan sistem Suriye sınır güvenliği kapsamında bir dönem Türkiye'de de yerleştirilmiştir.¹⁴³

ABD desteği ile üretilmiş olan İsrail envanterindeki Arrow-2 (alçak irtifa füzelerine karşı) ve Arrow-3 (orta menzilli balistik füzelerine karşı) sistemleri ise sahada SCUD füzesini başarı ile imha etmiş, İran'ın sahip olduğu Shabab-3 füzesini ise benzetim testlerinde etkisiz hâle getirebilmiştir.¹⁴⁴ Sistem 2.400 km'ye kadar koruma şemsiyesi sağlayabilmektedir. İsrail'in sahip olduğu diğer bir önemli sistem ise Iron Dome isimli bilinen ve Filistin'den atılan füzelerine karşı her biri 150 km²'lik alan savunabilen sistemdir. Sistem, 4-70 km arasındaki kısa menzilli top ve füze atışlarına karşı vuruş yeri hesaplaması da yaparak Tamir karşı füzeleri aracılığı ile etkinlikle savunma yapabilmektedir.¹⁴⁵ Üçüncü sistemleri ise Arrow serisi ile Iron Dome etki alanı arasında kullanılan ve 2017'den itibaren faal olan David's Sling savunma sistemidir. Belirtilen tüm projeler ABD ile birlikte geliştirilmekte ve sistemlerin idamesinde ABD yıllık bütçesinden milyar dolarlara varan ödenekler

aktarılmaktadır.

3. Ulusal Güvenliğe İlişkin Sivil Faaliyetler

Çalışma kapsamında ABD'nin devlet teşkilatı içerisinde istihbarat faaliyetleri ile küresel ölçekte balistik füze saldırısına karşı geliştirmekte olduğu Erken İhbar Sistemi'nin güncel durumu paylaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle Soğuk Savaş süresince her zaman bir adım önde olmak ve güvenliği tesis etmek üzere yüksek seviyelerde bütçeler ilgili projelere tahsis edilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise tehdit anlayışları değişmiş, savaş sahnesinin aktörleri arasında yeni teknolojinin üstünlüklerini kullanabilen terörizm unsurları da dâhil olmuştur.

Bu noktada çalışmaya katkı sağlayabilecek çıkarımlardan biri, sivillerin de bir zamanlar sadece devletin tekelinde olduğu düşünülen faaliyetleri yapma yeteneğine sahip olmaya başlamasıdır. Örnek olarak uzay yarısındaki iki rakipten ABD, uzay istasyonuna kendi araçları ile insan göndermeyi bırakarak bu hizmeti son 10 yıldır Rusya'dan satın almak suretiyle gerçekleştirmiştir. Geçtiğimiz aylarda ise ilk defa bir özel şirket olan SpaceX aracılığı ile bu faaliyet yerine getirilmiş ve uzayın eskisi kadar uzak olmadığı görülmüştür.

Bilinen kayıtlı uydular incelendiğinde 1425'i ABD, 382'si Çin ve 172'si Rusya'ya ait olmak üzere toplam 2787 uydunun uzayda farklı maksatlarda yer aldığı görülmektedir.¹⁴⁶ Bu toplam sayının normal olabileceği değerlendirilmek ile birlikte ABD'nin uydularından 33 adedinin sivil, 1011 adedinin ticari maksatlı kullanılması ise istihbarat alanında yeni bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Sivil alandaki bu yetenek kazanımı uzaya uydu gönderme maliyetlerinin düşmesi ile gerçekleşmiş ve bugün toprak ekimi için arazi incelemeleri, park yeri doluluğu bilgisine göre stok transferi gibi özel sektörün karar almadaki istihbarat ihtiyaçlarına cevap vermektedir.¹⁴⁷ Günde beş kez aynı noktadan uydu geçirme imkânına sahip

142 CSIS İnternet Sayfası, "Medium Extended Air Defense System (MEADS)", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/meads/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

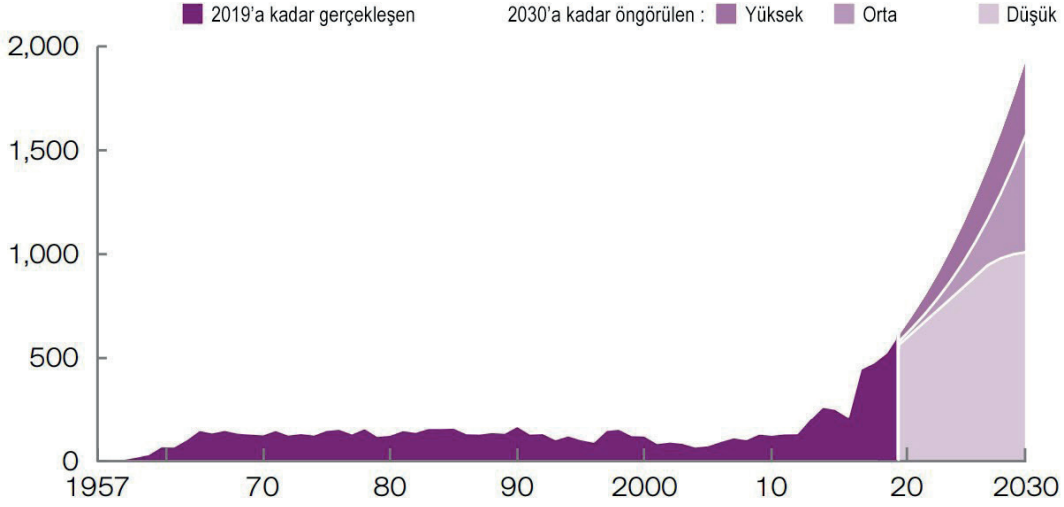
143 CSIS İnternet Sayfası, "Sol-Air Moyenne Portée/Terrestre (SAMP/T)", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/samp-t/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

144 CSIS İnternet Sayfası, "Arrow 2 (Israel)", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/arrow-2/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

145 CSIS İnternet Sayfası, "Iron Dome (Israel)", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/iron-dome/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

146 Union of Concerned Scientists İnternet Sayfası, "UCS Satellite Database", 01.08.2020, <https://www.ucsusa.org/resources/satellite-database> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

147 Kristene Quan, "How tiny, cheap satellites are transforming business intelligence", 01.12.2014, <https://www.canadianbusiness.com/innovation/micro-satellites-business-intelligence/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

Şekil-6: 2030 Yılına Kadar Fırlatılması Planlı Uydu Öngörüsü¹⁴⁹

BlackSky şirketinin sahip olduğu yetenek birçok devletten fazla konumdadır.¹⁴⁸ Üretim-tüketim makamlarının yalnızca devlet-devlet olmasının geride kalışı ile istihbaratın, güvenliğin yanında ticari bir emtiaya dönüşümü de gerçekleşmektedir. Bu kapsamda şirketlerin birçoğu her ne kadar ABD'ye kayıtlı olsa bile üretilen istihbaratın ne kadar ABD devlet kurumlarına ait olduğu artık tartışmalıdır. Alman Uzay Merkezi tarafından 2030'a kadar uzaya gönderilecek uydu miktarına ilişkin projeksiyon Şekil-6¹⁴⁹'da sunulmuştur.

Sivil sektörün geliştiği diğer önemli alanın insan istihbaratı ve öngörüsül istihbarat olduğunu söylemek yerinde olacaktır. 1930'lu yıllarda Almanya tarafından Silahlı Kuvvetler Psikolojik Harp Bölümü mensubu Psikolog Walter Beck gibi psikologlar çeşitli ülkelere gönderilerek bilim adamı sıfatı ile toplumun psiko-sosyal yapısı ve değişik yörelerin insanları hakkında bilgi elde etmiştir.¹⁵⁰ Bugün ise artan iş bölümü neticesinde kurumsal olarak bu faaliyeti yürüten geniş bir tabana yayılmış sivil araştırma şirketleri bulunmaktadır.

2008 yılında Ulusal İstihbarat Konseyi tarafından yürütülen konferans neticesinde "2025 yılında ABD Çıkarlarına Potansiyel Etkisi Olacak 6 Teknoloji" konulu rapor içerisinde "Nesnelerin

İnterneti (The Internet of Things)" de yer almıştır.¹⁵¹ Bugünkü sıradan bireyin alabileceği bir cep telefonu; ivme sensörü, retina ve parmak izi tanıma uygulamalarına sahip akıllı işletim sistemleri ile bir uçağın kara kutusu gibi günlük alışkanlıkların, fikir yapısının, tercihlerin kaydını tutabilmekte ve bu bilgileri ticari maksatlı olarak paylaşabilmektedir. 2020 yılı itibarıyla birbiri ile iletişim kurma yeteneğine sahip 50 milyar bileşen olduğu değerlendirilmektedir. Bu bileşenlerin birbirleri arasında bilgi transferi ise kontrol edilmesi zor bir ölçekte veri yaratmaktadır. Elektronik ortamda oluşturan verinin korunmasının zorluğu nedeniyle güvenliğe ilişkin kabuller de hızla değişmektedir.

2016 yılında gerçekleşen ABD Başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın Hillary Clinton karşısında kazandığı seçim sonucunda seçimlere müdahale olup olmadığı büyük tartışma konusu olmuştur. 2020 seçimleri arifesinde 200 tanık ve 1 milyonun üzerinde dosyanın incelenmesi ile oluşturulan Komite raporunda suç teşkil edecek nitelikte delil bulunmasa da kampanya ekibinin Rusya ile sayısız ilişkisi aktarılmıştır. Devam eden tartışmalar İngiliz Cambridge Analytica şirketi tarafından milyonlarca ABD seçmenin Facebook verilerine istinaden kişiye özel paylaşımlar ile yönlendirildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu faaliyetin sonucunda ise seçimler gibi hassas bir konuda insanın özgün

¹⁴⁸ Rachel Jewett, "From Imagery to Insights: The Commercial Case for Geospatial Intelligence", 01.12.2014, <http://interactive.satellitetoday.com/via/august-2020/from-imagery-to-insights-the-commercial-case-for-geospatial-intelligence/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

¹⁴⁹ Munich Security Report 2020-Westlessness, s. 57, <https://doi.org/10.47342/IAQX5691> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

¹⁵⁰ Serhat Tezsever, *a.g.e.*, s. 105.

¹⁵¹ Diğer başlıklar "Biyogeronteknoloji", "Enerji Depolama Malzemeleri", "Biyoyakıtlar" ve "Biyobazlı Kimyasallar", "Temiz Kömür Teknolojileri" ve "Servis Robotları" olarak yer almıştır. Rapor için bkz. National Intelligence Council, "Disruptive Civil Technologies: Six Technologies with Potential Impacts on US Interests out to 2025", Nisan 2008, s. iii, <https://fas.org/irp/nic/disruptive.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

karar alma yeteneğinin ne kadar gerçekçi olduğu tartışmaları yaşanmıştır.¹⁵²

4. ABD Güvenlik Sistemi Üzerine Örnekler ve Düşünceler

Akademik araştırmalar açısından istihbarat faaliyetlerinin incelenmesi kapsamında en önemli kısıtlayıcı etken, gizlilik dereceleri hususların kamuya açıklanmasındaki gecikme ve yasaklardır. Bu nedenle istihbarat tarihindeki boşluklar, araştırmacıları vaka-süreç incelemelerinde teori geliştirememeye zorlamaktadır.¹⁵³ Bilgi Özgürlüğü Yasası uyarınca faaliyetlerin üzerinden 50 yıl geçmesi sonrasında uygun görülen arşiv materyali kamuya açıklanmakta ve araştırmacılar için yeni birincil kaynaklar ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda örnek olarak, Soğuk Savaşta komünizmin önlenmesine yönelik Avrupa'da yürütülen birçok faaliyet hakkında yeni bilgilere ulaşılmaya başlanmıştır.

İstihbaratın kesintisiz yürütülmesi en önemli esaslardan bir tanesidir. Bu prensibe örnek olarak; Irak Savaşı'nda ABD Savunma Bakanlığı ve CIA tarafından Irak'a içine sızdırılmış timlerce muhtelif hedefler ile savunma sisteminin zayıf noktaları ortaya çıkarılmış ve harekât dinamik olarak yönlendirilmiştir.¹⁵⁴ Zincir, en zayıf halkası kadar sağlamdır. Askerî karar verme süreçlerinin de önemli bir başlığı olan bu husus Sun Tzu'nun savunma açısından kendini bilme, hücum açısından düşmanı bilme ile de örtüşmektedir.

İstihbaratta başarının analiz teorileri ve bilimsel analiz yöntemleri yanında analizci deneyimine daha bağlı olduğu da savunulan görüşler arasındadır.

Büyüyen faaliyetlere bağlı olarak kurumlardaki ihtisaslaşma neticesinde analizci personel ile sahadaki personel birbirinden uzaklaşmaktadır. Bu konuda açık kaynakta yer alan bir çalışmaya göre 20 analizci personele donanmanın en temel silahları olan SM-2 ve MK-48'in ne olduğu sorulmuştur. Üzücü

ama şaşırtmayan bir sonuç olarak yarısının SM-2'yi, sadece üç kişinin ise MK-48'i tanımlayabildiği görülmüştür.¹⁵⁵ Aynı renk üniforma giyenlerin dahi ortaya koyduğu bu durumun sonucunda ise devlet seviyesinde kritik bilgilerin gözden kaçırılması ya da tehdidin doğru analiz edilememesi ve çok disiplinli sorgulamaların yapılamaması sorunları belirlemektedir. Merkezî bir konumda çalışan akademisyen analistlerin yabancı devlet liderlerini sadece toplanmış veri üzerinden değerlendirmesi nedeniyle yüz yüze iletişim kuran diplomatik personele olan ihtiyaç da devam etmektedir.¹⁵⁶ İnsan faktörü ile ilgili olarak ayrıca analistler tarafından üretilen ve karar alıcı makamlara aktarılan istihbaratın ancak alan makam tarafından kabul edilmesi ile etki oluşturacağı kabul edilmektedir.¹⁵⁷

Hayatın hızlanması özellikle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren üretimin ve iletişimin insan-insan arasına teknolojinin girmesi ile başlamıştır. Bu gelişme ile karar alıcıların düşüncelerini öğrenebilmek ya savaşları başlamadan bitirmekte ya da yeni savaşları ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede erken dönem sinyal istihbaratı kabiliyetinin en önemli örneklerinden birisi ABD'nin öznesi olduğu Zimmerman Telgrafı hadisesidir. 1917 yılında Birleşik Krallık İstihbaratı, Alman Dış İşleri Bakanının Berlin ile Vaşington Büyükelçiliği arasında gerçekleşen "Meksika'nın ABD'ye saldırması hâlinde Arizona, New Mexico ve Texas eyaletleri ile ödüllendirileceği" bilgisi paylaşımını telgraf hattından çözmeyi başarmıştır. Bu bilgi sayesinde ABD'nin savaşa sokulmasının kolaylaştırılabileceği değerlendirilmiştir. Ancak müttefik bir ülke üzerinden elde edilen bilgilerin yaratacağı siyasi sıkıntı öngörülerek bilginin ABD'nin kendisince elde edilmesi sağlanmıştır. ABD'nin savaşa girmesinde tahditsiz denizaltı harbi gibi çeşitli ilave sebepler belirtile de bir ay sonrasında ABD'nin savaşa katılması, istihbarat hizmetlerinin ne derece etkili ve karmaşık olduğu gösteren bir örnek olmuştur.¹⁵⁸

152 John Harris, "The Cambridge Analytica saga is a scandal of Facebook's own making", 21.03.2018, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/mar/21/cambridge-analytica-facebook-data-users-profit> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

153 Christopher Andrew, "Intelligence, International Relations and Under-theorisation", *Intelligence and National Security*, 2004, 19-2, 170-184, s. 176.

154 John Ferris, *Behind the Enigma: The Authorized History of GCHQ Britain's Secret Cyber-Intelligence Agency*, Bloomsbury Publishing, E-Book, 2020, s. 90.

155 Christopher Nelson vd., "Naval Intelligence Must Relearn Its Own Navy", *U.S. Naval Institute Proceedings*, Feb 20, Vol. 146/2/1,404, <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2020/february/naval-intelligence-must-relearn-its-own-navy> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

156 Stephen Benedict Dyson vd., *a.g.m.*, s. 18.

157 Stephen Benedict Dyson vd., *a.g.m.*, s. 18.

158 Gordon Corera, "Why was the Zimmermann Telegram so important?", *BBC News İnternet Sayfası*, 17.01.2017, <https://www.bbc.com/news/uk-38581861> (Erişim

İzleme ve analiz faaliyetleri neticesinde savunma planlamalarına değişikliğe ilişkin önemli bir örnek olarak 1968 yılında Sovyet nükleer denizaltılarının saatte 34 deniz mili üzerinde uzun süreli intikal edebildiğinin tespit edilmesi neticesinde ABD tarafından daha süratli SSN-668 sınıfı hücum denizaltılarının üretilme kararına giden süreç verilebilmektedir.¹⁵⁹ Elde edilen istihbarata istinaden devlet organlarının karar değişimlerine yol açan bu örneğin yanında ülke dışında yeni eylemleri de gerektiren bilgiler temin edilebilmektedir. Bu çerçevede, SSCB'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan üç yeni nükleer güç olan Ukrayna, Kazakistan ve Belarus'un elinde kalan nükleer başlıkların etkisiz hâle getirilmesi yine istihbarat birimlerince icra edilen SAPPHIRE Harekâtı¹⁶⁰ vb. yöntemler ile sağlanmıştır. Buna karşın ABD istihbarat teşkilatına yöneltilen en önemli eleştirilerden biri ise SSCB'nin yıkılmasına rağmen bugün yeniden karşı karşıya konumlandığı güç olan Rusya'da Putin'in yükselişinin erken tespit edilememiş olmasıdır.¹⁶¹ Başarısızlık içeren diğer bir örnekte El Kaide'nin USS Cole'a 12 Ekim 2000 saldırısında 17 personel hayatını kaybetmiş, 40 kişi de yaralanmıştır. Bu olaydan daha dikkat çeken durum ise dört ay önce 3 Haziran 2000'de aynı tipte saldırının USS Sullivans'a denenmiş ancak botun aşırı yüklenme nedeniyle erkenden batması olmuştur.¹⁶²

Güncel olarak nitelendirilebilecek Rusya'nın sualtı kabloları üzerindeki faaliyetleri, ABD Seçim Ajansı'na siber saldırı ile hükümet resmî sitelerinin bloke edilmesi gibi eylemler stratejik düşünme yeteneğine ve adapte olma/etme becerisine sahip bireyleri gerektirmektedir.¹⁶³ Ayrıca Snowden sızıntıları ile belirginleşen özel hayatın gizliliği ve devlet güvenliği paradoksunu yönetebilmek açısından alanla ilgili liderlerin hesap verebilirlik ve öngörme yeteneklerinin gelişmiş olması beklenmektedir.¹⁶⁴

Hızla gerçekleşmekte olan teknolojiye uyum gayesi ile CIA içerisinde Dijital İnovasyon Direktörlüğü (Directorate for Digital Innovation-DDI) 2015 yılında teşkil edilmiştir. Bu birim; espionaj, karşı istihbarat, bütün kaynak analizi, açık kaynak istihbaratı toplanması, gizli harekât faaliyetlerinin dijital ortama entegrasyonu ve siber güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması ile görevlendirilmiştir.¹⁶⁵ Bu kurumun gerekliliğini değerlendirmek için bilinen kabullerin dışına çıkan örnek bir grup sivil araştırmacı tarafından denenen bilgi sızdırma deneyidir. Deneme kapsamında herhangi bir ağa bağlanmamış bir bilgisayarın termal ısısı ve fan dönüş hızı gibi değişkenlerinden veri alınması kısmen gerçekleştirilebilmektedir.¹⁶⁶ Ayrıca analizcilere hız kazandıran yapay zekâ uygulamalarının erken ihbar ile keşif, gözetleme ve izleme faaliyetleri çerçevesinde;

- Düşman faaliyetlerinin tahmin edilmesi,
- Yüksek hacimli verinin işlenmesi ve analizi,
- Tespit ve algılama hususunda sabit ve otonom sistemlerin işletilmesi,

alanlarında mevcut sistemleri daha kabiliyetli hâle getirdiği belirtilmektedir. Günümüzde ABD envanterinde yer alan unsurlardan denizde Sea Hunter ya da insansız hava aracı olarak RQ-4 Global Hawk vasıtası ile geniş ölçekteki keşif ve gözetleme faaliyetleri icra edilebilmektedir.¹⁶⁷ Bununla birlikte nükleer keşif, gözetleme ve izleme faaliyetlerine otonomi ve makine öğrenmesi gibi yapay zeka uygulamalarının entegre edilmesinin geri dönüşü olmayan savaşa ve hatta küresel yok oluşa yol açabileceği endişesiyle sakınılması gerektiği de ifade edilmektedir.¹⁶⁸ Bu çerçevede ABD için yetenek kazanımı kadar mevcut yeteneklerin kontrolü de ayrı bir çalışma alanını oluşturmaktadır.

Tarihi:09.11.2020].

¹⁵⁹ Jeffrey T. Richelson, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁶⁰ Christopher Andrew, *The Secret World: A History of Intelligence*, Yale University Press, New Haven, 2018, s. 708.

¹⁶¹ Christopher Andrew, *a.g.e.*, s. 707.

¹⁶² Christopher Andrew, *a.g.e.*, s. 723.

¹⁶³ Patrick F. Walsh, "Making future leaders in the US intelligence community: challenges and opportunities", *Intelligence and National Security*, 32:4, 441-459, s. 454.

¹⁶⁴ Patrick F. Walsh, *a.g.m.*, s. 454.

¹⁶⁵ David V. Goe vd., "Can United States intelligence community analysts telework?", *Intelligence and National Security*, 2020, s. 9, DOI: 10.1080/02684527.2020.1767389 (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

¹⁶⁶ Kim Zetter, "Clever Attack Uses the Sound of a Computer's Fan to Steal Data, Wired Dergisi İnternet Sayfası, 28.06.2016, <https://www.wired.com/2016/06/clever-attack-uses-sound-computers-fan-steal-data/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

¹⁶⁷ Vincent Boulanin, "The Future of Machine Learning and Autonomy in Nuclear Weapon Systems", Vincent Boulanin, (ed.), *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk Vol.1*, SIPRI, Stockholm, May 1999, 53-62, ss. 53-54.

¹⁶⁸ Shahar Avin vd., "Autonomy and Machine Learning at The Interface of Nuclear Weapons, Computers and People", Vincent Boulanin, (ed.), *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk Vol.1*, SIPRI, Stockholm, May 1999, 105-118, s. 118.

Örtülü takip ve karşı eylemlerin yanında açık kaynak istihbaratına dayalı analizlerin üretimi ABD başta olmak üzere dünya genelinde özel sektör alanına da genişlemektedir. RAND, the Brooking Institution ve Council on the Foreign Relations gibi platformlar çevrim içi olarak birçok makale ve araştırma raporları paylaşmaktadır.¹⁶⁹ Bu raporlar dünya kamuoyunca takip edilmekte, tartışılmakta ve devlet yetkililerince kimi zamanlarda resmî yollar ile cevaplanmaktadır.

Son olarak, ABD istihbarat teşkilatlanmasının daha detaylı çalışılması ve bugüne nasıl geldiğinin anlaşılması için bir teşkilat yapısının daha çalışılması gerekir ki bu Birleşik Krallık istihbarat servisleridir. Burada en önemli nokta İngilizlerin dünya üzerinde çok uzun geçmişe dayanan yapılanmasına karşın ABD'nin teknolojik alanda yaptığı olağanüstü zıplamadır. Kazan-kazan ilişkisi ile ortaya konan ortak gelişme nedeniyle Eski bir CIA Direktörü tarafından da NSA ve Birleşik Krallık birimi olan Government Communications Headquarters (GCHQ) siyam ikizlerine benzetilmiştir.¹⁷⁰

Sonuç

İstihbaratta başarı, bir devletin ayakta kalabilmesi ve geleceği planlayarak stratejisini geliştirebilmesi için vazgeçilmez nitelikte bir ihtiyaçtır. ABD, dünya sahnesindeki yerini geç almış olsa da gerek kendi gerekse müttefik kaynakları ile bu ihtiyacı karşılayarak II. Dünya Savaşı'ndan bir süper güç konumunda çıkmıştır. Ancak, nükleer çağa giriş ve diğer süper güç olan SSCB'nin varlığı savaşı farklı bir boyuta taşımıştır. Bu süreçte ise istihbarata her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmuştur.

Yılların geçmesi ile birlikte teknoloji; uzayı erişilebilir kılmış, silah teknolojilerini ise dünya üzerindeki hayatı sonlandırabilecek seviyeye taşımıştır. Bu süreç içerisinde hem devlet organları hem de önemli figürlerin girdileri ile istihbarat teşkilatı bürokrat ve akademisyenlerce birçok kez baştan aşağı sorgulanarak daha hızlı ve daha etkin bir sistem aranmıştır. ABD tarafından istihbarata bakışta en önemli değişim 2004 yılında yayımlanan strateji belgesi ile yaşanmış ve istihbarat için "dış" ile "iç" ayrımı yerine "ulusal" çatı esas alınmıştır. İstihbarat sistemi içerisinde insan faktörü de her zaman ABD sisteminin irdelenen bir konusu olmuştur. Bu kapsamda sisteme işlenen

ilk veriden karar alıcıya takdim edilen metne giden süreçte kaliteyi artırmak üzere birçok alanda düzenlemeler hayata geçirilmiştir.

ABD'nin II. Dünya Savaşı'nda tecrübe ettiği Pearl Harbor baskını ve 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül terör saldırısı yaşadıkları andan bugüne hatıralarda iz bırakarak birçok komplo teorisini beraberinde getirmiştir. Ancak asıl getirdiği harbin doğasındaki değişikliğin neticesinde küresel sisteme yön veren ABD'nin güvenlik ve istihbarat anlayışındaki dönüşüm olmuştur. Bu dönüşüm de güvenlik ve özgürlük dengesini tüm dünyada tartışmalı hâle getirmiştir.

İstihbarat alanında müttefik ilişkileri önemli roller oynamıştır. Bu kapsamda ABD'nin en çok temasta bulunduğu devletin kuruluşundan gelen miras ile Birleşik Krallık olduğu değerlendirilmektedir. Irak Savaşı öncesinde her iki devletin de Saddam'ın kimyasal silah ürettiğine dair istihbaratı diğer devletlerin karşı çıkmasına rağmen kaotik sonuçları olan bir süreci başlatmıştır. Bu noktada ise devletin karar alma organlarının anayasal düzen içerisinde birbirleri ile ilişkileri neticesinde politikanın her zaman istihbaratın önünde olacağı değerlendirilmektedir.

Bugün için istihbarat alanında en çok gözetilen kavramın siber güvenlik olduğu görülmüştür. İstihbarat Topluluğu'nu oluşturan birçok kurumun altında da konuya ilişkin özel birimlerinin teşkil edildiği tespit edilmiştir. Bu hususta duyulan ihtiyacın nedeninin ise savunma maksatlı milyarlarca dolarlık kurumlar ve sistemler tesis edilirken devletin en tepesindeki ismin bir sosyal medya platformunun verileri ile değiştirilebilecek olması ihtimalidir. Bu çerçevede teknolojik alandaki yenilikler devlet güvenliğinin arka kapısı olma riskini de barındırmaktadır. Sosyal medyanın bir kaynak olduğu kadar geleceğin savaşlarında da bir silah olarak kullanılacağı yaşanan istihbarat sızıntıları ile daha belirgin hâle gelmiştir. Günümüzde bir insanın doğum anından ölümüne kadar veri toplayabilecek yapı, devlet erkinin yanında sivil sektörün de elinde mevcut duruma gelmiştir.

Teknolojinin bir diğer yansıması uzay teknolojisinin gelişmesi ile yaşanmıştır. Roket teknolojisi ile örtüşen bu güç ABD'nin tehdit olarak kabul ettiği devletlerin silahlarının

¹⁶⁹ David V. Giese vd., *a.g.m.*, s. 9.

¹⁷⁰ John Ferris, *a.g.e.*, s. 90.

da kendi topraklarını tehdit etmesine olanak vermiştir. Başta denizaltılar aracılığı ile dünyanın herhangi bir yerinden atılabilecek balistik füze riskiyle karşılaşılması sonucunda, bu alanda da ABD öncü rolde birçok sensör ve karşı tedbir ile önlemler alma çalışmalarına devam etmiştir. Ayrıca ABD, üretmiş olduğu yüksek teknolojiye sahip erken ihbar ve önleme sistemlerini müttefiklik anlayışı içerisinde küresel kaplama sağlayacak konuma da getirmiştir.

Son olarak, ABD'nin II. Dünya Savaşı'ndan bugüne istihbarat teşkilatları vasıtasıyla birçok ülkenin iç işlerine müdahalesi sıradan bir olay gibi kabul görürken bu durumu 2016 seçimlerinde kendilerinin maruz kaldığını hissetmesi ise tarihi bir ironi olarak yerini alacaktır.

Kaynakça

Kitaplar

- ANDREW Christopher, *The Secret World: A History of Intelligence*, Yale University Press, New Haven, 2018.
- BOARD Warren J. ve HOFFMAN, John B., *Air and Missile Defense Systems Engineering*, CRC Press, New York, 2006.
- FERRIS John, Behind the Enigma: *The Authorized History of GCHQ Britain's Secret Cyber-Intelligence Agency*, Bloomsbury Publishing, E-Book, 2020.
- LOWENTHAL Mark M., *From Secret to Policy*, CQ Press, Washington, 2008.
- LOWENTHAL Mark M., *The Future of Intelligence*, Polity Press, Cambridge, 2018.
- LOWENTHAL Mark M., *U.S. Intelligence: Evolution and Anatomy*, Praeger, London, 1992.
- OLIVER Willard M., *The Birth of The FBI: Teddy Roosevelt, the Secret Service and the Fight Over America's Premier Law Enforcement Agency*, Rowman & Littlefield, Maryland, 2019.
- ÖZDAĞ Ümit, *İstihbarat Teorisi*, Kripto Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2009.
- RICHELSON Jeffrey T., *The U.S. Intelligence Community*, Westview Press, E-Book, 2016.
- TEZSEVER Serhat, *Millî Güvenliğimiz İçinde İstihbarat*, İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1999.
- TRUMAN Harry S., *1946-52: Years of Trial and Hope, Memoirs: Volume 2*, New York City Inc., New York, 2014.
- TZU Sun, *Savaş Sanatı*, çev. Pulat Otkan ve Giray Fidan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.
- WILLBANKS James H., "Bay of Pigs Invasion (1961)", Jan Goldman, (ed.), *The Central Intelligence Agency*, ABC-Clio, California, 2016.

Makaleler

- ANDREWS Wilson and LINDEMAN Todd, "Black Budget", 29.08.2013, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/special/national/black-budget/project-files/black-budget-doubletruck-web.pdf> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).
- ANDREW Christopher, "Intelligence, International Relations and Under-theorisation", *Intelligence and National Security*, 2004, 19-2, 170-184.
- CORERA Gordon, "Why was the Zimmermann Telegram so important?", BBC News İnternet Sayfası, 17.01.2017, <https://www.bbc.com/news/uk-38581861> (Erişim Tarihi:09.11.2020).
- DYSON Stephen Benedict & DUELFER Charles A., "Assessing How the U.S. Intelligence Community Analyzes Foreign Leaders", *International Journal of Intelligence and Counter Intelligence*, 2000, 1-29.
- ECKSTEIN Megan, 12.03.2020, "MDA, Army Withholding Pay as Aegis Ashore Poland Construction Still Drags", <https://news.usni.org/2020/03/12/mda-army-withholding-pay-as-aegis-ashore-poland-construction-still-drags> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).
- GIOE David V., HATFIELD Joseph M. & STOUT Mark, "Can United States intelligence community analysts telework?", *Intelligence and National Security*, 2020, DOI: 10.1080/02684527.2020.1767389 (Erişim Tarihi: 10.11.2020).
- GOLDMAN Jan, "Timeline of Central Intelligence Agency and Intelligence Activities, 1939-2015", Jan Goldman, (ed.), *The Central Intelligence Agency*, ABC-Clio, California, 2016.
- GREEN Brian R., "America should integrate a strike capability with its missile defense systems", C4ISRNET İnternet Sayfası, <https://www.c4isrnet.com/opinion/commentary/2020/09/08/america-should-integrate-a-strike-capability-with-its-missile-defense-systems/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).
- HARRIS John, "The Cambridge Analytica saga is a scandal of Facebook's own making", 21.03.2018, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/mar/21/cambridge-analytica-facebook-data-users-profit> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- HARTMAN Leigh, "How the U.S. promotes innovation for security and prosperity", ShareAmerica Resmî İnternet Sayfası, 10.11.2020, <https://share.america.gov/how-the-u-s-promotes-innovation-for-security-prosperity/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- JEWETT Rachel, "From Imagery to Insights: The Commercial Case for Geospatial Intelligence", 01.12.2014, <http://interactive.satellitetoday.com/via-august-2020/from-imagery-to-insights-the-commercial-case-for-geospatial-intelligence/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- QUAN Kristene, "How tiny, cheap satellites are transforming business intelligence", 01.12.2014, <https://www.canadianbusiness.com/innovation/micro-satellites-business-intelligence/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- LARTER David B., "US Navy destroyer shoots down an ICBM in milestone

test", 17.11.2020, <https://www.defensenews.com/naval/2020/11/17/us-navy-destroyer-shoots-down-an-icbm-in-milestone-test/> (Erişim Tarihi: 17.11.2020).

LEE Timothy B., "The NSA spying debate, explained", 06.12.2015, <https://www.vox.com/2015/6/11/18093692/nsa-and-ed-snowden> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

MACHAHON Adam M., "Layering and the foundations of the modern American surveillance state, 1970-2020", *Intelligence and National Security*, 2019, <https://doi.org/10.1080/02684527.2020.1757837> (Erişim Tarihi: 11.11.2020).

MOORE Mark, "Most Americans think Big Brother is spying on them", New York Post, <https://nypost.com/2018/03/19/most-americans-think-big-brother-is-spying-on-them/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

NELSON Christopher ve PEDERSON, Eric, "Naval Intelligence Must Relearn Its Own Navy", *U.S. Naval Institute Proceedings*, Feb 20, Vol. 146/2/1,404, <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2020/february/naval-intelligence-must-relearn-its-own-navy> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

PANDA Ankit, "Japan Suspends Aegis Ashore Missile Defense Plans. What Happens Now?", 23.06.2020, The Diplomat, <https://thediplomat.com/2020/06/japan-suspends-aegis-ashore-missile-defense-plans-what-happens-now/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

RICHELSON Jeffrey T., "Out of the black: The disclosure and declassification of the national reconnaissance office", *International Journal of Intelligence and Counterintelligence*, 11:1, 1-25.

RINEHART Ian E., HILDRETH Steven A. and LAWRENCE Susan V., "Ballistic Missile Defense in The Asia-pacific Region: Cooperation and Opposition", Ayoub Vermeirsch, (ed.), *Ballistic Missile Defense: Select Issues and Policies*, Nova Publishers, New York, 2013, 1-32.

ROBARGE David, "Directors of Central Intelligence, 1946-2005", *Studies in Intelligence*, Vol.: 49, No.: 3, 1-23.

SPRACHER William C., "National Intelligence University: a half century educating the next generation of U.S. Intelligence Community Leaders", *Intelligence and National Security*, 2016, <http://dx.doi.org/10.1080/02684527.2016.1248316> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

VOGEL Kathleen M. and TYLER Beverly B., "Interdisciplinary, Cross-sector Collaboration in the US Intelligence Community", *Intelligence and National Security*, 34.6, 2019, 851-880.

WALLACE Robert Daniel, "Eberstadt, Dulles and NSC: The Impetus for CIA Evaluation through 1953", *Intelligence and National Security*, 26:5, 620-638.

WALSH Patrick F., "Making future leaders in the US intelligence community: challenges and opportunities", *Intelligence and National*

Security, 32:4, 441-459.

WILLIAMS Ian, "Cobra Dane", Center for Strategic and International Studies İnternet Sayfası, 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/cobra-dane/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

WILLIAMS Ian, "The Russia-NATO A2AD Environment" Center for Strategic and International Studies İnternet Sayfası, 29.11.2018, <https://missilethreat.csis.org/russia-nato-a2ad-environment/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

ZETTER Kim, "Clever Attack Uses the Sound of a Computer's Fan to Steal Data, Wired Dergisi İnternet Sayfası, 28.06.2016, <https://www.wired.com/2016/06/clever-attack-uses-sound-computers-fan-steal-data/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

Tezler, Raporlar, Konferanslar ve Paneller

AVIN Shahar and AMADAE M., "Autonomy and machine learning at the interface of nuclear weapons, computers and people", Vincent Boulanin, (ed.), *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk Vol.1*, SIPRI, Stocholm, May 1999, 105-118.

BOULANIN Vincent, "The future of machine learning and autonomy in nuclear weapon systems", Vincent Boulanin, (ed.), *The Impact of Artificial Intelligence on Strategic Stability and Nuclear Risk Vol.1*, SIPRI, Stocholm, May 1999, 53-62.

DEVINE Michael E., "Intelligence Community Spending: Trends and Issues", *Congressional Research Service*, 18.06.2018.

WARNER Michael and MCDONALD J.Kenneth, *US Intelligence Community Reform Studies Since 1947*, Strategic Management Issues Office and Center for the Study of Intelligence, April, 2005.

"Disruptive Civil Technologies: Six Technologies with Potential Impacts on US Interests out to 2025", National Intelligence Council, April 2008, <https://fas.org/irp/nic/disruptive.pdf> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

"U.S. National Intelligence: An Overview 2013", Office of the Director of National Intelligence, 09.04.2013, https://www.dni.gov/files/documents/USNI%202013%20Overview_web.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

"Intelligence Community Budget", Office of the Director of National Intelligence, <https://www.dni.gov/index.php/what-we-do/ic-budget> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

"Munich Security Report 2020-Westlessness", <https://doi.org/10.47342/IAQX5691> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

"National Strategy for Critical and Emerging Technologies", October 2020, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2020/10/National-Strategy-for-CET.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

"National Intelligence Strategy of the United States of America:

Transformation through Integration and Innovation”, 2005, <https://www.dni.gov/files/documents/CHCO/nis.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

“National Intelligence Strategy of the United States of America”, 2009, https://www.dni.gov/files/documents/2009-NIS/2009_NIS.pdf (Erişim Tarihi: 11.11.2020).

“National Intelligence Strategy of the United States of America”, 2014, https://www.dni.gov/files/documents/2014_NIS_Publication.pdf, (Erişim Tarihi:12.11.2020).

“National Intelligence Strategy of the United States of America”, 2019, https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/National_Intelligence_Strategy_2019.pdf (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

“National Security Act”, of 1947, <https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

“Executive Order 12333, United States intelligence activities”, 04.12.1981, Merkezi İstihbarat Teşkilatı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.cia.gov/about-cia/eo12333.html>, (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

“Facts on the Collection of Intelligence Pursuant to Section 702 of the Foreign Intelligence Surveillance Act”, Director of National Intelligence, 08.06.2015, <https://www.dni.gov/files/documents/Facts%20on%20the%20Collection%20of%20Intelligence%20Pursuant%20to%20Section%20702.pdf> (Erişim Tarihi:14.11.2020).

“Statement of Robert W. Daniel, Jr., Director of Office of Intelligence Department of Energy FY 1992 Appropriations Hearings”, Energy and Water Development Appropriations for 1992: Hearings, Part 6, 819-836, US Government Printing Office, 1991.

İnternet Sayfası

ABD 16. Hava Kuvveti Resmî İnternet Sayfası, “Fact Sheets”, <https://www.16af.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/1957318/sixteenth-air-force-air-forces-cyber/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

ABD Adalet Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.justice.gov/archive/ll/highlights.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

ABD Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.state.gov/bureaus-offices/bureaus-and-offices-reporting-directly-to-the-secretary/bureau-of-intelligence-and-research/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

<https://www.state.gov/about-us-bureau-of-intelligence-and-research/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

ABD Enerji Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.energy.gov/intelligence/office-intelligence-and-counterintelligence> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

ABD İç Güvenlik Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, “Intelligence Enterprise”, <https://www.dhs.gov/intelligence-enterprise> (Erişim Tarihi: 14.11.2020)

ABD İstihbarat Topluluğu Resmî İnternet Sayfası, <https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/424-state-department-bureau-of-intelligence-and-research> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

“Marine Corps Intelligence”, <https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/426-marine-corps-intelligence> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

<https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/411-cia> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

<https://www.intelligence.gov/index.php/how-the-ic-works/our-organizations/413-nsa> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).

ABD Kara Kuvvetleri İstihbarat ve Güvenlik Komutanlığı Resmî İnternet Sayfası, “INSCOM Major Subordinate Commands”, <https://www.inscm.army.mil/MS/CM> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

ABD Sahil Güvenlik Resmî İnternet Sayfası, “Intelligence Enterprise”, <https://www.dco.uscg.mil/Our-Organization/Intelligence-CG-2/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

ABD Ulusal Keşif Ofisi Resmî İnternet Sayfası, “What We Do”, <https://www.nro.gov/About-NRO/The-National-Reconnaissance-Office/What-We-Do/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

ABD Ulusal Savunma Üniversitesi Resmî İnternet Sayfası, <https://ni-u.edu/wp/about-niu/> (Erişim Tarihi: 10.11.2020).

ABD Ulusal Yerküresel İstihbarat Teşkilatı Resmî İnternet Sayfası, “About NGA”, https://www.nga.mil/about/1595956020452_About_Us.html (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

“What We Do”, https://www.nga.mil/about/1596052185524_Mission.html (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

ABD Uyuşturucu ile Mücadele Dairesi Resmî İnternet Sayfası, “What We Do”, <https://www.dea.gov/intelligence> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

BBC News İnternet Sayfası, “Wikileaks: Governments’ sought US wiretapping help”, 26.12.2010, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-12079794> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

“US spy leaks: How intelligence is gathered”, 24.06.2015, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-24717495> (Erişim Tarihi:14.11.2020).

Center for Strategic and International Studies İnternet Sayfası “Aegis Ballistic Missile Defense”, 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/system/aegis/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

“AN/SPY-1 Radar”, 11.12.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/an-spy-1-radar/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

“Arrow 2 (Israel)”, 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/arrow-2/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

“Ground-based Midcourse Defense (GMD) System”, 15.06.2018, https://missilethreat.csis.org/wp-content/uploads/2016/04/GMD_Web_med-res.jpg (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

“Iron Dome (Israel)”, 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/iron-dome/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

“Medium Extended Air Defense System (MEADS)”, 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsyst/meads/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).

- "Sol-Air Moyenne Portée/Terrestre (SAMP/T)", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/defsys/samp-t/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).
- "Terminal High Altitude Area Defense (THAAD)", 15.06.2018, <https://missilethreat.csis.org/system/thaad/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).
- Deniz İstihbarat Dairesi Resmî İnternet Sayfası, "Fact Sheets", <https://www.oni.navy.mil/About/Fact-Sheets/> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- DHS Resmî İnternet Sayfası, "Domestic Security Alliance Council-Partners", <https://www.dsac.gov/partners> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- FBI Resmî İnternet Sayfası, "Mission & Priorities", <https://www.dhs.gov/intelligence-enterprise> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- "History-Aldrich Ames", <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/aldrich-ames> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- History Channel İnternet Sayfası, "Patriot Act", 21.08.2018, <https://www.history.com/topics/21st-century/patriot-act> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- Merkezi İstihbarat Teşkilatı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.cia.gov/about-cia/todays-cia> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- Missile Defense Advocacy Agency İnternet Sayfası, "Sea Based X-Band Radar (SBX)", <https://missiledefenseadvocacy.org/defense-systems/sea-based-x-band-radar-sbx/> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).
- OxfordLanguages İnternet Sayfası, "Word of the Year 2016", <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- RadarTutorial İnternet Sayfası, "AN/TPY-2", <https://www.radartutorial.eu/19.kartei/02.surv/karte015.tr.html> (Erişim Tarihi: 16.11.2020).
- Savunma İstihbarat Teşkilatı Resmî İnternet Sayfası, <https://www.dia.mil/About/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- The Guardian, "NSA monitored calls of 35 world leaders after US official handed over contacts", 25.08.2013, <https://www.theguardian.com/world/2013/oct/24/nsa-surveillance-world-leaders-calls> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- Türk Dil Kurumu Resmî İnternet Sayfası, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- Union of Concerned Scientists İnternet Sayfası "UCS Satellite Database", 01.08.2020, <https://www.ucsusa.org/resources/satellite-database> (Erişim Tarihi: 14.11.2020).
- <https://teknoloji.com/siber-guvenlik-ve-guvenlik-cesitleri/>

■ Selçuk AKARI*

VATANIN MAVİSİNE VE KALAN CÜZLERİNE DAİR KÖPRÜÜSTÜNDEN; FÜTÜRİST BİR BAKIŞ (2)

Çanakkale Deniz Zaferi'nin
106'ncü Yılına
18 Mart 2065

* Deniz Kurmay Albay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Öğretim Görevlisi.

Giriş

Mavi Vatan Dergimizde devam eden seri yazılarımızın bu kısmında, geçen sayımızda başladığımız vatanın mavisinden kalan cüzlerine dair köprüüstünden fütürist bakışımıza bir ikincisi ile devam ediyoruz.

Geçen sayımızdaki yazımızda Gök Vatan ve Sonsuz Vatan kavramlarını ortaya koymuş devamında uzayı adeta yeni bir okyanus olarak tanımlayarak bir denizci gözü ile başladığımız tespit ve değerlendirmelerimizi geliştirmeye çalışmıştık.

Bununla birlikte; 9 Şubat 2021 günü açıklanan¹ Türkiye'nin Uzay Vizyonu'ndan aldığımız güç ve enerji ile düşünce ve fikirlerimizi geliştirmeye, derinleştirmeye devam ediyoruz.

Mavi Vatan'dan, Gök Vatan'a ve de Sonsuz Vatan yeni rotalarda viyalamaya devam ediyoruz.

Türk Milletinin her daim emrinde olan bahriyenin tunç yüzlü aydın evlatlarının Mavi Vatan'dan Gök Vatan'a taşan oradan da Sonsuz Vatan kavramına ulaşan geniş vizyonunda yeni bir ufuk turuna daha sizleri davet ediyoruz. Aynı isimli geçen sayımızdaki yazımız 29 Ekim 2073 Pazar günü Cumhuriyetimiz'in 150'nci yılının idrak edildiği bir değerlendirmeye;

"İki bin yıllık siyasi tarih; güçlerin denizlerde yükselip çöktüğünü söylemektedir. Üçüncü bin yıldan yıl aldığımız bu dönemde güçlerin yükselip çökeceği yer denizlerden uzaya taşmıştır. Üçüncü bin yılın başında kendi uzay çağımız için gayretlerimizin insicam içerisinde olduğunu coşkuyla görüyoruz. Türkiye uzayda var olma yarışında, var olmayı sürdürdüğü sürece ülkemizin bekasını sağlayıcı teknolojileri ve milletimizin refahını tesis edecek kazanımları elde ederek; Cumhuriyetimizin üçüncü yarım yüzyılına daha emin adımlarla ilerliyor olacaktır." ve de şu analogi ile son bulmuştur.

"29 Ekim 2073 Pazar günü bu satırları dijital arkeoloji ile uğraşan bir gencimizin okunma ihtimali ile aynı günlerde Kuiper Kuşağından dünya yaklaşıma sularına getirdiğimiz ve Gök-Vatan'da Parsel-V dahilinde ihdas ettiğimiz beşinci Astroid İşleme Bölgesinde yer alan GÖKTAS-5 Maden Ocağının işletilmeye başlandığı haberinin okunma ihtimali sizce nedir?

Bekamız ve refahımız bu analogideki ihtimaller dahilindedir. Bu arada satırlarımızı gelecekte okuyan gencimize vereceğimiz mesaj kısa ve nettir. Türkiye Cumhuriyeti, ilelebet payidar kalacaktır."

Stratejinin; zaman, mekan ve imkan unsurları üzerinden yeni kavramlara yeni yorumlara ulaşma gayretini sarf ettiğimiz geçen yazımızda geldiğimiz noktada; "kudret ve kabiliyetten mahrum olanlara iltifat edilmez" gerçekliğinin çehresinde, milli güç unsurlarımızın cevherleri üzerinden özellikle teknolojiyi üretme, dönüştürme ve de kullanma konusundaki yetenek ve kabiliyetlerimizin 25 yıllık bir zaman dilimi içerisindeki dönüşüm ve gelişiminin Deniz Kuvvetlerimiz özelinde tahlili ile önümüzdeki 50 yıllık bir geleceğe projeksiyonlar sunmuştuk.

Denizlerden bir denizci bakışı ile felsefenin kıyılarından, fütürizmin ufuklarına, fikirden fiiliyata bir düşünce seyri ile Mavi Vatan'ın mavisinden Gök Vatan'ın mavisine ve de Sonsuz Vatan'ın sınırsızlığının sınırlarına dayandık.

Geçtiğimiz yazımız hakkında birçok geri besleme bağlamında dönüşler aldık. Şimdi bu enerji ile fikirlerimizi çerçevelemeye ana hatlarını şekillendirmeye devam ediyoruz.

1.ABD Uzay Kuvvetlerinin Kurulması İle Birlikte; Uzay Kültürü Üzerine Yaşanan Güncel Bir Tartışma Ve Düşündükleri Üzerine.

"Why the Space Force Must Use Navy Ranks"²{Uzay Kuvvetleri Neden Deniz Kuvvetleri rütbelerini kullanmalı?}"Bu tartışma son beş aydır Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanmaktadır.

¹ [https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/124863/-haberlesme-uydularini-kendi-imb-nlarimizla-ureterek-bu-kabiliyete-sahip-10-ulkeden-biri-olmakta-kararliyiz-\(Erişim Tarihi 20.02.2021\)](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/124863/-haberlesme-uydularini-kendi-imb-nlarimizla-ureterek-bu-kabiliyete-sahip-10-ulkeden-biri-olmakta-kararliyiz-(Erişim Tarihi 20.02.2021))

² [https://news.clearancejobs.com/2020/09/02/why-the-space-force-must-use-navy-ranks/\(Erişim Tarihi:25.02.2021\)](https://news.clearancejobs.com/2020/09/02/why-the-space-force-must-use-navy-ranks/(Erişim Tarihi:25.02.2021))

ABD Eski Başkanı Trump'ın Ulusal Savunma Yetkilendirme Yasası olarak da bilinen 2020 savunma bütçesini onaylaması ile birlikte ABD Uzay Kuvvetleri Komutanlığı 2020 yılının Aralık ayının sonunda resmen kurulmuştur. ABD'nin; Kara, Hava, Deniz, Deniz Piyadeleri ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları olarak beş ana komutanlığına ayrılan yapısı Uzay Kuvvetleri Komutanlığı'nın kurulması ile artık altı olmuştur. Bununla birlikte; Amerika Birleşik Devletleri'nde eş zamanlı olarak Uzay Kuvvetleri Komutanlığı'nın kadro ve rütbe yapısının Hava Kuvvetleri'nin devamı olarak ihdas edilmesine önemli itirazlar olmuş ve halen tartışmalar devam etmektedir. Bu konuda özellikle Cumhuriyetçi kanattan konu ile ilgili kanununa değişiklik teklifi yapıldığı ve sosyal medya dahil birçok mecrada bu konunun tartışmaları beraberinde getirdiğine ilişkin basında bir çok haber yer almıştır.

Bu yazımızda sadece bunlardan bir tanesini özet olarak değerlendirmenize sunmaya çalışacağız. Bu tartışmaların zaman içinde nasıl evrileceğini nihayetinde Uzay Kuvvetleri'nin Hava Kuvvetleri rütbeleri ile mi? yoksa bu yazıda konu edildiği üzere Deniz Kuvvetleri rütbeleri ile mi? yoluna devam edeceğini göreceğiz. Elbetteki kadro ve rütbe bir kültürü ifade eder. Uzayda var olmak, mücadele etmek bir havacı geleneği ve kültürü ile mi gerçekleşecek ya da denizci geleneği ve kültürü ile mi evrimleşecek? Şimdi sözü ABD'deki tartışmaya bırakarak değerlendirmelerinize sunuyoruz.

"Why the Space Force Must Use Navy Ranks?" (Uzay Kuvvetleri Neden Deniz Kuvvetleri'nin Rütbelerini Kullanmalı?)

"Cumhuriyetçi senatör Dan Crenshaw, 2021 Ulusal Savunma Yetkilendirme Kanununa bir değişiklik teklifi yapmıştır. Bu teklif ABD Uzay Kuvvetlerinin, Deniz Kuvvetlerinde kullanılan rütbe yapısı ve sistemin aynısının kullanılmasına yöneliktir. Bu durum Uzay Kuvvetlerinin resmi olarak rütbe yapısını açıklamasından önce ciddi ses getirmiştir. Zaten Hava Kuvvetleri subay ve astsubay rütbelerini kullanan mevcut personeli sebebiyle açıklamanın Hava Kuvvetleri olarak yapılması beklenmektedir. Star Trek'te USS Enterprise'in komutanı olan meşhur Captain James T. Kirk rolüyle William Shatner da bu duruma yayınladığı köşe yazısıyla müdahil olmuş ve Deniz Kuvvetleri rütbelerinin kullanılmasını savunmuştur. Shatner, "Filmde Colonel⁴ Kirk yoktu, başka bir paralel evrende de olmayacaktır" demiştir. Kara Kuvvetleri rütbe sistemini kullanan ve geçmişte bu kuvvetten ayrılan bir branş

olan Hava Kuvvetlerinin kurulması bugün Uzay Kuvvetlerinin kurulmasıyla aynı durum değildir. Uzay Kuvvetleri çok önemlidir ve alınan her kararın uzun sürecek sonuçları olacaktır. İkinci Dünya Savaşında büyük bir hava gücüne dönüşen Kara Hava Kuvvetleri zaten Savaş Bakanlığı içerisinde otonom bir hale gelmişti. 1947'de Ulusal Güvenlik Kanunu gerçekteki uygulamayı resmileştirmiş ve Hava Kuvvetleri, Kara Kuvvetleri içerisinde Kara Hava Kuvvetleri iken kendi başına bir kuvvet olmuştur. Atılan Atom Bombaları Hava Kuvvetlerinin kara unsurlarını destekleyen bir kuvvet değil bağımsız bir kuvvet olduğunu ispatlamıştır. Uzay Kuvvetleri de benzer şekilde, ancak sadece Başkanın isteğiyle Hava Kuvvetleri Uzay Komutanlığından dönüşerek kurulmuştur. Bu teklif geçmişte, balistik füze tehdidine karşı, Donald Rumsfeld'in Savunma Bakanlığı döneminde 2000 yılında da yapılmıştır. Rumsfeld dönemindeki çalışmalarda ABD Ordusunun Kara-Hava-Deniz yaklaşımına uzayı da eklemesi gerektiği tespit edilmiştir. Bundan çok daha önce de Hava Kuvvetleri Sistem Komutanı tarafından Sovyetler Birliği ile yapılan uzay yarışında yeni bir yapıya ihtiyaç olduğu ve bunun sivil bir girişim değil Savunma Bakanlığının liderliğinde robotlu (bugün için insansız) ve insanlı uzay araçları gayreti olması gerektiği ifade edilmiştir. Uzay Kuvvetleri'nin bu evrimi görüldüğü gibi Hava Kuvvetleri'nin kuruluş tarihçesinden çok farklıdır. Hava Kuvvetleri'nin aksine Uzay Kuvvetleri çizgisini henüz bulamamıştır. Uzay fikrine yönelik tartışmalar bir yana bunları gerçekliğe dönüştürmek çok farklı bir husustur. Sonunda kurulacak olsa da Uzay Kuvvetleri'nin kurulumu erken olmuştur, tam hazır değildir. Kimse tam olarak niye bu kuvvete ihtiyaç olduğunu tanımlayamamaktadır. Eşit bir kuvvet kültürü yoktur. Hava ve Uzay Komutanlığı'nın farkından çok daha fazla kültür farkı Kara Kuvvetleri'nin kendi içindeki bazı branşlarda bulunmaktadır. Atom bombası gibi otonomluk gerektirecek bir olay ve buna bağlı olarak ileriye yönelik görev tanımları oluşmamıştır. Uzay Kuvvetleri, 2018 yılında kurulmadan hemen önce Hava Kuvvetleri Uzay Komutanlığı'nın yaptığı işin aynısını yapmaktadır. İlk önce olması gerekenler olmayınca, alınan tüm kararlar yıllar boyunca konuşulacaktır ve bu durum kendisi Uzay Komutanlığı olduğunu oldukça ilgi çekici yapmaktadır. Bu aşamada tek bir temel sorunun cevaplanması gerekmektedir. İnsanları uzaya gönderecek mi?

Bu yüzden rütbeler önemlidir. Orduda kültür her şeydir.

3 KARSU 7.nci Dönem mezunlarından Dz. Bnb. Ömür ÖZDEMİR tarafından İngilizce'den Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

4 Hava ve Kara Kuvvetlerinde Albay Rütbesidir.

Uzay Kuvvetleri personeli için Donanma rütbelerini seçerse eninde sonunda yapılacak insanlı uçuşların daha mümkün ve daha hızlı gerçekleşmesini sağlayacaktır. Yukarıda tam olarak ne yapılacağını kimse bilmemekle birlikte geçmişte Savunma Bakanlığı nükleer ay üsleri ve yörünge casusluk istasyonları planlamış olsa da bilgisayarların gelişimi bu ihtiyacı ortadan kaldırmıştır. Uzayın askerileştirilmesi kavramı dehşet verici olsa da zaten sonuç itibarıyla uzayda bu yaşanmaktadır. Kıtalararası balistik füzeler yörünge altı uzay uçuşu kullanmaktadır ve insanlığa büyük bir tehlike yaratabilme imkan ve kabiliyetindedir. ABD hükümeti sivil uzay keşiflerine yeteri kadar önem vermemektedir. Aşikâr olan mevcut başarılar ile pastadan çok büyük bir dilim alınabileceğini işaret etmesine rağmen, NASA'nın bütçesi 22 milyar dolar ve sadece pastanın %0,5'dir. Hava Kuvvetleri'nin 194 milyar dolarlık bütçesiyle neler yapabileceğini tahmin bile edemeyiz. Neil Armstrong insanlık tarihinin en büyük zaferi olan aya attığı adımda NASA'nın bütçesi %2,3'tü. Uzay Kuvvetleri olgunlaştıkça 15 milyar dolarlık sabit bir bütçesi olmaya devam edecek mi? Uzay Kuvvetleri ilk iki yılında NASA'nın bütçesinin %60'ına kumanda ederse uzak gelecekte neler olacak? Sivil uzay keşifleri sağlam kurulmuş ve iyi şekilde ödenek ayrılan bir Uzay Kuvveti'nden çok istifade edebilecek midir? NASA'nın idarecileri Uzay Kuvvetine 100 milyar dolar ayrılması için dua etmeliler, çünkü bu para zaten NASA'ya gitmeyecektir. Uzay Kuvvetleri'nin ARGE çalışmaları NASA'nın yükünü hafifletecektir. Eğer Uzay Kuvvetleri insan uzay uçuşlu bir vizyonla yoluna devam ederse uzay keşfinin en pahalı kısmı olan donanımları geliştirebilecek demektir. Savunma Bakanlığı bütçesinin ARGE'yi desteklemesiyle NASA'nın Mars uygulamaları başarılı olabilir ve Mars'a astronot gönderilmesi gerçekleşebilir. Uzay Kuvvetleri bu yüksek profil görevin bir parçası olacaktır. Astronotların çoğu zaten asker ve Uzay Kuvvetleri ilk Amerikalıları Mars'a taşıyacaktır. 1 Kasım 2020 itibarıyla tam 20 yıldır kesintisiz olarak uzayda insan bulunmuştur. Apollo'dan beri en önemli başarıdır, ancak sayıyı artırmak gerekmektedir. Uzay Kuvvetleri'ni Yıldız Filolarına dönüştürme, insanların bu son sınırı yeniden keşfetme zamanı gelmiştir. Bu hedefi Savunma Bakanlığı ödeneği ve Donanma kültürü ile gerçekleştirebilecektir. Uzay

Kuvvetlerinde bulunmayan kültürü aşılamanın en iyi yöntemi Donanma kültürü ve rütbeleriyle olacaktır. Kaptanların gemiye, amirallerin filolara ihtiyacı vardır. İnsanlığın hikayesi daha yeni başlamaktadır. Bunu başarmak için in iyi şansımız Captain⁵ Kirk'tür, Colonel⁶ Kirk değil.

Yukarıda özetini sunulan yazıya ilave bir yorum getirmeden değerlendirmeleri okuyucuların yorumlarına bırakarak ABD'de Uzay Kuvvetleri'nin kurulması ile devam eden diğer tartışma konularına kısa kısa değinmek isteriz. Bu tartışmaların doğası bir anlamda Uzay Kültürünün doğasını anlamak ile yakından ilgili görünmektedir.

2. ABD Uzay Kuvvetleri'nin Amblemi Ve Düşündükleri

ABD'nin yeni kurulan Uzay Kuvvetleri, 2020 yılının Ocak ayında logosuna dair ilk ipuçlarını gösterdiğinde Eski Başkan Trump'ında Twitter'dan paylaşımlarıyla logoda yapılan son değişikliklerin artık resmen kabul edildiği, bununla birlikte kabul edilen logo ile bilimkurgu serisi "Star Trek" evreninde bulunan "Starfleet" in logosuna fazlasıyla benzemesi ayrı ilgi ve tartışma konusu olmaktadır. Düşlerin gerçeğe evrildiği bir çağın başında olduğumuzun örnekleri gibi duran bu magazin vari gelişmelerin satır aralarını okumanın oldukça önemli olduğunu düşündüğümüzden incelemenize sunuyoruz.

İki amblem arasındaki tematik yakınlık gerçekten ilginçtir. Biz bu ilginçliğe ayrı bir parantez açıp Rusya Uzay Kuvvetleri⁷ Komutanlığının amblemini kıyaslamak için ayrıca dikkatinize sunuyoruz.

⁵ Deniz Kuvvetlerinde Albay Rütbesi'dir.

⁶ Kara ve Hava Kuvvetlerinde Albay Rütbesi'dir.

⁷ Rusya Uzay Kuvvetleri, 1 Ağustos 1992 tarihinde kurulan Rusya'nın Uzay kuvvetleridir. Görevi Rusya Hava Kuvvetleri'ne istihbarat bilgileri vermektir. Rusya Silahlı Kuvvetleri'nin en küçük kuvvetidir.

İlginç olduğu kadar içinde bulunduğumuz çağın dinamikleri hakkında farkındalığımızı artırması bağlamında incelenmesinde faydalı olacağı değerlendirilmekteyiz.

3. “ABD’nin Uzak Kuvvetleri “İlk Savaşını” Dünya’da Kaybediyor; İsmi Telif Hakkını Netflix Alabilir⁸”

Amerika Birleşik Devletleri’nin Uzak Kuvvetleri (Space Force), kendisi ile aynı ismi taşıyan Netflix dizisi karşısında “marka savaşını” kaybediyor şeklinde bir haberin basında yer almış olması ilginç olduğu kadar ayrıca düşündürücüdür. Amerikan basınında çıkan haberlere göre Netflix dizisi Space Force, Avrupa ülkelerinin yanı sıra Meksika ve Avustralya gibi ülkelerde “Space Force” isminin telif hakkını tescil ettirmiştir. ABD’de ise hem Netflix hem de ordu, isim hakkı için patent bürosuna başvuruda bulunmakta birlikte teklifin kime verileceği konusu haber tarihi itibarı ile belli olmaması kararın kendisinden çok günümüzün dinamikleri hakkında fikir vermesi ve ön alıcı tedbirler konusunda farkındalık artırıcı bir durum olduğunu düşündüğümüzden önemsiyoruz.

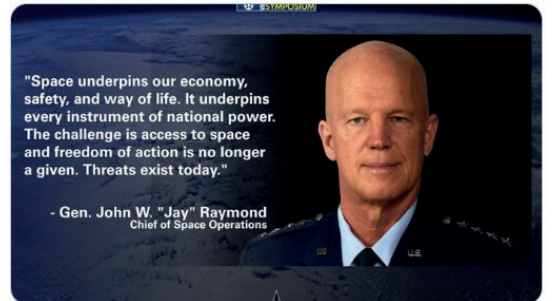
Netflix’in Space Force ismini tescil ettirmesi, telif hakkı sahibi olduğu ülkelerde bu markayı kullanarak örneğin tişört gibi ürünlerin satışını yapmasına imkan verecek olması yanında “Hollywood Reporter”a konuşan Uzak Kuvvetleri sözcüsü, “Şu anda Netflix tarafından üretilen kurgusal dizi Space Force ile aramızda telif anlaşmazlığı bulunmuyor” açıklamasını yapmış olması magazin gibi görünen bir gelişmenin arka planında çağımızın dinamiklerini barındıran bir vaka olarak satırlarımıza taşıyoruz. Uzak Kuvvetleri sözcüsü “Netflix’e ve dizinin yapımcılara, ordumuzun en yeni birimi hakkındaki yaratıcı tasvirleri için başarılar diliyoruz” açıklamasına rağmen ileride bir marka savaşının olamayacağını garantiye almamıştır. Daha önce ABD Donanmasının, kıyafet üreticilerine üzerinde donanmanın isminin bulunduğu bazı ürünleri satıştan kaldırmaları için uyarıda bulunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte; ordu karşısında olası bir telif hakkı davasını

kaybetse bile, Amerikan yasaları doğrultusunda, hiciv ve parodi yaptığı için söz konusu ürünleri satmaya devam edebilir şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Burada satırlarımıza taşıdığımız konular zamanın ruhuna bir analiz serisi gibi durmaktadır. Bizde hızımızı kesmeden değerlendirmelere hızlı ve seri olarak devam ediyoruz.

Sosyal medya denilen mecra üzerine çok şey söylemeden bu satırları yazdığımız an itibarı ile 28 Şubat 2021 günü Amerikan Uzak Kuvvetleri Komutanlığı’nın resmi sosyal medya hesabını gösteren ekran görüntüsünü kısaca incelemeyi isteyeceğiz.

1970 yıllardan itibaren Amerikan kamoyunda yoğun bir bilimkurgu etkisi ile büyük bir farkındalık mecrası bulunmasına rağmen, Uzak Kuvvetleri Komutanlığı’nın sosyal medya hesapları dahil bir çok alandaki faaliyetlerini ve vizyonlarını paylaşarak kamuoyu oluşturma faaliyetlerine önem vermesi 28 Şubat 2021 itibarı ile twitter hesabı ile paylaşılan sempozyum haberi yazımıza ve konuya ayrı bir farkındalık getirmektedir.

⁸ <https://tr.euronews.com/2020/06/09/abd-nin-uzay-kuvvetleri-ilk-savas-n-dunya-da-kaybediyor-ism-n-telif-hakk-n-netflix-alabili> (Erişim Tarihi:28.02.2021)

ABD’de yaşanan bu güncel gelişmeleri yaşadığı kıtada bırakıp biz kendi gerçekliğimize ve gerçekliğimize kılavuz olacak düşlerimize döndüğümüzde yeni fikir aralıkları ile yazımıza Kasım 2020 sayısında yayınladığımız teorik kavramlarımızı tekrar ederek, hatırlatarak konuyu derinleştirmek ve zenginleştirmek için bize ait bir zemin elde etmek inşaa etmek istiyoruz.

“YENİ BAHR-İ AZAM ; UZAYDIR.”

Uzay; denizler ve okyanuslar gibi insanlığın yeni mücadele alanı olarak her geçen gün daha da erişilebilir hale gelmektedir. “Türk’ün denizlerdeki tarihinin büyük dönemecine vaziyet etmenin bahtiyarlığı içinde önümüzdeki teknolojik sürecin devletimizin bekası, milletimizin refahının tesisi için bugün milli imkanlarla var ettiğimiz sayısız milli teknolojik yeteneklerimizin artarak, denizlerden uzaya taşması stratejik bir kaderimiz olacaktır” değerlendirmesini yaptığımız bir önceki sayımızda şunuda belirtmiştik. Türk denizcileri; bir yandan Mavi Vatan müdafasına devam ederken şimdi de teorisini ortaya koyarak Vatan’ın kalan cüzlerini yeniden tanımlayarak geleceğimizdeki adıyla Bahr-i Azam’ın günümüzdeki adıyla okyanusların artık uzay olduğunu en yüksek perdeden ifade etmeye çalışıyoruz. Burada amacımız Uzay Kültürümüzün mayasını kendi benliğimizden oluşturmak ve bu temel üzerinden bize ait düşlerle geleceğin gerçekliğini planlamak ve bu uğurda gayret göstermek ve çalışmak. Bu yüzden kavramlarımızı tercüme değil alıntı değil münhasıran kendi fikri mecramızın ürün ve mahsülüdür.

Kara-Deniz-Hava Ülkemizden “İstikbalî Göklerin” ötesine taşıyarak Atamızın verdiği ereğe ermiş halde düşlerimizi uzaya taşıdık. Barbaros’un varisleri olarak; Denizlere Hakim Olan, Cihan’a Hakim Olur! Hükmünün mirasını Bahr-i Azam’da (Uzay) izi olmayanın, Küre-i Arz’da (Dünya) sözü olmaz! Hükmüne tahvil etmenin eşliğindeyiz. Bu yazı içerisinde anlamı olan aşağıdaki tanımları tekrar sunuyoruz.

GÖK-VATAN ;

Uluslararası hukuk ile ifadesini bulan Hava Ülkesinin bittiği yerden başlayıp yerçekiminin bittiği yüksekliğe uzanan hava-uzay ülkesidir.

SONSUZ-VATAN;

Gök-Vatan’ın bittiği yerden başlayıp derin uzaya uzanan; imkan-kabiliyetlerimizin ulaşabildiği uzay-zaman ülkesidir

(mekânsal bütünlük aranmaz).

Şimdi tarihin her devrinde kesintisiz olarak burçlarımızdan eksik olmamış devlet kuşumuz “Hüma”nın kanatlarını yeniden tanımlayarak geleceğin sonsuzluğuna düşlerimiz yükseltiyoruz.

“HÜMA’NIN BİR KANADI GELECEĞİMİZ İSE DİĞER KANADI HAYALERİMİZDİR”

“Hayallerimiz olmadan gerçekliğimizde olamayacaktır” diye düşünürüz. Buradan hareketle Uzay kültürümüze dair düşüncelerimizi şöylece sunmak isteriz. Uzay’a insanların taşması, uzayada kalıcı yerleşimlerin başlaması ile yeni bir kültür kendini her sevyede hissettirecektir. Bu kültürde okyanusları fetheden dünyamızı bize yuva eden denizcilik kültürüdür. Yeni okyanusumuz uzayı feth edecek ve bize yeni yuvalarımızda uygarlığımızı evrimleştirmeye imkan verecek olan uzay kültürü post modern denizcilik kültüründen başka bir şey olmayacağı sadece bizim iddiamız değil bu konu bir çok disiplinin üzerinde hemfikir kaldığı bir evredir. Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan gelişmeler bu düşüncelerimizi destekler mecrada akmaktadır. Serinin ilk yazısında Uzay’ı denizci bir kültürle tanımlayıp temel kavramlarımızı (Yeni Bahr’i Azam: Uzay’dır-Gök Vatan- Sonsuz Vatan) sadece başlıklarını ilan ederek seri yazılarımızla uzay kültürümüzü oluşturma gayretlerine bir katkı olarak artırarak devam etmeye çalışıyoruz. Türk Denizcilerinin asli görevlerini başarı ile deruhte etmesinin uzay merkezli yetenekleri daha etkin şekilde kullanması ile mümkün olacağı gerçeğinden hareketle milli uzay çalışmalarında aktif olarak yer almasının önemli olduğunu düşünmekteyiz. Bununla birlikte; dünyanın elli yılı aşan “uzay kültürü”nün özünü “denizcilik kültürü”nün oluşturduğu vakadır. Geleceğe dair cesur düşlerimiz, öngörülerimiz vardır. Bunları gerçekleştirecek gücümüze de olan inancımız tamdır. Az zamanda çok ve büyük işler yapma becerimiz malumdur. Bu coğrafyada öngörülemez refleksler üretebilen bir tarihimiz vardır. Güçlü bir mirasımız bulunmaktadır. Bizlerde; Övün, Güven ve Çalış kodlarının hakkını vererek Uzaya yelken açan düşlerimizi bu satırlarda bir zaman kapsülüne bırakılan notlar gibi geleceğe iddialı ve cüretli motivasyon kılavuzları olarak sunmak istiyoruz. Gerçeğe gebe hayallerimizi cüretkar bir şekilde ortaya koyarak kendi teorilerimizi fikirlerimizi silsile halinde sunmaya çalışıyoruz. Türkiye’nin Milli Uzay Startejişi içerisinde “Milli Uzay Kültürümüz”ün mayasının dünyada ki emsallerinde olduğu üzere “Bahriye Kültürümüz”den evrimleştirecek yaklaşım ve gayretler üzerinde şimdiden

Şimdi 18 Mart 2065⁹

Çarşamba

Yer

Türk Uzay Asansörü

Gökyerleşkesi

Kaynakça

Kitaplar

SORGUCU Ayhan, Hava ve Uzay Hukuku Air and Space Law Haziran 2012

GÜNEL Reşat Volkan, Uluslararası Hukuk Açısından Uzay Madenciliği Uzay Hukuku Space Law, Turhan Kitabevi, 2016

DANIŞMAN Zeynep Seyitoğlu, Uzay Hukukunda Devlet Egemenliği ve Mülkiyet, Adalet Yayınevi

İnternet Kaynakları

[https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/124863/-haberlesme-uydularini-kendi-imk-nlarimizla-ureterek-bu-kabiliyete-sahip-10-ulkeden-biri-olmakta-kararliyiz-\(Erişim Tarihi 20.02.2021\)](https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/124863/-haberlesme-uydularini-kendi-imk-nlarimizla-ureterek-bu-kabiliyete-sahip-10-ulkeden-biri-olmakta-kararliyiz-(Erişim Tarihi 20.02.2021))

[https://news.clearancejobs.com/2020/09/02/why-the-space-force-must-use-navy-ranks/\(Erişim Tarihi:25.02.2021\)](https://news.clearancejobs.com/2020/09/02/why-the-space-force-must-use-navy-ranks/(Erişim Tarihi:25.02.2021))

[https://tr.euronews.com/2020/06/09/abd-nin-uzay-kuvvetleri-ilk-savas-n-dunya-da-kaybediyor-ismin-telif-hakk-n-netflix-alabili \(Erişim Tarihi:28.02.2021\)](https://tr.euronews.com/2020/06/09/abd-nin-uzay-kuvvetleri-ilk-savas-n-dunya-da-kaybediyor-ismin-telif-hakk-n-netflix-alabili (Erişim Tarihi:28.02.2021))

9 Ekvator kuşağında kurmuş olduğumuz Uzay Limanımız'dan, 2045 yılına kadar sabit 3 ve hareketli 5 Rampa ile adeta "Uzay Okyanusunun İskeleleri" gibi bu güne kadar sayısız uçuş gerçekleştiren Türkiye; 2050 yılından itibaren aynı bölgede Ekvator üzerinde inşaa ettiği denizde sabit ve hareketli Uzay Rampaları ile uzay uçuş ekonomisinin uzaya malzeme transferine ilişkin pastadan en fazla pay alantlar arasında ilk üçte bulunmaktadır. Aynı zamanda öz kaynakları ile ulusal olarak uzay asansörü kurmuş olan üç ülkeden biridir. Türkiye'nin 2050 yılında başlayan Uzay Asansörü İnşaa Projesi 2060 yılında tamamlanarak denizdeki sabit rampasından 35.000km yukarıda "Alarga 1" sahası adında ihdas ettiği Uzay asansörünün işletme tesisini genişleterek, 5 yılda 500 insanın istihdam edildiği "Gök Vatan"ın ilk yerleşkesini kurmuştur. Şimdi 18 Mart 2065 Çarşamba günüdür. Çanakkale Deniz Zaferimizin 150'nci şeref yılını anmak üzere derin sanal gerçeklik ortamında "Gökyerleşkesi"nden Çanakkale'de icra edilen programa katılımın tamamlanmasını müteakip aynı gün Gökyerleşkemizde dünyaya gelen Gök Vatanın ilk Vatandaşı olan kızımız "Göksel" in 11 haneli TC kimlik numaranın başına Gök Vatan'ın vatandaşı olduğunu belirtir "G" harfinin konulduğunun duyurulması törenin hüznünü dağıtan bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Kızımız Göksel'e derin gerçeklik uygulaması ile Çanakkale'den Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği hoş geldin mesajı ise törenin en duysal anı olmuştur. Mesaj kısaca şöyle idi. Göklerde doğmuş kızımız Göksel, İstikbal Sizindir. Cumhuriyet'i Biz Kurduk. O'nu Yükseltecek ve Sürdüreceğ Sizlersiniz!

■ Alpaslan TATLISULUOĞLU*

ENERJİ BAĞIMLILIĞI VE ÇEVREYE ZARAR VERMEDEN BU BAĞIMLILIĞI AZALTABİLMEK İÇİN BİR YOL HARİTASI

* Deniz Albay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta Kurmay Öğrenci Subay.

Öz

Bir ülkede, üretimde ihtiyaç duyulan enerjinin; yeterli miktarda, uygun kalitede, sürekli, en az maliyetle, çevreye en zarar veren yöntemlerle ve güvenilir bir şekilde temin edilmesi enerji politikasının temel gayesidir. Enerji açığı, bir ülkenin sahip olduğu doğal/suni kaynaklar ile ihtiyacı olan enerji tüketimini karşılayamaması olarak ifade edilmektedir. Ülkelerin ekonomik büyümeleri ile birlikte enerji ihtiyaçları da giderek artmaktadır. Türkiye’de bu bağlamda fosil kaynaklara olan enerji talebi yüksek seviyelerdedir. Ülkemizin doğal gaz, petrol ve kömür gibi temel enerji kaynaklarına bağımlılığı, ortalama %90’lar seviyesindedir.¹ Enerji ihtiyacının yerli kaynaklardan sağlanabilmesi ve ithalatın azaltılması hem ülke güvenliği hem de ulusal çıkarlar açısından stratejik öneme sahiptir. Söz konusu bu bağımlılık, Türkiye’nin siyasi hareket alanını daraltmakta ve Türkiye’nin en önemli ekonomik sorunlarından biri olan cari açığın artmasına neden olmaktadır.² Bu makalede enerji bağımlılığının çevreye zarar verilmeden azaltılabilmesine yönelik çözüm önerileri, nitel araştırma metodu ve süreç analizi ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Enerjide Dışa Bağımlılık, Fosil Enerji Kaynakları, Yenilenebilir Enerji Kaynakları, Nükleer Enerji, Elektrik Üretimi.

Giriş

Enerji, dünya tarihinde geçmiş buluşlardan günümüz mevcut teknolojilerine kadar, medeniyetlerin gelişiminde belirleyici unsur olmuştur. Enerji kaynakları ülkelerin iktisadi, sanayi ve teknik yönlerden geliştirilmesinde, sosyal hayatlarının kolaylaştırılmasında temel bir girdidir. Ülke ekonomilerinin sürdürülebilirliğinin gerçekleştirilmesinde ve büyümesinde başlıca etken olarak enerji kaynakları görülmektedir. Enerji kaynaklarının rezerv durumu, çeşitliliği, üretimi ve bu

kaynaklara erişilebilirlik de ülkelerin enerji politikalarına yön vermektedir.

Enerji ile gelişme düzeyi arasında yakın bir ilişki vardır; toplumların gelişmişlik derecesi, kullandıkları enerji kaynaklarına ve miktarlarına göre değerlendirilmektedir. Kişi başına gelir seviyesi ile kişi başına enerji tüketimi arasında da yakın bir ilişki vardır. Bu nedenle, kişi başına tüketilen enerji miktarı ülkelerin gelişmişlik seviyesinin belirlenmesinde kullanılan önemli göstergelerden birisidir.³

Sanayi Devrimi’ne kadar olan süreçte enerji ihtiyacı belli bir seviyede iken Sanayi Devrimi ile birlikte tüm dünyada enerjiye olan talep önlenemez bir hızla artmıştır. Sanayi ve teknolojide yaşanan gelişmeler, ülkelerin enerji ihtiyacını yüksek seviyelere çıkarmış, bu durum kıyasıya bir rekabete ve enerji savaşlarına yol açmıştır. Enerji tüketiminde kömür kullanımının yerini petrolün almasıyla birlikte geçtiğimiz yüzyılda dünyadaki siyasi ve ekonomik güçler petrol rezervlerini ele geçirme ve bu rezervler üzerinde söz sahibi olma yarışında acımasız bir politika izlemişlerdir. Dünya ekonomisinde bir yandan enerji talebi ve tüketimi hızla artarken, diğer yandan petrol rezervlerindeki azalma nedeniyle ülkelerin enerji ithalatına olan bağımlılıkları artmıştır.

Ekonomik büyüme, enerji talebindeki artışın en önemli nedenidir. Enerji talebindeki artışın diğer nedenleri; yüksek doğum oranları (nüfus artışı), yaşam standardının yükselmesi, sanayileşme ve genç nüfus oranının yükselmesidir.⁴ Kentleşme, yeni teknolojilerin kullanıma soktuğu makina ve araçların sayıca artması ve çeşitlenmesi, tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörler enerji talebini artıran diğer etkenlerdir. Bu bağlamda, enerjide dışa bağımlılık; artan enerji talebinin karşılanması için diğer ülkelerin kaynaklarına bağlı bulunmak olarak tarif edilebilir.

1 M.Ali Bilginoğlu ve Cüneyt Dumrul, “Türk Ekonomisinin Enerji Bağımlılığı Üzerine Bir Eş-Bütünleşme Analizi”, *Journal of Yasar University*, 2012 26(7), 4392-4414, s. 4411.

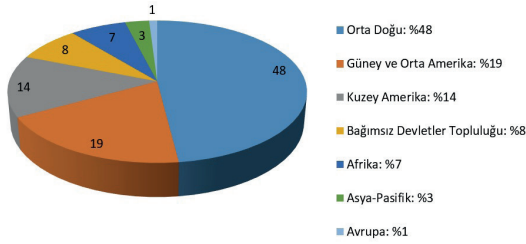
2 Hamiyet Yiğit ve Süleyman Açıklalın, “Türkiye’de Cari İşlemler Açığı: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, Yıl 12 Sayı 2, 323-340, s.325.

3 Şadan Çalısın, “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, Sayı 25, 297-310, s. 297.

4 Harun Kemal Öztürk, vd., “Past, Present And Future Status of Electricity in Turkey and The Share of Energy Sources”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2007, Cilt: 11, 183-209, s. 207.

1. Fosil Enerji Kaynakları

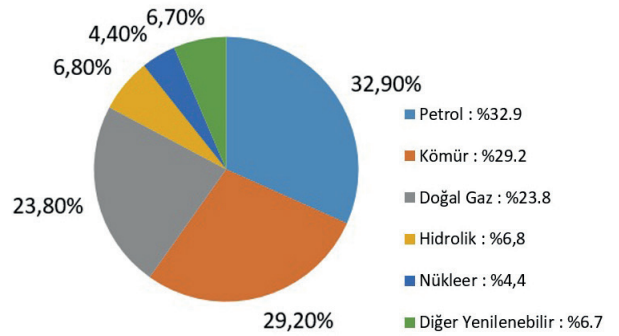
Enerjinin herhangi bir değişim ya da dönüşüm işlemine uğramamış hâli "birincil enerji" olarak adlandırılmaktadır. Petrol, taş kömürü, linyit, doğal gaz, hidrolik ve jeotermal enerji, rüzgâr enerjisi, denizlerde gelgit ve dalgalardan elde edilen enerji, nükleer enerji, güneş enerjisi, odun, hayvan ve bitki atıkları temel birincil enerji kaynaklarıdır. Birincil ya da ikincil enerji biçimindeki enerjilerin dönüştürülmesi ile elde edilen enerji türlerine ise "ikincil enerji" adı verilmektedir. Elektrik, kok kömürü, hava gazı ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) başlıca ikincil enerji türleridir.⁵ Fosil Yakıtlar; mineral yakıtlar olarak da bilinen fosil yakıtlar, hidrokarbon içeren petrol, doğal gaz ile linyit ve taş kömürü gibi doğal enerji kaynaklarıdır. Günümüzde dünyada olduğu gibi, ülkemizde de en temel enerji kaynağı olan petrol, kömür ve doğal gaz, stratejik önemini daha da arttırmış ve ekonominin vazgeçilmez bir girdisi hâline gelmiştir. 2019 yılı dünya geneli ispatlanmış petrol rezervi, 1.733,9 milyar varil olarak tespit edilmiştir. Bu rezervin; 833,8 milyar varil Orta Doğu ülkelerinde, 324,1 milyar varil Güney ve Orta Amerika ülkelerinde, 244,4 milyar varil Kuzey Amerika ülkelerinde bulunmaktadır.⁶

Şekil-1: Dünya Petrol Rezervi.⁷

Petrol gibi stratejik önemini uzun dönemli koruyacak olan doğal gaz da temel enerji kaynakları içinde önemli bir yere sahiptir. Petrol kaynaklarının azalması ile ortaya çıkacak enerji talebi

doğal gaz rezervleri ile doldurulacaktır. Doğal gaz son yıllarda ısınma, elektrik üretimi ve sanayi mallarının üretiminde öncelikli enerji kaynağı hâline gelmeye başlamıştır. Dünyada doğal gaz tüketiminin enerji kaynakları tüketimi içerisindeki payı giderek artmaktadır. Doğal gaz rezervleri dikkate alındığında; dünya rezervlerinin %19,1'i Rusya Federasyonu, %16,1'i İran, %12,4'ü Katar ve %9,8'i Türkmenistan'da bulunmaktadır.⁸ Dünyadaki mevcut enerji kaynaklarına, ispatlanmış rezervleri ve yıllık üretim miktarları açısından bakıldığında, rezerv ömrünün; petrol için 40-45 yıl, doğal gaz için 60 yıl, kömür için ise 228 yıl olduğu tahmin edilmektedir.⁹ 2015 yılı sonu itibarı ile dünya genelinde enerji ihtiyacının % 32,9'u petrol, %29,2'si kömür ve %23,8'i doğal gazdan karşılanmıştır.

Şekil-2: 2015 Yılı Dünya Genelinde Birincil Enerji Tüketim Oranları.¹⁰

2019 yılı sonu itibarı ile dünya genelinde enerji ihtiyacının ise %33,1'i petrol, %27'si kömür ve %24,2'si doğal gazdan karşılanmıştır.

5 Rıdvan KARLUK, "Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm", Beta Basım Yayın, İstanbul, 2005, s. 241.

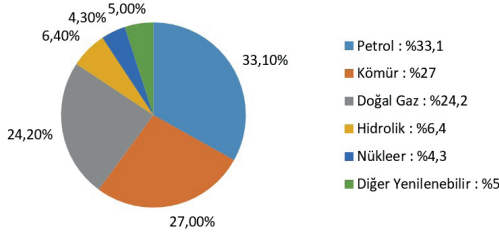
6 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Petrol", <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

7 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Bilgi-Merkezi-Enerji-Petrol", <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

8 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, "BP Statistical Review of World Energy, 2020/69'th Edition", <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

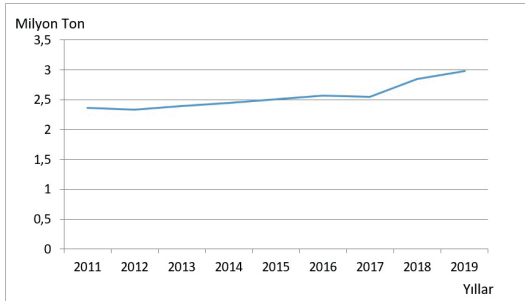
9 Şadan Çalışkan, *a.g.m.*, s.298.

10 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, "BP Statistical Review of World Energy, 2016/65'th Edition", <http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report>, s.2,4 ve 5. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

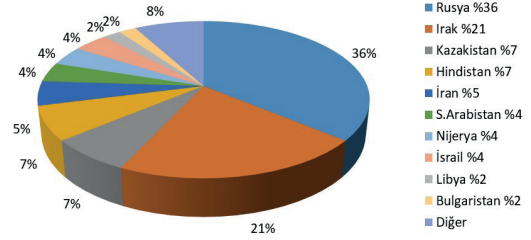
Şekil-3: 2019 Yılı Dünya Genelinde Birincil Enerji Tüketim Oranları.¹¹

Görüldüğü üzere dünya genelinde 2015-2019 yılları arasında geçen 4 yıllık süre içerisinde fosil kaynaklara bağımlılıkta bir azalma olmamıştır. Ülkemizde 2019 yılı sonuna kadar toplam 9.536.832 metre sondaj yapılarak 5.063 adet kuyu açılmış olup denizlerde 200.301 km²'lik alanda iki boyutlu, 67.422 km²'lik alanda üç boyutlu sismik çalışma ve karada 184.400 km²'lik alanda iki boyutlu, 20.147 km²'lik alanda 3 boyutlu sismik çalışma gerçekleştirilmiştir. 2019 yılında ülkemizde ham petrol üretimi 2.984.800 ton olarak gerçekleşmiş olup kalan üretilebilir petrol rezervi 51.076.078 tondur.¹²

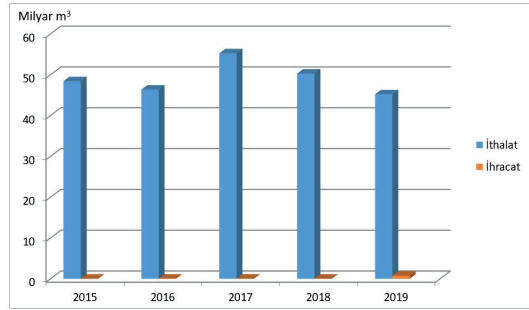
Şekil-4: Türkiye'nin Petrol Üretimi.¹³

2019 yılında 31 milyon ton olarak gerçekleştirilen ham petrol ithalatımızın yanı sıra 13,7 milyon ton petrol ürünü ithal edilmiştir. Buna karşın 14,3 milyon ton petrol ürünü ihraç edilmiştir. Ham petrol ithal ettiğimiz ülkeler başlıca Rusya, Irak, Kazakistan, Hindistan, İran, Suudi Arabistan, Nijerya, İsrail, Libya ve Bulgaristan'dır.

Şekil-5: Türkiye'nin Ham Petrol ve Petrol Ürünü İthal Ettiği Ülkeler ve Pazar Payları¹⁴

Ülkemiz tarafından 2019 yılında yaklaşık 45,21 milyar m³ doğal gaz ithalatı yapılmıştır. LNG ithalatı 2019 yılında yapılan toplam doğal gaz ithalatının %28'ini oluşturmuştur. Aynı yıl sadece Yunanistan'a 762 milyon m³ doğal gaz ihraç edilmiştir.¹⁵ Doğal gaz ithalatı yaptığımız ülkeler arasında Rusya Federasyonu ve İran başta gelmektedir.

Şekil-6: Türkiye'nin Doğal Gaz İthalat ve İhracatı¹⁶

Kömür fosil kaynaklı bir yakıt olup uzun yıllar boyunca enerji kaynağı olarak kullanılmıştır. Geçtiğimiz yüzyılla birlikte enerji üretiminde kömür kullanımının yerini petrol almaya başlamış olsa da günümüzde kömür enerji üretiminde önemini korumaya devam etmektedir. 2019 yılı için dünya kömür rezervi yaklaşık 1 trilyon ton olup en fazla kömür tüketen ülke Çin'dir. Çin'in dünya kömür tüketimindeki payı %51,7'dir. İkinci sırada ise Hindistan yer almaktadır.

11 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, "BP Statistical Review of World Energy, 2020/69'th Edition", "<http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2020-full-report>", s.4. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

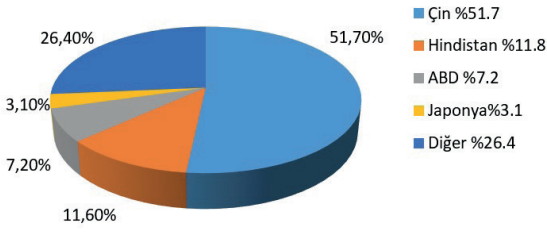
12 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Petrol", "<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>". (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

13 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Petrol", "<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>". (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

14 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Petrol", "<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>". (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

15 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Bilgi-Merkezi-Enerji-Doğalgaz", "<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>". (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

16 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Bilgi-Merkezi-Enerji-Doğalgaz", "<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>". (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

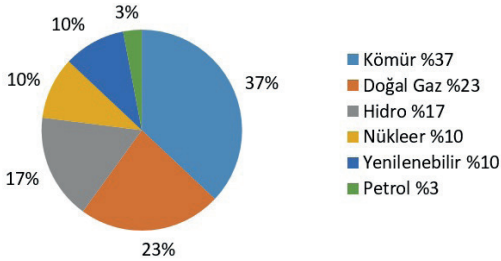

Şekil-7: 2019 Yılı En Fazla Kömür Tüketen Ülkeler¹⁷

Türkiye’de 20,84 milyar ton kömür rezervi bulunmakta olup bunun %93’ü linyit, %7’si taş kömürüdür.¹⁸

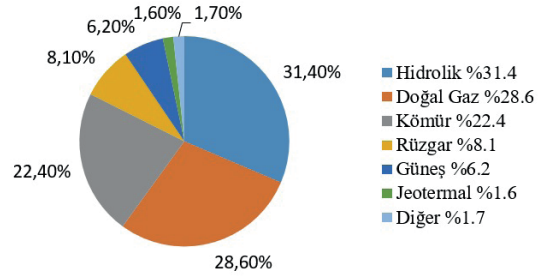
2. Dünyada ve Türkiye’de Elektrik Üretimi

Hâlihazırda dünyada en çok talep edilen enerji türü, ikincil enerji olan elektrik enerjisidir. Elektrik enerjisi, genellikle fosil yakıtlar ile hidrolik ve nükleer enerji kaynaklarından elde edilmektedir. Elektrik üretim miktarı dikkate alındığında 2019 yılı için; Çin 7503,4 teravat-saat, ABD 5425,7 teravat-saat, Hindistan 1558 teravat-saat, Rusya Federasyonu 1118,1 teravat-saat elektrik üretimi gerçekleştirmiştir. Dünyada elektrik üretiminde en yoğun olarak kullanılan kaynak %37 ile taş kömürü ve linyittir. Elektrik üretiminde doğal gazın payı %23, hidroliğin payı %17, nükleer enerjinin payı %10, yenilenebilir enerji kaynaklarının payı %10 ve petrolün payı %3 civarındadır.¹⁹

Şekil-8: 2019 Yılı Elektrik Üretiminde Kullanılan Kaynaklar²⁰

Ülkemizde ise 2019 yılı sonu itibarıyla kurulu elektrik gücü 90.720 MW’a ulaşmıştır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının tahminlerine göre elektrik tüketiminin 2023 yılında yıllık ortalama %4,8 artışla 375,8 TWh’e ulaşması beklenmektedir. Elektrik gücümüzün kaynaklara göre dağılımı; %31,4’ü hidrolik enerji, %28,6’sı doğal gaz, %22,4’ü kömür, %8,1’i rüzgâr, %6,2’si güneş, %1,6’sı jeotermal ve %1,7’si ise diğer kaynaklar şeklindedir.²¹

Şekil-9: Türkiye’de 2019 Yılında Elektrik Üretiminde Kullanılan Kaynaklar²²

3. Nükleer Enerji

Nükleer enerji en basit ifade ile atomun çekirdeğinden elde edilen bir enerji türüdür. Kurulan sistemler vasıtasıyla, atomlardan parçalanma veya birleştirilme yoluyla elde edilen enerji elektrik enerjisine çevrilmektedir. Atomun parçalanması fisyon, birleştirilmesi ise füzyon adını almaktadır. Nükleer enerjinin kaynağı uranyum metalidir. Nükleer enerji kaynaklarından biri de toryumdur. Fakat toryumun nükleer enerji santrallerinde kullanılmasına yönelik çalışmalara devam edilmekle birlikte hâlihazırda günümüz teknolojisinde toryumdan nükleer enerji üreten rektör bulunmamaktadır.²³ Nükleer güç santrallerinin kurulumu 1970’li yılların başında yaşanan petrol krizi ile birlikte hızlanmıştır. Petrol ve diğer hidrokarbon kaynaklarına sahip olmayan ülkeler, bu kaynaklara olan bağımlılıklarını azaltmak ve

17 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, “BP Statistical Review of World Energy, 2020/69’tth Edition”, <http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2020-full-report>, s.46. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

18 Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Resmî İnternet Sitesi, “Kömür ve Oluşumu”, <http://www.tki.gov.tr/bilgi/komur/enerji-ve-komur/232>, [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

19 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, “BP Statistical Review of World Energy, 2020/69’tth Edition”, <http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2020-full-report>, s. 60. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

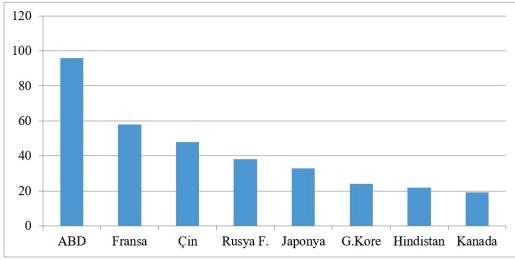
20 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, “BP Statistical Review of World Energy, 2020/69’tth Edition”, <http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2020-full-report>, s. 60. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

21 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “Elektrik”, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik>. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

22 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “Elektrik”, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik>. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

23 Hicran Konca, Enerjide Dışa Bağımlılık Çerçevesinde Türkiye’de Nükleer Enerjinin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2018, s. 18.

enerji arz güvenliklerini temin etmek için nükleer santrallere yönelmişlerdir. Nükleer santraller tüm dünyada hızlı bir şekilde işletmeye alınırken, 1979 yılında ABD Pensilvanya'da Three Mile Island, 1986 yılında Sovyet Rusya'da (bugün Ukrayna sınırları içinde) yaşanan Çernobil ve 2011 yılında Japonya'da Fukushima Nükleer santrallerinde meydana gelen kazalar ile görece bir yavaşlama olsa da nükleer santraller tüm dünyada kurulmaya devam etmiştir. Hâlihazırda dünya genelinde faaliyet gösteren 443 reaktör bulunmaktadır. En fazla reaktör bulunduran ülkelerin başında 96 reaktör ile ABD gelmektedir.

Sekil-10: Ülkelere Göre Reaktör Sayıları²⁴

Nükleer enerjinin elektrik üretimindeki payının en yüksek olduğu beş ülke; Fransa (%70,6), Slovakya (%53,9), Ukrayna (%53,9), Macaristan (%49,2) ve Belçika (%47,6)'dır. Nükleer enerjinin elektrik üretimindeki payı ABD'de %19,7, Rusya Federasyonu'nda %19,7, Birleşik Krallık'ta %15,6 ve Çin'de %4,9'dur. Uluslararası Atom Enerji Ajansının 2018 yılında yayınladığı 2030 yılı öngörü raporuna göre nükleer enerji üretim kapasitesi düşük tahmine göre toplam elektrik enerjisinin %7,9'unu, yüksek tahmine göre ise de toplam elektrik enerjisinin %11,5'ini karşılayacaktır.²⁵

Başta doğal gaz ve petrol olmak üzere enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın azaltılması maksadıyla Nükleer Enerjinin ülkemizde kullanılması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın stratejik hedefleri arasına alınmıştır. Bu çerçevede, Nükleer Enerjinin Sisteme Entegrasyonu politikası gereğince; Türkiye'de biri Mersin Akkuyu bölgesinde ve diğeri Sinop'ta olmak üzere iki nükleer güç santral kurulması kararı alınmıştır.

Bu bağlamda, 12 Mayıs 2010 tarihinde "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde Akkuyu Sahası'nda Bir Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliğine İlişkin Anlaşma" imzalanmıştır. Anlaşmaya istinaden Mersin Akkuyu Sahası'nda 4800 MW toplam kurulu güce sahip VVER 1200 tipi 4 reaktör kurulacaktır. Akkuyu Nükleer Güç Santrali'nin ilk ünitesinin 2023 yılında işletmeye alınması planlanmaktadır. Diğer üniteler ise birer yıl arayla devreye alınacaktır. Elektrik Enerji Piyasası ve Arz Strateji Belgesi'nde, "günümüzde doğal gazın elektrik üretiminde yaklaşık %44 olan payının 2023'e kadar %30'a çekmek ve yenilenebilir enerjinin payını %30 seviyesine çıkarmak" hedefleri arasında yer almaktadır.²⁶

Bugün Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre Akkuyu ve Sinop nükleer santralleri devreye girmiş olsaydı, mevcut elektrik tüketiminin %33'ü bu santrallerden karşılanmış olacaktı. Bu oranın doğal gaz ithalatını 16 milyar metreküp, parasal olarak 7,2 milyar dolar azaltacağı tahmin edilmektedir.²⁷

4. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

1973 yılında meydana gelen petrol krizinin ardından enerjinin önemi tüm dünya ülkeleri tarafından daha iyi anlaşılmasına başlanmıştır. Bu tarihten sonra ülkeler, enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve alternatif enerji kaynakları kullanma noktasında önemli adımlar atmıştır. Bilhassa enerji ithal eden ülkeler, enerjinin sürdürülebilir kullanımı adına çeşitli politika arayışları içine girmişlerdir. 2000'li yıllara gelindiğinde gerek fosil yakıt fiyatlarının artış seyri ve istikrarsızlığı gerekse iklim değişikliğinin yol açtığı etkiler, alternatif enerji arayışlarına büyük bir ivme kazandırmış ve bu bağlamda dünya genelinde yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Yenilenebilir enerjiyi "doğal kaynaklardan elde edilebilen ve kendini sürekli yenileyebilen bir enerji kaynağı" olarak tanımlamak mümkündür. Yenilenebilir enerjiyi diğer enerji çeşitlerinden ayıran en önemli özellik doğal bir şekilde

²⁴ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Resmî İnternet Sitesi, "Nuclear Power in The World-2020", https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS-2-40_web.pdf, s. 10 ve 11. (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

²⁵ Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Resmî İnternet Sitesi, "Energy, Electricity and Nuclear Power Estimates For The Period Up To 2050", https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS-1-38_web.pdf, s. 23. (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

²⁶ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "2019-2023, Nükleer Güç Santralleri ve Türkiye", <https://enerji.gov.tr/nukleer-enerji-ve-uluslararası-projeler-genel-mudurlugu-akkuyu-nukleer-guc-santrali-projesi>.(Erişim Tarihi: 21.11.2020).

²⁷ Burcu Yavuz Tiftikçigil, Türkiye'nin Nükleer Enerji Stratejileri, *Enerji Diplomasisi*, Hasret Çomak ve diğerleri, (ed.), Beta Yayınları, 2015, 575-590, s585.

kendisini yenileyebilmesi ve yok olmamasıdır. Bunun yanı sıra yenilenebilir enerji çeşitleri çevreye zarar veren karbon salınımının azaltılması, yerli kaynaklar oldukları için ithal edilmeye ihtiyaç duyulmaması ve bu sayede enerji konusunda dışa bağımlılığın azaltılması gibi hususlar açısından oldukça önemlidir.²⁸ Yenilenebilir enerji kaynakları güneş, rüzgâr, jeotermal, hidrolik, biokütle, dalga ve hidrojen enerjileri olarak gruplandırılmaktadır. Güneşin bu enerji çeşitlerinin büyük bir bölümünün asıl kaynağı olduğu ve bunlara dolaylı veya dolaysız etkisinin bulunduğu söylenebilmektedir. Aslında fosil yakıt olarak bilinen kömür, petrol ve doğal gaz da esasında güneş enerjisinin şekil değiştirmiş hâlleridir. Bu sebeplerden dolayı güneşi dünyanın en önemli enerji kaynağı olarak tanımlayabilmek mümkündür. Aşağıda yenilenebilir enerji çeşitleri ve bunların kaynakları listelenmektedir.

ENERJİ ÇEŞİTLERİ	KAYNAKLAR
Güneş Enerjisi	Güneş
Rüzgâr Enerjisi	Rüzgâr
Jeotermal Enerji	Yer Altı Suları
Hidrolik Enerji	Nehir ve Akarsular
Biokütle Enerjisi	Biyolojik Atıklar
Dalga Enerjisi	Okyanus ve Denizler
Hidrojen Enerjisi	Su ve Hidroksitler

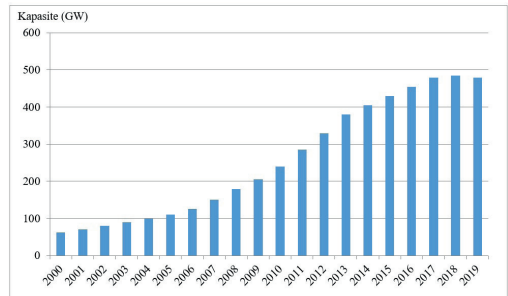
Tablo-1: Yenilenebilir Enerji Çeşitleri ve Kaynakları

2019 yılı itibarı ile dünya genelinde tüketilen enerjinin %5'ini (hidrolik enerji ile birlikte bu oran %11,4'tür) oluşturan yenilenebilir enerji yıllara sâri artma eğilimindedir. Ancak yenilenebilir enerjinin nihai enerji tüketimi içerisindeki artış oranları yeterince tatmin edici düzeyde değildir. Bu durumun başlıca sebepleri; gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ele alınacak olursa; gelişmiş ülkelerde enerji talebi yavaş bir şekilde artmakta ve hâlihazırda var olan altyapının ve enerji tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi zaman almaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise enerji talebi hızlı bir şekilde artmakta ve fosil yakıtlar bu talebi karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. Buna ilave olarak yenilenebilir enerji kaynakları ile elde edilen enerjinin fiyatlandırma açısından fosil

yakıtlar ile rekabet edebilmesi mevcut durumda pek mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda yenilenebilir enerjinin toplam enerji tüketimi içerisindeki payının artmasının zaman alacağı öngörülmektedir.

4.1. Güneş Enerjisi

Güneş enerjisi yeryüzünde en yaygın bulunan yenilenebilir enerji kaynaklarından biridir. Bu enerji çeşidinden elektrik ve ısı elde etmek için faydalanılır. Diğer taraftan fotovoltaik panel kullanımı fosil yakıt tüketmekten daha maliyetli olduğu için yeryüzüne gelen güneş enerjisinin yalnızca %0,04'ü insanlar tarafından kullanılmaktadır.²⁹ Ancak son yıllarda gerçekleştirilen güneş enerjisi üretim ve depolama teknolojilerindeki ilerleme ile birlikte maliyetlerin hızlı bir şekilde düşmesi bu alandaki yatırımların sayısal olarak artmasına neden olmuştur. Bölgesel ölçekte güneş enerjisi kurulu gücünde en fazla kapasite Avrupa kıtasında bulunurken, onu Asya ve Kuzey Amerika takip etmektedir. Diğer taraftan dünya genelinde en fazla güneş fotovoltaik sistem kapasitesi sırasıyla Çin, Almanya, Japonya, ABD ve İtalya'ya aittir.³⁰ İleri teknolojiye ihtiyaç duyan güneş enerjisi, faydalanmada kısmen düşük seviyelerde kalmasına rağmen özellikle son yıllarda bu alandaki yatırımların artması ve teknolojik maliyetlerin düşmeye başlaması ile giderek yaygınlaşmaktadır. Ülkelerin yenilenebilir enerji kaynakları arasında güneşe ayrı bir önem verdikleri dikkat çekmektedir. Bu bağlamda güneş enerjisinden elektrik üretmek adına önemli kanuni düzenlemeler ve teşvik mekanizmaları geliştirilmektedir. Bu sayede 2000 yılında dünya genelinde 62 GwW'lık güneş enerjisi kapasitesi varken bu kapasite 2019 yılında 479 Gw'a ulaşmıştır.³¹

Şekil-11: Dünya Güneş Enerjisi Kapasitesi (2000-2019)³²

28 Erdal Tanas Karagöl ve İsmail Kavaz, "Dünya ve Türkiye'de yenilenebilir enerji", *Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma (SETA) Vakfı*, 2017, Sayı 197, s. 8.

29 Javid Mohtasham, "Review Article-Renewable Energies", *Energy Procedia*, 2015, Sayı: 74, 1289-1297, s.1291.

30 Erdal Tanas Karagöl ve İsmail Kavaz, *a.g.e.* s.14.

31 Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Resmî İnternet Sitesi, "Solar Heat Worldwide", 2020, s.9. <https://www.iea-shc.org/solar-heat-worldwide>. (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

32 Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Resmî İnternet Sitesi, "Solar Heat Worldwide", 2020, s.9. <https://www.iea-shc.org/solar-heat-worldwide>. (Erişim Tarihi: 23.11.2020).

Türkiye coğrafi konumu itibarıyla güneş enerjisinden faydalanmak bakımından birçok ülkeye kıyasla önemli potansiyele sahip bir ülkedir. Yapılan bilimsel çalışmalar bu potansiyeli açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye'nin güneş enerjisinden en çok yararlanan iki bölgesinin Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Akdeniz Bölgesi olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ortalama yıllık toplam güneşlenme süresi 2640 saattir (günlük toplam 7,2 saat). Güneş enerjisi üretiminin çok az olduğu Karadeniz bölgesi hariç tutulduğunda Türkiye 110 gün gibi yüksek bir güneş enerjisi potansiyeline sahiptir ve yıllık birim metrekareden 1100 kWh'lik enerji üretilmesi imkânı bulunmaktadır.³³

4.2. Dalga Enerjisi

Dalga enerjisi, dünya yüzeyinin farklı ısınması sonucu oluşan rüzgârların deniz yüzeyinde esmesi ile meydana gelen deniz dalgalarının hareket ve basıncından elde edilen enerji çeşididir. Her ne kadar dünyanın yaklaşık %70'i deniz ve okyanus olsa da yenilenebilir enerji kaynaklarının arasında en az kullanılan enerji çeşidi dalga enerjisidir. Dalga enerjisini dönüştürmek için dalga jeneratörlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Gelgit enerji sistemleri, dalga çiti, deniz suyu salınımı, deniz suyu ısı enerji kazanım veya akıntı ile enerji üretim sistemleri dalga enerjisini elektrik enerjisine dönüştüren sistemlerdir. Dünya üzerinde toplam olarak 5,69 MW'lık kurulu dalga enerjisi istasyonu veya tarlası bulunmaktadır. Ülkemizde ise kurulu herhangi bir dalga enerjisi istasyonu yoktur.³⁴ Dalga enerji dönüştürme sistemleri olarak; açık deniz sistemleri, kıyı yakını sistemler ve deniz kıyısı sistemleri kullanılır. Bu sistemler ile;

- Su sütununun kapalı bir yer içerisinde hareketi ile türbine hava tazyiki sağlanması,
- Suyun üstünde yüzen hacimli bir kütlede ani alçalması ile hareket sağlanması,
- Dalganın yukarı hareketi ile suyun direk türbinlere verilmek üzere bir depoda biriktirilmesi,

- Suyun hacimli bir kütleyi kaldırma veya itme gücü ile hareket sağlanması

vasıtasıyla elektrik enerjisi elde edilmektedir.³⁵ NATO TU WAVE³⁶ Projesi sonucunda oluşturulan "Türk Kıyı Rüzgârları ve Derin Dalga Atlası" verilerinden yararlanarak Türk sularının kullanıma hazır yaklaşık azami ve asgari dalga enerji seviyeleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda, Karadeniz'in diğer denizlere göre daha dalgalı olduğu iddialarının aksine, güneybatı Anadolu yönünde hâkim olan Ege Denizi ve Akdeniz üzerindeki rüzgâr potansiyeli 4-17 kW/m'lik yıllık ortalama dalga gücü ile en yüksek potansiyele sahiptir. Türkiye'nin toplam kıyı uzunluğunun beşte biri kadarının denizden dalga enerjisi elde etmede kullanılabileceği varsayılabilir. Sadece bir seri/dizi küçük ölçekli dönüştürücüden, yıllık 4-17 kW/m arasında dalga gücü olan sularda, toplam yaklaşık en az 10 TWh/yıl enerji elde edilebilir. Bu, ekonomik olarak üretilebilir Türkiye Hidroelektrik enerji potansiyelinin %7,8'idir.³⁷

BÖLGE	GÜÇ (kWh/m)
Karadeniz	1,96-4,22
Marmara Denizi	0,31-0,69
Ege Denizi	2,86-8,75
Akdeniz	2,59-8,26
İzmir-Antalya	3,91-12,05

Tablo-2: Türkiye Kıyıları Dalga Enerjisi Potansiyeli³⁸

4.3. Rüzgâr Enerjisi

Rüzgâr, güneş enerjisinin dünyanın değişken olan yüzeyini eşit ısıtmamasından kaynaklanan sıcaklık, yoğunluk ve basınç farkları sebebiyle ortaya çıkan yatay hava hareketleri olarak tarif edilir. Rüzgâr enerjisi ise hava kütlelerinin sahip olduğu kinetik enerjinin mekanik enerjiye çevrilmesi ile oluşur. Söz konusu enerji dönüşümü rüzgâr türbinlerinde gerçekleştirilir. Daha doğrusu, rüzgâr akımının taşıdığı kinetik enerjinin türbin kanadını, mekanik olarak döndürmesi ile türbine bağlı bir jeneratör grubunda elektrik üretilir. Türkiye, rüzgâr enerji

33 Sefa Çetin, vd, Türkiye'nin Güneş Enerjisi politikaları" *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2019,949-968, s.8.

34 İrem Konyalı, Türkiye İçin Mevcut Enerji Üretimine Alternatif Yenilenebilir ve Sürdürülebilir Enerji Kaynaklarının Seçimi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019, s.21.

35 Mustafa Sağlam, vd., "Dalga Enerjisi ve Türkiye Teknik Potansiyeli", *Journal of Naval Science and Engineering*, 2010, Cilt: 6, Sayı 2, 34-50, s.36.

36 NATO Barış ve Güvenlik İçin Bilim Programı tarafından finanse edilen program. Bu program ile 1994-2000 yılları arasında Türk kıyılarındaki dalga oluşumlarına ilişkin ölçümler yapılmıştır. Bakınız: <http://www.medcoast.net/modul/index/menu/NATO-TU-WAVES/91>. (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

37 Mustafa SAĞLAM vd., *a.g.m.*, s.49.

38 Mustafa SAĞLAM vd., *a.g.m.*, s.41.

potansiyeli yüksek bir ülkedir. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü teşkilatı rasat istasyonlarından bazılarında ölçülmekte olan yıllık rüzgâr rasatları, 1984 yılında Türkiye Rüzgâr enerjisi doğal potansiyeli adı altında, ilk kez 1984 yılında yayımlanmıştır. Bu rüzgâr rasatları ile, Türkiye'nin farklı bölgelerindeki yıllık ortalama rüzgâr esiş hızları ve yıllık rüzgâr gücü yoğunlukları hesaplanabilmektedir. Bu rasatlar ve hesapların sonuçlarına göre, Türkiye'de yıllık rüzgâr hızı, 2,54 m/sn. olarak hesaplanmıştır.³⁹

4.4. Jeotermal Enerji

Jeotermal enerji yer ısısı olup yer kabuğunun çeşitli derinliklerinde birikmiş basınç altındaki sıcak su, buhar, gaz veya sıcak kuru kayaçların içerdiği termal enerji olarak tanımlanmaktadır. Yer kabuğunun derinliklerinde bulunan uranyum (U238, U235), toryum (Th232) ve potasyum (K40) gibi radyoaktif maddelerin bozunması sonucu sürekli olarak ısı üretmesi işleminin jeotermal enerjinin kaynağı olduğu kabul edilmektedir.⁴⁰ Yüksek sıcaklıklı jeotermal kaynakların (>150 °C) en önemli kullanım yeri elektrik üretimidir. Genelde elektrik üretimi, jeotermal kaynağın karakteristiğine bağlı olarak üç tip santralde yapılmaktadır.

- Kuru buhar santralleri; türbini döndürmek için kuyudan üretilen kuru buhar direkt olarak kullanılır.
- Flaş buhar santralleri; yüksek basınçla kuyudan gelen akışkan, düşük basınçlı separatörlerde su ve buhar olarak ayrılır ve ayrıştırılan buhar ile türbinin döndürülmesi sağlanır.
- Çift çevrim santralleri; jeotermal akışkanın sıcaklığından faydalanılarak sudan daha az buharlaşma sıcaklığına sahip akışkan eşanjörde buharlaştırılır ve buharlaşan bu akışkan ile türbinin döndürülmesi sağlanır.⁴¹

Dünyada jeotermal kaynaklar yeni uygulama alanları ve teknolojinin gelişmesi ile insanlığın hizmetine sunulmuş ve bu konuda büyük yatırımlar yapılmıştır. Bilhassa çevre kirliliği yaratmayacak enerji kaynaklarına yönelim, bu kaynağın öneminin

artmasına sebep olmuştur. Jeotermal enerjinin doğrudan kullanım kapasitesi 2015 yılında 70,329 MWt'a ulaşmıştır. Yıllık enerji kullanımı ise toplam 163,287 GWh'dir. Çin, Amerika, İsveç, Türkiye ve Almanya doğrudan kullanım kurulu kapasitesinin büyüklüğüne göre ilk beş ülkedir. Toplam 46,620 MWt kapasiteye sahip bu beş ülke, dünya kapasitesinin %66,28'ini oluşturmaktadırlar. Bunun doğal sonucu olarak bu beş ülke, yıllık enerji kullanımında dünya kullanımının %63,6'sını kapsamaktadır.⁴² Türkiye'de jeotermal kaynaklardan elektrik enerjisi üretimi, "10.05.2005 tarihli 5346 sayılı; Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun" ile düzenlenmiş bulunmaktadır. Türkiye'nin 2015 yılı Aralık ayı itibarıyla ulaştığı 16098,8 MWt kullanılabilir kapasitenin yıllık petrol eş değeri yaklaşık 12.122.400 ton olup ekonomik katkısı yılda yaklaşık 9.328 milyar dolardır.⁴³

4.5. Hidrolik Enerji

Hidrolik enerji suyun basınç ve hız etkisinden faydalanarak su türbinleri vasıtasıyla mekanik enerji elde edilmesidir. Hidrolik enerji, tarih öncesi devirlerden bu yana insanlar tarafından su çarkları ve su değirmenlerinde kullanılmıştır. Günümüzde su türbinleri geliştirilerek modern su türbinleri ile suyun hidrolik gücü daha yüksek bir verimle mekanik ve elektrik enerjisine dönüştürülmektedir. Hidrolik enerji diğer yenilenebilir enerji kaynakları dikkate alındığında en az işletme maliyetine sahiptir. Ayrıca enerji üretimi bakımından yaygın kullanıma sahiptir. Hidroelektrik santraller, taşkın ve baskınları engelleme, sulama işlerini kolaylaştırma, balıkçılığı geliştirme, ağaçlandırmaya destek olma, turizme katkı sağlama, ulaşım imkânlarını geliştirme vb. birçok avantaja sahiptir.

Hidroelektrik santrallerden elde edilmekte olup hidroelektrik yaklaşık 53 ülkenin elektrik ihtiyacının %50'sini, 21 ülkenin %80'ini ve 17 ülkenin de elektriğinin hemen hemen tamamını sağlamaktadır.⁴⁴ 2019 yılında dünya enerji tüketiminin %6,4'lük kısmını hidroelektrik santrallerinden elde edilmiştir.⁴⁵

39 Hasan Malla Hasan, Türkiye'de Rüzgâr Enerjisinin Ekonomik Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2018, s. 14.

40 Adil Özdemir, "Jeotermal Enerji ve Elektrik Üretimi", *Jeofizik bülteni*, 2017, Sayı 55, 300-310, s. 300.

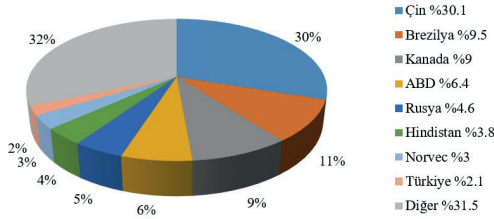
41 Adil Özdemir, *a.g.m.*, s. 305.

42 İbrahim Akkuş ve Hüseyin Alan, "Türkiye'nin Jeotermal Kaynakları, Projeksiyonlar, Sorunlar ve Öneriler Raporu", TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası, 2016, Yayın No:123, s.21.

43 İbrahim Akkuş ve Hüseyin Alan *Agy*, s. 33.

44 Çetin Koçak vd., "Enerji Raporu 2012", Ankara, 2012, Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Yayın No:21/2012, s. 101.

45 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, "BP Statistical Review of World Energy, 2020/69'th Edition", <http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2020-full-report>. (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

Şekil-12: 2019 Yılı Dünya Hidroelektrik Enerji Dağılımı⁴⁶

Ülkemizin yenilenebilir enerji potansiyeli içinde en önemli yeri tutan hidrolik kaynaklarımızın teorik hidroelektrik potansiyeli 433 milyar kWh olup teknik olarak değerlendirilebilir potansiyel 216 milyar kWh ve ekonomik hidroelektrik enerji potansiyel ise 160 milyar kWh/yıl'dır. 2018 yılında hidroelektrik kaynaklı 59,9 milyar kWh elektrik üretilmiştir. 2019 Ağustos sonu itibarıyla hidrolik kaynaklı elektrik üretimi 68.452 GWh değerine ulaşmıştır. 2018 sonu itibarıyla, işletmede bulunan 28.291 MW'lık kurulu güce sahip 653 adet hidroelektrik santrali Türkiye toplam kurulu gücünün %31,9'una karşılık gelmektedir. 2019 Ağustos sonu itibarıyla hidroelektrik kurulu gücü 28.437 MW değerine ulaşmıştır.⁴⁷

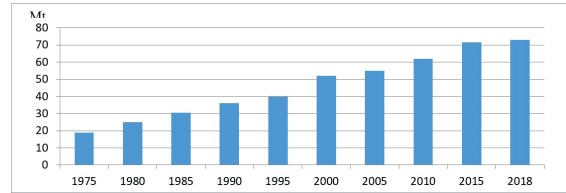
4.6. Hidrojen Enerjisi

Hidrojen periyodik cetvelin ilk sırasında bulunan atom numarası 1 olan ve evrende en yaygın bulunan (bilinen evrenin yaklaşık %77'si) bir elementtir. Doğada genellikle H₂ ve gaz hâlinde bulunur.⁴⁸ Son yıllarda meydana gelen teknolojik gelişmeler ışığında hidrojen enerjisi özellikle ulaştırma sektörü başta olmak üzere sanayi ve hizmet sektörlerinde kullanılmaya başlanmıştır. Hidrojen genellikle iki yöntemle kullanılmaktadır. Birincisi yakıt pili teknolojisidir. Yakıt pilleri, taşınabilir bilgisayarlar, cep telefonları gibi mobil uygulamalar için kullanıldığı gibi elektrik santralleri için de uygun güç kaynağıdır. Mevcut tüm yakıt pilleri, hidrojen ve oksijenin su oluşturu fonksiyonundan faydalanarak üretilmektedir.

Hidrojenin diğer kullanım yöntemi ise hidrojen doğrudan yakıt olarak kullanılmasıdır. Yakıt olarak hidrojen kullanılması durumunda, yandığında havadaki oksijenle birleşerek su ve/veya su buharından başka bir gaz çıkarmayan hidrojen alevi, aynı zamanda çok az ısı yaymaktadır.

Hidrojenin kullanımı teknolojinin gelişmesi ile birlikte artmış ve böylece hidrojen talebi de bu doğrultuda artmaya devam etmiştir.

2050 yılına kadar küresel ısınmayı durdurmak ve iklimi dengede tutma hedefi doğrultusunda AB Komisyonunda yeni sanayi stratejisi belirlenmiş ve 2030 yılına kadar 40 GW kapasitesinde yenilenebilir hidrojen elektrolizlerinin kurulması planlanmıştır. Bu bağlamda Avrupa'nın enerji üretimi içerisinde hidrojenin payının 2050'ye kadar %2'den %13-14'e çıkarılması hedeflenmiştir.⁴⁹

Şekil-13: Dünya Hidrojen Talebi (1975-2018)⁵⁰

4.7 Biokütle Enerjisi

Biokütle, yeşil bitkilerin güneş enerjisini fotosentez yoluyla kimyasal enerjiye dönüştürerek depolayan ve canlı organizmaların kökeni olarak ortaya çıkan organik madde kaynaklarıdır. Ana bileşenleri, karbon-hidrat bileşikleridir. Ana bitkisel veya hayvansal kökenli tüm doğal maddeler biokütle enerji kaynağı, bu kaynaklardan elde edilen enerji ise, biokütle enerjisi olarak tarif edilir.⁵¹ Biokütle enerjisinden genellikle ısı, elektrik ve taşıtların motor sevk sistemi için yakıt olarak yararlanılmaktadır. Son on yılda, özellikle Kyoto Protokolü'nde

46 British Petrol Resmî İnternet Sitesi, "BP Statistical Review of World Energy, 2020/69'th Edition", <http://oilproduction.net/files/especial-BP/bp-statistical-review-of-world-energy-2020-full-report>. (Erişim Tarihi: 21.11.2020).

47 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "Hidrolik", <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-hidrolik>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

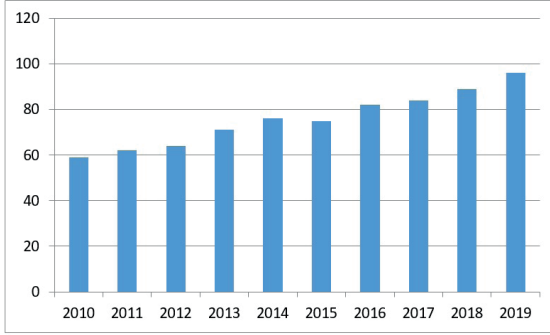
48 Murat Kademli, "Hidrojen Teknolojisi, Potansiyeli ve Geleceği", *Mesleki Bilimler Dergisi*, 2017, Cilt: 6, 106-110, s. 107.

49 Avrupa Birliği Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, "A Hydrogen Strategy For a Climate-Neutral Europe", https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/communication-com2020301-hydrogen-strategy-climate-neutral-europe_en. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

50 Uluslararası Enerji Ajansı Resmî İnternet Sitesi, "Future Of Hydrogen", <https://www.iea.org/reports/the-future-of-hydrogen>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

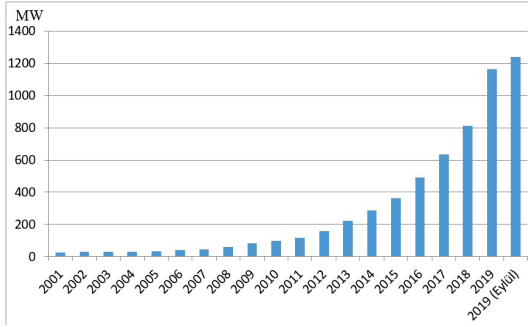
51 Erol Kapluhan, "Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Biokütle Enerjisinin Dünyadaki ve Türkiye'deki Kullanım Durumu", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2014, Sayı: 39, 97-125, s. 98.

belirtilen sera gazı salınımının azaltması tavsiyeleri kapsamında dünya genelinde biokütle enerjinin kullanımı yaygınlaşmış ve hızlı bir artış göstermiştir.

Şekil-14: Dünya Biokütle Enerji Üretimi (2010-2019)⁵²

Biokütle enerjisinin ülkemizde potansiyelinin belirlenmesi için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına Biokütle Enerjisi Potansiyel Atlası (BEPA) oluşturulmuş ve elde edilen veriler ışığında Türkiye'deki organik atıkların toplam ekonomik enerji eş değerinin 3,9 MTEP/yıl olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda, ülkemizde elektrik üretiminde de yaygın bir şekilde kullanılan biokütle enerjisine dayalı kurulu güç Eylül 2020 sonu itibarıyla 1238 MW değerine (369 MW'ı atık ısı) ulaşmıştır.⁵³

Şekil-15: Türkiye'nin Biokütle Enerji Kurulu Gücü (2001-2019)⁵⁴

5. Fosil Kaynaklarının Kullanımı ve Çevreye Etkileri

Fosil yakıtlar, üretimden tüketime kadar birçok safhada çevreye zarar vermektedir. Bu yakıtların üretimiyle ilgili bölgelerde toprağın yapısı bozulmakta, yüzey ve yer altı suları kirlenmektedir. Ayrıca, üretim aşamasında açığa çıkan toz, parçacık maddeler ve metan (CH₄) gibi gazlar sonucu hava kalitesi kötüleşerek hava kirliliği oluşmaktadır. Fosil yakıtların yanması sonucunda da meydana gelen maddeler (kül, duman ve zararlı parçacık, CO₂ ve SO₂ gibi gazlar, radyoaktif maddeler) su, hava ve toprak gibi çeşitli ortamlarla etkileşime geçerek bu alanların özelliklerini değiştirmektedir.⁵⁵

Atmosferin içerisinde %0,1'den az bulunan ve doğal sera gazları olarak adlandırılan karbondioksit/CO₂, metan/CH₄, diazotoksit/N₂O, Ozon/O₃, kloroflorokarbonlar/CFCs ve su buharı gibi gazlar; gelen güneş ışınımına karşı geçirgen, buna karşılık geri salınan yer ışınımına karşı çok daha az geçirgen olması nedeniyle yerkürenin daha çok ısınmasına neden olmaktadır. Söz konusu ısınmaya sera etkisi denmektedir.⁵⁶ Son yıllarda insan kaynaklı karbon salınımının artması ile birlikte bahse konu ısınma artmış ve küresel boyutta tehdit edici seviyeye ulaşmıştır. Kyoto Protokolü ve Paris Anlaşması ile iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında fosil kaynaklarının kullanımına sınırlama getirilerek atmosfere karbon salınımının en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması tavsiye edilmektedir.

6. Çevreye Zarar Vermeden Enerji Bağımlılığını Azaltmak Maksadıyla İzlenecek Yollar

Küresel güçler arasındaki mücadelelerin temelinde enerji kaynakları yatmaktadır. Hidrokarbon kaynakların bulunduğu rezervler, bu kaynakların kullanıldığı üretim alanları ile bu kaynakların arz ve talep bölgeleri enerji jeopolitiğini ve politikalarını şekillendirmektedir. Petrol ve kömür başta olmak üzere fosil yakıtlara dayanan enerji çağı, uzun yıllar sorunsuz

52 Uluslararası Enerji Ajansı Resmi İnternet Sitesi, "Bioenergy", <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/bioenergy>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

53 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Biokütle", <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-biokutle>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

54 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Yenilenebilir Biokütle", <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-biokutle>. (Erişim Tarihi: 20.11.2020).

55 Serkan Kaya vd., "Fosil Enerji Kaynaklarının Çevresel Etkileri" IMCET 2019 Konferansı, Bildiriler, 16-19 Nisan 2019, 1523-1529, s.1524.

56 Mehmet Öztürk ve Arzu Öztürk. "BMİDCS'den Paris Antlaşmasına: BM'nin İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları", *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2019 Cilt: 12, 527-541, s.528.

devam etmiş ancak 1973 Petrol Krizi enerji kaynakları konusunda bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Devletlerin önceliği enerji kaynaklarında dışa bağımlılığı azaltmak, dahası enerji politikaları ile uluslararası ilişkilerde güçlü aktör olma durumuna gelmiştir. 2015-2020 yılları arasında dünya enerji tüketimi dikkate alındığında nispi olarak kömür tüketimi azalmış olsa da petrol ve doğal gaz tüketimi artış göstermiştir. Ancak, dünyadaki mevcut enerji kaynaklarına, ispatlanmış rezervleri ve yıllık üretim miktarları açısından bakıldığında, rezerv ömrünün; petrol için 42 yıl, doğal gaz için 60 yıl, kömür için ise 228 yıl olduğu tahmin edilmektedir.⁵⁷ Kişi başı enerji talebinin giderek artması, fosil yakıt rezervlerinin gelecekte bitecek olması, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile mücadele sebebiyle yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanılması ön plana çıkmıştır.

Türkiye’de ise küresel gelişmelere paralel olarak ekonomik büyüme, sosyal gelişme, nüfus artışı, yaşam standardının yükselmesi, tüketilen ürünlerin çeşitliliğinin değişmesi ve bu ürünlerin miktarının artması sonucu enerji talebi hızla artmaktadır. Doğal gazın %98’i, petrolün %92’si ve kömürün %30’u ithal edilmektedir. Artan talebin büyük ölçüde ithal enerji kaynaklarından karşılanması nedeniyle enerjide dışa bağımlılığın giderek artması, Türkiye’nin enerji arz güvenliği açısından önemli riskleri beraberinde getirmiştir. Enerji talebindeki artışın ağırlıklı olarak dış kaynaklardan karşılanması, enerji kıtlığı ve güvenliği sorununun sürekli olarak gündemde kalmasına sebep olmaktadır.

Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve enerji kaynaklarına hâkim olan ülkelerin enerji arzını uluslararası politikada bir güç aracı olarak kullanmaları, bir taraftan enerji arz güvenliğini tehdit ederken diğer taraftan Türkiye’nin cari açık sorununun büyümesine neden olmaktadır. Son yıllarda gerek artan elektrik talebinin karşılanması amacıyla elektrik üretiminde gerekse konutlarda kullanılan miktarı hızla artan doğal gaz ithalatında kaynak çeşitliliğinin sağlanamamış olması enerji güvenliğini tehdit eden diğer önemli bir risktir. Bu nedenle, doğal gaz ithalatında kaynak çeşitliliğinin artırılması kısa vadede gerçekleştirilmesi gereken en önemli adımlardan birisidir. Sınırlı fosil yakıt rezervlerine sahip olan Türkiye’nin

enerjide dışı bağımlılıktan kurtulması kısa vadede mümkün görünmemektedir.

Türkiye petrol ithalatında daha geniş bir alternatifte sahip olmasına karşın doğal gazda az sayıda ülkeye bağımlıdır. Doğal gazda özellikle Rusya Federasyonu ve İran, ithalat yaptığımız ülkelerdir. Ayrıca sıvılaştırılmış doğal gazda (LNG) ülkemiz için Cezayir ve Nijerya sözleşmeli kaynak ülkelerdir. Türkiye’de 2019 yılında yaklaşık 45,3 milyar m³ doğal gaz tüketilmiş, toplam 483 milyon m³ üretim yapılmıştır. Anlaşılacağı üzere 2019 yılında tüketilen doğal gazın büyük kısmı yani 45,21 milyar m³’ü ithal edilmiştir.⁵⁸ Türkiye’de doğal gazın tamamına yakın kısmının ithal edilmesi ve elektrik enerjisi üretiminde doğal gaz çevrim santrallerinin payının %50’ye ulaşması ve doğal gazın çok büyük bir kısmının sadece iki ülkeden sağlanması enerji güvenliği açısından son derece riskli bir durumdur. Bu riski azaltmak için öncelikle yerli kaynaklara ağırlık verilerek elektrik enerjisi üretiminde kaynak çeşitliliğinin artırılması ve doğal gazın payının azaltılması gerekmektedir. Doğal gaz temininde kaynak ülke çeşitliliğinin artırılması da önem arz etmektedir.

Türkiye’nin enerji konusunda yapması gereken öncelikli işlerin başında; uzun dönemi kapsayacak şekilde, kararlı, tutarlı ve enerji hamlelerine yön verebilecek bir enerji politikası oluşturulması gelmektedir. Sürdürülebilir ve toplum çıkarlarını gözetken, çevre dostu, temini güvenli olan öncelikli yerli enerji kaynaklarına dayanan bir enerji politikası Türkiye’nin temel önceliği olmalıdır. Bu kapsamda aşağıda belirtilen hususların dikkate alınmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakların çeşitlendirilmesi tek bir kaynağa olan bağımlılığın yarattığı risklerin azaltılması için gereklidir. Örneğin; elektrik arzında doğal gaza olan bağımlılığın azaltılabilmesi için yerli kaynakların payının artırılması yanında nükleer enerji üretimine geçilmesi de gerekmektedir. Türkiye’de yenilenebilir enerji kaynaklarından fazla yararlanmak için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalı ve bu alanda üretim yapacak müteşebbisler teşviklerle desteklenmelidir. Türkiye’de potansiyel tüm enerji kaynakları kullanıma sokulduğunda bile elektrik talebinin tamamının

⁵⁷ Şadan CALIŞKAN, *a.g.m.*, s.298.

⁵⁸ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, "Doğal Gaz", <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>. (Erişim Tarihi: 26.11.2020).

karşılanması mümkün olmamakla birlikte; yerli kaynakların payının artırılması enerji arz güvenliği ve enerjide dışa bağımlılığın azaltılması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'nin enerji arzı güvenliğinin sağlanabilmesi için öncelikle yerli enerji kaynaklarının arzının artırılmasına ve etkin kullanılmasına yönelik çalışmalara ağırlık verilmelidir. Petrol, doğal gaz ve kömür rezervlerini arama çalışmaları hızlandırılmalıdır. Mevcut termik santrallerin teknolojileri yenilenecek ve yüksek teknolojiye sahip yeni termik santraller kurularak sahip olunan linyit kaynaklarından daha etkin biçimde yararlanılmalıdır. Enerji tüketiminde ithal kaynakların payını azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına da ağırlık verilmelidir. Hidrolik, biokütle, güneş, jeotermal, dalga ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik yatırımlar artırılmalıdır. Ülkemiz, yenilenebilir enerji açısından oldukça elverişli koşullara sahiptir. Türkiye, ulusal çıkarlarını ve kamu yararını gözeterek enerji politikaları ile yenilenebilir enerji potansiyelini kullanmaya başlarsa enerji ithalatına harcanan kaynaklar daha verimli alanlarda kullanılabilir olacaktır.

Ülkemizin petrol ve doğal gaz kaynaklarını ekonomimize kazandırmak ve dışa bağımlılığımızı azaltmak amacıyla denizlerde arama çalışmaları son hızla devam etmektedir. Bu kapsamda iki adet sismik gemi ve üç adet sondaj gemisi kamuya kazandırılmıştır. Türkiye denizlerinde hidrokarbon keşfi için sismik araştırma ve sondaj süreçleri devam etmektedir. Türkiye'nin Münhasır ve (Müstakbel Münhasır) Ekonomik Bölgeleri'ndeki (MEB) sondaj çalışmaları Fatih, Yavuz ve Kanuni adlı Sondaj Gemileri, sismik araştırmalar ise Barbaros Hayreddin Paşa ve Oruç Reis adlı Sismik Araştırma Gemileri tarafından yürütülmektedir. Bu bağlamda, Temmuz-Ağustos 2020 aylarında Batı Karadeniz'de Karadeniz Ereğli'nin 150 km açıklarında Tuna-1 isimli sahada Fatih sondaj gemisi tarafından icra edilen çalışmalar sonucunda 405 milyar metreküp büyüklüğünde bir doğal gaz rezervinin tespit edildiği açıklanmıştır.⁵⁹

Doğu Akdeniz'de ise yapılan bilimsel çalışmalar neticesinde

hidrokarbon potansiyelinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, 08 Nisan 2010 tarihinde ABD Jeolojik Araştırma Merkezi (USGS-US Geological Survey) tarafından yayımlanan rapora göre Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve İsrail arasında kalan bölge olan Levant Havzası'nda 3,45 trilyon metreküp doğal gaz ve 1,7 milyar varil petrol bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu tahmin, dünyanın en büyük doğal gaz yataklarından birinin Doğu Akdeniz'de bulunduğu işaret etmektedir. Aynı kuruluş tarafından ayrıca Nil Delta Havzası'nda ise yaklaşık 1,8 milyar varil petrol, 6,3 trilyon metreküp doğal gaz ve 6 milyar varil sıvı doğal gaz rezervinin bulunduğu, Kıbrıs Adası çevresinde ise 8 milyar varil olduğu tahmin edilen petrol rezervinin yaklaşık değerinin 400 milyar dolar civarında olduğu açıklanmıştır.⁶⁰ Söz konusu rezervin 2010 yılı tüketim miktarları dikkate alındığında Türkiye'nin yaklaşık 572 yıllık doğal gaz ihtiyacını karşılayacak potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir.⁶¹ Sismik araştırma gemilerimiz olan Barbaros Hayreddin Paşa ve Oruç Reis tarafından Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarımızda sismik araştırmalar yapılmakta ve muhtemel hidrokarbon yatakları araştırılmaktadır. Bu bağlamda, sadece Doğu Akdeniz'deki münhasır ekonomik bölgemizin 145.000 km² olduğu ve deniz yetki alanlarımız olan "Mavi Vatanın" canlı ve cansız kaynaklarıyla Türk ekonomisine katkı sağlayacak çok büyük potansiyele sahip olduğu unutulmamalıdır.⁶²

Türkiye'nin ekonomik büyümesine bağlı olarak yıllık elektrik enerji tüketimi artmaktadır. 2017-2018 yılları arasındaki bu artış oranı %6 seviyelerine ulaşmıştır.⁶³ Başta doğal gaz ve petrol olmak üzere enerji kaynaklarında dışa bağımlılığının azaltılması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın stratejik hedeflerinin başında gelmektedir. Bu sebeple nükleer enerjinin sisteme entegrasyonu önem arz etmektedir. Bu kapsamda; biri Mersin Akkuyu ve biri Sinop'ta olmak üzere iki nükleer santral kurulması kararı alınmıştır. Bu iki santralden yılda yaklaşık 80 milyar kWh elektrik üretilmesi öngörülmektedir. 2023 yılına kadar bu iki nükleer santralin devreye alınması planlanmaktadır.⁶⁴ Bugün Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı verilerine göre Akkuyu ve Sinop nükleer santralleri devreye girmiş olsaydı mevcut elektrik

59 Anadolu Ajansı Haber Sitesi, "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Sakarya Sahasının Tuna-1 Bölgesindeki Toplam Doğal Gaz Rezervi 405 Milyar Metreküpü Buldu", <https://www.aa.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-sakarya-sahasinin-tuna-1-bolgesindeki-toplam-dogal-gaz-rezervi-405-milyar-metrekupu-buldu/2009733>. (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

60 Cihat Yayıncı, "Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye", Kırmızı Kedi Yayınları; İstanbul, 2020, ss.11-15.

61 Cihat Yayıncı, *A.g.e.*, s.15.

62 Cem Gürdeniz, "Hedefteki Donanma", Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2013, s. 49.

63 Merve Karacaer Ulusoy, "Rakamlarla Türkiye'nin Enerji Görünümü", Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/merve-karacaer-ulusoy/genel/rakamlarla-turkiyenin-enerji-gorunumu-kose-yazisi-7155>. (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

64 T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, "2019-2023 Stratejik Planı", https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2019_2023_Stratejik_Planı.pdf. (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

tüketiminin %33'ü bu santrallerden karşılanmış olacaktı. Bu oranın doğal gaz ithalatını 16 milyar metreküp, parasal olarak 7,2 milyar dolar azaltacağı tahmin edilmektedir.

Nükleer enerji, sürdürülebilir kalkınma ve büyüme açısından oldukça kârlı bir seçenektir. Ayrıca nükleer enerji santralleri baz yük santralleridir. Bunun anlamı, nükleer enerji santrallerinin 24 saat boyunca, hava şartları ve mevsim değişikliklerinden etkilenmeden çalışmalarıdır. Bu çerçevede, Mersin Akkuyu ve Sinop'taki santrallerin kurulması ve işletilmesi sonucunda elde edilecek tecrübeler ışığında müteakip dönemde artan enerji talebini karşılamak amacıyla çevresel riski düşük, teknolojisi yüksek nükleer santraller kurulmasına yönelik planlamalar yapılmalıdır.

Dünya genelinde nükleer enerji önemli bir konumda olsa da bunun yanında rüzgâr, güneş ve biyoenerji gibi enerji kaynaklarının kullanımı ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda, ülkemizin sahip olduğu coğrafi avantajı sebebiyle kullanılabilir enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi önem arz etmektedir.

Türkiye'nin bölgeleri değerlendirildiğinde ülkemizde yıl boyunca en fazla güneş alan bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir. Güneş enerjisi üretiminde en verimli ikinci bölge ise Akdeniz Bölgesi'dir. Bu kapsamda öncelikli bu iki bölge olmak üzere Türkiye'nin tüm bölgelerinde güneş enerjisi santral sayılarının artırılmasına yönelik girişimlerde bulunulmalıdır. Güneş enerjisinden yararlanma konusunda teşvik edici politika oluşturulmalı, maliyetleri düşeceği tahmin edilen fotovoltaik pillerin yerli üretimi için AR-GE çalışmalarına başlanılmalıdır. Bina çatılarında güneş enerjili piller kullanılması teşvik edilmelidir. Güneş enerjisine dayalı elektrik alımında yüksek fiyatlar uygulanarak bu tarz üretim teşvik edilmelidir. Nüfusun ve enerji tüketiminin yoğun olduğu büyük kentlerde yerel yönetimlerle iş birliği yapılarak güneş kolektörlerinin yaygın kullanımı konusunda çalışmalar yapılmalıdır.

Türkiye Rüzgâr Enerjisi Birliği (TÜREB) verilerine göre Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın 48 gigavat olarak öngördüğü karasal rüzgâr enerjisi kapasitesinin teknolojik gelişmeler sayesinde 100 gigavat seviyesine çıkarılması mümkün görünmektedir.⁶⁵ Bu kapsamda öngörülen seviyeye çıkmak üzere gerekli teşvik ve AR-GE çalışmalarına hız verilmelidir.

Dalga enerjisinden yararlanmaya yönelik olarak birçok tasarı geliştirilmiş olsa da bunların önemli bir bölümü, gerek yüksek maliyetleri gerekse de maruz kalacakları zorlu işletim koşulları nedeniyle proje boyutunda kalmıştır. Ülkemiz, dalga enerjisini pilot çalışma olarak yürüten ülkeler arasındadır. Zonguldak ilimizde kurulan santral ile dalga enerjisi kullanılarak elektrik üretme çalışmaları devam etmektedir. Bu çerçevede bahse konu proje kapsamında elde edilecek tecrübeler ışığında dalga enerji santrallerinin kurulması için AR-GE çalışmalarına devam edilmelidir.

Özellikle yenilenebilir hidrojen elektroliz teknolojisinin gelişmesi ile birlikte dünya genelinde enerji üretimi içerisinde hidrojenin payı artarak devam etmektedir. Hidrojenin gerek yakıt pili gerekse doğrudan yakıt olarak kullanılması giderek artmaktadır. Bu kapsamda yerli ve millî hidrojen elektroliz teknolojisine geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple gerekli AR-GE çalışmalarına ve teşviklerin yapılmasına önem verilmelidir. Hidroelektrik santrallerinin etkin kullanımına devam edilmelidir.

Enerjide dışa bağımlılığı azaltabilmek, enerji talebini etkilemek suretiyle de mümkün olabilmektedir. Enerjinin verimsiz kullanılmasının önüne geçmek, enerji altyapısından kaynaklanan kayıpları engellemek için mevcut iletim ve dağıtım hatlarının iyileştirilmesini ve enerjide kayıp/kaçak oranlarının azaltılmasını sağlamak enerji talebinin kontrol edilmesinde kilit noktalardır. Elektrik şebekeleri, trafo ve kablolarda yapılacak iyileştirmeler enerjide verimliliğin artmasını sağlayacaktır. Ayrıca konutlarda ısınma ve sıcak su sağlama konusunda güneş enerjisi veya jeotermal enerji gibi yerli kaynakların kullanılması teşvik edilmelidir.

Enerji verimliliğini artırmak amacıyla rasyonel enerji kullanımını teşvik etmeye ve enerji tasarrufu kültürünün geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Enerji kullanımında verimliliğin artırılması ve tüketimdeki savurganlığın azaltılması artan enerji talebinin kontrol altına alınmasına yardımcı olacaktır. Kara yolu yerine demir yolu taşımacılığına ağırlık verilerek, bireysel taşıtlar yerine toplu taşıma araçlarının kullanımı artırılarak petrol ürünleri talebi azaltılmalıdır. Bu sebeple başta büyük şehirler olmak üzere tüm yurttaki toplu taşıma vasıtalarının kullanımı teşvik edilmelidir. Ancak söz konusu vasıtaların kullanımının yaygınlaşması için,

⁶⁵ Anadolu Ajansı Haber Sitesi, "Türkiye'nin Rüzgâr Enerjisi Karnesi Pekiyi", <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-ruzgar-enerjisi-karnesi-pekiyi/1875410>. (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

bu vasıtaların hızlı, emniyetli, konforlu ve ekonomik yolculuk yaptırılabilme imkân ve kabiliyetine sahip olması sağlanmalıdır.

Yukarıda belirtilen hususlara ilave olarak Türkiye, bor kaynakları bakımından önemli bir avantaja sahiptir. Dünyada bor rezervleri bakımından en zengin ülke Türkiye'dir. Ülkemiz dünya üzerinde bor rezervlerinin %73,4'ünü barındırmaktadır.⁶⁶ Ancak, Türkiye'de çıkarılan bor kaynağının işlenmeden, ham bor olarak düşük katma değer ile satılması, kazancın düşmesine yol açmaktadır. Son yıllarda bor ürünlerinin işlenerek satışı artmış olsa da yeterli düzeyde değildir. Rafine bor ürünlerinin satış miktarının artırılması doğrultusunda uygulanacak politikalar sayesinde daha yüksek kazanç elde edilecektir. Ayrıca bor madeninin enerji alanında, özellikle de taşıtlar için yakıt olarak kullanılması için gerekli çalışmaların ve araştırmaların yapılması enerjide dışa bağımlılığımızı çözecek yerli kaynakların değerlendirilmesi konusunda stratejik önem arz etmektedir. Dünyada en fazla rezervi Türkiye'de bulunan bor kaynağında sahip olacağımız teknolojik üstünlük ekonomiye çok büyük bir katkı sağlayacaktır.

Sonuç

Ekonomik büyüme, sosyal refahın artması, nüfus artışı ve teknoloji ile birlikte tüketim kalıplarının değişmesi sonucu Türkiye'nin enerji talebi hızla artmaktadır. Artan talebin büyük ölçüde ithal enerji kaynaklarından karşılanması nedeniyle enerjide dışa bağımlılık giderek artmaktadır. Enerjideki bu bağımlılık, Türkiye'nin güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar ve enerji kaynaklarına hâkim olan ülkelerin enerji arzını uluslararası politikada bir güç aracı olarak kullanmaları, bir taraftan enerji arz güvenliğini tehdit ederken diğer taraftan Türkiye'nin cari açık sorununun büyümesine neden olmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin mevcut fosil enerji kaynaklarını daha etkin kullanması, yenilenebilir enerji kaynaklarını devreye sokması ve nükleer enerji üretimine bir an önce başlaması gerekmektedir.

Başta Doğu Akdeniz olmak üzere "Mavi Vatan" Türk ekonomisine katkı sağlayacak çok büyük bir potansiyele sahiptir. Hâlihazırda deniz yetki alanlarımızda Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve ilgili kamu kuruluşları tarafından eş güdümlü olarak yürütülen hidrokarbon arama çalışmalarına kararlılıkla devam edilmelidir.

Enerji kullanımında kayıp ve kaçakların azaltılması, enerji kullanımında teknolojik gelişmeler vasıtasıyla verimliliğin artırılması ve enerji tasarrufuna yönelik çalışmalar kısa vadede enerji güvenliğine katkıda bulunacak diğer adımlardır.

Kaynakça

Kitaplar

ÇOMAK Hasret ve SANCAKTAR Caner, *Türkiye'nin Nükleer Enerji Stratejileri, Enerji Diplomasisi*, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.

GÜRDENİZ Cem, *Hedefteki Donanma*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2013.

KARLUK Ridvan, *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul, 2005.

YAYCI Cihat, *Doğu Akdeniz'in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2020.

Makaleler

AKKUŞ İbrahim ve ALAN Hüseyin, "Türkiye'nin Jeotermal Kaynakları, Projeksiyonlar, Sorunlar ve Öneriler Raporu", *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Dergisi*, 2016, Sayı:123.

BİLGİNOĞLU M.Ali ve DUMRUL Cüneyt, "Türk Ekonomisinin Enerji Bağımlılığı Üzerine Bir Eş-Bütünleşme Analizi", *Journal of Yasar University*, 2012, Cilt: 26, Sayı: 7, 4392-4414.

ÇALIŞKAN Şadan, "Türkiye'nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, Sayı: 25, 297-310.

ÇETİN Sefa ve diğerleri, "Türkiye'nin Güneş Enerjisi politikaları" *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2019, 949-968.

KADEMLİ Murat, "Hidrojen Teknolojisi, Potansiyeli ve Geleceği", *Mesleki Bilimler Dergisi*, 2017, Cilt: 6, 106-110.

KAPLUHAN Erol, "Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Biokütle Enerjisinin Dünyadaki ve Türkiye'deki Kullanım Durumu", *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2014, Sayı: 39, 97-125.

KARAGÖL Erdal Tanas ve KAVAZ İsmail, "Dünya ve Türkiye'de yenilenebilir enerji", *Analiz, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırma (SETA) Vakfı*, 2017, Sayı 197.

KAYA Serkan ve diğerleri, "Fosil Enerji Kaynaklarının Çevresel Etkileri" *IMCET 2019 Konferansı, Bildiriler*, 2019, 1523-1529.

KOÇAK Çetin ve diğerleri, "Enerji Raporu 2012", *Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi Dergisi*, 2012, Sayı: 21.

MOHTASHAM Javid, "Review Article-Renewable Energies", *Energy Procedia*, 2015, Sayı: 74, 1289-1297.

ÖZDEMİR Adil, "Jeotermal Enerji ve Elektrik Üretimi", *Jeofizik Bülteni*, 2017, Sayı 55, 300-310.

ÖZTÜRK Harun Kemal ve diğerleri, "Past, Present And Future Status of

⁶⁶ Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü Resmî İnternet Sitesi, "Bor Rezervi", <https://www.boren.gov.tr/Sayfa/rezervler/26>. (Erişim Tarihi: 01.12.2020).

Electricity in Turkey and The Share of Energy Sources”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 2007, Cilt: 11, 183-209.

ÖZTÜRK Mehmet ve ÖZTÜRK Arzu, “BMİDCS’den Paris Antlaşmasına: BM’nin İklim Değişikliğiyle Mücadele Çabaları”, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2019 Cilt: 12, 527-541.

SAĞLAM Mustafa ve diğerleri, “Dalga Enerjisi ve Türkiye Teknik Potansiyeli”, *Journal of Naval Science and Engineering*, 2010, Cilt: 6, Sayı 2, 34-50.

YİĞİT Hamiyet ve AÇIKALIN Süleyman, “Türkiye’de Cari İşlemler Açığı: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2019, Yıl: 12, Sayı: 2, 323-340.

Tez

HASAN Malla Hasan, “Türkiye’de Rüzgâr Enerjisinin Ekonomik Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2018.

KONCA Hicran, “Enerjide Dışa Bağımlılık Çerçevesinde Türkiye’de Nükleer Enerjinin Analizi”, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli, 2018.

KONYALI İrem, “Türkiye İçin Mevcut Enerji Üretimine Alternatif Yenilenebilir ve Sürdürülebilir Enerji Kaynaklarının Seçimi”, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2019.

İnternet Kaynakları

Anadolu Ajansı Haber Sitesi, “Türkiye’nin Rüzgâr Enerjisi Karnesi Pekiyi”, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiyenin-ruzgar-enerjisi-karnesi-pekii/1875410>. [Erişim Tarihi: 01.12.2020].

Anadolu Ajansı Haber Sitesi, “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Sakarya Sahasının Tuna-1 Bölgesindeki Toplam Doğal Gaz Rezervi 405 Milyar Metreküpü Buldu”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-sakarya-sahasinin-tuna-1-bolgesindeki-toplam-dogal-gaz-rezervi-405-milyar-metrekupu-buldu/2009733>. [Erişim Tarihi: 01.12.2020].

Avrupa Birliği Komisyonu Resmî İnternet Sitesi, “A Hydrogen Strategy For a Climate-Neutral Europe”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/publication/communication-com2020301-hydrogen-strategy-climate-neutral-europe_en. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

British Petrol Resmî İnternet Sitesi, “BP Statistical Review of World Energy, 2020/69’th Edition”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2020-full-report.pdf>. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

British Petrol Resmî İnternet Sitesi, “BP Statistical Review of World Energy, 2016/65’th Edition”, http://oilproduction.net/files/especial-BP-bp-statistical-review-of-world-energy-2016-full-report_s.2.4_ve_5. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

Merve Karacaer Ulusoy, “Rakamlarla Türkiye’nin Enerji Görünümü”, Stratejik Düşünce Enstitüsü, <https://www.sde.org.tr/merve-karacaer-ulusoy/genel/rakamlarla-turkiyenin-enerji-gorunumu-kose-yazisi-7155>. [Erişim Tarihi: 01.12.2020].

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “2019-2023, Nükleer Güç Santralleri ve Türkiye”, <https://enerji.gov.tr/nukleer-enerji-ve-uluslararası-projeler-genele-mudurlugu-akkuyu-nukleer-guc-santrali-projesi>. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “Petrol”, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol>. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “Doğal Gaz”, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-dogalgaz>. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “Biokütle”, <https://enerji.gov.tr/eigm-yenilenebilir-enerji-kaynaklar-biokutle>. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “2019-2023 Stratejik Planı”, https://sp.enerji.gov.tr/ETKB_2019_2023_Stratejik_Planı.pdf. [Erişim Tarihi: 01.12.2020].

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “Elektrik”, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-elektrik>. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Resmî İnternet Sitesi, “Hidrolik”, <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-hidrolik>. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Resmî İnternet Sitesi, “Kömür ve Oluşumu”, <http://www.tki.gov.tr/bilgi/komur/enerji-ve-komur/232>. [Erişim Tarihi: 21.11.2020].

Ulusal Bor Araştırma Enstitüsü Resmî İnternet Sitesi, “Bor Rezervi”, <https://www.boren.gov.tr/Sayfa/rezervler/26>. [Erişim Tarihi: 01.12.2020].

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Resmî İnternet Sitesi, “Nuclear Power in The World-2020”, https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS-2-40_web.pdf. [Erişim Tarihi: 22.11.2020].

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Resmî İnternet Sitesi, “Energy, Electricity and Nuclear Power Estimates For The Period Up To 2050”, https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS-1-38_web.pdf. [Erişim Tarihi: 22.11.2020].

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Resmî İnternet Sitesi, “Solar Heat Worldwide”, 2020, s.9. <https://www.iea-shc.org/solar-heat-worldwide>. [Erişim Tarihi: 23.11.2020].

Uluslararası Enerji Ajansı Resmî İnternet Sitesi, “Future Of Hydrogen”, <https://www.iea.org/reports/the-future-of-hydrogen>. [Erişim Tarihi: 20.11.2020].

Uluslararası Enerji Ajansı Resmî İnternet Sitesi, “Bioenergy”, <https://www.iea.org/fuels-and-technologies/bioenergy>. [Erişim Tarihi: 20.11.2020]. <https://www.benzinga.com/quote/GHG>

■ Erdinç ALTINER*

■ Cem ÇAĞLAYAN**

DENİZDE SİBER GÜVENLİK VE ULUSLARARASI DENİZCİLİK ÖRGÜTÜ'NÜN (IMO) SİBER RİSK YÖNETİMİ DÜZENLEMESİ

* Deniz Kurmay Albay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Öğretim Görevlisi.

** Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrenci Subay.

Öz

Teknoloji, dijitalleşme ve inovasyon denizcilik sektörünün sürdürülebilirliği için önem arz etmektedir. Teknolojik gelişmelerin denizcilik sektörüne hızla yansıtılması deniz taşımacılığı ve ticari faaliyetlerin sürekliliğini sağlamaktadır. Dijital çağ gemi sistemlerinin uzaktan izlenmesinden otonom gemilerin geliştirilmesine kadar denizcilik endüstrisi için yeni olanaklar sunmaktadır. Ancak gemiler siber saldırılara karşı giderek daha savunmasız hale gelmektedir. Günümüzde dizayn edilen modern gemi ve limanların, bilgi teknolojisi ağlarına daha fazla entegre olması sebebiyle muhtemel risk ve tehditlere yönelik siber güvenlik önlemlerinin uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda yeni Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) kararları ve düzenlemeleri, deniz taşımacılığı işletmelerinin siber güvenlik risklerini gemi güvenlik yönetimi sistemlerinde uygun şekilde ele almalarını sağlamaya çalışmaktadır. Bu çalışmada, IMO tarafından denizcilik siber risk yönetimi için yürürlüğe konulan düzenlemeler ele alınmakta olup deniz endüstrisi için siber risk yönetim düzenlemelerine genel bir bakış sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Siber Güvenlik riski, IMO düzenlemeleri, Deniz Siber Risk Yönetimi.

Giriş

Günümüzün küresel rekabetin koşulları, denizcilik sektörünün bilgi teknolojisi ağlarına entegre olmasını ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayarak dijitalleşmesini gerekli kılmaktadır. Dijital dönüşüm kapsamında, denizcilik endüstrisinde kullanılan teknolojilerin çehresi günbegün değişmektedir. Denizcilik sektörü iletişim ve operasyonel süreçleri, dijitalleşme dönüşümü içinde gelişim göstermektedir. Gemi operasyonlarının optimize edilmesi, insan kaynaklı hataların azaltılması, yakıt tüketimi ve sera gazı emisyonlarının düşürülmesi için gemilerde otonom teknolojiler kullanılmaktadır.

Denizcilikte siber risk, gemi işletimi kontrol eden sistem bilgilerinin hasar görmesi, bozulması veya tehlikeye maruz kalması neticesinde emniyet ve güvenlik açısından geminin potansiyel bir olumsuz durumdan ne ölçüde tehlide maruz kaldığının ölçüsü anlamına gelmektedir.¹ Halihazırda, gemi işletiminin büyük bir kısmının otonomlaşmasıyla gemideki faaliyetler teknik sistemler üzerinden yapılmaktadır. Kullanılan yazılım sistemleri marifetiyle otonomlaşmanın denizcilik sektöründe yaygınlaşması siber güvenlik risklerini gündeme getirmektedir.

Etkili siber risk ve güvenlik yönetiminde, bilgi teknolojisi sistemlerindeki güvenlik açıklarının açığa çıkması veya bu açıklardan yararlanılmasından kaynaklanan güvenlik sorunları dikkate alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Deniz taşımacılığı sistemlerinin sayısallaştırılması, entegrasyonu ve otomasyonu süreçleriyle ilgili tehdit ve güvenlik açıklarından gemileri korumak için denizcilik endüstrisi paydaşları tarafından gerekli kuralların belirlenmesi ve düzenlemelerin uygulanması gerekmektedir. Uluslararası sularda seyir güvenliğini sağlayarak deniz işletmeciliğini verimli hâle getirmeye çalışan bir kuruluş olan IMO'nun küresel düzeyde iş birliğini sağlama açısından önemli bir rolü bulunmaktadır.

Siber riskin kapsamı ve doğası ile başa çıkılması için denizcilik endüstrisi tarafından alınması gereken bazı güvenlik tedbirleri bulunmaktadır. IMO'ya göre hâlihazırda çok sayıda siber güvenlik sorun alanı bulunmaktadır. Denizcilik sektöründeki siber tehditleri yaşanan birçok olayla örneklendirmek mümkündür; siber saldırı neticesinde Afrika kıyılarında bulunan yüzer bir petrol platformunun bir tarafa meyilli hâle getirilmesiyle faaliyetlerin askıya alınması, yasa dışı yollarla limana getirilen uyuşturucu yüklü konteynerleri alabilmek için limandaki siber sistemlere sızılması ve Aden Körfezi'nden değerli kargo yükleriyle geçen gemileri tespit etmek için deniz haydutlarının bir deniz nakliyat şirketinin sistemlerine sızmaya çalışmaları denizcilik alanındaki risk ve tehlikelere ışık tutmaktadır.² Görüldüğü üzere bugüne kadar

1 Türk Armatörler Birliği Resmi İnternet Sayfası, IMO'nun Denizcilik Sektöründe Siber Güvenlik Uygulamaları, <https://armatorlerbirligi.org.tr/arsivler/portfolio-item/imonun-siber-risk-yonetim-duzenlemesi-1-ocak-2021-tarihinde-yururlugegiriyor#:~:text=Denizde%20siber%20risk%2C%20IT%20veya,riske%20maruz%20katmas%C4%B1%20anlam%C4%B1na%20gelmektedir.> [Erişim Tarihi: 10.12.2020].

2 Allianz Global Corporate & Specialty Resmi İnternet Sayfası, A Guide to Cyber Risk Report, s. 14, <https://www.agcs.allianz.com/content/dam/onemarketing/agcs/agcs/reports/AGCS-Cyber-risk-report.pdf> [Erişim Tarihi: 10.12.2020].

yaşanan çoğu siber saldırı, geminin kontrolünü ele geçirmek yerine kurumsal güvenliği ihlal etmeyi amaçlamıştır. Ancak, siber saldırılarla gemi kontrolünün ele geçirilebileceğine dair endişeler bulunmaktadır. Covid-19 salgını sebebiyle mürettebat, eğitim ve bakım bütçelerinin baskı altında olduğu bir zamanda, siber güvenliğin ihmal edilmemesi gerekmektedir. Siber riski indirmek için mürettebat eğitime ve sistemleri yedeklemeye yönelik önlemleri belirleme gibi standart uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.³

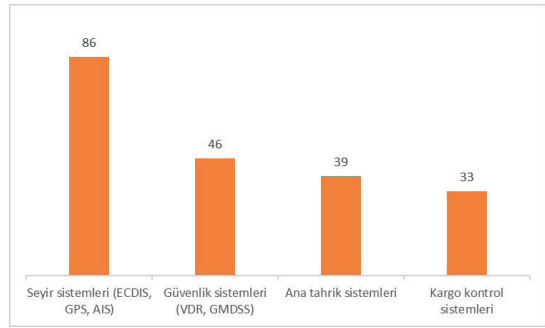
Bu kapsamda IMO, denizcilik işletmelerinin güvenlik yönetim sistemlerinde siber risklerin de uygun şekilde ele alınmasını amaçlayan deniz siber risk yönetimi konusunda 1 Ocak 2021 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren uygulama kararı almıştır. 1 Ocak 2021 tarihinden sonra uluslararası güvenlik yönetimi denetçilerince yapılacak ilk denetim öncesinde denizcilik işletmeleri tarafından, artan siber tehditleri azaltmak için risk zafiyetleri değerlendirilmeli ve güvenlik yönetim sistemlerine dâhil olan bilgi teknolojisi politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Belirli siber güvenlik gereksinimlerine uyum sağlanmaması hâlinde, gemilere liman devleti kontrol yetkilileri tarafından işlem yapılacağı değerlendirilmektedir.

1. Denizcilikte Siber Risk ve Güvenlik

Günümüzde artan teknoloji imkânlarıyla gemilerin teknik olarak altyapısı dijitalleşmiş ve gemiler otonom işletimine bağlı hâle gelmiştir. Gemi işletimini Elektronik Harita Gösterim Bilgi Sistemi (ECDIS) ve Otomatik Radar Plottlama Sistemi (ARPA) vb. sistemleri kontrol eden operasyonel teknoloji (OT) sistemleri ile veri-iletişim sistemlerini kontrol eden bilgi teknolojisi (IT)

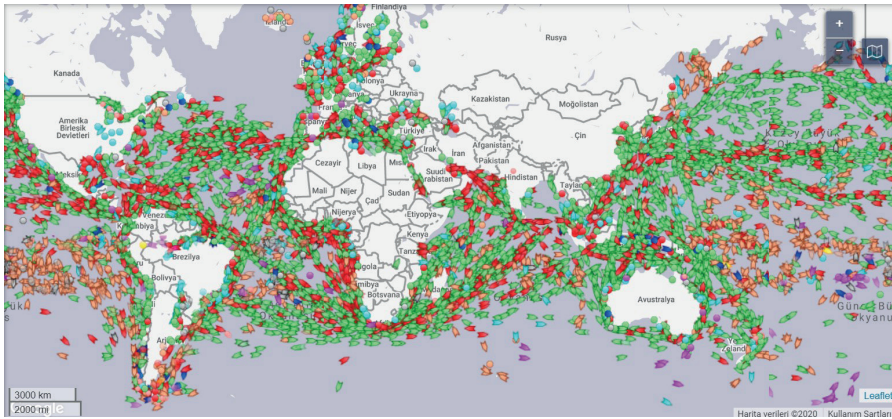
sistemleri sağlamaktadır. Bu kapsamda, teknolojiye yaşanan gelişmeler doğrultusunda internet üzerinden OT ve IT sistemleri birbirleriyle bağlantılı olarak çalışmaktadır.

Bu sistemler nedeniyle, günümüzde denizcilik endüstrisi siber saldırılara yüksek oranda maruz kalma riski taşımaktadır. Örneğin, spoofing (yanıltma) gibi yöntemler vasıtasıyla, Küresel Konumlama Sistemi (GPS) ve Otomatik Tanıma Sistemi'ne (AIS) etki edilerek gemiler rotasından saptırılma ve gelişmiş siber saldırılara maruz kalabilme riskiyle karşı karşıyadır. Ayrıca, gemi üzerinde bulunan kargo kontrol sistemleri gibi sistemlere zarar verilerek hatalı yükleme neticesinde gemi ve ekipmanlarında hasara da neden olunabilmektedir. Denizcilik faaliyetlerine yönelik siber saldırılarda hedef olarak en sık seçilen sistemler Şekil-1'de sunulmuştur.

Şekil-1: Siber Saldırıya Açık Olan Sistem Alan Sayısı⁴

Dünyada hızla artan siber saldırılar karşısında bir hukuk oluşturulmaya çalışılmaktadır. Birçok şirket siber güvenlik konusunda ciddi yatırım yapmaktadır. 2019 yılı verilerine istinaden dünya ticaret filosunda faaliyette bulunan gemi sayısı 53.732

Harita-1: Deniz Trafik, <https://www.marinetraffic.com/en/ais/home/centerx:51.2/centery:9.8/zoom:2> (Erişim Tarihi:25.12.2020)

³Allianz Global Corporate & Specialty Resmi İnternet Sayfası, Safety and Shipping Review 2017, s. 3, <https://www.agcs.allianz.com/content/dam/onemarketing/agcs/agcs/reports/AGCS-Safety-Shipping-Review-2017.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

⁴III. Global Conference on Innovation in Marine Technology and the Future of Maritime Transportation, The Proceedings of GMC'19, İzmir, 2019, s. 280.

(300GT≥) olup dünya ticaretinin % 84'i denizyolu taşımacılığı marifetiyle gerçekleşmiştir.⁵ Harita-1'de sunulan yoğun deniz trafiğine bakıldığında siber güvenliğin denizcilik için hassasiyeti ve önemi daha iyi anlaşılacaktır.

2. IMO'nun Siber Tehditlere Yönelik Çalışmaları

Denizde güvenliğin sağlanması Birleşmiş Milletler'e (BM) bağlı bir kurum olan IMO'nun sorumluluklarından biridir. Bunun yanında, deniz taşımacılığına yönelik siber risklerin önlenmesi de IMO'nun uzmanlık alanı kapsamında bulunmaktadır.⁶ Bu kapsamda IMO, "Güvenlik Yönetimi Sistemleri"ne (SMS) ilişkin olarak denizcilik sektöründe siber risk yönetimi ile ilgili 2017 yılında MSC.428 (98) numaralı kararını yayınlamıştır. Bu karar ile IMO, denizcilik siber risk yönetimini "Uluslararası Emniyetli Yönetim" (ISM) Koduna dâhil ederek gemicilik endüstrisi için zorunlu hâle getirmiştir. ISM Kodunun hedefleri ve işlevsel gereklilikleri uyarınca onaylanmış mevcut bir SMS'nin, siber risk kontrolüne yönelik prosedürleri içermesi gerektiği kararda belirtilmiştir. MSC.428 (98) kararı doğrultusunda, "Siber Güvenlik" ile ilgili politikalar, prosedürler, talimatlar, risk analizleri ile kontrol listelerinin hazırlanması ve hazırlanan doküman SMS'nin ilgili bölümlerine entegre edilmesi zorunlu hâle getirilmiştir.

Bunun yanında IMO, denizcilik sektörünün maruz kaldığı siber risklere karşı işletmeleri bilinçlendirme maksadıyla tavsiye niteliğinde "Gemilerde Siber Güvenlik Rehberi" olarak adlandırılan "MSC-FAL.1/Circ.3 Guidelines On Maritime Cyber Risk Management"⁷ rehber kitapçığını hazırlamıştır. Bu kitapçık, hâlihazırda mevcut olan risk yönetimi süreçlerine siber risk yönetiminin de dâhil edilmesi için gereken tavsiyeleri kapsamaktadır. Bu rehber denizcilik sektöründeki tüm kuruluşlara yönelik olup siber alandaki emniyet ve güvenlik yönetimi uygulamalarını teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bahse konu rehber kitapçıkta belirtilen siber risk yönetimi unsurları aşağıda sunulmuştur;

(1) Tanımlama: Siber risk yönetimi için personelin görev ve sorumlulukları ile sistem ve cihazların kesintiye uğraması veya bozulması hâlinde gemi faaliyetleri için risk oluşturan sistem, kaynak, veri ve yeteneklerin tanımlanması.

(2) Koruma: Siber tehdide karşı koruma sağlanması ve faaliyetlerin sürekliliği için risk kontrol süreçleri, önlemleri ve acil durum planlamalarının uygulanması.

(3) Tespit Etme: Siber tehdidin zamanında belirlenmesi için gerekli faaliyetlerin geliştirilmesi ve uygulanması.

(4) Karşılık Verme: Denizcilik faaliyetleri ve hizmetlerinin aksamasını önlemek için direnç gösterilmesi maksadıyla gerekli sistemlerin geri yüklenmesi, onarılması ve gerekli faaliyetlerin geliştirilmesi.

(5) Kurtarma: Siber saldırı sonrasında etkilenen siber sistemin onarılması ve yedeklenmesine yönelik önlemlerin alınması.

IMO'nun bahse konu çalışmaları ardından BIMCO, IUMI, ICS, Intertanko, Intercargo ve Cruise Lines International Association ve Oil Companies International Marine Forum deniz otoriteleri tarafından IMO rehberi esas alınarak yapılan ortak bir çalışma neticesinde "Gemilerde Siber Güvenlik Rehberi" olarak adlandırılan tavsiye niteliğindeki "The Guidelines on Cyber Security Onboard Ships" rehber kitapçığı hazırlanmıştır. Bu rehber, gemi donatan ve işletenlere faaliyetlerini değerlendirmeleri konusunda bilgilendirmek ve gemilerinde kullanılan siber sistemlerin güvenliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu maksatla gerekli prosedürler ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.⁸ Bu rehberin ekinde, siber risk yönetiminin ilgili gemi işletmeleri tarafından SMS'ye nasıl dâhil edileceğine dair örnek bir çalışma bulunmaktadır. "Siber Risk Yönetimi ve Güvenlik Yönetimi Sistemi"ne yönelik bahse konu çalışma Tablo-1'de sunulmuştur.

Bahse konu rehber ek olarak, siber güvenlik açıklarını ele almak için kullanılabilecek önlemler hakkında da rehberlik sağlamaktadır. Koruma önlemleri ile işletmelerin savunmalarını değerlendirip iyileştirmeleri için etkili bir yaklaşım sağlamalarına yardımcı olmak üzere önceliklendirilen ve incelenen Kritik Güvenlik Kontrollerinin (CSC) örnek listesi Tablo-2'de sunulmuştur. Tablo-2'de sunulan CSC'ler hem teknik hem de prosedürel yönleri içermektedir.

5 Denizcilik Sektör Raporu, İMEAK Deniz Ticaret Odası, İstanbul, 2019, s. 6.

6 Didem Algantürk Light, "Siber Tehlikelerin Denizcilik Sektörüne Etkisi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2019, Cilt: 25, Sayı:2, 1131-1137, s. 1134.

7 IMO Resmî İnternet Sayfası, Siber Risk, <https://www.imo.org/en/OurWork/Security/Pages/Cyber-security.aspx> (Erişim Tarihi: 13.12.2020)

8 Didem Algantürk Light, *a.g.m.*, s. 1134.

Görev ve Sorumluluklar	
Aksiyon	Uyarılar
<p>ISM Kodu: 3.2</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 1.1</p> <p>Güvenlik ve çevre koruma politikasının siber risklerin oluşturduğu riske atıfta bulunacak şekilde güncellenmesi.</p>	<p>Güncellenmiş bir güvenlik ve çevre koruma politikası;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Güvenlik yönetimi ve çevrenin korunmasına yönelik genel yaklaşımın bir parçası olarak siber riskleri yönetme taahhüdünü. • Siber risk yönetiminin hem güvenlik hem de güvenlik yönlerine sahip olduğu anlayışını. • Uygun teknik ve prosedürel risk koruma ve kontrol önlemleri olmadan, OT'nin bir geminin güvenli çalışmasını ve çevrenin korunmasını etkileyen kesintilere karşı savunmasız olduğunun anlaşılmasını içermelidir. <p>Güncellenen politikadaki hiçbir şey, siber risk yönetiminin ilgili işletmeler tarafından belirlenen diğer risklerden daha fazla veya daha az dikkat gösterilmesi gerektiğini vurgulamamalıdır.</p>
<p>ISM Kodu: 3.3</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 1.1</p> <p>Sorumluluğun güncellenmesi, SMS sorumluluk dağılımı ve siber risk yetkisinin yönetimi.</p>	<p>Sorumluluk ve yetki tahsisi;</p> <ul style="list-style-type: none"> • IT personeli (üçüncü bir şahıs tarafından da sağlanabilir) ile şirketin operasyonel ve teknik personeli arasında iş birliğini teşvik eden sorumluluk ve yetki tahsisini, • Siber risk yönetimi politikaları ve prosedürlerini gemi kaptanının mevcut sorumluluğu ve yetkisine dâhil etmeyi içermelidir.
<p>ISM Kodu: 6.5</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 5.2</p> <p>Mevcut işletme prosedürlerini kullanarak, siber risk yönetiminin SMS'ye dâhil edilmesini sağlamak için gerekli olabilecek eğitimlerin belirlenmesi.</p>	<p>Eğitim gereksinimlerini belirlemeye yönelik mevcut şirket prosedürleri;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tüm işletme personelinin temel siber farkındalık eğitimi almasını, • Siber risk yönetimi görevleri bulunan işletme personelinin sorumluluk ve yetkilerine uygun bir düzeyde siber eğitim alınmasının sağlanmasını kapsamalıdır.
Gayri Faal Kalması Hâlinde Gemi İşletimi İçin Risk Oluşturan Sistem, Kaynak, Veri ve Yetenekleri Belirlenmesi	
Aksiyon	Uyarılar
<p>ISM Kodu: 10.3</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 3 ve 4</p> <p>Arıza sebebiyle tehlikeli durumlara sebep olabilecek ekipman ve teknik sistemlerin (OT ve IT) belirlenmesi.</p>	<p>Ekipman ve teknik sistemler kapsamında, bu sistemler tarafından kullanılan verilerin ve kaynakların listesi hazırlanmalıdır.</p>

KORUMA	
Risk Kontrol Önlemlerinin Uygulanması	
Aksiyon	Uyarılar
<p>ISM Kodu: 1.2.2.2</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 5 ve Ek-1 Gemilere, personele ve çevreye yönelik tüm tanımlanmış risklerin değerlendirilmesi ve uygun koruma önlemlerinin oluşturulması.</p>	<p>Temel, uygun olduğu ölçüde tüm işletmelerde uygulanması gereken teknik ve prosedürel önlemler;</p> <ul style="list-style-type: none">• Donanım envanterini,• Yazılım envanterini (donanım ve yazılım değiştirildiğinde bu envanterin korunması, donanım ve yazılıma müdahale edilmesine yönelik kontrollü yetki verilmesi, yetkisiz yazılımların yüklenmesinin önlenmesi ve tespit edilmesi hâlinde bu tür yazılımların silinmesi ve periyodik yazılım bakımı),• Veri akışlarının haritalanmasını (Yeni donanımın kurulmasının ardından yeni veri akışları oluşturulduğunda ortaya çıkan güvenlik açıklarının belirlenmesi, kritik sistemler ile diğer OT ve IT sistemleri arasındaki bağlantı ihtiyacının gözden geçirilmesi, çıkarılabilir/taşınabilir medya erişim noktalarının kullanımı ile geçici veya kontrolsüz veri akışlarının kontrol edilmesi) kapsamalıdır.
Acil Durum Planları Geliştirilmesi	
Aksiyon	Uyarılar
<p>ISM Kodu: 7</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 6</p> <p>Personel, gemi ve OT'ye bağlı çevrenin korunmasına ilişkin önemli gemi operasyonları için prosedür, plan ve talimatların güncellenmesi.</p>	<p>Kritik sistemlerde aksaklıktan şüphelenilmesi hâlinde alınacak önlemlere ilişkin talimatların geliştirilmesi düşünülmelidir.</p>
<p>ISM Kodu: 8.1</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 6</p> <p>Acil durum planlarının siber olaylara müdahaleleri içerecek şekilde güncellenmesi.</p>	<p>Geminin emniyetli çalışması ve çevrenin korunması için gerekli olan birden fazla OT sisteminin eşzamanlı olarak kesintiye uğraması durumunda alınacak eylemler hakkında bilgi sahibi olunmalıdır.</p>

TESPİT ETME	
Bir Siber Olayı Zamanında Tespit Etmek İçin Gerekli Fonksiyonların Geliştirilmesi ve Uygulanması	
Aksiyon	Uyarılar
<p>ISM Kodu: 9.1</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 5.1</p> <p>Uygunsuzlukları, kazaları ve tehlikeli durumları rapor etme prosedürlerinin siber olaylarla ilgili raporları içerecek şekilde güncellenmesi.</p>	<p>Ağ altyapısına yetkisiz erişim, yönetici ayrıcalıklarının yetkisiz veya uygunsuz kullanımı, şüpheli ağ etkinliği, kritik sistemlere yetkisiz erişim, çıkarılabilir medyanın yetkisiz kullanımı, kişisel cihazların yetkisiz bağlantısı, yazılım/bakım prosedürlerine uyulmaması, kötü amaçlı yazılım ve ağ koruma güncellemelerinin uygulanamaması, kritik sistemlerin kullanılabilirliğinin kaybı veya bozulması, kritik sistemlerin ihtiyaç duyduğu verilerin kullanılabilirliğinin kaybı veya bozulması gibi durumları içerecek şekilde güncellenmelidir.</p>
KARŞILIK VERME	
Siber Olay Nedeniyle Aksayan Hizmetler İçin Gerekli Sistemleri Geri Yüklemek İçin Planlar Geliştirilmesi	
Aksiyon	Uyarılar
<p>ISM Kodu: 3.3</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 7.1</p> <p>Kritik sistemlerin kaybına yanıt vermede yeterli kaynakların ve kıyı tabanlı desteğin mevcut olduğundan emin olunması.</p>	<p>Onaylanmış bir SMS, DPA* 'yı desteklemek için yeterli kaynakları sağlarken;</p> <ul style="list-style-type: none"> • DPA'ya zamanında destek sağlamak için herhangi bir dâhili müdahale ekibi veya harici siber acil müdahale ekibi (CERT) olmalı, • İhtiyaç duyulduğunda, diğer tüm gemi sistemlerinden bağımsız olarak gemi ile DPA arasında işlev görebilecek alternatif bir iletişim yolu sağlanmalıdır.
<p>ISM Kodu: 9.2</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 7.1</p> <p>Düzeltilici eylemlerin uygulanmasına yönelik prosedürleri ve siber olaylara karşı önlemlerin güncellenmesi.</p>	<p>Onaylanmış bir SMS, Siber Risk Yönetiminin SMS'ye dâhil edilmesinden etkilenmeden uygunsuzluklara karşılık verme prosedürlerini içermelidir.</p>
<p>ISM Kodu: 10.3</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 7.1</p> <p>OT'nin güvenilirliğini artırmayı amaçlayan özel önlemlerin güncellenmesi.</p>	<p>Yetkisiz servis sağlayıcılarının yazılım güncellemeleri uygulaması engellenmelidir</p>
KURTARMA	
Gerekli Siber Sistemleri Yedeklemek ve Geri Yüklemek İçin Önlemlerin Belirlenmesi	
Aksiyon	Uyarılar
<p>ISM Kodu: 10.4</p> <p>Endüstri Yönergeleri: 5.1 ve 7.2</p> <p>Yedeklerin oluşturulması ve bakımının geminin operasyonel bakım rutinine dâhil edilmesi</p>	<p>Gerekli operasyonel bakım rutini;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kritik sistemlerin güvenli bir şekilde çalışması için gerekli olan verilerin yedeklerinin korunmasını, • Uygunsa yedeklemelerin çevrimdışı depolanmasını, • Yedekleme ve yedekleme prosedürlerinin periyodik kontrolünü kapsamaludur.

Tablo-1 Siber Risk Yönetimi ve Güvenlik Yönetimi Sistemi ¹

¹ The Guidelines on Cyber Security Onboard Ships, guidelines-on-cyber-security-onboard-ships-min.pdf (ics-shipping.org) (Erişim Tarihi :13.12.2020).

* DPA (Designated Person Ashore): Her bir geminin emniyetini izlemekten ve gemi operasyonları için yeterli sahil kaynağını sağlamakla sorumlu olan, gemi ile işletmecisi arasında bir bağ oluşturmak için en üst düzey yetkililer de dâhil olmak üzere işletmecinin tüm yönetim seviyeleri ile doğrudan temas kurabilen ve işletmecisi tarafından atanmış SMS uygulamasında tam yetkiyi haiz atanmış kişidir.

CSC (Kritik Güvenlik Kontrolleri)	Koruma Önlemleri
Ağ bağlantı noktaları, protokoller ve hizmetlerin sınırlandırılması ve kontrolü	Ağ sistemlerine erişim listeleri işletmelerin güvenlik politikasını uygulamak için kullanılmalıdır. Yönlendiricilerin saldırılara karşı korunması ve sistemlere veya verilere yetkisiz erişimi önlemek için kullanılmayan bağlantı noktaları kapatılmalıdır.
Güvenlik duvarları, yönlendiriciler ve anahtarlar gibi ağ cihazlarının yapılandırılması	Kontrollü (güvenlik duvarları, güvenlik ağ geçitleri, yönlendiriciler ve anahtarlar kullanılarak bağlı cihazlardan herhangi bir güvenlik riskini önlemek için tasarlanan) veya kontrolsüz ağlara (veri trafiği kontrolünün eksikliğinden dolayı riskler oluşturan ve kötü amaçlı yazılımlar tarafından sızılmaya oldukça yatkın olan) hangi sistemlerin bağlanacağı belirlenmelidir. Gizli ve güvenlik açısından kritik sistemler en çok korunan bölgede olmalıdır.
Fiziksel güvenlik	Hassas OT veya BT kontrol bileşenlerini içeren alanlar güvenli bir şekilde kilitlenmeli, güvenlik ve güvenlik açısından kritik ekipman ve kablo yolları yetkisiz erişime karşı korunmalı ve hassas kullanıcı ekipmanına (köprü sistemlerindeki açıkta kalan USB bağlantı noktaları gibi) fiziksel erişim güvence altına alınmalıdır.
Algılama, engelleme ve ikaz	Tespit edilen olaylar, bu tür bir uyarıya göre hareket etmekten sorumlu bir kişiye veya hizmet sağlayıcısına yönlendirilmelidir. Ek olarak işletmeler, ağ veya güvenlik duvarının bir parçası olarak Saldırı Tespit Sistemi (IDS) veya Saldırı Önleme Sistemi (IPS)'ne dâhil edilmelidir.
Uydu ve radyo iletişimi	Bir geminin seyirüfe ve kontrol sistemleri için kıyı bazlı hizmet sağlayıcılarına bir yer-uydu bağlantısı kurarken, yasa dışı bağlantıların gemideki sistemlere erişim kazanmasının nasıl önleneceğine dikkat edilmelidir.
Kablosuz erişim kontrolü	Gemideki ağlara kablosuz erişim, uygun yetkilendirilmiş cihazlarla sınırlandırılmalı ve düzenli olarak değiştirilen güçlü bir şifreleme anahtarı kullanılarak güvence altına alınmalıdır.
Kötü amaçlı yazılım algılama	Virüsten koruma ve kötü amaçlı yazılımdan koruma yazılımı, her yere yüklenmeli, korunmalı ve güncellenmelidir.
Donanım ve yazılım için güvenli yapılandırma	
E-posta ve web tarayıcısı koruması	Gerektiğinde zip veya şifrelenmemiş dosya olarak e-posta gönderilmesi ile kişisel e-posta adreslerini kullanmaktan kaçınılmalı ve sistemin kullanıcı hesaplarını yapılandırdığından emin olunmalıdır.
Veri kurtarma özelliği	Bir siber olayın ardından kurtarmanın sağlanmasına yardımcı olmak için gerekli bilgiler ve yazılıma uygun yedekleme olanakları bulunmalıdır. Etkiyi azaltmak için hangi kritik sistemlerin hızlı geri yükleme yeteneklerine ihtiyaç duyduğuna öncelik vermek için saklama süreleri ve geri yükleme senaryoları oluşturulmalıdır.
Uygulama yazılımı güvenliği (yama yönetimi)	Yerleşik sistemler için güvenlik sağlanmalı ve güvenlik güncellemeleri yapılmalıdır. Sıradan güvenlik yamaları, periyodik bakım döngüsüne dâhil edilmelidir. Kritik yamalar, OT sistemleri üzerindeki operasyonel etki açısından değerlendirilmelidir.

Tablo-2 Kritik Güvenlik Kontrolleri ¹

¹ The Guidelines on Cyber Security Onboard Ships, guidelines-on-cyber-security-onboard-ships-min.pdf (ics-shipping.org),(Erişim Tarihi :14.12.2020)

Bahse konu rehberde, CSC örneklerinde belirtildiği üzere algılama, engelleme ve ikaz özelliği bulunan Saldırı Tespit Sistemi (IDS) ve İzinsiz Girişi Önleme Sistemlerinin (IPS) işletmeler tarafından kullanılmasının faydalı olacağı ifade edilmiştir. IDS bir saldırının gerçekleştiğini ve gerçekleşeceğini tespit etmek amacıyla birlikte çalışan donanım ve yazılım öğelerinden oluşmaktadır. Çeşitli IDS araçları, bilgisayar ağlarına yönelik olası tehditleri tanımlamak veya analiz etmek için çok çeşitli imkânlar sağlamaktadır. IDS araçları saldırı tespit sistemleri ve güvenlik açığı tarayıcıları olarak iki teknoloji kategorisine ayrılmaktadır. Bu iki kategori ana bilgisayar ve ağ tabanlı sistemler olarak daha da ayrıştırılabilmektedir.⁹ IPS ise, tanımlanan tehditleri algılamak ve önlemek için çalışan bir ağ güvenliği biçimidir. İzinsiz girişi önleme sistemleri ağı sürekli olarak izlemekte ve olası kötü niyetli olayları aramakta ve bunlarla ilgili bilgileri toplamaktadır. IPS, bu olayları sistem yöneticilerine bildirmektedir. Gelecekteki saldırıları önlemek için erişim noktalarını kapatmak ve güvenlik duvarlarını yapılandırmak gibi önleyici eylemler gerçekleştirmektedir. IPS çözümleri, kurumsal güvenlik politikalarıyla ilgili sorunları belirlenmesi, çalışanların ve ağ misafirlerinin bu politikaların içerdiği kuralları ihlal etmesinin önlenmesi için de kullanılabilir.¹⁰

3. Siber Tehditlere Yönelik Türkiye’de Yapılan Çalışmalar

1 Ocak 2021 tarihinden sonra yapılacak ilk yıllık denetiminden önce gemi işletmecileri ve armatörleri “Siber Güvenlik” ile ilgili politikalar, prosedürler, talimatlar, risk analizleri ve kontrol listelerini kapsayacak şekilde hazırlanması gereken “Uygunluk Dokümanı”nı Türk Loydu’nun “Gemi Yönetim Sistemleri Birimi”ne teslim etmesi gerekmektedir.¹¹ Ulusal bir düzenleme olarak, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan genelgede ise, belirlenen kriterler kapsamında bulunan işletmelerin, siber

olaylara ilişkin Kurumsal SOME (Siber Olaylara Müdahale Ekibi) kurlmaları ve işletmelerini ISO/IEC 27001 Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi Standartları’na¹² uygun hâle getirmeleri gerektiği belirtilmektedir.¹³

Bu gerekliliklere istinaden, Türk Loydu ve HAVELSAN arasında 4 Aralık 2019 tarihinde siber güvenlik alanında işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu protokol ile, siber güvenlik alanında Türk Loydu kullanıcılarına yönelik hizmetler geliştirilmesi ve projeler yürütülmesi açısından önemli bir adım atılmıştır. Bu kapsamda, denizcilik, endüstri, belgelendirme alanında verdiği eğitim hizmetleri, danışmanlık, disiplin oluşturma ve kural geliştirme, siber güvenlik, dijitalleşme, AR-GE ve inovasyon faaliyetleri çerçevesinde olası iş birliği olanakları konularında; standart tanımlama, siber güvenlik ürün ve hizmetleri sağlanması için ortak çalışmalar yapması planlanmaktadır.

HAVELSAN’ın bu alandaki çalışmalarına bakıldığında, Küresel Uydular Seyrüsefer Sistemi (GNSS) Koruma Sistemi (KASK) ön plana çıkmaktadır. HAVELSAN GNSS Koruma Sistemi KASK, askerî ve sivil sistemlerin üzerindeki GNSS alıcılarının karıştırıcılara rağmen ihtiyaç duyulan konum bilgisini üretebilmelerini ve görevlerini sürdürebilmelerini sağlamaktadır. KASK, karıştırma yapılan yönlerde karıştırıcıları köreltebilen çoklu anten yapısı ve karıştırıcı sinyallerini tespit ederek süzen yazılımı vasıtasıyla karıştırma altında da uydu sinyallerinin çözümleyebilmekte ve konum bilgileri doğru olarak üretilebilmektedir.¹⁴

KASK’ın teknik özellikleri aşağıda sunulmuştur;

- GPS L1 bandında koruma.
- Ergonomik İşleme Birimi : 15 cm x 17 cm x 6 cm.
- Ergonomik Anten: 17 cm x 17 cm x 6 cm.
- 4’lü anten dizisi.

⁹ Intrusion Detection Systems Buyer’s Guide, <https://www.ipa.go.jp/security/fy11/report/contents/intrusion/ids-meeting/idsbg.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

¹⁰ Intrusion Prevention System (IPS), <https://www.forcepoint.com/tr/cyber-edu/intrusion-prevention-system-ips> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

¹¹ Türk Loydu Resmî İnternet Sayfası, Turk Loydu Newsletter, <https://turkloydu.org/pdf-files/bulten/2020/Turk%20Loydu%20Newsletter%2010-2020.pdf> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

¹² Geniş bilgi için bkz., ISO Resmî İnternet Sayfası, <https://www.iso.org/standard/54534.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

¹³ Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü’nün 12.04.2018 tarih ve E.30303 sayılı yazısı, https://www.denizticaretodasi.org.tr/tr/Media/ViewerWithName/2696?fileName=239_1557_1557_239_.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

¹⁴ HAVELSAN Resmî İnternet Sayfası, HAVELSAN KASK, <https://www.havelsan.com.tr/sectorler/savunma-ve-guvenlik/deniz/gnss-koruma-sistemleri/havelsan-kask> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

- >40 dB karıştırıcı sinyali bastırma.
- Simultane 3 karıştırıcıya karşı koruma.
- MIL-STD-810 G standardı.

HAVELSAN Siber Savunma Teknoloji Merkezi bünyesinde faaliyet gösteren Siber Güvenlik Operasyon Merkezi (SISATEM); hizmet verdiği kurum ve kuruluşlara yönelik siber tehditleri 7 gün 24 saat çalışma esasına göre gerçek zamanlı izlemekte, analiz etmekte ve gerektiği durumda uzaktan ya da yerinde müdahale destek hizmeti sağlamaktadır. Türk Standartları Enstitüsü tarafından verilen "Sızma Testi Hizmeti Veren Firma Yeterlilik Belgesi" olan HAVELSAN; SISATEM bünyesinde görev yapan personel ile çeşitli e-devlet, askerî ve kritik altyapı projelerinde her seviye bilgi gizliliği seviyesinin ihtiyaçlarına uygun olarak zafiyet değerlendirme, sızma testi ve siber saldırı dayanıklılık testi gibi hizmetler sunmaktadır.¹⁵

Ayrıca, HAVELSAN tarafından geliştirilmekte olan yerli ve millî siber güvenlik ürünlerinden siber olay yönetim ve alarm çözümü sağlayan gözcü, veri kaçaklarını engelleyen bariyer, web uygulama güvenliği ve yük dengeleme çözümü kalkan ürünleri ile güvenlik çözümleri oluşturmaktadır.¹⁶

Bu çalışmalara ek olarak; hâlihazırda Türk Savunma Sanayi tarafından, 13 Mayıs 2020 tarihinde, İran'ın stratejik limanlarına yönelik saldırıların düzenlenmesi gibi limanlara ve kıyı tesislerine yönelik siber saldırılara karşı çözümler sunulmaya çalışılmaktadır. Bu kapsamda, Savunma Teknolojileri Mühendislik STM tarafından işletmelerin ihtiyacı olan siber güvenlik karar destek ve siber tehdit istihbarat hizmeti sunulmaktadır.¹⁷ Bu alanda geliştirilmiş bir ürün olan ve bilgisayar ağlarının siber güvenlik resmini sunarak durumsal

farkındalık oluşturan ve karar vericilere analiz sonuçları ile destek sağlayan CyDecSys¹⁸; bütünlük siber güvenlik durum tespit, analiz ve karar destek sistemidir. Pasif tarama özelliği ile ağda trafik yaratmadan sistemdeki zafiyetlerin çok daha hızlı ve doğru bir şekilde tespit edilmesini sağlamaktadır.¹⁹ STM'nin siber tehdit istihbarat hizmeti CyThreat ise siber tehdit aktörlerinin aktivitelerinin tespit edilmesi, siber saldırıların gerçekleşmeden önüne geçilmesi ve koruyucu önlem alınmasını mümkün kılmaktadır.²⁰

4. Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Kritik Altyapı Siber Güvenliğini Geliştirme Çerçevesi

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü (NIST) koordinesinde kamu ve özel kuruluşların katılımıyla ABD Kritik Altyapı Siber Güvenliği İyileştirme Yönetmeliği (EO) gereği, "Siber Güvenlik Çerçevesi" 2014 yılında yayınlanmış, 2017 ve 2018 yıllarında güncellenmiştir.²¹

Bu çerçeve; siber güvenlik riskini azaltmak ve daha iyi yönetmek için mevcut standartlar ile uygulamalara rehberlik etmek ve tüm kurumsal paydaşlar arasında risk ve siber güvenlik yönetimi iletişimini teşvik etmek için tasarlanmıştır. "NIST Siber Güvenlik Çerçevesi" çekirdek, profil, ve uygulama katmanları isimli üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm arzu edilen ve hedeflenen güvenliğin ne olduğunun tanımlandığı çekirdek bölümüdür. Siber Güvenlik Çerçevesinin ana kısmı olan çekirdek, belirli siber güvenlik sonuçlarını elde etmek için bir dizi etkinlik sağlayan 5 temel işlevi, 23 kategoriyi ve 108 alt kategoriyi açıklamaktadır. İkinci bölüm, bireysel bir organizasyonun kendine özgü gereksinimlerinin, hedeflerinin, risklerinin ve kaynaklarının tanımlandığı profil kısmı bölümüdür. Üçüncü bölüm ise; işletmenin siber güvenlik

15 HAVELSAN SISATEM - Siber Savunma Teknoloji Merkezi Resmî İnternet Sayfası, <http://sisatem.com.tr/> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

16 HAVELSAN SISATEM-Siber Savunma Teknoloji Merkezi Resmî İnternet Sayfası, <http://sisatem.com.tr/> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

17 STM Teknolojik Düşünme Merkezi, Stratejik Deniz Yapılarının Güvenliğinde Yeni Teknolojiler, https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raportlar/pdf/188202014254507_stm_blog_stratejik_deniz_yapilarinin_guvenliginde.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

18 Geniş bilgi için bkz., STM Resmî İnternet Sayfası, Siber Güvenlik Ürün ve Hizmetleri, <https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/siber-guvenlik-ve-bilisim/siber-guvenlik/yetkinlikler/siber-guvenlik>, (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

19 STM Resmî İnternet Sayfası, Siber Güvenlik Ürün ve Hizmetleri, <http://www.cydecsys.com.tr/tr/ozellikler> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

20 STM Resmî İnternet Sayfası, Siber Güvenlik Ürün ve Hizmetleri, <https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/siber-guvenlik-ve-bilisim/cythreat>, (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

21 Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü Resmî İnternet Sayfası, NIST Siber Güvenlik Çerçevesi, <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/CSWP/NIST.CSWP.04162018.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

risklerini nasıl yönettiğini gösteren uygulama katmanları bölümüdür. Süreçler tecrübeye istinaden gözden geçirilip geliştirilebilmektedir.²²

Çerçeve özetle, siber güvenlik ve temel altyapı sistemleri güvenliğini tesis etmek için daha sağlam bir yaklaşım geliştirmeye imkân sağlayan beş temel işlevi içermektedir,²³ Bunlar;

(1) Tanımlama (Sistemler, varlıklar, veriler ve yeteneklere ilişkin siber güvenlik riskini yönetmek için kurumsal anlayışın geliştirilmesi).

(2) Koruma (Kritik altyapı hizmetlerinin sunulmasını sağlamak için uygun önlemlerin geliştirilmesi ve uygulanması).

(3) Tespit Etme (Bir siber güvenlik olayını tespit edebilmek için uygun faaliyetlerin geliştirilmesi ve uygulanması).

(4) Karşılık Verme (Tespit edilen siber güvenlik olaylarıyla ilgili olarak harekete geçmek için uygun faaliyetlerin geliştirilmesi ve uygulanması).

(5) Kurtarma (Siber dayanıklılık için oluşturulan planın işletilmesi ve siber güvenlik olayı nedeniyle sekteye uğramış olan tüm yeteneklerin veya hizmetlerin geri kazanılması).

Avantajları	Dezavantajları
Sadece siber güvenliğe odaklı düzenleme eksikliğini giderme imkânı.	Olgunluk seviyesini ölçmeyi sağlayan bir metod bulunmaması.
İşletmelerin siber güvenlik savunmalarını iyileştirmek için rehberlik.	Şirketlerin hangi seviyede olması gerektiğinin kendi değerlendirmelerine bırakılması.
Tüm işletmelere uygulanan tek bir standart yerine, risk ve kritikliğe bağlı bir değerlendirme.	

Tablo-3: NIST Siber Güvenlik Çerçevesi²⁴

Diğer standartlardan farklı olarak, tüm işletmelerin uyması gereken tek tip bir kural seti yerine işletmenin kritikliğine ve riskine göre "NIST Siber Güvenlik Çerçevesi"nde farklı uygulama katmanı seçilebilmektedir. "NIST Siber Güvenlik Çerçevesi"nin avantajları ve dezavantajları Tablo-3'te, nasıl kullanıldığı ise Tablo-4²⁵'de sunulmuştur.

Adım 1	Önceliklendirme ve Kapsam: İşletme, hedeflerini ve üst düzey önceliklerini belirlemektedir. Siber güvenlik programında hangi işin ve hangi süreçlerin ele alınacağı kararlaştırılmaktadır.
Adım 2	Yönlendirme: İşletme; kapsam, yasal veya düzenleyici şartlar ve genel risk yaklaşımı ile ilgili sistemleri ve varlıkları tanımlamaktadır.
Adım 3	Mevcut Profili Oluşturma: İşletme, uygulama katmanındaki hangi kategori sonuçlarına hâlihazırda ulaşıldığını gösteren Mevcut Profil'i oluşturmaktadır.
Adım 4	Risk Değerlendirmesi Yürütme: İşletme, bir siber güvenlik olayının olasılığını ve olayın organizasyon üzerindeki etkisini anlamak için operasyon ortamını analiz etmektedir.
Adım 5	Hedef Profil Oluşturma: İşletme, istenen siber güvenlik sonuçlarını tanımlayan kategorileri, kuruluş hedeflerini ve yasal uyumluluk ile ilgili gereklilikleri dikkate alarak değerlendirmekte ve Hedef Profil oluşturmaktadır.
Adım 6	Fark Belirleme, Analiz Etme ve Önceliklendirme: İşletme; Mevcut Profil ile Hedef Profil'i karşılaştırarak farkları ele almaktadır. Hedef Profil'e ulaşmak için bahse konu farklara yönelik eylem planı hazırlamakta ve kaynakları belirlemektedir.
Adım 7	Eylem Planını Uygulama: İşletme, önceki adımda belirtilen açıkları gidermek için hangi önlemlerin alınacağını belirlemektedir. Hedef Profil'e ulaşmak için mevcut siber güvenlik uygulamalarını ayarlamaktadır.

Tablo-4: NIST Siber Güvenlik Çerçevesi Kullanımı²⁵

22 Murat Sami Baykız ve Cihan Tanrıöven, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde Bilgi Güvenliği", Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 2019, Cilt: 54, Sayı:1, 478-501, s. 488.

23 "NIST Cyber Security Framework Nedir?", <https://medium.com/@duhankkaradeniz/nist-cyber-security-framework-nedir-381968a24616> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

24 Geniş bilgi için bkz., Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü Resmî İnternet Sayfası, NIST Siber Güvenlik Çerçevesi, <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/CSWP/NIST.CSWP.04162018.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

25 "NIST Cyber Security Framework Nedir?", https://www.beyaz.net/tr/guvenlik/makaleler/nist_cyber_security_framework_nedir.html (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

Bu kapsamda "NIST Siber Güvenlik Çerçevesi", herhangi bir işletmenin siber riskini ele almasına yardımcı olan yararlı bir rehberdir. Böylelikle çerçeve risklerin belirlenmesi, tehditlere karşı korunma, güvenlik olaylarına müdahil olma ve herhangi bir olası vakadan geri dönüş için kapsamlı bir yol haritası sunmaktadır. ABD'de şirketlerin yaklaşık %50'si siber riskleri belirlemek ya da ölçmek için NIST standartlarına göre riskleri seviyelendirmektedir.²⁶

Ayrıca; diğer ülkeler tarafından benzer çalışmaların yürütüldüğü görülmektedir. Siber güvenlik riskleri kullanıcıları deniz taşımacılığında yaygın şekilde kullanılan GPS'in alternatiflerini aramaya yöneltmektedir. Bu kapsamda, İngiltere, İrlanda, ABD, Güney Kore ve diğer Avrupa ülkeleri kara bazlı olan ve dijital uzun dalga radyo sinyalleri vasıtası ile çalışan eLoran (Long Range Navigation) sistemi üzerinde çalışmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında bulunan Loran adlı teknolojinin ardılı olan eLoran'ın sinyali ise GPS'e göre 1,3 milyon kat daha güçlü olduğu için jammer kullanımını zorlaştırmaktadır. Rusya da benzer şekilde demode olan Chayka seyir sistemini eChayka olarak elektronik bir hâle getirerek değiştirmeye çalışmaktadır.²⁷

5. Denizcilikte Siber Risk Yönetim Düzenlemesi

IMO yayınlamış olduğu MCS.428(98) numaralı karar kapsamında;

(1) Siber risk ve siber güvenlik ihtiyaçlarına yönelik farkındalığın artırılması, ilgili önlem ve tedbirlerin ivedi olarak alınması gerektiği tüm üye ülkelere bildirilmiş,

(2) Gemi işletmeleri tarafından "Siber Risk Yönetimi"nin (CRM) "Emniyetli Yönetim Sistemi" (SMS) içinde tanımlanmış olması ve liman devleti tarafından gerçekleştirilecek DOC (Document of Compliance - Uygunluk Belgesi)²⁸ denetimlerinde kontrol edilmesi hususu zorunlu hâle getirilmiş,

(3) Denizyolu taşımacılığında ortaya çıkan siber tehdit ve güvenlik açıklarına ilişkin değerlendirme ve tavsiyelerin ifade

edildiği MSC-FAL1/Circ.3 olarak adlandırılan "Gemilerde Siber Güvenlik Rehber" kitapçığı yayınlamıştır. 01 Ocak 2021 tarihi itibarıyla siber risk yönetim düzenlemesi yürürlüğe girmiştir.

Bahse konu karara istinaden, IMO'nun siber güvenliğe ilişkin amacı ve yaklaşımı aşağıda sunulduğu şekilde özetlenebilmektedir;²⁹

1. Etkili siber risk yönetimi üst yönetim kademesinden başlamalı ve organizasyonun tüm seviyelerine bir siber risk bilinci kültürü yerleştirilmeli,

2. Bir kuruluşun siber güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için kapsamlı bir değerlendirmeyle birlikte risk temelli bir yaklaşım benimsenmeli,

3. İşletmeler tarafından "NIST Siber Güvenlik Çerçevesi"nin beş işlevinden (Tanımlama, Koruma, Tespit Etme, Karşılık Verme ve Kurtarma) faydalanarak risk yönetimine yönelik daha sağlam bir yaklaşım geliştirilmesi hususu değerlendirilmeli,

4. Gemi işletmelerinde kullanılan tüm operasyonel sistemler siber risk yönetimi sürecine dâhil edilmeli ve siber risklere karşı etkililik düzeyi düzenli olarak gözden geçirilmeli,

5. İşletmenin tüm birimlerinde farkındalığı sağlamak amacıyla bir plan uygulanmalıdır.

Bu kapsamda;

(1) Liman Başkanlıkları ya da Yetkilendirilmiş Kuruluşlar tarafından SMC (Safety Management Certificate-Emniyet Yönetimi Belgesi) ve DOC (Document of Compliance-Uygunluk Belgesi) düzenlenmiş olan Türk Bayraklı gemi işletmecileri tarafından IMO kararı ve rehberi göz önüne alınarak mevcut "Emniyetli Yönetim Sistemi"ne "Siber Risk Yönetimi"nin dâhil edilmesinin,

(2) IMO kararı ve rehberi göz önüne alınarak denizcilik alanında mevcut ve ortaya çıkan siber tehditlere karşı hazır bulunulması, yaşanan gelişme ve benzer uygulama çalışmalarının yakından takip edilmesinin,

²⁶ Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü Resmî İnternet Sayfası, NIST Siber Güvenlik Çerçevesi- Informational Videos, <https://www.nist.gov/cyberframework/new-framework> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

²⁷<https://siberguc.com/content/siber-g%C3%BCvenlik-riskleri-deniz-ta%C5%9F%C4%B1mac%C4%B1l%C4%B1C4%9F%C4%B1nda-gpsin-alternatiflerini-aramaya-y%C3%B6neliyor>, (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

²⁸ DoC (Document of Compliance): İşletmeci tarafından tesis edilen Emniyet Yönetimi Sisteminin Kod gereklerini karşıladığını gösteren uygunluk belgesidir.

²⁹ Lloyd Register Resmî İnternet Sayfası, IMO'nun 2021 Yılı Siber Güvenlik Düzenlemesi, <https://www.lr.org/en/insights/articles/imo-cyber-security-regulation-compliance/#%2EX6z0dB4m5g%2ElinkedIn> (Erişim Tarihi: 28.12.2020).

(3) Organizasyonel işletme yapılarının IMO tarafından kararlaştırılan koşul ve yeteneklere uyumlandırılmasının,

(4) IMO kararı ve rehberi kapsamında, denizcilik sektöründe mevcut ve ortaya çıkan siber tehditlere karşı hazır bulunulması amacıyla, yaşanan gelişmeler ile benzer sektörlerdeki uygulamaların yakından takip edilmesinin,

(5) Yeni yeteneklerin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda siber riskleri indirgeyecek çözümleri içeren ağ destekli yeteneklere ağırlık verilmesinin,

(6) Siber savunma yazılım ve donanım araçlarının millî olarak üretilmesi ve geliştirilmesinin teşvik edilmesinin,

(7) Siber savunma için kullanılan teknik araçların en son teknolojiye sahip olmasına özen gösterilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Denizcilik sektörü milyarlarca dolarlık bir endüstriyi desteklemekte ve küresel bir ticaret ağına yön vermektedir. Denizcilik endüstrisinde güvenli ve güvenilir operasyonların sürdürülmesi için siber güvenliğin sağlanması gerekmektedir. Teknolojiye ve otomasyona artan bağımlılık, denizcilik sektörünün risk profilini önemli ölçüde değiştirmektedir. Bu kapsamda, denizcilik endüstrisinde siber güvenlik standartlarının belirlenmesine ve sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Fiziksel risk değerlendirmesine ek olarak, statik ve dinamik riskleri barındıran siber saldırıları da göz önünde bulundurmak önemlidir.

Deniz taşımacılığının verimliliğini arttırmak için dijitalleşmeden yararlanılması, teknolojik yeniliklere daha fazla yatırım yapılması ve dijital altyapıyı korumak için siber güvenliğin güçlendirilmesi gerekmektedir. Denizcilik sektöründe güvenlik sistemlerinin standartlaştırılması, liman performanslarının izlenmesi ve siber suçlara karşı koruma mekanizmalarının geliştirilmesi için uyumlu ve koordineli çalışılmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. Siber riskler hâlihazırda deniz alanında büyük bir endişe oluştururken Covid-19 salgını mevcut sorunları daha da genişletmiştir. Pandemi sebebiyle nispeten yaşanan ekonomik daralma neticesinde denizcilik sektörü zorluklarla yüzleşmektedir. Bu nedenle, denizcilik alanında bütüncül yönetim anlayışının tesis edilebilmesi için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere finansal destek, teknik işbirliği ve kapasite geliştirme desteği sağlanmalıdır.

Denizcilik için yeterince uygun, iyi oluşturulmuş bir risk değerlendirme çerçevesinin olmaması sebebiyle IMO tarafından siber risk yönetimi düzenlemesi uygulamaya koyulmuştur. Bu düzenleme, deniz güvenliği koşullarını daha da iyileştirmek için mevcut çerçevelere kombinasyonlar veya iyileştirmeler önermektedir. Denizcilik sektörünün değişen ve gelişen teknolojik koşulları neticesinde, IMO'nun siber risk ve güvenliği yönelik almış olduğu rasyonel kararların önemli bir adım olduğu değerlendirilmektedir. Siber risk yönetimi düzenlemelerinin denizcilik endüstrisi güvenliği için yol gösterici olacağı, risk ve tehditleri indirgeyerek denizciliğin güvenli ve emniyetli şekilde sürdürülmesini sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Makaleler

BAYKIZ Murat Sami ve TANRIÖVEN Cihan, "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde Bilgi Güvenliği", *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 2019, Cilt: 54, Sayı:1, 478-501, s. 488.

LIGHT Didem Algantürk, "Siber Tehlikelerin Denizcilik Sektörüne Etkisi", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2019, Cilt: 25, Sayı:2, 1131-1137, s. 1134.

Rapor, Konferans Sempozyumlarda Sunulan Rapor ve Bildiriler

Denizcilik Sektör Raporu, İMEAK Deniz Ticaret Odası, İstanbul, 2019, s. 6.

III. Global Conference on Innovation in Marine Technology and the Future of Maritime Transportation, The Proceedings of GMC'19, İzmir, 2019, s. 280.

İnternet Kaynakları

Allianz Global Corporate & Specialty Resmî İnternet Sayfası, A Guide to Cyber Risk Report, s. 14, <https://www.agcs.allianz.com/content/dam/onemarketing/agcs/agcs/reports/AGCS-Cyberrisk-report.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Allianz Global Corporate & Specialty Resmî İnternet Sayfası, Safety and Shipping Review 2017, s. 3, <https://www.agcs.allianz.com/content/dam/onemarketing/agcs/agcs/reports/AGCS-Safety-Shipping-Review-2017.pdf> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü Resmî İnternet Sayfası, NIST Siber Güvenlik Çerçevesi, <https://nvlpubs.nist.gov/nistpubs/CSWP/NIST.CSWP.04162018.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü Resmî İnternet Sayfası, NIST Siber Güvenlik Çerçevesi- Informational Videos, <https://www.nist.gov/cyberframework/new-framework> (Erişim Tarihi: 19.12.2020).

HAVELSAN Resmî İnternet Sayfası, HAVELSAN KASK, <https://www.havelsan.com.tr/sectorler/savunma-ve-guvenlik/deniz/gnss-koruma-sistemleri/havelsan-kask> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

HAVELSAN SISATEM - Siber Savunma Teknoloji Merkezi Resmî İnternet Sayfası, <http://sisatem.com.tr/> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

IMO Resmî İnternet Sayfası, Siber Risk, <https://www.imo.org/en/OurWork/Security/Pages/Cyber-security.aspx> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

Intrusion Detection Systems Buyer's Guide, <https://www.ipa.go.jp/security/fy11/report/contents/intrusion/ids-meeting/idsbg.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

Intrusion Prevention System (IPS), <https://www.forcepoint.com/tr/cyber-edu/intrusion-prevention-system-ips> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

ISO Resmî İnternet Sayfası, <https://www.iso.org/standard/54534.html> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

Lloyd Register Resmî İnternet Sayfası, IMO'nun 2021 Yılı Siber Güvenlik Düzenlemesi, <https://www.lr.org/en/insights/articles/imo-cyber-security-regulation-compliance/#%2EX6z0ZdB4m5g%2Elinkedin> (Erişim Tarihi: 28.12.2020).

"NIST Cyber Security Framework Nedir?", <https://medium.com/@duhankkaradeniz/nist-cyber-security-framework-nedir-381968a24616> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

"NIST Cyber Security Framework Nedir?", https://www.beyaz.net/tr/guvenlik/makaleler/nist_cyber_security_framework_nedir.html (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

STM Resmî İnternet Sayfası, Siber Güvenlik Ürün ve Hizmetleri, <https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/siber-guvenlik-ve-bilisim/siber-guvenlik/yetkinlikler/siber-guvenlik> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

STM Resmî İnternet Sayfası, Siber Güvenlik Ürün ve Hizmetleri, <http://www.cydecys.com.tr/tr/ozellikler> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

STM Resmî İnternet Sayfası, Siber Güvenlik Ürün ve Hizmetleri, <https://www.stm.com.tr/tr/cozumlerimiz/siber-guvenlik-ve-bilisim/cythreat> (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

STM Teknolojik Düşünme Merkezi, Stratejik Deniz Yapılarının Güvenliğinde Yeni Teknolojiler, https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raportar/pdf/188202014254507_stm_blog_stratejik_deniz_yapilarinin_guvenliginde.pdf (Erişim Tarihi: 18.12.2020).

The Guidelines on Cyber Security Onboard Ships, [guidelines-on-cyber-security-onboard-ships-min.pdf](https://www.ics-shipping.org/guidelines-on-cyber-security-onboard-ships-min.pdf) [ics-shipping.org] (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

Türk Armatörler Birliği Resmî İnternet Sayfası, IMO'nun Denizcilik Sektöründe Siber Güvenlik Uygulamaları, <https://armatorlerbirligi.org.tr/arsivler/portfolio-item/imonun-siber-risk-yonetim-duzenlemesi-1-ocak-2021-tarihinde-yururlugegiriyor#:~:text=Denizde%20siber%20risk%2C%20IT%20veya,riske%20maruz%20kalm%C4%B1%20anlam%C4%B1na%20gelmektedir> (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Türk Loydu Resmî İnternet Sayfası, Türk Loydu Newsletter, <https://turkloydu.org/pdf-files/bulten/2020/Turk%20Loydu%20Newsletter%2010-2020.pdf> (Erişim Tarihi: 13.12.2020).

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz ve İçsular Düzenleme Genel Müdürlüğü'nün 12.04.2018 tarih ve E.30303 sayılı yazısı, https://www.denizticaretodasi.org.tr/tr/Media/ViewerWithName/2696?fileName=239_1557_1557_239_.pdf (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

■ Cem HASANOĞLU*

■ Alpaslan TATLISULUOĞLU**

■ İ.Mehmet DOĞUTEPE***

MAKALE İNCELEMESİ: “THE COPENHAGEN COMPLEX”

Prof.Jonathan Steinberg, *Journal of Contemporary History*, 1966.

* Deniz Albay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrenci Subay.

** Deniz Albay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrenci Subay.

*** Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrenci Subay.

1871 yılında birliğini sağlayan Alman İmparatorluğu hızlı bir ekonomik büyüme ile 20 yıl içerisinde Avrupa'nın önde gelen devletlerinden biri hâline gelmiştir. 1888 yılında tahta geçen İmparator İkinci Wilhelm tarafından İngiltere ile boy ölçüşebilecek büyük güç olmak amacıyla 1890'lı yıllardan itibaren Alman dış politikasına şekil verilmeye başlanmıştır. Almanya'nın diğer tüm politik emellerini ikinci planda bırakan bahse konu ana hedef "Weltmacht" (Dünya Gücü) olarak adlandırılmıştır.¹ Dünya Gücü olabilmek için Alman İmparatorluğu sömürge politikasına yönelmiş ve ürünleri için yeni pazar arayışına başlamıştır. Dünya gücü olmanın en önemli iki yapı taşından birincisi sömürge elde etmek, ikincisi ise büyük bir donanmaya sahip olmak olarak tasavvur edilmiştir. Ancak Alman İmparatorluğu Bismarck'ın görevden ayrıldığı 1890 tarihi itibarı ile birliğini geç sağlamış olmanın verdiği dezavantaj nedeniyle sömürge ve pazar elde etme yarışında geridedir. Ayrıca hâlihazırda dünya çapında sömürgelere sahip İngiltere ve Fransa gibi dönemin büyük güçlerini yeni sömürge arayışı ile rahatsız ederken mevcut sömürgeleri ve Alman anavatanı arasındaki deniz ticaret yollarını koruyacak büyüklükte bir donanmaya da sahip değildir.² İkinci Wilhelm, Alfred Thayer Mahan tarafından yazılan ve 1890 yılında yayımlanan "Deniz Gücünün Tarihi Etkisi, 1660-1783" kitabından da etkilenecek sonu Birinci Dünya Savaşı'na dayanacak bir açık deniz donanması inşa sürecine başlamıştır. İmparator açık deniz donanması inşa hedefini hayata geçirebilmek amacıyla sırasıyla 1897 yılında Amiral Alfred von Tirpitz'i Donanma Bakanı, 1900 yılında ise Bernhard von Bulow'u Şansölye olarak göreve getirmiştir.³

1966 yılında yayımlanan "The Copenhagen Complex (Kopenhag Kompleksi)" isimli makalede⁴ yazar Jonathan Steinberg⁵ tarafından İngiliz-Fransız savaşı sırasında 1807

yılında İngiltere'nin savaş ilan etmeksizin tarafsız statüdeki Danimarka'ya saldırarak Kopenhag'a bombardıman yapması ve sonrasında Danimarka donanmasını zapt etmesi ile sonuçlanan sürecin, İmparator İkinci Wilhelm dönemindeki Alman dış politikasına ve dış politika aracı olarak kullanılan donanmanın inşasına etkileri çok boyutlu olarak ele alınmıştır.

Makalenin başlığı da olan Kopenhag Kompleksi, 21 Ekim 1807 tarihinde Danimarka-Norveç İkiz Monarşisi'ne ait farklı büyüklük ve tiplerde 20 adedi hattı harp gemisi ve 18 adedi fırkateyn olmak üzere ticaret filosunu da kapsayan 150'den fazla geminin İngilizler tarafından zapt edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu olay öngücü harbin önemli örneklerinden biri sayılmış ve olay sonrasında İngilizce kelime olarak "to Copenhagen (Kopenhaglamak)" fiili türetilmiştir. Bu kelime İngilizler'in 1940 yılında Fransız Donanması'na saldırması ya da 1941 yılında Japonların Pearl Harbor baskını için de kullanılabilecektir. Zapt edilen Danimarka-Norveç donanması o tarihte İngiltere, İspanya, Fransa ve Rusya'dan sonra Avrupa'nın en büyük beşinci donanması durumundadır.⁶

Steinberg'e göre Almanlar, İngilizler tarafından Kopenhag'da icra edilen öngücü harbin Alman yükselişini de durdurmak için tekrar edilebileceğinin korkusunu yaşamaktadır. "İngiliz Tehlikesi (Englische Gefahr)" ve Kopenhag Kompleksi adeta İngiliz-Alman ilişkilerinin arka planındaki hayalet gibidir. Yönetici elitin algılarını kontrol altına alan kompleks dönemin politik hayatına yerleşmiş bir kelimedir. 1914'e kadar diplomatik ve askeri faaliyetler İngiliz korkusu altında icra edilmiştir. Yazarın bu duruma yaklaşımı "Kâbus, rüya gören için her zaman gerçekliğini korur." cümlesinde ifadesini bulmuştur.⁷

Alman denizaşırı imparatorluğunun açık sözlü savunucusu olan iktisatçı Gustav Schmoller Britanya'nın doğasında

1 Lena Jaschob, "Status Claims and Undeserved Recognition. The German Kaiserreich and Its Naval Programme Before World War I", *The European Consortium for Political Research Joint Sessions in Johannes Gutenberg University*, 2013, Mainz, <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/787>, s.1. (Erişim Tarihi: 24.01.2021).

2 Lena Jaschob, *a.g.y.*, s.3.

3 Ralph Menning, "Anglo-German Naval Race", *The Encyclopedia of Diplomacy*, March 2018, 1-9, s.1.

4 Jonathan Steinberg, "The Copenhagen Complex", *Journal of Contemporary History*, Vol:1, No:3, 1966, pp.23-46.

5 Prof. Jonathan Steinberg (1934-Günümüz) modern dönem tarihinde uzmanlaşmış, yoğunlukla Almanya, Avusturya, İsviçre ve İtalya hakkında eserler vermiştir. 1966-1999 yılları arasında Cambridge Üniversitesi'nde çalışan Prof. Steinberg, günümüzde Pensilvanya Üniversitesi'nde ders vermektedir.

6 Hans Christian Bjerg, "To Copenhagen a Fleet" The British Pre-emptive Seizure of the Danish-Norwegian Navy-1807", *International Journal of Naval History*, Cilt:7, Sayı: 2, 2008, 1-13, s.4. (Doğrudan erişim için <https://www.ijnonline.org/wp-content/uploads/2012/01/Bjerg.pdf> (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2021))

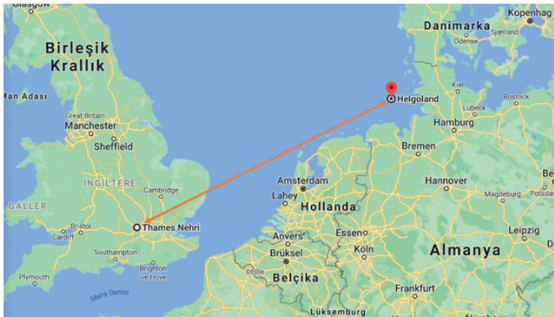
7 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.23.

geçmişinden gelen korsanlık olduğunu, büyük sömürge genişlemesi ve vahşi ticaret savaşları için Alman İmparatorluğu'nun tüm ön koşullardan yoksun olduğunu 1899 yılında ifade etmiştir. Amiral Tirpitz'e göre ise İngiltere'nin sert ticari egoizminin Almanya'yı ezmek üzere mutlaka harekete geçeceği düşüncesi, sosyal-Darvinist fikirler ile yoğrulmuş bir nesli etkilemiştir. Eski ve güçlü olanın yeni ve yükselişte olanı geç olmadan boğmaya çalışacağı fikri İngiliz-Alman çatışmasının kilit noktası olmuştur. Tirpitz'in bahse konu fikirleri John J. Mersheimer'in "Uluslararası sistemdeki tek statükocu güç, diğer güçler üzerindeki geçici hegemonyasını devam ettirmek isteyen güçtür." ifadesi ile de realist bakış açısı kapsamında paralellik arz etmektedir.⁸ 1908 yılında Friedrich Meinecke evrensel fikirlerin modern Alman ulusal devletinin gelişimini geciktirdiğini savunmuştur.⁹

1899 yılında dönemin önemli askerî tarihçilerinden biri olan Hans Delbrück'e göre Almanlar dünya gücü olmak ve sömürge siyaseti yürütmek istemektedir. Almanların büyük milletler arasında geleceği buna bağlıdır.

Deniz stratejisinde Tirpitz'in hocası olan Amiral Albrecht von Stosch, Şubat 1896'da Tirpitz'e yazdığı mektupta İngiltere'nin dış politikasının tamamen ticari çıkarlar tarafından belirlendiğinden hareketle İngiltere'ye karşı başarı umudu taşıyan bir deniz savaşının nasıl yapılabileceği sorusunu gündeme getirmektedir.¹⁰

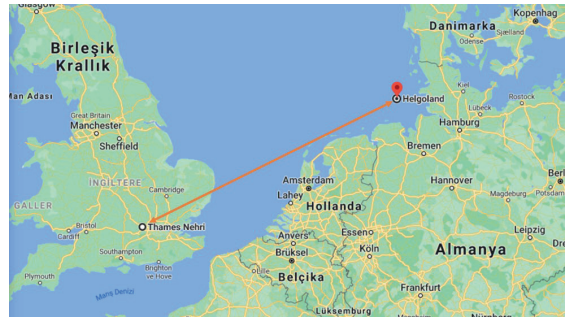
İmparator tarafından verilen emre istinaden 1897 yılında hazırlanan Schröder harekât planına göre çözüm Hollanda ve Belçika'nın bir kısım sahilini ele geçirerek İngiliz Donanması'nı

Harita-1:Anvers/Belçika

"Kopenhag"lamak ve İngiltere'yi istila etmektir. 1898 yılında Şansölye Prens Hohenlohe tarafından kendisine düşüncesi sorulan Donanma Bakanı Amiral Tirpitz, İngiltere'yi istila fikrinin delilik olduğunu ve İngiltere'ye yönelik tüm düşmanca faaliyetlerin İngiltere kadar güçlü bir donanmaya sahip oluncaya değin beklemesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹

Yazar, Amiral Tirpitz'in "İngilizler kadar güçlü" ifadesinin Şansölye tarafından yanlış anlaşılmış olabileceğini belirtirken aslında Amiral'in daha akılcı ve etkin demek istediğini belirtmektedir. Tirpitz'in cevabı aslında hem Kopenhag problemine çözüm üretmekte hem de dünya gücü olma yoluna ışık tutmaktadır. Tirpitz'in ünlü "Risk Teoremi", Almanya'nın kendi sularında güçlü bir deniz kuvveti yaratılması kapsamında daha az bir bütçe ile oluşturulacak Alman Donanması'nın İngiliz Donanması üzerindeki baskı unsurunun çok daha büyük olacağını iddia etmektedir. Tirpitz'in "Deniz Kuvvetleri Yasaları (Navy Laws)" ile oluşturmak istediği deniz kuvvetleri İngiltere'yi caydıracak büyüklükte olmalıydı. Tirpitz'in donanma hedefi İngiltere Deniz Kuvvetleri'nin 3'te 2'si kadar bir kuvvete sahip olmayı öngörmektedir.¹² Amiral Tirpitz'e göre donanma Helgoland ile Thames arasındaki deniz sahasında en büyük askerî potansiyeli ortaya çıkaracak şekilde inşa edilmelidir.¹³

Harita-2:Helgoland-Thames Hattı

Yazara göre Tirpitz'in amaçlarına ulaşmasının tek yolu Alman dış politikasının ve iç dinamiklerinin kontrol altında tutulmasıdır. Sadece barışçı ve kendini sınırlanmış bir dış politika Almanya'nın dünya gücüne ilerleyişinde denizlerdeki kademeli yükselişi için doğru ortamı yaratacaktır. Ancak Amiral

8 John J. Mersheimer, *The Tragedy of Great Power Politics*, W.W. Norton & Company, New York, 2001, s.2.

9 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.25.

10 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.27.

11 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.28.

12 Ralph Menning, *a.g.m.*, s.1

13 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.29.

Tirpitz'in planını gerçekleştirebilecek doğru ortamı bulamadığı için yaşadığı hayal kırıklığı kendisi tarafından şu şekilde ifade edilmiştir.

"Bazı şeyleri ne kadar mükemmel yaptığımızı göstermek için hiçbir fırsatı kaçırmadık. Kendimizi hiç başkasının yerine koymadık. Her zaman kendimizi aslında olmadığımız kadar büyük gösteren gurültüler çıkarmaya devam ettik."¹⁴

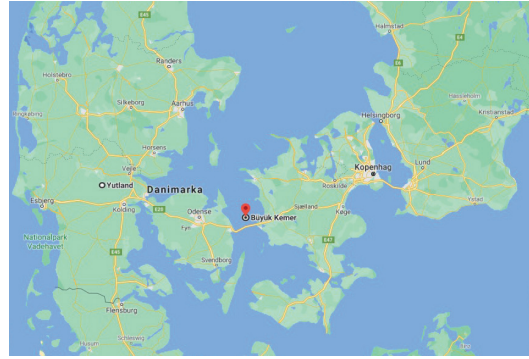
1904-1905 yılları arasındaki Rus-Japon Savaşı ile 1906 yılı başındaki Algeciras Konferansı arasındaki iki yılda, Alman diplomasisi bir krizden diğerine sıçramış ve en az üç büyük güçle savaşın eşiğine gelmiştir. Ocak 1906'ya gelindiğinde, Alman diplomasisinin başlangıçtaki gücü bir yalnızlaşmaya dönüşmüş ve Alman dış politikalarını koşulsuz destekleyen tek devlet olarak Avusturya-Macaristan kalmıştır. Yazara göre 1904-1905 yılları arasındaki kış periyodunda yaşanan olayların ardından İngiliz-Alman ilişkileri onarılamayacak yaralar almıştır.

Rusya-Japonya Savaşı kaygı verici bir şekilde 8 Şubat 1904'te Amiral Togo'nun Arthur Limanı önlerindeki Rus Donanması'na ani bir saldırısı ile başlamıştır. Almanların kabusunun gerçek olduğu bu saldırıya İngiliz medyası ise alaycı bir tavırla yaklaşmıştır.¹⁵

Gerginliğin yükseldiği bu dönemde (1904 Sonbaharı) Alman Deniz Kuvvetleri tarafından icra edilen yıllık sonbahar deniz tatbikatında Kopenhag kompleksinin izleri görülmektedir. Tatbikat senaryosu gereğince Almanya ile Batının (İngiltere) arasındaki gerginlik dönemi ile birlikte İngiliz torpido botları ve kruvazörlerinin Alman kıyılarına intikal etmekte olduğu kabul edilmekte ve Alman unsurlarının manevraları denenmektedir. Yapılan planlardaki Kopenhag kompleksinin izlerini, "Sarı kuvvetler savaş deklarasyonu yapmasalar dâhi düşman olarak kabul edilecektir." ifadesinde bulmak mümkündür.¹⁶

1904 yılı sonunda ise Alman İmparatoru tarafından Kont Schlieffen ve Amiral Büchsel ile birlikte cüretkâr bir planın hazırlıkları yapılmıştır. Plan İngilizlere manevra alanı

birakmamak maksadıyla Danimarka'nın işgal edilmesini içeriyordu. Planın temelinde İngilizlerin savaş ilan etmeden ani bir saldırıya geçmesi durumunda dâhi Fransızların da savaşa dahil olacağı bulunmaktadır. Almanya'nın Büyük Kemer'i¹⁷ kuşatan bir güce karşı kendini savunması neredeyse imkânsızdır. Bu kapsamda Almanya tedbirlerini Büyük Kemer'in ötesinde Danimarka sorumluluk sahasında almalıdır ancak bahse konu durum Danimarka'nın tarafsızlığına gölge düşürecektir. Başarılı bir müdafaa için bu durum kaçınılmazdır. Danimarka'nın direnmesi senaryosu kapsamında Jutland'ın iki kolordu ile işgal edilmesi prensibine dayanan "Operationsplan II" isimli harekât planı İmparatorun da büyük desteğini almıştır.¹⁸

Harita-3:Büyük Kemer ve Jutland/Danimarka

3 Aralık 1904'te onaylanan Operationsplan II'nin kaderi Şubat 1905'te Genel Kurmay Başkanlığı'nın Deniz Kuvvetleri'ne yaptığı ani bildirim ile değişmiştir. Bildirime göre işgal için kuvvet tahsis edilemeyecektir. Deniz Kuvvetleri tarafından Büyük Kemer ve Jutland'ın önemi ifade eden açıklamalar yapılsa da Genelkurmay ikna edilememiş ve Deniz Kuvvetleri kendini kandırılmış hissetmiştir. 1905 yılının ilk aylarında İngiltere'ye karşı yapılan savaş planları yerini Fas Krizi sonrası Fransa ile savaş planlarına bırakmıştır. Bu ani savruluşların ve agresif dış politikanın asıl müsebbibi ise yazara göre Tirpitz'in karşısında konumlanan Holstein'dir.¹⁹

14 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.30.

15 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.31.

16 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, ss.34-35.

17 Büyük Kemer (Danca: Storebælt ; İngilizce: Great Belt), Danimarka'nın topraklarında iki ada arasındaki boğazı tarif için kullanılır. Söz konusu boğaz Danimarka'nın Kıta Avrupası'na bağlı anakarasının, doğusunda yer alan iki ada arasındaki boğazdır. İki büyük adanın isimleri (batıdan doğuya doğru) Fünen (Fyn) ve Zeland (Sjælland) dir. Bu iki ada arasındaki geniş boğaz ise The Great Belt yani Büyük Kemer olarak adlandırılır.

18 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, ss.36-37.

19 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.37.

Almanya'nın kaygılarında haklılık payı olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Kral Yedinci Edward'ı anlatan anekdota göre 1905 yılı başlarında dönemin Birinci Deniz Lordu Sir John Fisher tarafından Kral'a Alman Donanması'nı daha fazla geliştirmeden Kopenhagla teklif edilmiştir. Alman İmparatoru ise Haziran 1906 yılında İngiliz Deniz Ataşesi Albay Philip Dumas'a Alman subaylarının Sir John Fisher'in amacının Almanya ile savaşmak olduğunu düşündüklerini belirtmiştir²⁰

İngiliz-Alman ilişkileri 1904-1905 yılları sonrasında tekrar eski hâline getirilememiştir. Almanya'nın donanmasını hızla güçlendirmesi gerektiğini savunanlar ılımlı politikaların yetersiz olduğunu savunmuş hatta Amiral Tirpitz ile karşı karşıya gelmeyi dâhi göze almıştır. Waltz 1979 yılında "Theory of International Politics" kitabında "Belirsizlik ve yanlış hesaplar savaşa sebebiyet verir."²¹ derken Robert Jervis tarafından modellenen "spiral teori" ise devletlerin silahlanma motivasyonlarının belirsizliğinden bahsetmiştir. Jervis'e göre bir devletin silahlanma hızını artırmasının güvenlik kaygılarından mı yoksa daha saldırgan bir motivasyondan mı kaynaklandığı komşu devletler için belirsizdir.²² Başka bir ifade ile bir devlet silahlanma hızını artırdığında komşu devlet bu durumu daha agresif bir tutum olarak değerlendirebilecek ve İngiltere'nin Almanların deniz kuvvetlerinin büyümesine verdiği karşılık gibi daha agresif bir silahlanma ile karşılık verebilecektir.²³ John H. Herz tarafından ortaya konulan "güvenlik ikilemi" teorisine göre ise anarşik bir düzen içerisindeki bireylerin ya da grupların diğer gruplar tarafından saldırılma, yok edilme ve baskı altına alınma kapsamında güvenlik endişeleri olacaktır. Bahse konu gruplar bu endişelerini gidermek maksadıyla daha çok güç elde etmek için mücadele edeceklerdir. Bu mücadele de diğer grupların kendilerini güvensiz hissetmesine ve kendilerini en kötü senaryo için hazırlamalarına neden olacaktır. Bu şartlarda hiçbir grup kendisini tam anlamıyla güvende hissetmeyecek ve güç mücadelesi bir kısır döngü içerisinde devam edecektir.²⁴ İşte

realist teorisyenler tarafından farklı teorilerle açıklanan benzeri bir güç mücadelesinin devam ettiği sırada Alman sınırlarının ötesinde büyük ölçekli Alman karşıtı bir birlikteliğin temelleri atılmaktadır. Rus askeri gücünün Uzak Doğu'da çöküşü ve Çarlık yönetimine karşı ortaya çıkmaya başlayan ayaklanmalar Çarlık Rusya'sını yavaş yavaş büyük devletler liginden düşürmeye başlamıştır.²⁵

1906 yılında ise deniz kuvveti yarışı İngilizlerin "Dretnot"²⁶ sınıfı gemileri üretmesi ile birlikte farklı bir boyuta taşınmıştır. Yeni bir gemi tipinin ortaya çıkması göreceli olarak Almanya'ya avantaj sağlasa da İngiltere Birinci Dünya Savaşı'na Dretnot sayısı olarak da Almanya'nın önünde girmiştir.²⁷ Yazara göre Kopenhag kompleksinin 1906 yılında Almanların hayal güçlerinde ve politikalarında bıraktığı etki hiçbir zaman bu derece büyük olmamıştı. 1907 yılının sonunda Rusya-İngiltere antlaşmasının sağlanması ile birlikte Almanya'nın çevrelenmesi tamamlanmıştır. Almanya'da ani bir İngiliz saldırısı korkusunun yani Kopenhag kompleksinin yanına her yönden gelecek genel bir taarruz altında kalma korkusu da eklenmiştir. Bu korku Genelkurmay Başkanlığı görevinden emekliye ayrılmış olan Kont Schlieffen'in düşüncelerinde de 1909 yılında ifadesini bulmuştur. Schlieffen, büyük bir çaba ile tüm merkezi Avrupa kuvvetlerini bir araya getiren gücün Almanya'yı dört bir köşesinden işgal edebilecek bir seviyeye ulaştığını ve tehlikenin devasa olduğunu ifade etmiştir.²⁸

Schlieffen'in genç varisi Moltke tarafından da aynı dönemde benzer karamsarlığı içeren açıklamalar yapılmıştır. Yazara göre hem Schlieffen hem de Moltke tarafından yapılan abartılı karamsarlık içeren açıklamalara anlam vermek güçtür. Çünkü bu dönemde Almanya Avrupa kıtasının şimdiye kadar bilinen en büyük gücü konumundadır. Ayrıca muazzam endüstriyel büyümesi, dünyanın sahip olduğu en muazzam kara ordusunu destekleyen dünyanın en gelişmiş ikinci donanmasına sahip

20 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.38.

21 Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, California, 1979, s.168.

22 Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, New Jersey, 2017, s.268.

23 Andrew Kydd, "Game Theory and the Spiral Model", *World Politics*, Cilt:49, Sayı:3, 1997, 371-400, s.371.

24 John H. Herz, Idealist Internationalism and the Security Dilemma, *World Politics*, Cilt:2, Sayı:2, 1950, 157-180, s.157.

25 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.39.

26 HMS Dretnot: Dünya'nın tüm topları büyük kalibreli (all-big-gun) ve buhar türbinli ilk gemisi olma özelliğine sahiptir. 02 Ekim 1905'te hizmete giren gemi kendinden önceki tüm dizaynların yerini almış ve dönemin donanma yarışında önemli bir yer tutmuştur. (Matthew S. Seligmann ve diğerleri, *The Naval Race to the Abyss; The Anglo-German Naval Race 1895-1914*, Navy Records Society,), Burlington, 2015, s.255.)

27 Matthew S. Seligmann ve diğerleri, *a.g.e.*, s.479.

28 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.40.

olması ve kamuoyunun her hâliyle gücü temsil eden nüvesine bakıldığında Alman liderlerin her an saldıracak Sir John Fisher'i beklemesi garip bir ironidir. Steinberg'e göre standart tarihsel analizler Almanların bu dünya politikası korkuları karşısında tıkanmaktadır. Kopenhag Kompleksi pek çok karamsarlık ve korku kanıtını barındırmasının yanında resmî dokümanlarda görülme sıklığı ve somutluğuyla da standartlara aykırıdır. Kopenhag kompleksini anlayabilmek için tarihinin geleneksel diplomatik ve askeri olayların ötesine geçerek spekülasyonların içerisine dalması gerekmektedir.²⁹

Kopenhag kompleksini tamamen temelsiz ilan etmeden önce atılması gereken ilk adım olguyu derinlemesine incelemek olmalıdır. Amiral Sir John Fisher Alman Donanması'nı Kopenhaglama gücüne sahipti ve Almanlar da bunun farkındaydı. Bu nedende İngiltere'nin bu şekilde kural dışı bir vuruş yapma olasılığı tamamen yok sayılamazdı. Neticede 1807'de İngilizler Kopenhag'ı bombalamış ve Danimarka Donanması'nı imha etmişti. Bu açıdan incelendiğinde Almanlar tarihsel yeni bir gerçeklik icat etmemişlerdi. Ayrıca İngilizler kendi çıkarları söz konusu olduğunda 1940'ta Fransız Filosu'nu da imha etmekten çekinmemişlerdir. Kopenhag Kompleksini bu kadar kafa karıştırıcı ve merak uyandırıcı hâle getiren şeylerden bir tanesi de kompleksin etkisinin Alman Donanması'nın Kopenhaglanmaya değer olmadığı dönemde başlamış olmasıdır. 1896-97 yıllarında Alman İmparatoru'nda ve amirallerinde Kopenhag korkusu başladığında Almanya'nın İngiltere'ye rakip olabilecek bir deniz kuvveti mevcut değildir.³⁰

Yazara göre problemin bir bölümü Almanların kendi tarihlerini yanlış anlamalarıdır. Mahan, Napolyon Savaşları'nı anlatırken İngiltere için durumun çaresiz olduğunu belirterek Kopenhag vakasının haklı nedenlere dayandığını ifade etmiştir. Mahan'ın İngiltere'yi aklama girişiminin doğruluğu bir yana, Almanlar İngiltere'ye 1807'de Fransa'nın yarattığı tehdidi göz ardı etmiştir. Ayrıca Almanlar tarihteki pozisyonları için de kendilerini yanlış konumlandırmışlardır. 1890'ların ortasındaki Almanya 1807'deki Danimarka değil aslında Fransa'dır. Çünkü Almanlar bu dönemde bir zamanlar Fransa'nın kıta Avrupası'nda yakaladığı üstünlüğü elde etmiş durumdadır. Ancak ne

geçmiş olayların doğruluğu ne de gelecek tehlikelerin kıymetlendirilmesi "İngiliz Tehlikesi" düşüncesine olan saplantıyı açıklayamamaktadır.

Kopenhag korkularının kökleri aslında tarihi ya da karşı kuvveti yanlış okumaktan çok daha derinlere uzanmaktadır. Bu kökler yarı İngiliz bir imparator ve onu hiçbir zaman kabul etmeyen İngiltere arasındaki sev ya da nefret et ilişkilerine ve daha genel olarak da eğitilmiş orta sınıf Almanlar ile baskın olarak orta sınıf denizci subayların İngiltere'ye ve İngiliz yaşam tarzına karşı hissettikleri ikircikli duygulara kadar inmektedir. Alman İmparatoru'na göre deniz ve donanma İngiliz İmparatorluğu'nun sembolü ve büyüklüğünün nişanesidir. İmparator bu büyüklüğe hem hayran kalmakta hem de onu kıskanmaktadır.³¹

18'inci yüzyıldaki Alman hayatını etkileyen Fransız hakimiyetini hatırlatan İngiliz hayranlığı eski Prusya zihniyeti ile bir kırılma yaratmıştır. Alman İmparatoru'nun konuşmaları, dünya politikası, resmî konuşmalardaki süslü sözler, büyük heykeller ve anıtlar aslında içsel belirsizliğin dışa yansımalarıdır. Almanya'nın geleceği ile ilgili karamsarlık birbirine zıt düşüncedeki Moltke, Max Weber, Fontane ve Gustav Schmoller gibi kişileri birleştirmiştir.

Karamsarlık Alman İmparatoru'nun muazzam filo inşası planları ile durdurulamamıştır. Meydan okuma kaygısı artırmış ve kaygı da hızla baskın korkusunu tetiklemiştir.³²

Takip edilen dünya politikası Almanya'ya, sadece İngiltere ile hem korkulan hem de arzu edilen çatışmaya doğru yönlendirmiyor aynı zamanda İmparatorluğun köhne kurumsal yapısını da tehdit ediyordu. İmparatorluk modern tarihte görülmüş en hızlı endüstrileşme ve nüfus artışı ile büyümüşü. Hızla devasa fabrikalar ile genişleyen ve tüten şehirler ortaya çıkıyordu. Fakat kurumsal ve sosyal değişiklikler çok yavaş gerçekleşiyordu. Endüstriyel büyüme eskimiş kurumsal yapının altında, yarı feodal bir sosyal düzende, gevşek ve tehlikeli bir şekilde merkezden uzaklaşan federalist birliğin içerisinde vuku buluyordu. Almanya dinî bölünmelerle yarılmış ve 1871 yılında yarım kalmış milliyetçi devrimi sonlandırmanın şiddetli

²⁹ Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.41.

³⁰ Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.42.

³¹ Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.43.

³² Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.44.

arzusuyla yıpranmış bir toplumu bir arada tutmaya çalışıyordu. Thorstein Veblen'e göre kültür birliği eksikliği istikrarlı bir bileşim oluşmasına engel olmuştur.³³

Steinberg'e göre Wilhelm dönemi Almanya'sı istikrarsız bir toplumdur. Bu istikrarsızlık gerek toplumsal yaşamın abartılmış gösterişinde gerekse kişisel kaygıların abartılmış yansımalarında ortaya çıkmıştır. Kopenhag kompleksi bu abartılmış kaygıların ortaya çıkarılardan sadece bir tanesidir. Ancak etkili bir kaygıdır. Almanya'nın liderlerinin kendi ümitlerinin sonuçlarından korkmuş olmaları kesin bir uyarı niteliğindedir.³⁴

Yazar makalede çoğunluğu Alman olan 37 tarihsel kişilikten alıntı yapmıştır. Metodoloji açısından atıf yapılan belgeler önemli miktarda dönemin Alman liderlerine ait yazışmalardır. Bu açıdan dikkate değer bir arşiv taraması yapılmış olduğu görülmektedir. Dönemin Alman yönetici elitine eleştirel bir perspektiften yaklaşıldığı dikkat çekmektedir. Ana hatları ile 1897-1907 yılları arasını kapsayan makalede gerek 1807 yılına dönüşler gerekse 1940-1941 yıllarından verilen örnekler ile karşılaştırmalı tarih kullanılmıştır. Makalede bahsedilmese de savaş sırasında tarafsız bir devlete yapılan saldırılara örnek olarak 1940 yılında hem İngiltere hem de Almanya'nın bir gün ara ile Norveç'e yönelik harekâtları da gösterilebilecektir.³⁵ İngiltere'nin Kopenhag'da icra ettiği harekât günümüze kadar gelen önleyici saldırı ya da önleyici harp kavramlarının çıkış noktalarından biridir.³⁶ Ayrıca İngiliz-Alman deniz kuvvetleri yarışının başladığı tarih olarak alabileceğimiz 1890 ile Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar geçen süreçte İngiltere'nin Almanya'yı diplomatik olarak başarı ile çevrelemesi sağlayan itici unsur güçlü deniz kuvvetleri sayesinde ortaya koyduğu başarılı gambot diplomasisidir.³⁷

Almanlara göre İngilizlerin Kopenhaglama konusundaki genel hareket tarzı insani bir maske altında acımasızlık barındırmaktadır. Bu maskenin tekrar ne zaman düşeceğini kim söyleyebilir? Saplantı haline gelmiş Kopenhag Kompleksi, Alman dış politikasının formülasyonunda geleneksel diplomasi ve askerî stratejinin somut olguları kadar önemli bir yere sahip olmuştur. Gerçekliklerin yerini zaman zaman duygular da almıştır.

Makalenin iki ana karakteri durumundaki İmparator İkinci Wilhelm ve Amiral Tirpitz'in ortak noktası gizli İngiliz hayranlığıdır. İngiltere ile bir gün savaşılacağı kesindir, ancak denizlerin hâkimi İngilizlere karşı nasıl bir strateji ile Alman Donanması inşa edilmesi gerektiği tartışmanın odak noktasıdır. Amiral Tirpitz ve Amiral Senden'in başını çektiği kabul edilebilecek iki ayrı grup donanmanın kullanılacağı deniz sahası konusunda hem fikirdir. Genel hatları ile Helgoland ile Thames arasındaki sahile dayalı Kuzey Denizi kısmını ifade eden bu sahada Tirpitz'e göre muharebe gemileri ile ağır kruvazörlerden müteşekkil ağır bir açık deniz donanması görev yapmalıdır. Senden'e göre ise büyük gemileri inşa etmek pahalı ve zaman alıcı olacağından hafif ve hızlı kruvazörlerden oluşan bir donanma inşa edilmelidir. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki gelişmelere bakıldığında Tirpitz'in düşüncesine göre inşa edilen Alman açık deniz donanmasının kısıtlılığı ortaya çıktıkça Almanlar sınırsız denizaltı savaşına yönelmiş, bu durum ise gelişmelerden etkilenen ABD ile Alman İmparatorluğu'nu karşı karşıya getirmiş ve ABD savaşa dahil olmuştur. Tarih Tirpitz'in yanıldığını göstermiştir. Günümüz deniz kuvvetleri için bundan alınacak ders donanma inşası konusunda alınacak kararların uzun vadede hayati önemde olumsuz stratejik sonuçlar doğurabileceğinin farkında olmak zorunluluğudur.

Tehdit değerlendirmesi Amiral Tirpitz'e rağmen Rusya ile yapılacak ittifaka göre yapılmıştır. Tirpitz deniz harekâtı açısından Rusya'nın önemli bir katkısı olamayacağı kanaatindedir. Neticede Rusya'nın İngiltere ile ittifak ilişkisine gitmesi Almanya'nın yalnızlaşarak çevrelenmesi ile sonuçlanmıştır. Dış politikanın sadece ülke çıkarlarına yönelik olarak yönetilmesi gerekirken iç çekişmeler ve duygulardan etkilenmesi uzun vadede Almanya'nın çöküşünü getirmiştir.

Kopenhag kompleksinin tetiklediği Almanya'nın Danimarka'yı istila etmesi konulu, üzerinde üç ay çalışılan ve büyük önem verilen harekât planı için gerekli iki kolordunun tahsis edilemeyeceği Genelkurmay Başkanı Mareşal Schlieffen tarafından ani bir kararla açıklanmıştır. Amiralleri büyük bir hayal kırıklığına uğratan olayın arka planında Alman Silahlı Kuvvetleri içinde kuvvetler arası çekişmenin olabileceği değerlendirilmektedir.

33 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.45.

34 Jonathan Steinberg, *a.g.m.*, s.46.

35 Basel Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi* (çev.Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, ss.71-73.

36 Jennifer Mitzen and Randall L. Schweller, "Knowing the Unknown Unknowns: Misplaced Certainty and the Onset of War", *Security Studies*, Cilt:20, Sayı:1, 2-35, s.6.

37 Robert Mandel, "Effectiveness of Gunboat Diplomacy", *International Studies Quarterly*, Sayı:30, 1986, 59-76, s.70.

Başta İmparator İkinci Wilhelm olmak üzere Alman deniz subayları, dönemin ünlü deniz stratejisi uzmanı Amiral Mahan'ın 1890 ve 1892 yılları arasında yayınlanan İngilizlerin başrolde olduğu kitaplarından etkilenmiştir. İmparatorun emri ile kitaplar derhal Almancaya tercüme edilmiş ve deniz subayları tarafından tartışılmıştır. Kopenhag kompleksini tetikleyen unsurlardan birisinin de Mahan'ın eserleri olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak ayrılmış durumdaki Alman toplumunun İngiliz tehlikesi olarak ifade edilen tehdit algısı ile birleştirilmesi amaçlanmış, dünya hakimiyetini amaçlayan bir araç olarak sömürge politikası desteklenmiş ve Kopenhag Kompleksi Almanya'nın çöküşünü getiren hatalı dış politikasının unsurlarından biri olmuştur.

Kaynakça

Kitaplar

HART B. Liddell, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi* (çev.Kerim Bağrıaçık), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.

JERVIS Robert, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, New Jersey, 2017.

MEARSHEIMER John J., *The Tragedy of Great Power Politics*, *W.W.Norton&Company*, New York, 2001.

SELIGMANN Matthew S. ve diğerleri, *The Naval Route to the Abyss; The Anglo-German Naval Race 1895-1914*, Navy Records Society,), Burlington, 2015.

WALTZ Kenneth N., *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, California, 1979.

Makaleler

BJERG Hans Christian, "To Copenhagen a Fleet" The British Pre-emptive Seizure of the Danish-Norwegian Navy-1807", *International Journal of Naval History*, Cilt:7, Sayı: 2, 2008, 1-13.

HERZ John H., Idealist Internationalizm and the Security Dilemma, *World Politics*, Cilt:2, Sayı:2, 1950, 157-180.

JASCHOB Lena, "Status Claims and Undeserved Recognition. The German Kaiserreich and Its Naval Programme Before World War I", *The European Consortium for Political Research Joint Sessions in Johannes Gutenberg University*, 2013, Mainz, <https://ecpr.eu/Events/Event/PaperDetails/787>, (Erişim Tarihi: 24.01.2021).

KYDD Andrew, "Game Theory and the Spiral Model", *World Politics*, Cilt:49, Sayı:3, 1997, 371-400.

MANDEL Robert, "Effectiveness of Gunboat Diplomacy", *International Studies Quarterly*, Sayı:30, 1986, 59-76.

MENNING Ralph, "Anglo-German Naval Race", *The Encyclopedia of Diplomacy*, March 2018, 1-9.

MITZEN Jennifer and SCHWELLER Randall L., "Knowing the Unknown Unknowns: Misplaced Certainty and the Onset of War", *Security Studies*, Cilt:20, Sayı:1, 2-35.

STEINBERG Jonathan, "The Copenhagen Complex", *Journal of Contemporary History*, Vol:1, No:3, 1966, 23-46.

[https://alchetron.com/Battle-of-Copenhagen-\(1801\)](https://alchetron.com/Battle-of-Copenhagen-(1801))

■ Selçuk AKARI*

■ Sadun ŞİFA**

ÇANAKKALE SAVAŞLARI'NIN 106. YILI ÜZERİNE

* Deniz Kurmay Albay, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Öğretim Görevlisi.

** Deniz Yüzbaşı, MSÜ Deniz Harp Enstitüsü, Komuta ve Kurmay Öğrenci Subay.

Giriş

Çanakkale; Truva'dan bugüne nice kaderlerin tayin edildiği eşsiz bir coğrafyadır. Bizler için ise coğrafyadan çok daha fazla bir anlam taşır. Burada; zaman, mekân ve insan madde ile mana arasında adeta bir tekillik deryasındadır. Çanakkale deyince nasıl ki kelimeler ve hisler boğazımızda düğümlemlenip kilitleniyorsa, kadim tarihimiz de 1915'te bu Boğaz'da düğümlemlenip bir anlamda çözülüyordu. Çanakkale sadece bir boğaz harbi olarak anlatılabilecek bir tarih kesiti ya da coğrafya parçası değildir. Cihanşümül bir imparatorluğun ilelebet payidar kalacak bir Cumhuriyet'e dönüşümüne giden yolda; ümidin, cesaretin, kurtuluşa inanan münevverlerin ve de Kurmay Yarbay rütbesi ile Mustafa Kemal'in, Türk Milleti'nin kalbine ve tarihin vicdan mimbereğine doğduğu müstesna bir yerdir.

Çanakkale; devletimizin kalbini işgale yönelmiş hayâsız bir akının tarihte eşine rastlanmamış bir maharetle durdurulduğu ve de insanlık dersi ile terbiye edildiği emsalsiz bir mücadeledir. Bu mücadelenin mekândan zamana taşmış âdeta sürreal bir abidesidir.

1. "Bahriye'nin Epik Ceridesi" İsimli 106'ncı Yıl Anı Kitapçığı

Deniz Harp Enstitüsü olarak 18 Mart Deniz Zaferi'mizin 106'ncı yılı münasebetiyle hazırlamış olduğumuz bir kısım anma etkinlikleri kapsamında "Bahriye'nin Epik Ceridesi" isimli bir anı kitapçığını Mavi Vatan dergimizin Mart 2021 sayısına Ek olarak sunmuş bulunmaktayız.

Bahriye'nin Epik Ceridesi bir antoloji çalışmasıdır. Bir anlamda söyleneceklerin çokluğundan ve coşkusundan kabarmış bir denizin dile gelip, zamanın ve mekânın ruhunu yansıtan bir dil, usul ve üslup ile düzenlenmiş muhtelif anlatım ve değerlendirmelere havi, tamamı kalemimize ait nazımlar silsilesi ile terkip edilmiş münhasır bir antolojidir. Söz konusu çalışma Çanakkale'deki büyük mücadelenin denizci gözü ile görünen ve görünmeyen yüzünü, gösterme gayretindedir. Kitabın künyesinde sunulduğu üzere birbirini bütünleyen, tetikleyen bir nazımlar silsilesinden oluşur.

Anlatım ve değerlendirmelerde zaman ve mekânda sıçramalar yaparak Çanakkale'de yaşanan büyük mücadelenin Truva'ya kadar uzanan köklerinin derinliğinde hâlen gizli kalmış dersleri ufkumuza taşıma gayretindedir.

Çanakkale biz askerlere her şeyden önce vaka analizleri bağlamında üzerinde hâlihazırda dahi çalışılması gereken güncel ve büyük bir külliyattır.

2. Çanakkale Savaşları Üzerine ABD'de Yayınlanan Güncel Bir Makale Ve İncelemesi

Çanakkale gerçekten bugün dahi detaylı incelenmesi, dersler çıkarılması gereken büyük bir külliyattır. Bu konuda birçok çalışma vardır. Güncel yayınlar da artarak devam etmektedir.

Bunlar arasında bir güncel yayını satırlarımıza taşımak istedik. ABD Kara Kuvvetleri yayınlarından Military Review Ocak-Şubat 2021 sayısında Çanakkale Savaşları'nda Mustafa Kemal'in liderliğini konu alan bir yazı yayınlanmış olup söz konusu yazı hakkında yapılan tercüme ve inceleme, özet hâlinde Çanakkale'nin nasıl hâlen ilham ve ders vermeye devam eden bir külliyat olduğunun vesikası olarak istifade edilmek üzere sunulmuştur.

2.1. İncelenen Eserin Künyesi

Maj. Eric Venditti¹, U.S. Army, "The Rock of Gallipoli: The Leadership of Mustafa Kemal", Military Review, January-February 2021, 100-107.

Military Review Dergisi, ABD Kara Harp Okulu bünyesinde basılan ABD Kara Kuvvetleri yayını olup 1926'dan itibaren yayımlanmaktadır. Dergide yayımlanan eserler yazarların görüşlerini içermektedir.

2.2. Yazının İçeriği Ve Tekniği

Makalenin ana başlığında yer alan "The Rock of Gallipoli" ifadesi, yazarın bibliyografyasında belirttiği üzere George W. Gawrych'in 1995 yılında yayımlanan aynı isimli makalesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün ANZAC (Australia and New Zealand Army Corps) kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadası'nı ikiye bölmeyi engellenmesi üzerine Mustafa Kemal'in şahsına atfedilen nitelerdir.²

Gawrych'in vurguladığı üzere Mustafa Kemal'in kuvvetli istihbarat alamadığı harp şartları ortamında askerî coğrafya bilgisi, inisiyatif ve emirdeki personeli motive etmesine dayanan olağanüstü başarısı, Venditti tarafından liderlik özellikleri üzerinden yeniden ele alınarak incelenmiştir. Araştırmacı tarafından ilave olarak bibliyografyada ABD kaynaklı üç esere yer verilmiştir.

¹ İngilizce makalenin yazarı olan Binbaşı Eric Venditti, ABD Kara Kuvvetleri Komuta ve Kurmay Koleji'nde öğrenim görmekte olup ABD Kara Harp Okulu lisans derecesi ile Missouri Bilim ve Teknoloji Üniversitesi'nden yüksek lisans derecesine sahiptir.

² George W. Gawrych, "The Rock of Gallipoli", *Studies in Battle Command*, Fort Leavenworth, KS: U.S. Army Command and General Staff College, 1995, 87-93, s. 91.

The Rock of Gallipoli

The Leadership of Mustafa Kemal

Maj. Eric Venditti, U.S. Army

I am not ordering you to attack. I am ordering you to die. In the time that it takes us to die, other forces and commanders can come and take our place.

—Mustafa Kemal, 25 April 1915

When the Ottoman Empire joined Germany and the Central Powers against the Allies, a bad situation became worse. With Germany mere miles from Paris and the Russians losing whole armies in the field, the Allied powers knew they could not long withstand a protracted war. They attacked on several fronts all along the Ottoman borders—Russians in the Caucasus and the British and French in Egypt and Mesopotamia. Those efforts were succeeding but

Maj. Eric T. Venditti, U.S. Army, is a student at the U.S. Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas. He holds a BS from the U.S. Military Academy and an MS from the Missouri University of Science and Technology. His previous assignments included Fort Bliss, Fort Polk, and Rutgers University Reserve Officers' Training Corps. He has deployed in support of Operations Enduring Freedom and Resolute Support.

too slowly to have an effect. The Ottomans threatened to starve the Russians; the only yearlong seaport available was on the Crimea, and the only access to the outside world ran straight through Istanbul and the Dardanelles. First Lord of the Admiralty Winston Churchill proposed a daring plan to simultaneously secure the waterways to Russia and strike at the heart of Turkey; the Allies would invade a small

spit of land called Gallipoli that controlled access to the Dardanelles, the Ottoman capital, and on to Russia itself.

The preparations started with the fleet bombarding the forts along the coast in March.¹ The invasion began a month later. The Turks went to sleep on the night of 24 April with the Allied fleet on the horizon. They awoke at dawn to find an army already on the beaches and with more on the way.² The entire campaign hinged on the first few hours—success or failure could come down to a single misstep on either side. However, fortune favored the Turks on this day; they had a competent commander with a brilliant mind and a powerful will. Mustafa Kemal, commander of the 19th Division and the entire 5th Army's reserve, stood at Boghali, seven kilometers away from landings at Ari Burnu.³ He was in the right place with the right tools at the right time, but that in itself did not guarantee victory. It came down to the leader and how he led.

Of the six activities of the commander in the operations process, Kemal executed the first five with the greatest effect, motivating his own troops and halting the enemy.⁴ Kemal's grasp of these commander's activities saved the battle for the Turks in the first hours of the Battle of Gallipoli. He understood a chaotic situation, visualized the conditions necessary for success, described them to his subordinates, directed his units, led the battle, and constantly assessed his position against a brave but battered enemy.

Kemal lacked any intelligence and instruction concerning the invasion. For the first two hours after the initial landings, he received no guidance from his corps commander—only intermittent reports from the commander of the 9th Division.⁵ Khalil Sami Bey's division held the defensive line in the south along Cape

Vaka analizinde zaman sınırlaması açısından 1915 yılı 24 Nisan gecesinden 25 Nisan gecesine kadar süren ANZAC Birliği'nin Türk savunması karşısında kıyı başının ele geçirilme mücadelesine yer verilmiş, siyasi değerlendirmeler açısından Mart 1915 ve Gelibolu'dan nihai çekilmenin gerçekleştiği Ocak 1916 ayı kapsamıştır. Metodolojik olarak araştırmacı, Mustafa Kemal'in davranışlarını ABD askerî doktrininin altı bileşeni⁶ açısından ele almıştır.

Bu basamaklar;

- Anlama
- Resmetme
- Tasvir etme
- Yönetme
- Sevk ve tesis etme olarak belirtilmiştir.

Özetle durum muhakemesi olarak ifade edilebilecek bahse konu karar basamakları, harbin doğasından kaynaklı noksanlıkların lider tarafından nasıl birleştirilerek karar alındığı ve eyleme geçildiğinin tartışılması ile analiz edilmiştir.

Makalenin içeriği kapsamında destekleyici olarak Yarbay Mustafa Kemal'in Gelibolu Yarımadası'nda silah arkadaşları ile üniformalı resmine, Gelibolu deniz savunma hatları ve çıkarma plajları haritaları ile Anzak Koyu-Conk Bayırı hattını gösteren perspektif resme yer verilmiştir.

Araştırma tek bölüm hâlinde kaleme alınmıştır. Akış düzeni; harekât öncesi siyasi durum, harekâtın akışı üzerinden lider özelliklerinin analizi, nihai siyasi durum, alınan dersler ve sonuçların aktarılması ile sağlanmıştır.

3. Makale'nin Özeti

Makalenin giriş kısmında Venditti tarafından liderlik yeteneği ve askerî sosyolojiyi öne çıkaran Mustafa Kemal'in 25 Nisan 1915 tarihindeki "Ben, size taarruzu emretmiyorum; ölmeyi emrediyorum! Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar geçebilir." sözüne yer verilmiştir. Müteakiben siyasi ortam açıklanmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ve Merkez Kuvvetler'e katılarak İtilaf unsurlarının karşısında yer alması ile olumsuz durumun daha da kötüleştiği belirtilmiştir. Savaşın gidişatı açısından Alman Kuvvetleri Paris sınırına ulaşmış, Rus unsurları ise sahada başarılı olamamıştır. Uzayan bir savaşın sürdürülemediği anlaşılmış; Kafkaslarda Ruslar, Mısır ve Arap Yarımadası'nda İngiliz ve Fransızlar ile tüm Osmanlı sınırlarında cepheleden saldırı başlatılmıştır. Ancak bu cephelerin yavaş ilerlemesi nedeniyle Rusların kıtlık çekmemesi için tek çare Kırım Limanı iken buraya ulaşmanın tek anahtarı İstanbul ve Çanakkale Boğazı olmuştur. Dönemin Birleşik Krallık Denizcilik Bakanı olan Winston Churchill ise çözüm olarak Gelibolu Yarımadası'nın bir bölümünü işgal ederek Çanakkale Boğazı, Osmanlı başkenti ve Rusya'ya uzanan kontrol hattını ele geçirmek istemiştir.

Harekât 1915 Mart ayından itibaren Müttefik Donanması'nın bombardımanı ile başlamış, Müttefik Donanması ise fiilen 24 Nisan gecesini ufukta belirlemiştir. Türk tarafı şafak vaktinde ordu kıyıya çıkarken ve hatta ilerlerken bu durumu fark etmiştir. Bu sırada Mustafa Kemal 19'uncu Tümen Komutanı olarak çıkarma plajına yedi kilometre mesafede Ari Burnu'nda bulunmuştur. Zaman-mekân değerlendirmesi açısından araştırmacı tarafından Mustafa Kemal'in doğru zamanda, doğru yerde, doğru araçlara sahip olduğu, ancak bunun bir zaferi garanti etmediği ve başarısının lider ile liderin nasıl yönettiğine bağlı olduğu ifade edilmiştir. ABD

3 Army Doctrine Publication 6-0, Mission Command: Command and Control of Army Forces, Washington DC: U.S. Government Publishing Office, July 2019, 2-13-2-16 "Commanders drive the operations process through understanding, visualising, describing, directing, leading and assessing operations."

Doktrini çerçevesinde Mustafa Kemal kaotik durumu anlamış, başarı için gereken şartları resmetmiş, bunları aslarına tasvir etmiş, birliklerini yönetmiş, muharebeyi icra ve muhasım karşısında durumunu tesis etmiştir.

Mustafa Kemal çıkarma hakkında istihbarat eksikliği yaşamış, ilk çıkarmadan itibaren iki saat boyunca Kolordu Komutanlığı'ndan direktif alamamıştır. 9'uncu Tümen Komutanı Halil Sami Paşa tarafından emrindeki 27'nci Alay'ın ANZAC bölüğü ile temas kurduğu ve Conk Bayırı tepesine doğru ilerlediği rapor edilmiştir. Sami Paşa tarafından bunun aldatmanın bir parçası olduğu değerlendirilse de Mustafa Kemal'den bir bölük ile 9'uncu Tümen'in kuzey hattını güçlendirmesi talep edilmiştir. Mustafa Kemal ise araziye çok iyi tanıyarak bu çıkarmanın gerçekleştiği sahil üzerinden Conk Bayırı'na uzanan hatların ve sırtların kontrol edilmesi hâlinde Türk savunma hattının kırılacağını öngörmüş ve karşısındaki birliğin boyutunu bilmese de bunun önüne geçilmesi gerektiğini tespit etmiştir. Bu düşünceden hareketle istenen son durum olarak savunma hattından geri çekilmenin mümkün olmadığını ve savunmanın yıkılmamasını belirlemiştir. Birinci öncelikle yüksek arazi kesimleri ne pahasına olursa olsun Türk tarafının elinde kalmalıdır. Bu çerçevede 5'inci Ordu Komutanı Liman Von Sanders ya da en azından 3'üncü Kolordu Komutanı tarafından görevlendirme beklemek için zaman olmaması nedeniyle Mustafa Kemal tarafından niyetler üst makama telgraf ile bildirilmiştir. 57'nci ve 77'nci Alaylar ileri hareket için bilgilendirilmiş, 72'nci Alay geri mevkiye bekletilmiştir. Mustafa Kemal de ilk savunma hattını oluşturacak olan 57'nci Alay'a katılarak ast birliklere vazifeyi açık şekilde iletmış ve görev Arı Burnu sırtından ANZAC askerlerinin denize püskürtülmesi olarak verilmiştir.

Etkili topçu ateşi ANZAC birliklerinin ilerleyişini engellemiş, savunma hattında oluşan boşluklar geride bekleyen ihtiyat kuvvetleri ile akıllıca doldurulmuştur. Oluşacak bozulmanın ANZAC birliklerinin üstünlüğü ele geçirmesine olanak vermesi nedeniyle savunma hattının bütünlüğü Mustafa Kemal tarafından dost ağırlık merkezi olarak görülmüştür. Mustafa Kemal'in açık emirleri ile emrindekileri sevk etmedeki motivasyonu bu noktada kendini belirgin olarak göstermiş, ölmeyi emrecek kadar vazifenin ehemmiyetine inanılmıştır. Mühimmatın tükenmesi hâlinde süngünün kullanılacağı emredilmiş savunma hattından geri adım atılmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti için bağımsızlık sürecine kadar birçok

kez daha kendisini gösterecek olan Türk askerinin gazilik ve şehitlik mertebesi bu vakada bir kez daha örneklenmiş, 57'nci Alay gün sona erdiğinde bütünüyle şehit olmuştur. Ancak bir alayın yok oluşuna varan bu fedakârlık Müttefik istilasını durdurmuş, muharebede zaferi getirmiş ve Mustafa Kemal'i Gelibolu'nun büyük galibi yapmıştır. O gün için muharebe 25 Nisan gecesi iki tarafın da tükenmesi ile sona ermiş, ANZAC Komutanı General William Birdwood'un bölgeden çekilme talebine rağmen izin verilmemesi nedeniyle Ocak 1916'da Çanakkale Seferi sonlandırılıp geri çekilinceye kadar hendek muharebesi devam etmiştir.

Kazanılan bu eşsiz zafer diğer cephelerdeki mağlubiyetler nedeniyle gölgelenmiş olsa da burada ana vatan toprağında tüm kuvvet ile sınırsız durulmuştur. Sonuçlara bakıldığında Çanakkale Seferi'nin baş taraftarlarından Winston Churchill yaşanan bozgun üzerine makamını kaybetmiş, Mustafa Kemal Gelibolu kahramanı olarak kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin savunmasını yönetmiş, Mustafa Kemal Atatürk adıyla modern Türkiye'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı olmuştur.

Yaklaşık yarım milyon insan kaybına sebep olan savaş sonunda Gelibolu'da alınan dersler, gelecek dünya savaşında Avrupa ve Pasifik'te ABD ve Birleşik Krallık Donanmaları tarafından yapılan amfibi harekâtlarda uygulanmıştır.

Vakadan alınan dersler kapsamında öncelikle Mustafa Kemal'in harekât sürecinde komutanlık rolüne ilişkin kavrayışı, günümüz liderleri için de süregelen bir örnek oluşturmaktadır. Muharebe sahasının bilinmesi ve bunun düşman yaklaşımına ilişkin etkisi hâlâ günümüz istihbarat hazırlığının temelini oluşturmaktadır. Bu noktada öne çıkan; eldeki bu bilgi ile Mustafa Kemal'in ne yaptığıdır. İstihbarata sahip olmaması ve düşmanın ne yaptığını bilmemesine rağmen düşmanın başarısını engellemek için ne yapacağını araziye hükmederek tayin etmiştir.

İkinci ders askerlerin motive edilmesidir. Mustafa Kemal kahramanlık, onur, zafer ve din değerlerine başvurarak emrindekileri imkânsız yapmaya sevk etmiştir. Liderler olarak, birlikleri neyin harekete geçirdiğinin bilinmesi gereklidir. Böylece sözler ve eylemler, askerde bu amaç ruhunu uyandıracak ve insanların yüreklerini harekete geçirecek şekilde uyartılabilecektir.

Üçüncü ders, bir liderin organizasyon içerisinde bulunduğu yere uyumundan çıkarılmaktadır. Mustafa Kemal bulunduğu

sektörün zaman ve arazi açısından çok önemli olduğunu erkenden fark etmiştir. Fakat bir ihtiyat kuvvet olarak üst makam tarafından emredilmedikçe muharebe icra edemeyecekken inisiyatif ile harekette bulunmuştur. Öncelikle Arı Burnu bölgesini ana çıkarma alanı olarak tanımlamış ve Conk Bayırı yükseltilerini kilit çatışma alanı olarak görmüştür. Bu hattın bütün Türk savunmasının ağırlık merkezi olduğunu bildiğinden sadece kendi kolordusu için değil bütün 5'inci Ordu için ne pahasına olursa olsun yerini tutmuştur. Bu nedenle büyük resim unutulurken sadece dar görev alanına bakılamaz. Ordu bir bütündür ve yapılan her görev daha büyük vazifeye yardım eder.

Sonuç olarak;

Görüş açısını kaybetmek çok kolaydır ancak liderler anlamlı ve emin olmalıdır ki niyetleri kendilerinin ötesinde bütünün çıkarına hizmet etmektedir.

Savaşın değişen yüzüne ve araçlarına rağmen liderlik prensipleri nesilleri aşmaktadır.

Bu nedenlerle Gelibolu'da ilk kurşunun atılmasından yüz yıl sonra bile bugüne uygulanabilecek muharebe ve insan unsuruna dair dersler bulunabilmekte olup bu hususlar gelecek yıllarda da liderlik prensipleri olarak kalmaya devam edecektir.

Bu makale ile ilgili özeti burada sonlandırırken biraz daha eski olsa da Çanakkale'nin İkinci Dünya Savaşı'na tekaddüm eden günlerde dahi Avrupalı ve Amerikalı komutanlar üzerinde bıraktığı tesiri görmek açısından General Douglas MacArthur'un Türkiye'ye gelerek ATATÜRK ile görüşmesinin kısa tarihçesi ile yazımıza devam ediyoruz.

4. İkinci Dünya Savaşı Yaklaşırken ABD'li ve Avrupalı Yüksek Komutanlıkların Çanakkale Tecrübelerine Müracaatına Bir Örnek

General MacArthur ABD Kara Kuvvetleri Komutanı olarak ilki 1931 ve de ikincisi 1932'de olmak üzere iki defa Avrupa'yı ziyaret etmiştir.

İlk ziyaretini 4 Eylül 1931'de Fransız Genelkurmay Başkanı General Weygand'ın kişisel konuğu olarak Fransız Ordusu'nun manevralarını izlemek üzere Fransa'ya yapmıştır.

Bu temaslarında Avrupa'daki önemli komutanlardan Mustafa

Kemal ATATÜRK'ün başarılarını ve liderliğini dinleyen Douglas MacArthur ikinci Avrupa seyahatine özellikle Türkiye'nin de alınması ve kendisinin ATATÜRK'le görüşebilmesi için tüm fırsatların seferber edilmesini istemiştir.

Bunun üzerine ABD'nin Ankara Büyükelçisi Charles H. Sherrill, Dışişleri Bakanı Tefrik Rüstü ARAS ve Başbakan İsmet İNÖNÜ'ye ABD Kara Kuvvetleri Komutanı MacArthur'un ATATÜRK'e olan hayranlığından ve kendisiyle ne şartta olursa olsun görüşme isteğinden bahsederek taleplerini bildirir. Söz konusu talep hakkında Türk tarafından olumlu yanıt alınmasıyla birlikte Sherrill, 1 Temmuz 1932'de ABD'ye durumu iletir.

Bununla birlikte General MacArthur Eylül 1932'de Avrupa'yı ikinci ziyaretinde sırası ile Polonya, Çekoslovakya, Macaristan ve Romanya'yı ziyaret ettikten sonra Romen bandıralı DACIA şilebi ile Köstence'den hareket ederek 25 Eylül 1932 öğle saatlerinde İstanbul'a ulaşır.⁴

Galata rıhtımında aralarında İstanbul Valisi ve Garnizon Komutanı Korgeneral Şükrü Naili Paşa'nın da bulunduğu heyet tarafından askerî törenle karşılanır.

Galata'dan Pera-Palası Oteline geçen ve burada dinlenen General MacArthur, akşam hükümetin kendisine tahsis ettiği özel bir vagonla Ankara'ya hareket eder. Ankara Garı'nda yine askerî törenle karşılanan MacArthur, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'yı, Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakan vekilini ziyaret eder. Başbakan İsmet İnönü bir yurtiçi gezisi için Gaziantep'de ve Meclis Başkanı Kazım Paşa Ankara dışında oldukları için onlarla şahsen görüşemez.

Bununla birlikte General MacArthur'un resmî muhatabı Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Öğleyin Fevzi Paşa'nın Halkevinde onuruna verdiği yemeğe katılan MacArthur kadehini "Türk Ordusu ve onun ölümsüz lideri Gazi'nin onuruna" kaldırır.⁵

27 Eylül 1932 sabahı İstanbul'a dönüşünde Haydarpaşa Garı'nda bir kez daha Vali ve Garnizon Komutanı tarafından karşılanan MacArthur, Tokatlıyan Otelinde öğle yemeğini yedikten sonra 17.00'de Dolmabahçe'de ATATÜRK tarafından kabul edilir.

MacArthur'un yanında elçilik görevlisi Mr. Shaw ve çevirmen Orhan Tahsin Bey olduğu hâlde Atatürk ile görüşmeleri 1 saat 20

⁴ Necdet Ekinci "ABD Arşiv Belgeleri ve Değişen Dünya Siyasal Konjonktürünün Işığında MacArthur'un Türkiye Ziyareti, Bunun İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Amerikan İlişkilerine Olumlu Etkisi", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, Cilt II, Ankara, 2000, ss. 971-972.

⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030/10/1/3/1, s. 5.

dakika sürer. ATATÜRK daha sonra konuğunu Dolmabahçe’de toplantı hâlindeki Türk Dil Kongresi’ne davet eder. MacArthur, Türk Dil Kurultayı’nın çalışmalarına katılarak yaklaşık bir saat kadar bu çalışmaları izler. Aşağıdaki resim bu esnada çekilmiş olup o günün gazetelerinde neşredilmiştir

Kurultayda Gazi Hz. ve Jenaral Mak Arlılr Cenaplari

Söz konusu önemli görüşmeyle ilgili olarak Türk ve Amerikan basınında ziyaret ile ilgili birçok haber yer almıştır.⁶ Ancak Türk Hükümeti yetkilileri tarafından gazetelere verilen bilgiler, içerik olarak ziyareti ana hatlarıyla anlatacak düzeyde kalmıştır.

Bununla birlikte özellikle görüşmenin içeriğine ilişkin olarak Atatürk’ün yakın geleceğe dair yüksek bir isabetle yaptığı politik askerî durum değerlendirmesi,⁷ elde mevcut birçok belge ve vesika⁸ ile sabittir. Özellikle bu konu MacArthur’un anılarında ve günlüklerinde yer almıştır.⁹ MacArthur’un bu ziyareten çok etkilendiği¹⁰ malumdur. Ülkesinde en yüksek askerî mevkiye ulaştıktan sonra Japonya’ya ülkesinin zafer kararını tebliğ ettirmiş olduğu hâlde Douglas MacArthur’a, hayatının en büyük anı nedir diye sorulduğunda cevabı; Mustafa Kemal ATATÜRK’ü tanımış olmak olmuştur.

5. Çanakkale’den Çıkarılan Derslerin II. Dünya Savaşı’nda Kullanılmasına İlişkin Bir Rapor

Bununla birlikte ABD Kara Kuvvetleri Komutanı olarak General MacArthur’un Atatürk ile gerçekleştirdiği bu mülakattan dört yıl sonra ABD Ordusu’nun Çanakkale’de elde edilen tecrübeleri analiz etmesi bu konuların karargâh etüdlerine konu edilmesi birbirini tetikleyen Çanakkale etkisi değil midir? En azından bizim kanaatimiz bu yöndedir. Çanakkale bir külliyyat ve kurmaylar için hâlen güncel bir tedrisattir. Şimdi bir Amerikan Yarbayına verilen bir Karargâh Etüdü üzerinden yazımıza devam ediyoruz.

II. Dünya Savaşı’nda ABD’nin en tanınmış generallerinden George S. Patton (1885-1945), 1936 yılında henüz yarbay rütbesinde bir subay iken kendisinden istenen bir karargâh etüdü gereği Çanakkale Savaşları üzerine bir çalışma yapmıştır. Kendisine verilen görev, o tarihe kadarki en büyük ve karmaşık çıkarma harekâtını inceleyip yakında başlaması beklenen savaşta yapılması muhtemel benzer harekâtlarda kullanılmak üzere dersler çıkarmaktır. Patton, standart bir kurmay çalışması olan bu eserinde, arazi-birlikler-muharebe-derster şeması içinde İtilaf Kuvvetleri’nin yaptığı çıkarmaları tek tek incelemiştir. Her iki tarafın lojistik hazırlıkları, planlaması, teşkilatlanması, istihbaratı, subaylarının liderlik becerisi ve askerinin savaşma azmi konularında kurmay gözüyle bir kısım sonuçlara varmıştır. Bu sonuçların en çarpıcılarından biri, başta Mustafa Kemal olmak üzere müdafan tarafın inisiyatif sahibi subaylarının zaferde çok büyük payının olduğu, bu subay kadrosu karşı tarafta olsa, zaferi onların kazanacağıdır şeklindeki çarpıcı nihai değerlendirmeyi yapmış olmasıdır.

Bu konu hakkındaki kitabı yayına hazırlayan ABD Avrupa Ordusu Komutanı General Hodges’e göre Patton’ın çıkardığı dersler, gerçekten de II. Dünya Savaşı’nda ABD ve müttefikleri tarafından kullanılmıştır.

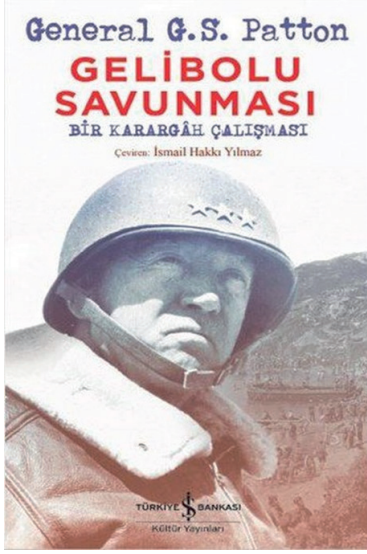
6 “Amerika’nın B. Erkanı Harbiye Reisi Geldi”, Milliyet 26 Eylül 1932, s. 6; “General MacArthur Geldi”, Cumhuriyet 26 Eylül 1932, s. 5; “Amerika Erkanı Harbiye Reisi Geliyor”, Hâkimiyeti Milliye, 26 Eylül 1932, s. 1; “Amerika Erkanı Harbiye Reisi Dün Geldi”, Vakıf, 26 Eylül 1932, s. 4; “MacArthur in Istanbul”, New York Times, 26 Eylül 1932.

7 <https://www.atam.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 7.3.2021).

8 H. Adam Karray, “Journals of the Gen. Douglas MacArthur”, American Journal of Political Science, 2013.

9 MacArthur Foundation, 2013 <http://www.macfound.org> (Erişim Tarihi: 7.3.2021).

10 <https://time100.time.com/2013/10/29/8-odes-to-ataturk-founder-of-the-turkish-republic/> (Erişim Tarihi: 7.3.2021).

6. Bahriye'nin Epik Ceridesi Ve Gerekçesi

18 Mart Çanakkale Deniz Zaferi'nin 106'ncı yıl dönümü anısına Çanakkale'yi anlamak ve anlamlandırmak üzere kaleme aldığımız bu yazımızda belki bir cümle ile hedeflediğimiz hasılayı şu şekilde ifade edebiliriz.

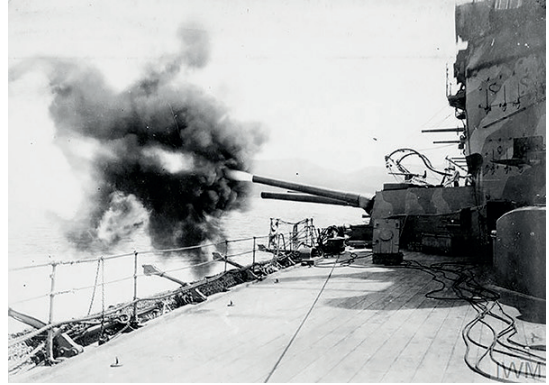
Çanakkale hâlen askerî açıdan önemli derslerin çıkarılacağı büyük bir veri hazinesi olarak detaylı bir inceleme sahası olma özelliğini muhafaza etmektedir.

Bu büyük veri hazinesi içerisindeki deniz harbinin doğasını bir ceride şeklinde epik bir anlatımla sunan Bahriye'nin Epik Ceridesi isimli eserimiz, özü itibarı ile Çanakkale Savaşları'nı kapsamlı yaklaşımla emsallerinden farklı olarak ele alıp gözden kaçanları göz önüne çıkarmayı, bilinenleri ise farklı bir yönden değerlendirmeye yaklaşımıyla irdeleyecek bilgi sunma yanında ilgiyi artıracak bir anlatımla oluşturulmuştur.

Bu noktada yazım tekniği açısından epik ceridemiz nazım türüne evrilmiş hâlde bir antolojik eser olarak ortaya çıkmıştır. Bu konuda bir başka denizcilik geleneği, hükmünü farketmeden işletmiş gibidir. Kitab-ı Bahriye'de Piri Reis'in eserinin birinci bölümünü nazım şeklinde kaleme almasının gerekçeleri bizler için de geçerli olmuş, Çanakkale'yi kapsamlı olarak ifade etme yolunda gayretlerimize rehber olduğu gibi eserimizin türünün tayininde de emsal olmuştur.

Bahriye'nin Epik Ceridesi'ndeki XXXI numaralı son eserde¹¹ konu edilen vaka, ne deniz savaşlarının ne de kara savaşlarının ceridesinde yer alır. Özel ve münhasır bir konudur. 29 Mart 1915 günü HMS Agamemnon'un Bolayır'ı bombardımanını anlatır.

HMS Agamemnon'un 29 Mart 1915 günü icra ettiği faaliyetler Çanakkale'nin tarihi arka planını anlamak için derinlemesine incelenmesi gereken bir konu olduğu hâlde bilindiğini, ve hatırlandığını söylemek zordur.

Resim: HMS Agamemnon güvertesinde atış anı.

Sonuç

Çanakkale Deniz Zaferi'mizin;

106'ncı yılının anısına dergimizin Ek'inde sunulan Bahriye'nin Epik Ceridesi, denizci gözü ile Çanakkale'nin bilinen ve bilinmeyen yönlerine zamanda, 4.000 yıllık bir ölçekle mekânsal olarak, Bahri Sefid Boğazı'ndan Akdeniz merkezli ilgi ve etki sahalarımızı kapsayan geniş bir vizyonla dünün izlerinde bugünümüze dersler sunarken yarınlarımıza; umut, cesaret, azim ve güven olgularını âdeta birer çelenklerini gibi sunmaktadır.

Çanakkale'nin aziz hatırası önünde tüm şehitlerimizi bu anlamlı günde bir kez daha saygı, minnet ve rahmetle anıyoruz.

Kaynakça

Makaleler

EKİNCİ, Necdet "ABD Arşiv Belgeleri ve Değişen Dünya Siyasal Konjonktürünün Işığında MacArthur'un Türkiye Ziyareti, Bunun İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Amerikan İlişkilerine Olumlu Etkisi", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, II, Ankara, 2000.

GAWRYCH, George W., "The Rock of Gallipoli", *Studies in Battle Command*,

¹¹ Bahriye'nin Epik Ceridesi'nin XXXI numaralı son kısmıdır. Bu kısım birliktte Çanakkale'nin nasıl derin bir tarih anlayışı içerisinde incelenmesi gereği konu edilmiş bir anlamda "Comprehensive Approach" kapsamlı yaklaşımın münhasır bir örneği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Fort Leavenworth, KS: U.S. Army Command and General Staff College, 1995, 87-93.

KARRAY, H. Adam, "Journals of the Gen. Douglas MacArthur", *American Journal of Political Science*, 2013.

Kitaplar ve Dökümanlar

PATTON, G.S., *Gelibolu Savunması: Bir Karargâh Savunması*, çev. İsmail Hakkı Yılmaz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Army Doctrine Publication 6-0, *Mission Command: Command and Control of Army Forces*, Washington DC: U.S. Government Publishing Office, July 2019.

Gazeteler

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030/10/1/3/1.

Military Review, US Army University Press, February 2021.

"Amerika'nın B. Erkanı Harbiye Reisi Geldi", *Milliyet* 26 Eylül 1932.

"General MacArthur Geldi", *Cumhuriyet* 26 Eylül 1932.

"Amerika Erkanı Harbiye Reisi Geliyor", *Hâkimiyeti Milliye*, 26 Eylül 1932.

"Amerika Erkanı Harbiye Reisi Dün Geldi", *Vakit*, 26 Eylül 1932

"MacArthur in Istanbul", *New York Times*, 26 Eylül 1932.

İnternet Kaynakları

<https://www.atam.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 7.3.2021).

<http://www.macfound.org> (Erişim Tarihi: 7.3.2021).

<https://time100.time.com/2013/10/29/8-odes-to-ataturk-founder-of-the-turkish-republic/> (Erişim Tarihi: 7.3.2021).

Yazarlar İçin Metin Şekil Esasları

1. Yayın dili Türkçe'dir. Makalelerin imla ve noktalamasında Türk Dil Kurumu kurumsal web sayfasında erişilebilen güncel sözlük ve yazım kuralları esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

2. Metinler **Times New Roman** karakteri kullanılarak, **11 puntoda** ve **1,5 satır aralığına** sahip olacak şekilde yazılmalıdır. Dipnotlar ise **9 punto** ve **1 aralıklı** yazılmalıdır.

3. Paragraf özellikleri hizalama iki yana ve satır aralığı 1,5 şeklinde olmalıdır. Sayfa numaraları ise altta verilmelidir.

4. Makalelerde kullanılacak alt başlıklar koyu yazılmalı ve rakam ile numaralandırılmalıdır.

5. Dipnotlarda atıflar aşağıdaki şekillerde verilmelidir.

5.1. Kitaplara yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, **eser adı**, (varsa cilt numarası), (varsa çeviren), yayınevi, yayımlandığı yer, yayımlandığı tarih ve sayfa numarası aşağıdaki örneklerle uygun olarak sırayla verilecektir.

Tek yazarlı kitap:

Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, (çev. Sinem Sultan Gül), Boyner Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 14-16.

İki yazarlı kitap:

George Friedman ve Meredith Friedman, *Savaşın Geleceği-21. Yüzyılda Güç, Teknoloji ve Amerikan Dünya Egemenliği*, (çev. Enver Günsel), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2015, s. 114.

Çok yazarlı kitap:

Pınar Bilgin vd., *Türkiye Dünyanın Neresinde?-Hayali Coğrafyalar, Çarpışan Anlar*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 19.

Çeviri kitaplar:

Walter Isaacson, *Steve Jobs*, çev. Dost Körpe, Domingo Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 540.

Yazar bilgisi verilmemiş kitap:

"Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim", *Bilim ve Teknoloji*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul, 1994, s. 81.

Çok ciltli kitap:

Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (çev. Halil Berktaş), Cilt: 1, Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 100.

5.2. Makalelere yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, "makale adı" (varsa çeviren), **yayımlandığı süreli yayının adı (italik)**, yayımlandığı yıl, cilt no (Romen)/sayı:, dergide yer aldığı sayfa aralığı, alıntının yapıldığı sayfa numarası aşağıdaki örneklerle uygun olarak sırayla verilecektir. Ansiklopedi maddelerine yapılan atıflarda da makalelere atıf şekli kullanılacaktır.

Tek yazarlı makaleler:

R. Kutay Karaca, "Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", *Gazi Akademik Bakış*, 2008, Cilt: 1, 219-245, s. 220.

İki yazarlı makaleler:

Murat Kağan Kozanhan ve Kemal EKER, "1969 Kuzey Denizi Davaları", *MSÜ Deniz Harp Enstitüsü Dergisi, Mavi Vatan'dan Açık Denizlere*, Temmuz 2019, S.2, 8-15, s. 13.

İkiden fazla yazarlı makaleler:

Michael Stowe ve diğ.leri., "Required Knowledge, Skills and Abilities From Health Care Clinical Managers Perspectives" *Academy of Health Care Management Journal*, 2011, 55-62, p.60

Derleme kitaplar ve bildiri kitaplarında bölüm/makale:

Engin Avcı, "Türkiye'de Terörizm ve Terörizmle Mücadele", Gökhan Sarı ve Cenker Korhan Demir, (ed.), *Güvenlik Bilimlerine Giriş*, Jandarma Basımevi, Ankara, 2015, 281-310, s. 305.

Yazarı Belli Olmayan Makale:

"Balkanlarda Türk Varlığı" *Toplumsal Tarih*, Ankara, 1990, cilt X, sayı 7, 8-10, s. 8.

5.3. Konferanslarda Sunulan Tebliğler:

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler, 4-8 Ekim 1999*, Cilt: I, TTK Yayını, Ankara, 2002, s. 14.

5.4. İnternet Dergisinde Makale:

Hasan Kopkallı, "Does frequency of online support use have an effect on overall grades?", *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Erişim tarihi: 18.11.2009)

5.5. Tezler

Tezlere yapılan atıflarda yayımlanmamış tezlerin başlıkları için **italik kullanılmayacaktır** Yazar adı ve Soyadı, Tezin Adı, Tezin Yapıldığı Kurum ve Enstitü, Yapıldığı Yer ve Tarih, Sayfa numarası, (yayınlanıp yayınlanmadığı ve tezin akademik derecesi).

5.6. İnternet için

İnternet üzerinden erişilebilen açık kaynaklara yapılan atıflar, aşağıdaki örneğe göre yapılacaktır.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grouph/ikili/11.htm> (Erişim Tarihi: 14.07.2010).

6. Aynı kaynağa yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, **a.g.e.** (adı geçen eser), **a.g.m.** (adı geçen makale) ve **a.g.y.** (adı geçen yayın) ifadesi ve sayfa numarası kullanılmalıdır. Aynı yazarın birden fazla eseri kullanılıyorsa yapılan atıflarda yazar adı ve soyadı, eserin yayım tarihi, **a.g.e.** ifadesi ve sayfa numarası yazılmalı; yazarın aynı tarihli birden fazla eseri kullanılıyorsa, eser tarihinin yayına a, b, c harfleri konularak atıf yapılmalı ve bu durum kaynakçada da belirtilmelidir.

7. Ekler yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği ve kaynağına dair kısa bilgi yer alacaktır. Tablo ve şekiller (grafik dahil), Ekler kısmında verilebileceği gibi metin içerisinde de yerleştirilebilir. Metin içerisinde verilmeleri durumunda tablo ve şekiller kendi içinde sıralanarak numaralandırılmalı (Tablo-1.; Şekil-2: gibi) ve gerek bu numara gerekse tablonun/ şeklinin içeriğine dair tanıtıcı başlık tablonun/ şeklinin üst orta kısmında verilmelidir. Tablo, şekil, grafik ve resim için alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

8. Aday makale metinlerinin sonlarında, alfabetik sıra ve alıntı türüne (kitaplar, makaleler, internet kaynakları vs.) göre tasniflenmiş kaynakça verilmesi gerekmektedir. Makale için dipnotlardan farklı olarak soyisim büyük harflerle ve ilk sırada yazılmalıdır. Bu kaynakça makalenin yayımlanması durumunda metinde yer almayacak, makale değerlendirme sürecinin hızla yürütülebilmesi için kullanılacaktır.

KOPKALLI Hasan, "Does frequency of online support use have an effect on overall grades?", *The Turkish Online Journal of Distance Education*, <http://tojde.anadolu.edu.tr/> (Erişim tarihi: 18.11.2009)

9. Makaleler, makale isminin yazdığı bir klasöre "World Belgesi" halinde konulacaktır.

10. Aynı klasörün içine "Görseller" adı altında bir klasör daha açılacak ve makale içinde geçen resimlerin, fotoğrafların, tabloların vs. orijinal boyutları konulacaktır. (Word içinde görsel kalitesi düştüğü için)

11. Makale içinde kullanılan her görselin altına açıklaması yazılacak ve görsellerin, alındığı sayfa, site (URL), erişim tarihleri dipnot halinde makale içinde kullanıldığı görselin altına yazılacak ve aynı zamanda kaynakça bölümünde de belirtilecektir.

12. Kullanılan görseller, şekiller, tablolar vs. dergide kullanılacak seviyede kaliteli ve anlaşılır olacaktır.

13. Kullanılan kaynakçalar ya da görseller herhangi bir siyasi ve ideolojik düşünceye yakınlık içermeyecektir. Mümkün olduğunca devletin yayın organları tarafından yayımlanan görsellerin seçilmesine özen gösterilecektir.

14. Kullanılan görsellerde yabancı dil olmayacak, gerekirse Türkçe'ye çevrilecektir.